

ƏLİ TUDƏ

*HƏYATIM,
XATİRƏLƏRİM...*

BAKI-2020

Azərbaycanın görkəmli şairi Əli Tudənin çapı latın qrafikası ilə nəzərdə tutulmuş 20 cildliyinin 16-cı cildi olan bu kitabında sənətkarın yaşadığı həyatı, illəri, gördükləri, şahidi olduğu və iştirak etdiyi hadisələr, xatirələri qələmə alınmışdır. 5 hissədən ibarət olan “Həyatım, xatirələrim...” adlı bu toplunun birinci hissəsini sizə təqdim edirik.

Əli Tudə

T08(20) Həyatım, xatirələrim... XVI cild. – Bakı, “Azərbaycan” nəşriyyatı, 2020. – 408 səh.

T 4804000000-008(2020) Sifarişlə
M 670(07)-2020

ƏLİ TUDƏ

Əslən Ərdəbilin Çanaxbulaq kəndindən olan atası Qulu və anası Şahbəyim Şimali Azərbaycana köçmüş və Əli 1924-cü il yanvarın 31-də Bakıda anadan olmuşdur. Atası Qulu neft mədəninə fəhləlik etmiş, sonra isə buruq ustası vəzifəsində yüksəlmişdir. Əli 1 yaşında olarkən atası, 5 yaşında isə anası dünyasını dəyişmişdir. O, nənəsi Qəribin himayəsində böyümüşdür. 150 sayılı orta məktəbdə oxumuşdur. Bu dövrdə Bakı Pionerlər Sarayının nəzdində Osman Sarıvəllinin rəhbərlik etdiyi ədəbiyyat dərəcəsinin fəal üzvü olmuşdur. Artıq 13 yaşında ikən Əlinin ilk şeirləri Heydər Rzadə imzası ilə "Kommunist", "Yeni yol" qəzetlərində çap olunub, radioda səslənib. 1938-ci ildə həmin ədəbiyyat dərəcəsinin nəşr etdiyi almanaxda da şeirləri dərc edilib. 1938-ci il repressiya dövründə 7-ci sinifdə oxuyarkən o, Cənubi Azərbaycan mənşəli olduğundan nənəsi ilə birlikdə İrana sürgün edilir. Təhsili yarımçıq qalır. İranda təsərrüfat işləri və fəhləliklə məşğul olaraq ağır həyat tərzi keçirir. Lakin şəxsi mütaliəsi, ədəbiyyata güclü meyli onda yazıb-yaratmaq həvəsini söndürmür. 50 ildən artıq bir müddət ərzində bircə gün belə olsun qələmini yerə qoymayan Əli Tudə dərəli-təpəli bir həyat

və yaradıcılıq yolu keçmişdir. 1940-cı illərdə Cənubi Azərbaycanda başlanan azadlıq hərəkatına qoşulub silahı və qələmi ilə mübarizə aparır. Milli ruhlu şeirləri ilə xalqı istiqlalə çağırır. 1944-cü ildə "Vətən yolunda" qəzetində Əli Tudə imzası ilə şeirləri çap olunur. 1944–1946-cı illərdə Ərdəbildə çıxan "Ziddi-faşist", "Cövdət" qəzetlərində, ədəbi almanaxlarda, Təbrizdə çıxan "Vətən yolunda", "Azərbaycan" qəzetlərində, "Şəfəq", "Azərbaycan" məcmuələrində, "Şairlər məclisi" almanaxlarında şeirləri müntəzəm çap olunmuşdur. O, "Hizbitudeyi-İran" partiyasının üzvü olur (1944). Bir ildən sonra, 1945-ci il sentyabrın 3-də Təbrizdə yaranan Azərbaycan Demokrat Firqəsi sıralarına qoşulur. İran xalq partiyası Ərdəbil vilayət komitəsində təbliğatçı (1944–1945), Milli hökumət yarandıqdan sonra Təbrizdə Maarif Nazirliyində tədris şöbəsinin müdiri (1945–1946) işləyir. "Ana dili" kitabının tərtibi və çap olunmasında xüsusi rol oynayır. Sonra isə İran tarixində ilk dəfə olaraq Təbrizdə Milli filarmoniya yaradır, onun ilk və son müdiri olur. Mahal-mahal, kəndbəkənd gəzərək istedadları bu böyük mədəniyyət ocağına cəlb edir. Əli Tudə Cənubi Azərbaycan Demokratik ədəbiyyatının yaradıcılarından biridir. İctimai-siyasi fəaliyyəti ilə bərabər şair öz qələminin qüdrətindən inqilabın nailiyyətlərinin qorunub saxlanılması üçün ustalıqla istifadə edir. Yaradıcılığını, yüksək əqidəsini, mütərəqqi fikirlərini mübarizə yollarında məşələ çevirən Əliyev Təbrizin "Şairlər məclisi"ndə müdriklər tərəfindən Tudə, yəni Xalq təxəllüsü verilir. Milli hökumət onu

ali mükafat "21 Azər" medalıyla təltif edir. O vaxt şairin cəmi 22 yaşı var idi və ilk şeirlər kitabı da çap ərəfəsində idi.

Lakin tale burda da öz qəddar hökmünü verdi. Bu xoş günlər, azadlıq və səadət uzun çəkmədi. Min bir əzabla, qanlar bahasına qurulmuş Milli hökuməti İran dövləti beşikdəcə boğdu. Şairin üsyankar ruhlu şeirlər kitabı mətbəədəcə yandırıldı. Tutulduğu anda məhkəməsiz-filansız qətlə yetirilməsi barədə şahın fərmanı verildi. Şair mübarizəni davam etdirmək və qayıtmaq məqsədilə öz məsləkdaşları ilə bir daha Vətəndən Vətənə mühacirət etmək məcburiyyətində qaldı. 1946-cı il dekabrın 12-də sərhəddə yazdığı "Mən nə gətirdim" şeiri Cənubi Azərbaycan mühacir ədəbiyyatının ilk nümunəsi oldu. O taydan gələn qardaş-bacılarımızın manifestinə, həyat məramına dönmən bu şeir tez bir zamanda dillər əzbərinə çevrildi.

Milli demokratik hökumət irtica qüvvələri tərəfindən boğulduqdan sonra Bakıya mühacirət zamanı "Ədəbiyyat qəzeti" redaksiyasında ədəbi işçi vəzifəsində işləyir. Ona ali təhsil almaq imkanı yaranır. BDU-nun filologiya fakultəsini fərqlənmə diplomu ilə bitirir (1947–1952). 1958-ci ildən Azərbaycan və SSRİ Yazıçılar İttifaqının üzvü. Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatında redaktor, Ali Partiya Məktəbində müdavim, "Azərbaycan" qəzetində (Azərbaycan demokratik firqəsinin orqanı) ədəbi-şöbə müdiri olur (1952–1962). Sonra bütün həyatını bədii yaradıcılığa həsr edir. Ümumittifaq tədbirlərində, Moskvada Azərbaycan ədəbiyyatı və incəsənəti ongünlüyündə,

Tbilisidə SSRİ Yazıçılar İttifaqının plenumunda və s. iştirak etmişdir. "21 Azər" (1946), "Əməkdə fərqlənməyə görə" (1959) medalları ilə mükafatlandırılmışdır. Azərbaycan Ali Soveti Rəyasət Heyətinin Fəxri Fərmanı ilə təltif olunmuşdur (1984). Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin İdarə Heyətinin üzvü seçilmişdir (1960-cı ildən). Əmək veteranı (1986), Əməkdar incəsənət xadimi (1987). 50 poemanın, 40-a yaxın kitabın müəllifidir. Əsərləri özbək, qırğız, hind, ukrayna, rus, ingilis və s. dillərə tərcümə olunmuşdur. Əli Tudə ömrü boyu siyasi mühacir olaraq qaldı. Sovet pasportu daşımadı. Bir çox yüksək titul və mükafatlardan məhrum oldu.

1996-cı il fevralın 26-da Bakıda vəfat etmişdir. Fəxri Xiyabanda dəfn olunmuşdur.

PROLOQ

*Kim deyir məhəbbət ulu dünyada
Sevənlərin haqqı nemət kimidir.
Yox! Keşməkeşlərlə dolu dünyada
Məhəbbət özü də qismət kimidir.*

Ey ürək! Sən yalnız duyğu qaynağı, ilham mənbəyi, hikmət xəzinəsi deyilsən. Həm də əlvan xatirələr yuvasısan. Ancaq elə yuvasan ki, səndə istili-soyuqlu, şirinli-acılı, sevincli-kədərli bir dünya yerləşir. Bu dünyanın siqləti səni zaman-zaman titrədir də, qaynadır da, daşdırır da! Sən yalnız bu dünyanın nəhəng qapılarını taybatay açıb içərisindəki xatirə incilərini mənzil-mənzil paylayandan sonra yüngülləşə bilərsiniz. Sənə dolusu dərinlərdən nəfəs alırsan, toxdayırsan, dincəliyorsən. Yenə bu dünyanın nəhəng qapılarını taybatay aç! İçəridəki xatirə incilərini mənzil-mənzil paylaş! Unutma ki, ürək səxavət ümmənidir. Sonra özün bilərsən, istəsən rahatlanırsan, istəməsən yox! Təəssüf ki, dil hardasa, haçansa, kiməsə sənənin sözlərini tamam deyib qurtara bilmir. Sanki o sənənlə öz arasındakı qısa yolda neçə-neçə dəyərli sözü salıb itirir. Sən hardasa, haçansa, kiməsə demək üçün yenə neçə-neçə dəyərli söz yetirirsən. Bəli! Sənənin hardasa, haçansa, kiməsə deyəcəyin dəyərli sözlərin bəlkə də çoxu sonralara qalır...

İLK ŞEİRLƏR

Mənim babamın adı Cavad, atamın adı isə Ələmqulu olub. Atam da, anam da Savalan ətəyində yerləşən ulu babamızın yurdu Çanaxbulaqda dünyaya gəliblər. Tehran hökumətinin sərbətsizliyini görənlər tez-tez Çanaxbulağa basqın edib gözlərinə dəyən qiymətli nə varsa aparırmışlar. Bir dəfə də Şahsevənlər kəndə basqın edəndə atam təzə nişanlandığı anam Şahbəyimi, nənəm Qəribi, xalam Gəlinxanımı götürüb Şimali Azərbaycana gəlir. Qəribə də olsa, o zamanlar o taydan bu taya gələnlərin çoxu özü üçün pasport almamış. O taya qayıdanların pasportlarını götürüb bu tayda yaşayırmışlar. Sonralar mən bunun səbəbini nənəmdən soruşduqda, o günahı laqeydlikdə görürdü. Atam da o taya gedən Əbdülrza Qardaşxan oğlunun pasportunu alıb bu tayda yaşayır. Bakının neft mədənlərində işləyir. Öz bacarığı sayəsində buruq ustası məqamına qədər yüksəlir. 1924-cü ildə mən dünyaya gəlirəm. Atam mənə o tayda vaxtsız vəfat etmiş özündən böyük qardaşının (Mirzəhüseynin) adını qoymaq istəyir. Lakin doğum haqqında şəhadətnamə alarkən adı Heydər yazdırır. Sonralar mən bunun səbəbini nənəmdən soruşduqda dedi ki, guya atam şəhadətnaməni alanda dili gəlməyib adı Mirzəhüseyn yazdırsın. Dərhal gənc qardaşı bütün məziyyətlərlə yadına düşüb. Kişinin gözlərində sevinclə kədər bir-birinə qarışmış. Şəhadətnaməni yazan adam atamın tutulduğunu görüb uşağın adının

nə olacağını bir neçə dəfə xəbər alıb. Atam haçandan-haçana özünə gəlib. Sonra da dilinə ilk gələn adı yazdırıb: Heydər! Evdə isə əmimin adında bir az düzəliş edib mənə Mirzəəli çağırıblar.

Mən atamın üzünü görməmişəm. O gənc yaşında dünyadan köçmüşdür. Məni anam Şahbəyim saxlamışdır. Beş yaşına çatır-çatmaz anamı da itirmişəm. Gözəl, mərd, gənc anamın qaynar həyatından yalnız bir neçə epizod yadımda qalmışdır. Sonralar anam haqqında əsərlər yazanda o epizodlardan istifadə etmişəm. Biz böyük xalam Ağabacının ailəsi ilə bir həyətdə yaşayırdıq. (Ağabacı xalam anamla atadan doğma, anadan ögey bacı idilər). Birinci mərtəbədə Ağabacı xalamgil, ikinci mərtəbədə biz olurduq. Yaşadığımız evin qabağında aynabəndli eyvan da vardı. Yadımdadır. Anam eyvandaqı çarpayıda yatırdı. Xəstə idi. O Ağabacı xalamın qızı Sonanı yanına çağırırdı. (Sona mənədən bir yaş kiçik idi). Öz boynundakı qızıl medalyonu açıb Sonanın boynuna bağladı. Sonra ətrafına toplaşmış qohumların gözləri qarşısında: – Ağabacı! – dedi – Sona mənim bu qəşəng oğlumundur! Hər ikisinin taleyini sənə tapşırıram... Bu zaman qohumlar arasında sevinən də oldu, kövrələn də... Bir neçə gündən sonra anam vəfat etdi. Məni Ağabacı xalam saxladı. Mən Sona ilə bir yerdə yeyib-içir, bir yerdə gəzib oynayırdım. Arabir qohumlardan bizim göbəkəddi olduğumuzu da eşidirdik. Ancaq bir şey başa düşmürdük. Günlər keçirdi. Ağabacı xalamgil Vətənə getməyə hazırlanırdı. Məni də özləri-

lə aparmaq istəyirdilər. Ancaq anamın anası Qərib nənəm: – Yox! Mənim nəvəm qalıb oxumalıdır – dedi. Bəli! Ağabacı xalamgil Vətənə mənsiz getdilər...

Mən Sovet küçəsindəki 1 nömrəli məktəbdə oxuyurdum. Adım şəhadətnamədə yazıldığı kimi Heydər, familim isə Rzazadə idi. Deyəsən Rza sözü ixtisarla atamın vaxtıyla pasport aldığı Əbdülrzanın adından gəlmişdi. Bu maarif ocağına “Bədəlbəyin məktəbi” də deyirdilər. Ancaq təəssüf ki, məktəbdə oxuyan şagirdlər arasında xuliqanlar da tapılırdı. Bu xuliqan şagirdlər çanta götürməzdilər. Dərs kitablarını iki qatlayıb ciblərinə qoyardılar. Sinifdə ciblərindən çıxardıb oxuyar, sonra yenə də ciblərinə soxardılar. Müəllimlərdən gizli oğurluq da edirdilər, qumar da oynayırdılar, adam da döyürdülər. Məktəblə bizim ev arasında cəmi iki tramvay dayanacağı vardı. Mən çantamı qoltuğuma vurub bu yolu piyada gedib-gələrdim. Məktəbə pul aparmazdım. Çünki xuliqan şagirdlər pulu olan şagirdi qumar oynağa məcbur edirdilər. Bizim iri, çil-çil bir anaş toyuğumuz vardı. Həyatımızda düzəltdiyimiz hində saxlayırdıq. Toyuq iri yumurtalar yumurtlayardı. Nənəm hər gün təzə bir yumurtanı soyutma bişirib çörəyimin arasına qoyardı. Mən də məktəbdə yeyərdim. O zaman məktəblərdə sobalar odunla yanardı. Odunu çatdırmaq isə çətin idi. Küçələrdə qar dizə çıxmışdı. Hovxuranda nəfəs havada donurdu. Həmdulla müəllimin dərsi idi. Biz sinifdə əyləşib onu gözləyirdik. Həmdulla müəllim həm də sinif rəhbərimiz idi. Birdən dal cərgədə əyləş-

miş Qasımخان adlı bir xuliqan şagird quşatana daş qoyub pəncərə şüşələrindən birinə atdı. Şüşə çilik-çilik olub döşəməyə səpələndi... Eşiyin buz nəfəsi pəncərənin sınıq yerindən içəriyə dolmağa başladı. Elə bu zaman Həmdulla müəllim sinfə daxil oldu. Pəncərənin sınıq yerindən içəriyə soxulan şaxta dililə kişinin yanaqlarını yaladı... Həmdulla müəllim məni ayağa qaldırdı. (Mən sinif nümayəndəsi idim). – Pəncərəni kim sındırıb? – deyə məndən soruşdu. Mən dinmədim. Başımı aşağı saldım. Həmdulla müəllim mənə yaxınlaşıb əliylə çənəmin altından basıb başımı yuxarı qaldırdı: – Səndən soruşuram, pəncərəni kim sındırıb? – dedi. Mən Həmdulla müəllimin acıqlı gözlərinə baxıb yenə də susdum. Sanki kişinin mənə verdiyi suallar pəncərənin sınıq gözündən havaya sovrulurdu. Mən eşitmirdim. O ağızını açıb üçüncü dəfə sualını təkrar etdikdə, mən: – Bilmirəm – dedim. Elə bu zaman qulağımda nəyinsə cingildədiyini, sındığını, töküldüyünü eşitdim. Yox! Bu nə pəncərə idi, nə də qapı. Həmdulla müəllimin silləsi idi. Özü də qeyri-ixtiyari ərklə vurduğu silləsi! Sillənin zərbəsindən qopan od yanıqında partladı. Həmdulla müəllim sanki yuxuda idi. Öz silləsinin səsindən ayıldı. Bəli! Sanki bu silləni mənə yox, özünə vurmuşdu. Ancaq gec idi. Sillə öz işini görmüşdü. Mən heyrdən geniş açılmış gözlərimlə Həmdulla müəllimə baxdım. Sanki sinif rəhbərinin saçları elə indi, mənim gözlərimin qabağında ağardı. Gözləri doldu. Üzünü yana çevirib mizinə doğru addımladı. Mizin

dalında əyləşib sinif jurnalını varaqlamağa başladı. Haçandan-haçana başını qaldırıb mənə: – Otur! – dedi. Mən əyləşdim. Həmdulla müəllim pəncərənin sınıq gözünə əski basdırdı. Sonra dərəcə başladı. Ancaq dərəcə könlüsüz keçdi. Dərəcədən sonra evə gəlib əhvalatı nənəmə danışdım. Sabahı nənəm geyindi. Məni yanına saldı. Məktəbə gəldik. Nənəm Həmdulla müəllimlə ciddi danışdı. Həmdulla müəllim nənəmə dedi ki, mən sizin nəvənizi öz balam qədər sevirəm. O intizamlıdır, tərbiyəlidir, əlaçıdır! Məni o yandırır ki, niyə belə şagird qorxaq olsun? Axı bu uşağın qarşısında hələ enişli-yoxuşlu həyat yolu var. O cəsarətlə yaxşını təqdir, pisi isə tənqid etməlidir! Sonra Həmdulla müəllim əlini uzadıb əlimdən tutdu. Arada heç nə olmamış tək məni sinfə aparmaq istədi. Mən ayağımı yerə dirəyib getmədim. Nənəmin səkkiz taxta tumanından yapışib Həmdulla müəllimlə öz aramda pərdə yaratdım... Nənəmlə evə qayıtdım. Yolda başqa məktəbdə oxumaq qərarına gəldim. Ancaq artıq Həmdulla müəllimin silləsinin səsi mənim qulaqlarımda bir cəsarət signalına dönmüşdü. Mən özümə söz verdim ki, ömrüm boyu bu signalı anana yaxşını təqdir, pisi tənqid edəcəyəm!

Daha 1 nömrəli məktəbə getmədim. Başqa məktəbə girdim. Bu məktəb vaxtıyla H.Z.Tağıyevin tikdirdiyi qazamatın yanında idi. Belə ki, məktəbin dal qapıları qazamatın həyətinə açılırdı. Dərsin başlanmasını gözləyən şagirdlər bu həyətdə toplaşardılar. Tənəffüs zamanları da bu həyətdə oynayırdılar. Dustaqlar bu

qayğısız uşaq həyatına dəmir barmaqlıq arxasından həsədlə baxardılar. Öz əməllərindən peşiman olduqları baxışlarından duyulardı. Dustaqların adamları da bu həyətdə dayanıb onlarla danışardılar. Bəzən dustaqlar yazdıqları məktubları çörəkdən yumrulayıb düzəltmələri “top”un içinə qoyub həyətdə gözləyən adamlarına atardılar. Biz həyətdə düşən “top”ların səmindən diksinib qaçardıq. Nə gizlədim, bəzən qorxardıq. Dustaqların adamları isə “top”ları sevinə-sevinə götürüb aralayar, içindəki məktubu çıxarıb ürəklərində oxuyardılar...

Əgər Həmdulla müəllimin silləsinin səsi mənə həyatda bir cəsarət signalı oldusa, bu həyət də mənə necə yaşamağı öyrətdi. Bəli! Azad, təmiz, mərd, nəcib, xeyirxah ömrün mənasını mən burda öyrəndim. Yoxsa yetim bir uşağa bunları kim öyrədəcəkdi? Atalar deyib ki, işi boynuna düşən görür. Bu işi də mən özüm görməliydim. Bu həyətdə həm məktəb dərəcə, həm də həyat dərəcə keçməliydim. Keçdim də!

Mən üçüncü-dördüncü siniflərdə oxuyanda rəssamlıq sənətini çox sevirdim. Bəli! Hələ dünyanın ecazkar sənət əsərləri ilə bəzədilmiş zəngin muzeylərini görməsəm də diqqətə layiq şəkillərə maraqla baxırdım. Evimiz şəhərin dağlıq hissəsində olsa da səhərlər dərəcə gedəndə qəzet köşkündən bir neçə qəzet alıb çantama qoyurdum. Dərəcədən çıxıb evə gedəndə qəzetləri oxuyurdum. Sonra şəkillərini kəsib yazı mizimin qarşısındakı divara yapışdırırdım. Qərībədir. Divar şəkillərlə dolsa da nənəm bir söz demirdi. Nə bilim, bəlkə də

xətrimə dəymək istəmirdi. Evə gələn qohumlar da, qonşular da şəkillər guşəsinə maraqlı dolu təbəssümlə baxır, ancaq bir söz demirdi. Mən o şəkillərin üzünü çıxarmaqdan zövq alırdım. Şəhər içində gördüyüm afişalardakı nadir şəkillərin üzünü çıxarmaq üçün özüm qələm-kağız götürüb gedirdim. Şəkildən bir az kənarda dayanıb kağızı divara söykəyirdim. Sonra şəkilə baxıb baxa baxa qələmlə üzünü çıxarırdım. Yoldan keçənlər dönüb təbəssümlə mənə baxırdı. Bir dəfə şəhərdə bir gürcü filmi göstərilirdi. Divara vurulmuş afişada çərkəzi paltar geymiş bir oğlan sol əlilə qarşısındakı gözəl qızın qara ipək tellərini çəngələyib, sağ əlindəki sıyrılmış xəncəri göyə qaldırıb nə səbəbə o afətin açıq ağ sinəsinə endirmək istəyirdi. Yoldan keçənlər sanki qızın öz səsini eşitməsələr də, aqibətinin harayını eşidirdilər. Mən bu şəkilə bir neçə dəfə baxandan sonra üzünü çıxarmaq qərarına gəldim. Evdən qələm-kağız götürüb getdim. Ağ varağı elə afişanın yanında divara söykəyib şəkilin üzünü çıxarmağa başladım. Ancaq şəklin üzünü çıxara-çıxara o gözəl qızın halına acıdım. Bu zaman yanımdan keçən yolçuların bəziləri mənə maraqla nəzər salıb ötür, bəziləri isə dayanıb diqqətlə işimə baxırdı. Sonra sağ əlini asta-asta çiyinə vurub məmnun-məmnun gedirdi... Mən afişadakı şəklin üzünü çıxarıb qurtarandan sonra gəlib qarşısında dayandım. Bir də o şəkilə, sonra üzünü çıxardığım varağa baxdım. Bəli! İki şəkili bir-birilə tutuşdurdum. Deyəsən yaxşı oxşatmışdım. Sevinmək olardı. Ancaq gözlərim o qızın

hədəqədən çıxmış gözlərinə sataşanda məni həyəcan bürüdü. Gözlərim doldu. Qışqırıb köməyə adam çağırmaq istədim. Lakin durduğum yerin küçə, qızın isə şəkil olduğunu anlayıb özümü ələ aldım. Amma bilmədim ki, sonralar həyatda bu şəkildəki səhnədən də dəhşətli səhnələr görəcəyəm. Özü də sənətkar xəyalından doğan səhnələr yox, real səhnələr...

Beşinci sinifdə heç özüm də bilmədim necə oldu ki, ürəyimdə birdən-birə şeirə meyl oyandı. Qismətimə fırça yox, qələm düşdü. Ancaq özüm özümü qələmlə çəkdiyim təbiət mənzərələrindən, həyat hadisələrindən, insan surətlərindən razı salsam da, fırçayla çəkilmiş gözəl rəsm əsərlərinə qibtə dolu qısqançlıqla baxdım. Təəssüf ki, belələri çox az idi. Daha sonralar mən təbiət şeirləri yazanda düşündüm ki, sözün də rəngi var. Özü də istənilən qədər! Sözlə hər hansı mənzərəni də, hadisəni də, surəti də rəngli çəkmək olar. Biz ağ yazanda ağ, qara yazanda qaranı, qırmızı yazanda qırmızını, göy yazanda göyü, sarı yazanda sarını, boz yazanda bozu, mavi yazanda mavini gözlərimizin qarşısında canlandırma bilirsə, deməli söz sənətində rənglər aləmini də yaradırıq. İntəhası fırçayla yox, qələmlə işləyən rəssama çevrilirik...

Beşinci sinfi qurtarandan sonra o məktəbdə də qalmadım. 150 nömrəli məktəbə girdim. Altıncı sinifdə oxuyurdum. Ədəbiyyat fənnindən müəllimimiz Firudin Vəlibəyov idi. Firudin müəllimin dalğalı qara saçları olsa da, başında qalın tüklər saxlamazdı. Sanki öz günəşli fi-

kirlərinin qara buludlu saçlarının arasında qaralacağından ehtiyat edərdi. Həmişə üzdən təmkinli olan Firudin müəllimin içərisində nələrsə qaynayırdı. Yox! Bu qayanayanlar ağıl, bilik, istedad idi. Həmişə baxışı təbəsümlü Firudin müəllimin nazik dodaqları bahar günəşinin ürəyindən qırılıb düşmüş odlu tellərə, qara bığış isə qaranquş qanadına bənzəyirdi. Bu tələbkar pedaqoq bir şeydən razı qaldıqda sevincini açıq-aşkar bildirməzdi. Susardı. Yalnız baxışlarındakı təbəssüm bir az da çoxaldı. Firudin müəllim hirslənəndə nə acıqlanar, nə də qışqırdı. Ancaq istehzayla qımışardı. Qəbahət sahibi də dərhal öz hesabını aparardı.

1937-ci ilin gözəl bir yaz axşamında məktəbdə müsəmirə vardı. İclas salonu valideynlərlə dolu idi. Firudin müəllim məktəbin direktoru ilə yanaşı ön sırada əyləşmişdi. Müsəmirəyə diqqətlə tamaşa edirdi. Mən də müsəmirədə “Yeni yol” qəzetində çıxan “Vətən nəğməsi” şeirimini oxuyacaqdım. Yaman həyəcan keçirirdim. Doğrusu, Firudin müəllimdən çəkinirdim. Tələbkar pedaqoqun zəhmi məni basırdı. Müsəmirəni aparan qız adımları çəkəndə diksindim. Sanki ürəyimdəki həyəcan da hürküb harasa uçdu. İnamlı addımlarla səhnə qabağına gəldim. Əvvəl salona, sonra Firudin müəllimə baxdım. O da mənə baxdı. Güldü. Gözlərindəki doğma təbəssümün işığı üzümə düşdü. Sanki mənə: – Başla – Mən sənə inanıram – dedi. Mən də başladım. Şeiri ilhamla elə oxudum ki... Salondakılar məni hərərətlə alqışladılar. Mən salondakılara baş əyib

səhnədən getmək istədim. Lakin Firudin müəllim əlinin işarəsiylə məni saxladı. Dayandım. O səhnəyə qalxıb qolumdan yapışdı. Sonra üzünü salondakılara tutub razılıqla: – Siz məktəbimizin bülbülü olan bu oğlanı məhəbbətlə alqışlayırsınız. Bu əlaçı oğlan doğrudan da alqışa layıqdır! Hətta qayğıya da, nəvazişə də, sığala da layıqdır! Ancaq təəssüf ki, bu oğlan elə məhrəban ülfətlərin hamısından məhrumdur. Özünüz görürsünüz ki, əyni-başı da kasıbdır. Çünki yetimdir. Nə atası var, nə də anası – dedi. Sanki mənim yetimliyəm də, kasıblığımda, təvazökarlığım da indi yadıma düşdü. Başımı aşığa saldı. Geyimimə baxdım. Utandım. Alnımda isti tər damcıları muncuq-muncuq sıralandı... Başımı yuxarı qaldıra bilmədim. Sanki hansı uşaqlarınsa pis oxumasına bəis mən idim. Deyəsən Firudin müəllim mənim utandığımı bir doğma ata həssaslığıyla duydu: – Lakin bu oğlanın gələcəyi zəngindir! Bu oğlan ilhamlı ürəyinin şaqraq nəğmələri ilə bir salonu deyil, neçə-neçə salonu sevindirə biləcəkdir. Ancaq sizin əziz-xələf övladlarınızın arasında elələri vardır ki, əyni-başı zəngin olsa da gələcəyi kasıb görünür – dedi. Mən başımı qürurla qaldırıb salona baxdım. Əyni-başı zəngin olan, lakin gələcəyi kasıb görünən şagirdlərin valideynlərinin gözləri heyrətdən böyümüşdü. Halqalanmış gözlər cıdır yarışında məğlub olmuş adamların atlarının dırnağından qopub düşmüş nallara bənzəyirdi... Müsəmirə qurtardı. Mən başımı dik tutub həsədlə dolu baxışlar altında məktəbdən çıxıb evə yollandım. Sanki yetimliyimi

unutmuşdum. Uğurlarla dolu sabahımı düşündüm... Ancaq o qürurlarla dolu sabaha gedən yolda özüm-özümə ata olmalıydım! Mən müsamirədəki çıxışımdan sonra daha da ruhlandım. Elə həmin günlərdə Bakı pionerlər sarayının nəzdində təşkil olunmuş “Ədəbiyyat” dərnəyinə üzv yazıldım. Bu dərnəyin ilk rəhbəri şair Osman Sarıvəlli idi. Ancaq bir az sonra dərnəyə şair İsmayıl Soltan başçılıq etdi. Bu dərnəyə Balaş Abizadə (Azəroğlu), Şıxəli Qurbanov, Teymur Əliyev (Elçin) də gəlirdi. Dərnəkdə təzə yazılan şeirlər oxunub müzakirə olunurdu. Sonra yaxşılar dərnəyin hazırladığı almanaxlarda çap edilirdi. Mənim də şeirlərim Heydər Rzazadə imzasıyla çıxırdı. İsmayıl Soltan mülayim, mehriban, mübariz bir adam idi. O gənclərin şeirlərinə qayğıyla yanaşardı. Bizi çıxış etmək üçün şeir gecələrinə aparardı. Biz utananda o bizə cəsarət aşılayardı. Biz İsmayıl Soltanın vasitəsilə Bakı radiosunda da öz şeirlərimizi oxuyardıq. Mənim Heydər Rzazadə imzasıyla “Komunist”, “Yeni yol”, “Ədəbiyyat” qəzetlərində də şeirlərim çap olunurdu...

1937-ci il Sovet İttifaqının ərazisinə dəhşətli repressiya tufanı ilə gəldi. O dəhşətli repressiya tufanı Şimali Azərbaycandan da yan keçmədi. Respublikada tuthatut başladı, nə başladı. Adamlar səhər başına nə gələcəyinin nigarançılığını çəkə-çəkə gecələr yata bilmirdi. Səhər isə ya qonşusunun, ya tanışının, ya dostunun, ya qohumunun gecə yarısı harasa aparıldığını eşidirdi. Belə bir faciəli əhvalatın özünün də başına

gələ biləcəyini düşündükcə vahimələnirdi. Bəli! Necə deyərlər, ara qarışıb məzhəb itmişdi. Günahı olanı da tuturdular, olmayanı da. Gecə yarısı qapılar döyüldükcə əlli-ayaqlı gedənlərin sayı da artırdı. Məhşər ayağında qonşu qonşunu, tanış tanışını, dost dostu, qohum qohumu satırdı. Özü də qırmızı-qırmızı bir-birinin üzünə dayana-dayana satırdı. Yox! Zorla bir-birinin üzünə dayan-dırıla-dayandırıla satırdı. Bəli! Zor vahimədən saralmış üzlərə cəsarət qırmızılığı da aşılayırdı. Bəziləri canlarını dözülməz işgəncələrdən qurtarsın deyə qabaqcadan hazırlanmış əsassız ittiham varacağına qol çəkməyə məcbur olurdu. Kimlərsə güllələnirdi, kimlərsə zindana atılırdı, kimlərsə Sibirə sürülürdü. O dəhşətli repressiya tufanı içində nədəsə günahlandırılmaqda Şimali azərbaycanlı ilə Cənubi azərbaycanlıya əsla fərq qoyulmurdu... Cənubi azərbaycanlıların günahı nə idi? Arazın o tayından gəlib bu tayında yaşamaq! O taylı kişiləri ucdan-tutma həbs edirdilər. Yalnız kişilərimi? Yox! Kişi cinsindən olan on altı yaşından yuxarıların da hamısını. Həbsə alınanlar ya Sibirə, ya İrana yatab göndərilirdi. Neçə-neçə o taylı ailələr isə başsız qalırdı. Yaxşı ki, mənim hələ on üç yaşım vardı.

1938-ci ilin yazında, baxmayaraq ki 14 yaşım vardı, məni də Qərib nənəmlə birgə İrana sürgün etdilər. Kiçik xalam Gəlinxanım iki uşağıyla Bakıda qaldı. (O anamla doğma bacı idi). Mindiyimiz gəmi Ənzəliyə doğru irəlilədi. Küləkli dənizdə ağ dalğalar qağayılara bənzəyirdi. Sanki qağayılar küləyin qorxusundan dənizə

zə daha da yaxınlaşıb mavi sinəsinə sığınmaq istəyirdi. Bəzən də mənə elə gəlirdi ki, ağ dalğalar balıqlardır. Dənizin təkində boğulmaqdan təlaşa düşüb üzə çıxmışlar. Çırpına-çırpına dolaşırlar. Bu görkəmdə Xəzər qaynar balıq qazanını andırır. Qara buludların arasından təbəssümlə baxan Ay isə pəncərədən sevgilisinin yoluna göz dikən başı çəhrayı kəlağayılı qızıdır. Mən o qıza baxdıqca heyrətlənirdim. O qız mənim sevincə dolu gözlərimdə Sonalaşırdı...

NAKAM QƏRİB

Mən Ənzəlidə Gəlinxanım xalamı qarşılamaq məqsədilə hər dəfə Bakıdan gələn gəminin qabağına çıxırdım. Özü də bazardan aldığı bir dəstə təzətər qızılgül ilə! Ancaq Bakıdan gələnlər arasında xalamı öz uşaqlarıyla görməyəndə pərişan olurdum. Qızılgül dəstəsini özümlə yaşadığım mehmanxanaya aparırdım. Nənəm qızılgül dəstəsini bir müddət sulu güldanda saxlayırdı. Sonra yarpaqlarını qurudub harasa yığırdı...

Səhər nənəm yenə məni yuxudan oyatdı: – Dur, bala! Gəminin qabağına çıxmalısan. Bəlkə xalangil bu gəmiylə gəldi – dedi. Mən yatağımdan qalxıb əl-üzümü yudum. Çay-çörəyimi yeyib mehmanxanadan çıxdım. Yenə də bir dəstə qızılgül almaq məqsədilə yolumu bazardan saldım. Qızılözən çayının sahili boyunca uzanıb gedən bazara girdim. Bazar yenə də arı pətəyi tək qay-

nayırdı. Sanki bazardakı adamlar gecə heç yatmamışdılar. Hərə öz dükənində malını uzaqdan tərifləyə-tərifləyə müştəri çağırırdı. Türkmənlərin yelkənli qayıqlarla gətirdikləri sarı yemişlər dükənlərin qabağında təpələnmişdi. Sanki Ay səhər batmamışdı. Göydə parçalanmışdı. Sonra neçə-neçə Aya dönüb dükənlərin qabağına səpələnmişdi. Başlarında meyvə dolu zənbillər gəzdiren xırda alverçilər müştəri soracağında harasa tələsirdilər. Yeməxanalardan ətrafa yayılan tünd qoxular bazarın ağır havasını daha da ağırlaşdırırdı. Mən həmişə qızılgül aldığı dükəna doğru getdim. Ancaq nədənsə həmin dükən bağlı idi. Gül dükənini axtarmağa başladım. Tapdım. Gülsatana yaxınlaşıb: – Mənə bir dəstə təzətər qızılgül verin! Gəmi qabağına çıxacağam. Bakıdan xalam gələcək! – dedim. Gülsatan orta boylu, dolu bədənli, mehriban baxışlı bir gənc idi. O mənim üçün qızılgül axtarmaq əvəzinə diqqətlə gözlərimə baxdı. Sanki istədiyimi mənim öz gözlərimdə tapacaqdı. Sonra haçansa itirdiyi əziz adamını qapısında görəndə ev sahibi tək sevincə dolu səslə: – Siz azərbaycanlısınız? – deyərək soruşdu. Mən qürurla: – Bəli! – dedim. Gülsatan da iftixarla: – Mən də azərbaycanlıyam! – dedi. Sonra maraqla: – Siz Azərbaycanın harasındasınız? – deyərək soruşdu. Mən tərəddüdlə: – Vallah, özüm bilmirəm. Nənəm deyir ki, Ərdəbilin Çanaxbulaq kəndindəyəm – dedim. Gülsatan heyrətlə: – Necə? Çanaxbulaq kəndindəsiniz? Mən də Barılıyam! Çanaxbulaqda toy olanda səsi Barıda eşidilir. Bəli! Bəli! Çanaxbulaqla Barı qonşu

kəndlərdir. Hara düşübsünüz? – dedi. Mən sıxıla-sıxıla: – Bir kiçik mehmanxanaya – dedim. Gülsatan açılışa-açılışa mənə: – Çoxsunuz? – dedi. Mən təəssüflə: – Yox! Bir mənəm, bir də nənəm – dedim. Sonra düşündüm ki, qızılgül dəstəsi daha yaddan çıxdı. Bu sorğu-suallar uzanacaq. Gəmini qarşılamağa gecikəcəyəm. Deyəsən mənim nə düşündüyümü gülsatan da duydu. Piştaxtanın dalından gül qüdsiyyətli əlini mənə uzadıb mehriban-mehriban: – Gəl tanış olaq. Əsl adım Məsumdur! Ancaq güllərlə təmasda olduğum üçün daha Gültəmas olmuşam – dedi. Mən kirpiklərimi bir neçə dəfə çalsam da gözlərimdə qımışan təəccübü gizlədə bilmədim. Məndə günah yoxdu. Bu adı birinci dəfə idi eşidirdim. Ancaq gözəl addı! Güllə təmasda olmağı kim istəməz. Güllə təmasda olanın ömrü gül tək təzətər qalır, nəfəsi gül tək ətir saçır, yolu gül tək təmiz olur. Mən də adımlı deyib piştaxtanın üstə gülsatanın əlini möhkəm-möhkəm sıxdım.

Gültəmas canıyananlıqla: – Özünüzü burda adamsız sanmayın! Köməyə ehtiyacınız olsa, mənə deyin! Əlimdən gələni əsirgəmərəm! Bir dəqiqə gözlə, mən qızılgül seçim – dedi. Sonra dükanın qaranlıq guşəsinə keçdi. Bir neçə dəqiqə ötdü... Gültəmas əllərində seçmə qızılgüllərlə qayıtdı. Yox! Sanki qaranlığın içindən alovlanan bir məşəllə çıxdı. Qızılgüllər elə canlı idi ki, sanki indicə dərilmişdi. Yarpaqlarından süzülən şəhləri Gültəmasın gül ətrinə bələnmiş barmaqları üstə almas qaşlar tək parıldayırdı... Sən demə güllər qaran-

lıq yerdə daha təzətər qalırmış. Gültəmas bir bağban zövqüylə qızılgüllərdən iri bir dәмət düzəltdi. Sonra dәмətlə dükandan eşiyə çıxdı. Ancaq dәмəti mənə vermədi. Özündə saxladı. Dükanın qabaq taxtasını salıb bağladı. Qapısını da qıfılladı. Üzünü mənə tutub təbəsümlə: – Getdik xalangili qarşılamağa – dedi. Biz yanaşı limana doğru addımladıq. Mən yolda dönüb Gültəmasın əlindəki iri qızılgül dәмətinə heyran-heyran baxanda gözlərim qamaşdı... Sanki bu qızılgül dəstəsinin ətri məni bazarın ağır havasında boğulmaq təhlükəsindən qurtardı. Ürəyi gözəl, özü çirkin olan adam gözəldir. Ürəyi də, özü də gözəl olan adam ikiqat gözəldir. Gültəmasın məhəbbətlə dolu qara gözləri nəyə desən dəyərdi. O şövə gözlər elə canlı, elə parlaq idi ki, gəncin sifətinə görə çox iri görünürdü. Sanki Gültəmas qürbətdə keçirdiyi qara günlərin hamısını gözlərinin gilələrinə yığmışdı. Gəncin sifəti də qaralmışdı. Ancaq bilmək olmurdu ki, mərd sifətini iri bəbəklərinin şövəsimi bürümüşdü, yoxsa Ənzəlinin qızmar günəşimi yandırmışdı... Gültəmas yol boyu Savalandan, Çanaxbulaqdan, Barıdan danışdıqca nazik dodaqlarında səmimiyyətlə dolu təbəssüm çağlayırdı. Nazik dodaqlar arasında ağappaq dişlər par-par parlayırdı. Adama elə gəlirdi ki, Gültəmas ağızında iki düzüm mirvari gizlətmışdir. Ancaq nazik dodaqlarını qovuşmağa qoymayan səmimiyyətlə dolu təbəssüm tez-tez bu sirri faş edir. Sanki Gültəmasın iri gözlərinin biri

Çanaxbulağın, biri də Barının xəritəsi idi. Mən o gözlərə baxdıqca hər iki kəndin nadir mənzərələrini görürdüm. Yox! Gültəmasın da ürəyinin o yerlər üçün əsdiyini sinəsinin qalxıb-ənməsindən duyurdum. Mənim də ürəyim atlanırdı. Baba ocağını ziyarət etmək istəyirdi. O yerləri görənlər Gültəmasa qibtə edirdi. Gültəmas dünyada nə ilk, nə də son qərib idi. Ancaq mənim gördüyüm ilk qərib idi. Limana gəldik. Yer tapıb yanaşı əyləşdik. Gültəmas qızılgül dәмətini sinəsinə sıxıb gözlərini dənizə dikdi. Sanki gəncin sinəsindən ikinci pardaxlanmış Günəş doğmuşdu... Deyəsən dәмəti Gültəmas özü xalama təqdim etmək istəyirdi. Dənizdə isə boz dalğalar bir-birinə dəyib qurğuşun ərintisi tək parçalanırdı. Dəniz öz nadinc balalarını birləşdirmək istəyəndə külək qalxırdı. Soyuq nəfəsilə dənizin mavi saçını pilyəyib pırtılaşdırırdı. Dəniz öz dağılmış saçının hayına qalırdı. Balalar isə yenə dağılışırdı... Mən maraqla Gültəmasdan: – Siz Ənzəlidə çoxdan olursuz? – deyə soruşdum. O dərindən bir ah çəkib: – Yox! Bura gəldiyim cəmi iki ildir. Məni qürbətə salan həyatın amansız dalğası oldu. Yoxsa Barı hara? Ənzəli hara? Yoxsula yaşamaq da faciə imiş, sevmək də. Mən də Vətənim sevgimin yolunda itirdim – dedi. Sən demə, Gültəmasın günəşli təbəssümünün arxasında bulud-bulud nisgili varmış! Gültəmas dənizdə bir-birindən ayrı düşən dalğalara baxa-baxa öz sevgi macərəsini danışmağa başladı...

O kəndlərində bir hampa qızını sevirmiş. Qızın adı Xədicə imiş. O gül dәмətindən də təmiz, müqəddəs, gözəl imiş! Gül dәмətinə yel də dəyir, şəh də düşür. Xədicə isə öz hüsnünü hər şeydən qoruyurmuş. Gənclər gecələr kənd yatandan sonra Neştəri çayının sahilində görüşə çıxırmışlar. Öz ürək sözlərini bir-birinə deyirmişlər. Bu sözlər Neştərinin sularında əks-səda verə-verə uzaqlara da axıb gedirmiş. Gültəmas sağ əlini üzünə qoyub məmnun-məmnun oxuyurmuş:

**Gözəl açsa üzünü,
Gözünə dik gözünü,
Şimşəklənən göz deyər
Sevginin ilk sözünü.**

Bu zaman Ayın Savalan dağına sığındığını görənlər Xədicə qaya üstə Məsumun mehriban sinəsinə sığınib xumarlanmış. Ancaq hardansa çırpına-çırpına gələn bayatılar qızın gözlərindəki xumarı uçurmuş. Kimsə oxuyurmuş:

**Vüsəlin həyllər mənə,
Silkələr toylar mənə.
Dodağını əmməsəm
Doyurmaz çaylar mənə.**

**Gəldim uzaq yolu mən,
Gördüm yağış, dolu mən.
Qoy dişimlə qoparım
Üzündəki xalı mən.**

**Könlüm şirin dil istər,
Əl dəyməmiş tel istər,
Şəbnəm yumuş budaqdan
Qoxlanmamış gül istər.**

**Dağ dağa arxam deyər,
Arxasız yoxam deyər,
Hüsnünü bir yol görən
Öluncə toxam deyər.**

Sevgililər bayatıları dinləyə-dinləyə çayda öpüşən ləpələrə baxırmışlar. Cansız ləpələr də öpüşdən ləzzət alanda canlı sevgililər öpüşə tamarzı qalırmış. Sakit gecədə əfsunlanmış sevgini öpüşlə diksindirib təmiz çay sahilində ləkələmək istəməmiş. Şəffafdan şəffaf, bakirdən bakirə, müqəddəsdən müqəddəs saxlayırmış. Bəli! Məsumun ürəyində sevgi odu alovlanırsa da Xədicəni öpmürmüş. Sanırmış ki, ağbirçək nənələri Savalandan ayıbdır. Axı Savalan onlara baxır... Sevgililər hər gecə bu sahilə görüşə gələndə ürəklərindəki arzu bir qədər də boy atır. Sanki gənclər öz arzu zəmilərini Savalan nənənin sevinc dolu gözlərindən axıb gələn Neştəri çayının büllur sularıyla suvarır...

Bir gecə Xədicə görüşə pərişan gəlir. Sanki qızın əynindəki nazik yun köynək bədəninin yaraşğını daha da qabarıq göstərmək məqsədilə tarım çəkilib. Yanaşı dikəlib yumrulaşan döşləri hüsnünü, ismətinə, diləyini qoruyan qoşa yumruğa dönür. Məsum nə qədər zarafat edirsə, lətifə danışarsa, oyun çıxarırsa Xədicənin kilid-

lənmiş dodaqları açılmır... Məsum qızın pərişanlığının səbəbini soruşur. Xədicə təəssüflənə-təəssüflənə: – Bu gün sənin dayın oğlu Malikin elçiləri bizə gəlmişdi – deyir. Məsum bu xəbərdən dəhşətə gəlir. Ürəyindən yaralanmış adam tək yerində qıvrıla-qıvrıla qıza: – Atan elçilərə nə dedi? – deyir. Xədicə şikayət dolu səslə: – Nə deyəcək? Məni dindirmədən Malikə verdi – deyir. Bu sözləri eşidən sevdalı gecələrin şahidi dilsiz Ay buluda girir. İki sevgilinin təlaşla dolu gözlərini görmək istəmir. Neştəri isə təlatümə gəlir. Gümüş dalğalar sahillərə çırpılıb sudan çıxmış balıqlar tək çapalayır. Göydə təəssüflə dolu gözlərə bənzəyən ulduzlar da titrəyir... Xədicə fəqanla dolu səslə Məsumu: – Ona görə ki, mənim atam da varlıdır, sənin dayın da varlıdır. Sən isə yoxsulsan. Ancaq mərdən, fədakarsan, xeyirxahsan! – deyir. Məsumun gözləri alışıb yanır. Elə şölələnir ki, Ayı batmış gecəni işıqlandırır. O, sanki bu işıqda sevgilisini oğurlamaq istəyən, özündən on yaş böyük, loğça, qorxaq, çirkin dayısı oğlu Malikə ikrahla baxır. Malikin üzündəki çopurlar daha da dərinləşir. Domba gözləri daha da şişir. Yəhərli burnu daha da dikəlib. Yastı çiyinləri daha da alçalır. Qəzilli sinəsi yarılır. Daş ürəyi soyuq kitab tək varaqlanır. Səhifələrindəki “namərd”, “tamah”, “xəyanət” sözləri aydın oxunur. Məsum belə qohumun qeyrətinə də, vicdanına da, şərəfinə də tüpürür. Bəli! Məsum öz odlu tüpürcəyiylə öz dayısı oğlunun şəxsiyyətini damğalayır. Sahilə Məsu-

mun gözlərindən od, Xədicənin gözlərindən yaş ələ-nir... Sevgililər dərin xəyal içində kəndə qayıdır. Sa-bahdan ləzzət dolu sevginin həsrət dolu günləri başla-yır. Xədicəni evdən eşiyə buraxmırlar. Bir həftədən sonra qızın barmağına üzük taxıb Malikə nişanlayırlar. Yalnız bu zaman Xədicənin daha özgə oğlana gözücu da baxa bilməyəcəyinə əmin olurlar. Qızın evdən eşiyə çıxmağına icazə verirlər. Ancaq barmağındakı nişan üzüyünün sarısı Xədicənin üzünə düşən gündən yanaq-larını saraltmağa başlayır. Qızın göz yaşlarıyla yuyulub parlayan nişan üzüyü atasının gözlərini qamaşdırır. Yox! Xədicənin atasının gözlərini Malikin atasının na-xışlı mücrüsünü dolduran daş-qaşları qamaşdırır. Qızın gözlərində isə nişan üzüyü məsum sevgisinin boğazına keçmiş sarı halqaya çevrilir. Bir gecə Xədicə nişan üzü-yünü barmağından çıxarıb evdə qoyur. Sahildə Məsum-la görüşə gəlir. Sanki günahkar yazıq qızın atası deyil, özüdür. Sevgililər yenə qaya üstə çıxırlar, yenə Savala-na baxırlar, yenə Neştəri axır, yenə kimsə oxuyur:

**Girsən könül evinə,
Gül döşə, gül evinə...
Gəldim yarla görüşəm,
Düşdüm nisgil evinə.**

**Quş xəyalın qanadı
Daşa dəyib qanadı.
Taleyim bu uçuşda
Məni niyə qnadı.**

**Bürün sarban kürkünə,
Minmə atın tərkinə.
Həyatda nə qaydadır
Gözəl gedər çirkinə.**

**Şaqqıldayan göydü de,
Dağ dağamı dəydi, de.
Sevgi haraylı könlüm
Bir yanıqlı neydi, de!..**

Sevgililərin ürəklərindən axıb gələn sözlər dodaq-larında kilidlənir. Məsum düşünür ki, insan nə qədər məğrur olsa da, böyük dünyaya təkəbbürlə baxmamalıdır. Əksinə, həmişə dünyanın qarşısında baş əyib öz minnətdarlığını bildirməlidir. Axı insanı ana dünya özü yaratmışdır. O insana şirin ömürdən başqa neçə-neçə gözəl nemət də bəxş etmişdir. Mənim dayım isə bu müqəddəs dünyaya yuxarıdan aşağı baxır. Özünü Allah sanır. Ancaq buna da qoca dünya deyərlər. O qədər fironların burnunu ovub ki...

Sanki Neştəri pıçıltıyla sevgililərə: – Bəsdir susdu-nuz, danışın, sevginiz haqda bir qərara gəlin! Yoxsa gec olar – deyir. Handan-hana Xədicə həzin-həzin: – İndi nə fikirdəsən, Məsum? – deyə soruşur. Məsum səmi-miyyətlə: – Vallah, heç bilmirəm nə edək? – deyir. Xə-dicə qətiyyətlə: – Nə edəcəyik? Gəl baş götürüb bu kənddən qaçaq! Ayağımız yer tutduqca qaçaq! Harda olsa, bir parça çörək tapıb yeyərik. Ancaq ayrılma-riq. Ayrılıq yaman dərddir, Məsum! – deyir. Qız danışır.

Ancaq bilinmir ki, iri qara gözlərindən parlaq təbəssümmü, yoxsa zəngin ağılmı daşıb tökülür. Məsum da fikirləşir ki, qaçsın. Bəli! Qaçsın. Ancaq tək qaçsın. Xədicə kənddə qalsın. O isə sevgilisinin özgə arvadı olduğunu gözlərilə görməsin. Bəs niyə o Xədicəni özüylə aparmaq istəmir? Yoxsa Məsumun qeyrət damarı qırılıb ayağının altına düşüb? Yox! Məsumun qeyrət damarı Neştəri çayı tək çağlayır. Ancaq o çəkinir. Ağsaqqal atasına, ağbirçək anasına yazığı gəlir. Bilir ki, əgər o Xədicəni də özüylə aparsa, qızın vəhşiləşmiş adamları yoxsul evlərində daşı daş üstə qoymayacaq. Üstəlik, Allah bilir günahsız atasının, anasının, bacısının başına nələr gətirəcək. Məsum məsləhətlə Xədicəyə: – Bəlkə mənə möhlət verəsən, bu gecə evdə dərinləndən fikirləşəm. Sabah gecə yenə də burda görüşək. Mən də fikrimi sənə deyəm – deyir. Xədicə məmnuniyyətlə Məsumla: – Yaxşı – deyir. Sonra sevgililər tək-tək kəndə qayıdır. Ancaq Məsum elə o gecə kəndi tərk etməyi qərara alır. Anasının yeganə oğlunun toyu üçün illərlə yığıdığı pulları götürüb gedir. Bəli! Valideyn təəssübü sevgi tələbindən üstün olur! Sabah gecə Xədicə yenə Məsumla görüşə gəlir. Ancaq sevgilisini görmür: – Bəlkə gecikir? – deyər qız gözləyir. Lakin Məsum gəlib çıxmaq bilmir. İnsanın ürəyi gözəl arzularla doludur. Hayıf ki, heç biri gözə görünür. Ən mahir cərrah belə insan ürəyini yarsa, o arzulardan bircəciyini də tapa bilməz. Xədicə isə ən böyük arzusunu – sevgilisiylə

görüşmək arzusunu Ay işığında gözləri görə-görə itirir... Sahildəki hər xışıltıdan üşünən qız həyəcanlanır. Ləpələr isə Neştəri boyu sakit-sakit axır. Ancaq bu dəfə: – Nahaq gözləmə! O gəlməyəcək! – deyər-deyər axır. Xədicə təlaş içində kəndə qayıdır. Sonra yenə üç gecə dalbadal Məsumun səsini eşitmək, söhbətini dinləmək, qərarını bilmək ümidlərilə sahilə gəlir. Ancaq təlatümlü sinəsində bütün ümidləri Neştərinin pərakəndə ləpələri tək dağılır. Yox! Tamam puç olur... Ağır addımlarla kəndə qayıdır. Malikin atası neçə gün, neçə gecə oğluna dəbdəbəli toy edib gəlinini evinə aparır. Bəli! Xədicə istəməyə-istəməyə Malikin arvadı olur. Başqa gözəllər dəsmallarının arasına almas dənələri yığanda o dəsmalının arasına gözlərinin büllur damlalarını yığır. Məsum isə Ənzəliyə gəlir. Cibindəki pullarla bir gül dükanı açır. Adını dəyişib Gültəmas qoyan Məsum Xədicənin ətrini güllərdən alır. Üç aydan sonra Ənzəli bazarında bir kəndlisi ilə rastlaşır. Xədicəni soruşur. Kəndlisi də Məsumla nakam qızın başına gələnləri yanıqlı-yanıqlı danışır. Sən demə Xədicə gəlin köçəndən sonra da tez-tez gecələr sahilə gəlirmiş. Qaya üstə əyləşib Neştərinin pıçıltılarına qulaq asırmış. Ləpələrin səsləri arasında Məsumun səsini axtarırmış. Ərinin onu izlədiyindən xəbəri olmurmuş. Arvadının xəstələndiyini zənn edən Malik əhvalatı atasına danışır. O da zavallı gəlini boşatdırır. Xədicə öz əməlindən peşiman olan atasının evinə qayıdır. Ancaq yenə hər

gecə sahilə gəlib qaya üstə əyləşir. Neştərinin pıçılda-
yan ləpələri arasında Məsumun səsini axtarır... Malik
isə kənddə yenidən dövlətli bir adamın qızıyla evlənir.
Mən nakam bir gözəlin taleyinə acıya-acıya Gültəmasa
dedim: –

**Həyat əfsanəylə yox,
Həqiqətlə doludur.
Ən uzun, ən çətin yol
Məhəbbətin yoludur.**

Bəli! Xədicə də sevmədiyi adamla bu yolu başa
vura bilməzdi... Malik bir gecə təzə arvadıyla Neştəri-
nin sahilinə gəzməyə çıxır. Qaya üstə bir qız heykəli
görür. Ay işığında yuyulan heykəl göz qamaşdırır. Ma-
lik də bu heykəl qarşısında heyrətdən donub heykəllə-
şir. Ancaq şüuru donmur. Düşünür ki, bu heykəli kim,
haçan, niyə yaradıb? Birdən heykəl tərənir. Ancaq iri
qara gözlərində qabaran büllur tumurcuqlar nə titrəyir,
nə düşür. Eləcə donub qalır. Sanki yarpaqlanmaq üçün
baharı gözləyir. Ancaq heykəlin yumru çiyinlərinə sə-
pələnmiş qara saçındakı ağ cığırılar qışa gedir. Sanki qı-
şın nəfəsini yaraşılıq burnunun ucunda duyan heykəl
canlı baxışlarını Neştərinin pıçılda-yan ləpələrinə dikib
həzin-həzin oxuyur:

**Səndən ki, uzaqdayam,
Yurdumda fəraqdayam,
Köçəri quş olmuşam,
Gündə bir budaqdayam.**

**Bir nəfər günahkaram,
Yox! Məgər günahkaram?
Sən məni bağışlasan
Kim deyər günahkaram?**

Malik də, arvadı da bu yanıqlı səsi tanıyır. Oxuyan
Xədicədir! Malik zənn edir ki, indicə Xədicə özünü qa-
yadan çaya atıb məhv edəcək. Ancaq nahaq yerə belə
düşünür. İntizar özü də bir pasibandır. O ümidlə yaşa-
yan adamları təhlükəli xəyallardan da qoruyur. Belə də
olur. Xədicə qayadan enib iti addımlarla kəndə doğru
gedir. Malik də, arvadı da qət edir ki, Xədicə xəstələn-
məyib. Yox! Heç zaman xəstələnməyib! Hər gecə qaya
üstə ucalan sədaqət heykəlinə dönüb...

Gəmi gəldi. Gəlinxanım xalamgil bu dəfə də gəl-
mədi. Gültəmasla mehmanxanaya gəldik. Qapını döy-
düm: – Kimsən? – deyə qapı dalından nənəmin doğma
səsi gəldi. – Mənəm nənə! – dedim. Nənəm qapını
açdı. Biz otağa girdik. Mən təəssüflə nənəmə: – Xa-
lamgil yenə də gəlmədilər – dedim. Sonra nənəmi Gül-
təmas göstərib qürurla: – Bu da mənim nənəm! Tanış
olun! – dedim. Gültəmas qollarını geniş açıb iti addım-
larla nənəmin üstə cumdu. Nənəmi həyəcanla bəgərinə
elə basdı ki, az qaldı arvadın kövrək qabırğaları şaqqıl-
tıyla sınınsın. Gültəmas nisgil dolu səsle nənəmə: – Sənə
qurban olum, ay ana! – deyib nənəmin ağ saçlarından
dönə-dönə öpdü. Sonra təsəlli dolu səsle mənə: – Qür-
bətdə anasını tapan qəribdən xoşbəxti yoxdur – dedi.
Nənəmin hələ də parlaq işığını itirməyən iri qara göz-

ləri heyrətdən daha da böyüdü. Nəhayət, Gültəmas nənəmi buraxdı. Əlindəki iri qızılgül dəmətini onun sinəsi üstə qoydu. Nənəm nazik əllərilə pardaxlanmış dəmətin yoğun dəstəsindən yapışdı. Mən Gültəması nənəmə göstərib hörmətlə: – Nənə, qonağımız Gültəmas Barıdandır. Sənin qonşu kəndlindir. İki ildir ki, Ənzəlidə yaşayır – dedim. Nənəm bir qara kirpiklərdən büllur şəh salxımları asılmış Gültəmasa, bir də sinəsi üstə qızara-qızara ətir saçan qızılgüllərə baxdı. Sanki arvadın sinəsində itirdiyi iki oğulun həsrəti alovlandı. Bu dəfə nənəm Gültəması hərərətlə bağrına basdı. Sanki hələ ayaqları dəyməmiş doğma kəndin güllərinin ətrini Gültəmasdan almaq istəyirdi. Yox! Sanki nənəm itirdiyi iki oğuldan indi birini tapa bilmişdi. Özü də qürbətdə. Axı nənəm oğullarının ikisini də elə qürbətdə itirmişdi. Mən həyatda ilk dəfə bir yerlilərin qürbətdə rıqqətlə dolu görüşlərinin canlı şahidi olurdu... Qürbətin də, həsrətin də necə olduğunu öz gözlərimlə görürdüm. Nənəm Gültəmasın qolundan yapışb yuxarı başda əyləşdirdi. Qızılgülləri yarisına qədər su tökülmüş güldana qoydu. Sonra qollarını çırmayıb xörək hazırladı. Süfrə açdı. Birlikdə nahar elədik. Üstündən armudu stəkanda qızılgül ətirli çay içdik. Gültəmas durub gedəndə əllərini döşünə qoyub nənəmin qarşısında bir oğul ehtiramıyla dayandı. Sonra səmimiyyətlə dolu bir səslə bizə: – Sizə nə lazım olsa, mənə deyin! Sizin yolunuzda canım da getsə, incimərəm. Ancaq siz mənə unutsanız, inciyərəm – dedi. San-

ki bu sözləri deyən Gültəmasın özü deyildi. Qürbət məngənəsində sıxılan ürəyi idi! O qürbətdə özünə bir həyan, sirdaş, həmdəm axtarırdı. Nənəm Gültəmasın doğmalar qarşısında itaətlə dayanan sədaqətli əllərini bərəkətli əllərilə sıgallayıb yanlarına saldı. Sonra mehriban-mehriban: – Biz səni heç zaman unutmarıq, sən də bizi unutma – dedi. Gültəmas getdi. Mən Gültəmasın sevgi macərasını nənəmə danışdım. Arvadın gözləri əvvəl doldu. Sonra çeşmələşdi. Qoşa yanağında qoşa çeşmə çağladı. Sanki nənəm öz doğma oğlunun uğursuz sevgisinə ağlayırdı... Bəli! Adı Qərib olan bir insan özü qərib olan bir insanın halına yanırdı. Yox! İndi nənəmin adı da Qərib idi, özü də! Yazıq nənəmə ad qoyan valideynləri bilməyiblər ki, onun iki oğlu, bir qızı, bir kürəkəni öz ömürlərini qərbləkdə başa vuracaqlar. O zavallıların məzarları da qərib olacaq! Doğrusu, mən Gültəmasın müvəqqəti qərbləkdən yanıqlı şikayətini eşitdikdən sonra nənəmin əbədi qərbləklərə necə mətanətlə dözdüyünə mat qaldım. Bir qadındakı min kişi təmkininə heyrət etdim!

GÜMÜŞ KÜLÇƏ

Yay günlərində Ənzəlidə elə istilər olurdu ki, adam sahildəki qum üstə ayaqyalın gəzəndə pəncələri yumru-yumru suluqlayırdı. Günəşə baxmayan adamın da şiddətli istidən gözləri qamaşırdı. Ancaq bu istilər ürək-də qabaran balıq ovu arzusunu əridə bilmirdi. Mən də dənizə balıq ovuna gedirdim. Səhərdi. Günəş üfün

dənizlə birləşdiyi yerdən çıxırdı. Ancaq yarısı suyun altında, yarısı üstündə idi. Sanki göydən nəhəng qırmızı bir top düşüb yarıya qədər suya batmışdı. Bir azdan neçə-neçə taleyin qapısına top vuran qoca təbiət öz gözəgörünməz əlini uzadıb o qırmızı topu qaldıracaqdı... Mən tilovumu, qarmağımı, yeməyimi kiçik həsir zənbi-lə yığıb balıq ovuna yollandım. Deyirlər ki, dənizə nə atılsa, nə qarışsa o öz təmizliyini, duruluğunu, paklığını itirməyir. Sən demə belə deyilmiş! Dənizin də həyat tək həm təmiz, həm çirkin yerləri olurmuş! Çirkələr o mavi aynanın büllur səthini ləkələyirmiş. İnsanların həm zirəyi, həm tənbəli olduğu tək balıqların da həm zirəyi, həm tənbəli olurmuş. Zirək insan təmiz olduğu tək, tənbel insan pinti olurmuş. Zirək balıq məğrur olduğu tək, tənbel balıq tüfeyli olurmuş. Zirək balıq dənizin içərisindəki şəffaf suların arasında yaşayır. Halal zəhmətilə tapdığı dəniz nemətlərilə dolanır. Ünvanı, vəziyyəti, sirri də məlum olmur. Arabir mavi dalğalar üstə ağaran bir balıq öz ölümünü sahilə səssizcə bildirir. Yox! O dalğalar üstə ağ bayrağa dönüb son nəfəsdə də cəsərətə, qüdsiyyətə, ülviyyətə təslim olur! Tənbel balıq tullantılar tökülən sahilə yaxın yerdə yaşayır. Tənbel insan da balıq ovlamaq üçün sahilə belə yerə gedir. Belə yerdə ov həm asan, həm də çox olur. Amma təmiz olmur. Mən dənizin içində altından iri gəmilər ötürə-ötürə qalxıb-enən dəmir körpünün üstə çıxıb tilovumu maviliyi göz qamaşdıran şəffaf dalğaların qoy-nuna atırdım. Gözlərimi dənizdə əlbəyaxa döyüşən

dalğalara dikib düşünürdüm. Sanki şahə qalxmış dalğalar arasından məni gənc yaşımdan azadlıq uğrunda döyüşə çağırən ana Vətənin doğma səsini eşidirdim. Öz taleyimin aqibətini görürdüm. Dənizə baxa-baxa dodaqaltı pıçıldayırdım:

**Mən tikansız balıqdım,
Öz məcramı itirdim.
Tikan dolu dənizdə
Mən də tikan bitirdim.**

Sonra nənəmin haçansa balıq haqqında danışdığı nağılı xatırlayırdım. O deyirdi, dünyada elə yer var ki, orda adamlar balıq yeyəndən sonra sümüklərini saçlarına taxırlar ki, balıq yediklərini fəxrlə başqalarına da bildirsinlər. Axı, balıq o yerdə tapılmayan nadir bir nemət imiş. Ancaq mən bərəkətli balıq ovunda heç xəyalıma da gətirə bilməzdim ki, vaxt gələcək, dəniz sahilindəki şəhərlərdə də balıq qəhətə çıxacaq... Balıq sümükləri saçlara taxılmasa da balıq yeməkləri nadir yeməklər siyahısına düşəcək... Birdən tilovun ipi əlimdə dartılırdı. Dənizin mavi çanaqlı tarında tarıma çəkilməmiş simə dönürdü. Sanki məni dəmir körpünün üstədən dəniz nəğmələrini daha yaxşı dinləmək üçün dənizin içərisinə aparmaq istəyirdi. Mən isə şıltaq dənizin içərisindəki nəğmələr burulğanında boğulmaqdan çəkinib tilovu özümə doğru dartırdım. Bir neçə dəqiqədən sonra dənizin səthində iri bir gümüş külçəsi bərq vura-vura çapalayırdı. Sanki isti Günəşin altında soyuq pulları sayrısan

narahat balıq qanadlanıb uçmaq istəyirdi. Sanki su içmək məqsədilə dəniz üstə enən bir durna tora düşdü-yünü duyub yenə göyə qalxmağa çalışırdı. Mən isə uca körpüdən dənizə atdığım ülfət bağıyla o durnanı nadinc dalğaların əlindən alıb dinc sahilə gətirirdim. Hərərətli əllərimin mehriban sığallarıyla yaş durnanın narahat gözlərindəki təlaşları əridirdim. O daha mənim üzümə sakit-sakit baxırdı...

Mən tutduğum balıqların hamısını iri bir qarmağa keçirib mehmanxanaya yollanırdım. Axşam nənəm balıqları yağla tavada qızardırdı. Süfrə salırdı. Çörək, duz, göyərti qoyurdu. İkimiz də əyləşib təzə balıq yeyirdik. Gündüzün istisindən sonra axşam Ənzəlidə mavi göy altındakı sərinde xumarlanan həyətlərdəki yaşıl ağaclarda sarı narıncalar sayrışırdı. Havadan narınc ətri gəlirdi. Ənzəlinin narınc dolu sinəsi qürurla qabarırdı. Bu qabarmalar şəhərə sığışmırdı. Dənizə tökülüb dalğa-dalğa dikəlirdi. Bu zaman Ay da üfüqdə qabarırdı. Sanki göy yarpaqlar arasında nəhəng bir narınc parlayırdı. Yox! Adama elə gəlirdi ki, üfüqdə də narınc bağı var. Kimlərsə ilk axşamda narıncaların hamısını yığıblar. Ən irisi isə yaddan çıxıb göy yarpaqlar arasında qalıbdır. Üfüqdəki nəhəng narınc girdə çöhrəsindən ətrafa qızıl təbəssümlər saçır. Sanki üfük Ənzəliyə: – Bu narınca yaxşı-yaxşı bax! Gör sənə say-sız-hesabsız narıncaların nadirdir, yoxsa mənim yeganə narıncım? Əgər sənə narıncaların da nadir olsaydı, onda onları da tamam yığardılar. Daha beləcə tökülüb

qalmazdı – deyirdi. Sonra üfüqdəki yalqız, nəhəng, parlaq narınc göy qübbəsinə yüksəlirdi. Qızıl təbəssümündən yeni-yeni narıncalar yaranırdı. Yer də, göy də ucsuz-bucaqsız narınc bağlarına dönürdü... Bu axşamın hüsnü isə başqa idi. Göy nəhəng bir darı zəmisinə, topa-topa sarılan ulduzlar isə saçaqlanmış darı sünbüllərinə bənzəyirdi. Mən göyün bu nadir mənzərəsindən ilhamlanıb “Yay axşamı” adlı bir şeir yazdım.

**Xumarlanan ulduzlar
Elə sarıdır düzü,
Bir darı zəmisini
Andırır göyün üzü.
Zirvədə qara bulud
Bir yumağa bənzəyir.
Yox! Qara yapıncılı
Bir qaçağa bənzəyir.
O darı zəmisindən
Şaqqıltıyla keçəcək,
Öz şimşək orağıyla
Darıları biçəcək...**

Elə şeirin son nöqtəsini qoymuşdum ki, qapı döyüldü. Durub açdım. Gələn Gültəmas idi. O mənimlə də, nənəmlə də əl verib görüşdü. Yer göstərdim. Əyləşmək istəmədi: – Gəldim ki, bir az çıxıb şəhərdə gəzək. Şahın oğlunun toyuna hazırlıq gedir. Şəhəri elə bəzəyiblər ki, heç tanımaq olmur – dedi. Nənəm mehriban-mehriban Gültəmasa: – Əvvəlcə şam eləyin, sonra

gəzməyə çıxın! Şəhər qaçmır ki – dedi. Sonra ərklə Gültəmasın qolundan tutub miz kənarında əyləşdirdi. Məhrəmanə süfrə açdı. Süfrəyə kərə yağında qızardılmış balıqlar da qoydu. Bu balıqları mən səhər tilovla dənizdən tutmuşdum. Biz yedik-içdik. Nənəm süfrəni yığışdırdı. Gültəmas bir kəndli səmimiyyətilə üzünü nənəmə tutub: – Sağ ol, ana! Allah süfrənizi həmişə bərəkətli eləsin – dedi. Sonra ayağa qalxıb ərklə mənə: – Hə, gedək? – dedi. Mən də ayağa qalxıb: – Hə, gedək! – dedim. Evdən çıxdıq. Şəhər elə çıraqban idi ki...

Ağalar qara əməllərini gizləmək üçün ağ işıqlar alışıdırırdı. Yox! Qızıl çiraqlar yandırmışdı. Sanki binaların daş-divarları da qızıldan idi. Sahilin qızıl işıqları dənizə də düşmüşdü. Sanki dənizdə ləpələnen mavi su deyildi, ərinmiş qızıl idi. Ağalar gözlərə də qızıl pərdələr çəkmişdi. Ancaq nahaq yerə. Onların qara əməllərini nəinki pərdələnmiş gözlər, hətta korlar da görürdülər. Bəli! Həssas ürəklərinin iti baxışlarıyla qaranı ağdan seçirdilər. Sanki bu qızıl işıqlar Gültəmasın ürəyində yığılıb qalan sözlərin də üstünə düşdü. Sözlər oyandı, nə oyandı! Gültəmas mənə baxıb qımışdı. Ancaq bu gülüşdəki rişxəndi duymaq o qədər də çətin deyildi... O yangı dolu şikayətlə mənə: – Görürsən də, Şah oğluna Kral qızı alır. Özü də hardan? Qahirədən! Şahlar daha öz güclərinə inanmırlar. Arxa gəzirələr. Bəli! Misir kralının qızı Fövziyyə xanım İrana gəlin gələcək. Arvad olacaq. Kimə? Əyyaşın birinə! Biz isə

sevdiyimiz qızı ala bilmirik. Bir kəndin içində bu evdən o evə gəlin apara bilmirik. Zülüm ərsə dayanıb. Bir neçə müddət qabaq Barıda böyük bir kəndli qiyamı oldu. Cana doymuş kəndlilər mülkədarların evlərinə od vurdu. Az qaldı bütün kənd yansın. Eşitməyibsən yaş da qurunun oduna yanar. Bax, elə olacaqdı... Mülkədarlar qaçdı. Kəndlilər dinc nəfəs aldı. Ancaq sonra nə oldu? Mülkədarlar şah qoşunuyla qayıdıb kəndə gəldi. Kəndlilər ağır cəzalandırıldı. Müsadirə olunan torpaqlar isə geri qaytarıldı. Eh! O qədər Barılı öz ev-eşiyindən sürgün edildi ki, axırda kənd boşaldı – dedi. Gültəmas susdu. Mənə elə gəldi ki, o dediyi sözlərin siqləti altda tənqiyir... Mən Gültəması dinləyəndə bayaq yazdığım “Yay axşamı” şeirimi xatırlayırdım. Düşünürdüm ki, zirvədə təsvir etdiyim qara bulud gecə xəlvətcə qara yapıncılı qaçağa dönüb şimşək orağıyla göyün darı zəmisini biçsə də yerdəki cəmiyyətə bir zərrə də ziyan vura bilməyəcəkdir. Ancaq şahlar gündüz aşkarca şəmşirini sıyırıb cəmiyyəti talayır. Görənin gözlərini çıxartdırır, danışanın dilini kəsdirir, yazanın qələmini sındırtdırır. Mən Gültəmasla yanaşı addımlayırdım. Bir küçədən keçəndə divar dibində əyləşib yoldan keçənlərə əl uzadan bir qadın gördük. Qadının iri qara gözləri, kiçik ağzı, yaraşlıq burnu, girdə ağ sifəti vardı. Sirayətə baxışları adamın ürəyinə işləyirdi. Belə gözəl qadının dilənməsinə adam heyret etməyə bilmirdi. Sanki qara çadraya bürünən qadın yox, Aydı. Kim o

qara çadranı Ayın üstündən götürsəydi, ətrafındakı binaları işıq seli aparardı. Ancaq heç kəs o qara çadraya bürünmüş ayın qabağında dayanmaq istəmirdi. Tələsik keçib gedirdi. Biz dilənçi qadına çatanda o göyə baxırdı. Sanki öz tale ulduzunu axtarırdı. Yox! Qadının tale ulduzu çoxdan batmışdı. O havada dolaşan bir parça buluddan yağış yağıb-yağmamasını bilmək istəyirdi. Birdən qadın dönüb bizə baxdı. Elə bu anda Gültəması sanki şimşək vurdu. Yaman diksindi. Mənə elə gəlirdi ki, Gültəması dilənçi qadının qara gözlərində çaxan şimşək vurdu. Mis rənginə çalan sifəti qara çadraya bürünmüş ayın işığında kömürləşdi. Ancaq sən demə, belə deyilmiş! Haçandan-haçana Gültəmas özünə gəldi. Xəfifcə titrəyirdi. Adam soyuqda titrəyər. Gültəmas isə istidə titrəyirdi. Sən demə, isti də əsəbləri gərginləşdirmiş. Gültəmas qayğılı-qayğılı giləkcə qadından nəsə soruşdu. Qadın da utana-utana giləkcə ona nəsə dedi. Sonra Gültəmas əlini qoltuq cibinə salıb bir dəstə əskinas çıxartdı. Arasından iki qırmızı ikitümənlik çəkib qadına verdi. Dilənçi yenə giləkcə nəsə dedi. Deyəsən Gültəmasa dua edirdi. Biz yolumuza davam etdik. Gültəmas dilənçi qadına verdiyi pulun çoxluğundan heyrətləndiyimi duydu: – Bilirsən dilənçi qadına niyə çox pul verdim? – dedi. Mən – yox! – dedim. Gültəmas yanıqlı bir etirafla: – O dilənçi qadın Xədicəyə bənzəyir – dedi. Mən heyrətlə çevrilib yenidən qadına baxdım. O sevinclə dolu gözlərini səxavət mücəssəməsi tək ad-

dımlayan qeyri-adi gəncdən ayıra bilmirdi. Mən gözlərimdə yanan hiddəti nəmlənmiş kirpiklərimlə gizlədə bilmədim. Heyrətlə Gültəmasdan: – Görəsən belə gözəl qadın niyə dilənir? – deyə soruşdum. Gültəmas hayıfşılana-hayıfşılana: – Əri yazığı iki uşağıyla atıb gedib – dedi. Mən yana-yana: – Bu da gözəllik! Gərək gözəllik də qədrini bilənə qismət ola! Yoxsa qədirbilməz əlində zəngin gözəllik yoxsul çirkinliyə dönər – dedim. Biz addımlarımızı yeyinlətdik. Sanki qara çadraya bürünmüş ayı unutmğa çalışdıq. Şəhər əvvəlki donunu tamam dəyişmişdi. Sanki bağların, meydanların, parkların gülləri də artmışdı. Güllərin ətri şəhərə sığışmayıb dalğa-dalğa dənizə səpəlirdi. Sanki güllər də qızıl suyuna çəkilmişdi. Yoxsulların alçaq daxmalarından, cındır paltarlarından, qara talelərindən başqa hər şey, hər şey qızıllaşmışdı. Gecə keçirdi. Ağaların qızıl işıqlar altında mürgüləyən evsiz-eşiksiz dilənçilərin qabaqlarına atdığı mis pullar qərribə şaqraq ahənglə cingildəyirdi. Yuxulamaq istəyənləri diksindirirdi. Sanki şəhərin əlvan, zəngin, nadir mənzərəsinə baxmağa çağırırdı. Lakin ayılanların başları yenidən çiyinlərinə düşürdü. Gültəmasdan ayrıldım. Mehmanxanaya gəldim. Səhər mənə “Qızıl külçələr” torpağından daha maraqlı “Gümüş külçələr” dənizi gözləyirdi. Axı torpaq üstdəki insanlar əsarətdə, su altındakı balıqlarsa azadlıqda idi. Ona görə də “Gümüş külçələr” mənə “Qızıl külçələr”dən daha qiymətli idi.

SÜRƏTLİ XƏBƏR

Ancaq sabahı mavi dənizdə “Gümüş külçələr” ovlamağa gedə bilmədim. Qızını səbirsizliklə gözləyən nənəmin mehriban səsi məni yenə də yuxudan oyatdı. Mən yenə də gəmi qabağına çıxmalı idim. Qalxıb geyindim. Mehmanxananın pəncərəsindən üfüqə baxdım. Üfüq elə mavi idi ki, heç dənizdən seçilmirdi. Üfüqdən qızara-qızara qalxan Günəş Gültəmasın qızılgül dəmətinə bənzəyirdi. Çay-çörəyimi yeyəndən sonra mehmanxanadan çıxıb Gültəmasın gül dükana getdim. Gültəmas məni görəndə tək güldü. Salamlaşdıq. O sorğusuz-sualsız mənim nə üçün gəldiyimi bildi. Yenə dükanın içərisinə çəkildi. Bir az sonra təzətər qızılgüllərdən bağladığı iri bir dəmətlə gəldi. Dükanın qapısını bağladı. Sonra şəstlə mənə: – Gedək! – dedi. Biz yanaşı limana doğru addımladıq. Gəlinxanım xalam bu gəmiylə gəlmişdi. O gəmidən limana çıxanda sağ yanında oğlu, sol yanında qızı addımlayırdı. Ancaq addımlarını ehtiyatla atırdılar. Sanki mühitdən mühitə düşdüklerini duyurdular. Xalam məni gördü. Addımlarını yeyinlətdi. Görüşdük. Qucaqlaşdıq. Öpüşdük. Mən onu yanımda nəzakətlə dayanmış Gültəmasla tanış etdim. Gültəmas gözlərindəki təbəssümün işığında dəməti xalama verdi. O qızılgül dəmətinə həyəcədən titrəyən sinəsinə sıxıb qoxladı. Mən dərin nəfəsilə qızılgül dəmətinin ətrini təşnə ciyərlərinə çəkən xalama baxdım. Onun sinəsi bayram xonçasına, qızılgüllər isə alışıq şamlara bənzə-

yirdi. Bakıdan gətirdiyi şeyləri götürüb mehmanxanaya gəldik. Gəlinxanım xalam nənəmi qucaqlayıb öpdü, nənəm isə kiçik nəvələrini bağrına basdı. Sonra süfrə açdı. Yedik, içdik. Xalam Gültəmasa Bakıdan gətirdiyi yaraşlıq bir kişi köynəyi bağışladı. Gültəmas gedəndə maraqla nənəmdən: – Haçan yola düşürsünüz? – deyə soruşdu. Nənəm səmimiyyətlə: – Sabah! – dedi. Gültəmas hərərətlə nənəmə: – Mütləq sizi ötürməyə gələcəyəm! – dedi.

Sabahı Gültəmas gəldi. Yenə də özüylə iri bir qızılgül dəməti gətirdi. Mən onun gözlərinə baxdım. Gözləri yaşarmışdı. Sanki gətirdiyi qızılgüllərin şehi gözlərinə çilənmişdi. Mən mehriban qayğıyla Gültəmasdan: – Niyə qəmlisən? – deyə soruşdum. O nisgillə mənə: – Siz gedəndən sonra yaman darıxacağam – dedi. Sonra tək-tək hamımızla görüşdü. Bizə yaxşı yol arzulayıb dükana yollandı. Mən Gültəmasın arxasınca baxdım. Sanki o ağır addımlarla yenidən qəribliyin, tənhalığın, kövrəkliyin ünvanına gedirdi. Yox! Getmək istəmirdi. Gültəmas mənim xatirimdə şirin dili, qaynar qanı, ətirli ülfətilə xeyirxahlıq, təəssübkeşlik, mehribanlıq timsalı olan bir qərib tək qaldı...

Biz yük maşınında Ənzəlidən Ərdəbilə doğru irəlilədik. Mən iri qızılgül dəmətinə qucağıma alıb maşının kuzasında əyləşmişdim. Maşın gedirdi. Gecə düşürdü. Ancaq maşının kuzasından sanki Günəş doğurdu. Göy ulduz-ulduz alışıq gözlərilə qaranlıq gecədə doğan Günəşə heyrətlə baxırdı. Mən isə yol boyu uzanan yeni-yeni mənzərələrə tamaşa edirdim. Könlüm gah

açılırdı, gah da tutulurdu. Səhəri yolda açdıq. Hava tər-təmiz idi. Göydə dəsmal boyda bulud da yox idi. Maşınımız Hacı Əmir gədiyinə qalxanda qarşıda başı qarlı əzəmətli bir dağ göründü. Sanki o dağ qüdsiyyət, ülviyyət, cəsarət mücəssəməsi idi. Bəli! Sanki o dağ Vətənin səadəti yolunda canından keçən neçə-neçə qəhrəmanın birləşmiş nəhəng abidəsi idi. Nənəm qürurla mənə: – Savalan budur! – dedi. Sonra qəribə də olsa damarları göyərən sağ əlini üzünə aparıb salavat çevirdi. Axı Savalan nənəmin gözlərində doğmadan doğma, əzizdən əziz, müqəddəsdən müqəddəs idi! Mən Savalana baxdım... Gözlərimi qarlı zirvəsindən çəkə bilmədim. Sanki Savalanı gözlərimdən ürəyimə köçürmək istəyirdim. Deyəsən köçürdüm də! Özü də əbədilik köçürdüm. Savalan bizi üzündəki ağ təbəssümlə, gözlərindəki yaşıl işıqla qarşıladı. Mən də Savalana baxa-baxa dedim:

**Sanma ki, Savalan tək məşhur dağdır,
Həm də açılmamış nəhəng yumaqdır...
Kaş o nənələrdən qalan yumağın
Əlvan sapları ilə ana torpağın
Bayram paltarını tikə millətim,
Döşündə bir bayraq çəkə millətim.
Ömrü azad axa gur çaylar kimi,
Günləri şad keçə şən toylar kimi...**

Sürücümüz Ərdəbilli olduğundan bütün şəhərə bələd idi. Nənəm ondan xahiş etdi ki, maşını Ərdəbildə münasib bir mehmanxananın qabağında saxlasın. Gəldiyimizi kənddəki qohumlarımıza bildirənə qədər meh-

manxanada qalaq. Sürücü yaxşı adam idi. Özü də vaxtıyla Bakıda yaşamışdı. Sürücülüüyü də elə orda öyrənmişdi. İndi öz maşınında Ərdəbil-Ənzəli yolunda sərnəşin daşıyırdı. Ailəsini də maşınından gələn qazanla saxlayırdı. Maşın qırmızı kərpicdən tikilmiş iki mərtəbəli bir imarətin qabağında dayandı. Sürücü maşından düşüb nənəmə məsləhətlə: – Bu mehmanxanaya düşsəniz peşiman olmazsınız – dedi. Sonra mehmanxanaya girdi. Bir az sonra qayıtdı: – Sizin üçün rahat bir otaq tutdum, – dedi və şeylərimizi mehmanxanaya daşmaqda bizə kömək etdi. Biz iki pəncərəli bir otaqda yerləşdik. Nənəm sürücüyə bir dəstə əskinaz uzatdı. O pulları alıb saydı. Sən demə, nənəm sürücüyə maşının kirayəsindən də əlavə pul veribmiş. Bu da onun şeylərimizin daşınmasında göstərdiyi köməyin haqqı imiş. Ancaq sürücü o artıq pulu qaytarıb nənəmə verdi. Nənəm də göstərdiyi kömək müqabilində ona təşəkkür etdi. Sürücü getdi. Biz də rahatlandıq. Axşam düşdü. Nənəm mehmanxana xidmətçisini çağırıb yemək sifariş etdi. Yemək gəldi. Şam etdik. Üstündən də çay içdik. Yol bizi yormuşdu. Yatıb dincəlmək istəyirdik. Hərə öz yatağına girib yatdı.

Səhər şaqraq bir səs məni şirin yuxudan oyatdı. Kimsə ucadan: – Kərbala xurması! – deyə qışqırırdı. Var səs ilə müştəri çağırırdı. Nə gizlədim, mən hələ xurma görməmişdim. Özü də kərbala xurması ola! Ağzım qeyri-ixtiyari sulandı. Yerimdən qalxıb geyindim. Mehmanxanadan küçəyə çıxdım. Nə görsəm

yaxşıdır? Bir kişi bir tabaq bişmiş çuğunduru qabağına qoyub: – Kərbala xurması! – deyə-deyə az qalır yoldan keçənlərin ətəyindən yapışib saxlasın. Öz matahını sırsın. Ancaq yolçular laqeyd-laqeyd keçib gedir, çuğundurlar isə tabağda buğlanırdı... Axı xurma hara, çuğundur hara? Mən peşman-peşman mehmanxanaya qayıtdım. Ancaq xəyalımda qət etdim ki, gələcəkdə bu mühitdə xurma ilə çuğunduru ayırmaq lazımdır! Otaqdakılar oyanmışdılar. Nənəm yenə mehmanxana xidmətçisini çağırıb səhər yeməyi sifariş etdi. Bürünc sınıdə çay, çörək, bal, kərə, pendir gəldi. Yedik, içdik. Sonra nənəm mehriban-mehriban mənə: – Gedək kəndə xəbər göndərək ki, Vətənə gəlmişik – dedi. Nənəm məni yol üstəki bir çayçı dükənina gətirdi. Sən demə, çanaxbulaqlılar şəhərə gələndə də, şəhərdən qayıdanda da bu çayçı dükənina dəyirmişlər. Ya çay içirmişlər, ya qəlyan çəkirmişlər, ya da əmanət qoyurmuşlar... Nənəm qapıda mənə: – Sən gir içəriyə, çayçını eşiyə çağır – dedi. Mən dükana girib çayçıdan eşiyə çıxmasını xahiş etdim. O eşiyə çıxdı. Deyəsən nənəm hələ ağzını açmamış çayçı bizim geyimimizdən bildi ki, mühacirik. O taydan gəlmişik. Nənəm hörmətlə çayçıya: – Görək sizə zəhmət verdiyimiz üçün bizi bağışlayasınız – dedi. Çayçı şəfqətlə nənəmə: – Bu nə sözdür ana? Qapımıza gələnlərə qayğı göstərmək borcumuzdur! – dedi. Mehriban ülfətdən ruhlanan nənəm səmimiyyətlə çayçıya: – Biz Bakıdan gəlmişik. Bu mənim nəvəmdir. Bir qızıyla iki uşağı da mehmanxa-

nadadır. Özümüz də Çanaxbulağlıyıq. Sizdən xahiş edirəm ki, dükana gələn çanaxbulağlılardan kəndə xəbər göndəresiniz. Gəlib bizi aparalar – dedi. Çayçı təəssüflə: – Bir az bundan qabaq bir çanaxbulaqlı dükanda çay içirdi. Tez gəlsəydiniz özüylə danışardınız. Nə sifarişiniz də vardısa, deyərdiniz. Zərər yoxdur. O bazardan aldığı şeyləri xurcuna yığıb dükanda qoymuşdur. Hökmən yenə də dükana gəlməlidir. Bağışla ana, sizin adınız, Çanaxbulaqdakı qohumlarının adı nədir? – dedi. Nənəm həzin-həzin: – Mənim adım Qəribdir! Çanaxbulaqdakı böyük oğulluğumun adı Cavad, kiçik oğulluğumun adı İbrahimdir. Kəndə gedən adam mənim gəldiyimi elə oğulluqlarıma desə, kifayətdir. Sonra o biri qohumlar da bilər – dedi. Çayçı maraqla: – Hansı mehmanxanaya düşübsünüz? – deyə soruşdu. Nənəm razılıqla: – Həbibin mehmanxanasına – dedi. Çayçı nənəmə itaətlə: – Baş üstə ana, nigaran qalma. Sizin sözlərinizi o adama necə lazımdı çatdıraram – dedi. Sonra dükana girdi. Biz də mehmanxanaya qayıtdıq.

Səhər gecənin pəncərəmizə çəkdiyi qara pərdə hələ ağarmamış otağımızın qapısı döyüldü. Qapını açdım. Kandarda iki bıqlı kişi dayanmışdı. Birinin sifəti ağ, o birinin sifəti qarabuğdayı idi. Mən kişilərə: – Sizə kim lazımdır? – dedim. Ağ sifətli kişi məni bağrına basıb: – Bizə elə siz lazımsınız – dedi. Qarabuğdayı kişi otağa girib nənəmi qucaqladı. Sən demə, bu kişilər dayılarım imiş. Ancaq mən dayılarımı ilk dəfə görürdüm. Məni bağrına basan kişi dayım Cavad imiş. O

məni qaşlarımdan, gözlərimdən, kirpiklərimdən anama oxşadığım üçün tanıyıbmış. Qarabuğdayı kişi də İbrahim dayım imiş. Dayılarım nənəmi, məni, Gəlinxanım xalamı duz tək yaladı. Sonra Gəlinxanım xalamın uşaqlarını qolları üstə top tək atıb-tutdu. Sanki hicranın qapısına toplar vurdu...

Sən demə, biz çayçıyla danışandan bir az sonra həmin Çanaxbulaq sakini dükana gəlir. Çayçı nənəmin xahişini təcili ona yetirir. O da atını dördnala çapıb hələ hava qaralmamış kəndə çatır. Nənəmin öz övladlarıyla Vətənə gəldiyini dayılarıma deyir. Sonra bu xəbər ev-ev bütün kəndə yayılır. Dayılarım səhəri gözləməyib gecə yarısı yola düşür ki, Günəş doğanda şəhərdə olsunlar...

Dayılarım şeylərimizi bir arabaya yığdı. (O zaman Ərdəbildə nəqliyyat vasitəsi əsasən fayton, araba, at, qatır, ulaq idi). Özümüz də arabada əyləşdik. Arabaçı atların ağızını Savalan ətəyində yerləşən Çanaxbulağa doğru yönəltdi...

CANLI KUKLA

Qohumlarımız bizi kəndin girəcəyindəki xırmanda qarşıladılar. Sən demə, kəndin adamlarının yarısı qohumlarımız imiş! Böyük bir izdiham bizi araya aldı. Məni uzaqdan görən əmim əlindəki şananı buğda əmbizinin üstə atdı. Üstümə yüyürdü. Məni bağrına basdı. Sonra Ağabacı xalam məni ondan alıb qucaqladı. Sona

da anasıyla pişvazımıza gəlmişdi. Qız böyümüşdü. Sanki girdə üzünü yayda dağların peşmək qarıyla yumuşdu. Ağappaq idi. Sonanın iri qara gözlərinin, uzun qara kirpiklərinin, çatma qara qaşlarının şəvəsi baxanların gözlərini qamaşdırırdı. Sanki o gözlər, o qaşlar, o kirpiklər təbii qara deyildi. Qızın ağ üzündə kömürlə çəkilməmişdi. Sonanın üst dodağının yuxarısındakı qara xal da böyümüşdü. Sanki qızın haçansa döydüyü qara istiotlardan biri həvəngdəstədən sıçrayıb əbədilik üst dodağının yuxarısına qonub qalmışdı. Sona mənə maraqla dolu gözlərlə baxırdı. Ağabacı xalam qıza təkidlə: – Niyə durubsan? Xalan oğlunu öpsənə! – dedi. Sona utandı. Başını aşağı saldı. Kiçik, ağ, yumşaq əlini mənə uzatdı. Qızın əlini ovcumda hərərətlə sıxdım. Buraxmaq istəmədim. Ürəyimdən keçdi ki, məndən qabaq kəndimizə gələn Sona əlimdən çəkib məni kəndimizə aparsın. Ancaq görüş növbəsinə dayanan başqa qohumları görüb Sonanın əlini ehtiyatla buraxdım. Qorxdum ki, bu kövrək əl başqa sərt əllərə dəyib sınar. Sonra digər qohumlarımızla görüşdüm. Nənəm də, Gəlinxanım xalam da qohumlarımızla görüşdü. Qohumlarımız Gəlinxanım xalamın qızı Balacaxanımı, oğlu Hüseynağanı bağırılarına basdılar... Biz izdiham içində bulağın yanından keçib kəndə daxil olduq. Mən ilk dəfə kənd bulağını görürdüm. Qara mərmərə bənzəyən daşın ortasındakı kiçik nova sığmayan büllur suyun şaqraq nəğməsini eşidirdim... İzdiham bir kənd həyətinə doğru irəlilədi. Sən demə, bu həyət babamın imiş, indi bu hə-

yətdə əmim olurmuş! Biz keçib otaqdakı xalçalar üstə əyləşdik. Qohumlarımız da öz mehriban ülfətləriylə bizi araya aldı. Ocaq qalandı, samovar tüstüləndi, süfrə salındı. Xörəklər, çaylar, meyvələr dönə-dönə təzələndi. Söhbətlər gecə yarısına qədər çəkdi. Nənəm mənədən iftixarla danışdıqca, əmim də mənə qürurla baxırdı. Sona da məni oğrun-oğrun süzürdü. Mən də ona baxmaq istəyəndə qız dərhal iri gözlərini yana çevirirdi. Ağabacı xalam isə öz sevincini gözlərində təbəssümə döndərüb mənə göstərmək istəyirdi. Arabir pıçiltıyla Sonaya nə isə deyirdi. Gecə yarısı məclis dağıldı. Bizə təzə yorğan-döşəkdə yer saldılar. Mən yuxuda da Sonanı gördüm. O yenə də əlini mənə uzatmışdı. Sanki təzədən mənimlə görüşə gəlmişdi. Öz ürək sözlərini ikilikdə danışmaq istəyirdi... Sabahı Ağabacı xalam məni öz evinə qonaq çağırırdı. Bakıda Sonaya aldığım kuklanı kağıza büküb özümlə götürdüm. Məni əmim oğlu Cavad ağacla müşayiət etdi. Sən demə, kənd içində gəzəndə ağac götürmək lazımmiş. Yoxsa itlər adama hücum çəkirmiş. Biz Ağabacı xalamgilin həyətinə girəndə divarın dibində bir sarı itin uzanıb özünü tən-bəl-tən-bəl günə verdiyini gördüm. İt bizi görəndə heç qımıldanmadı da. Biz də arxayın-arxayın qapıya doğru addımladıq. Birdən itin əllərini sol döşümün üstündə gördüm. Bəli! Səssiz-səmirsiz sıçrayıb Cavadla mənim aramda sarı dalğa tək şahə qalxmışdı. O yalnız qıllı ağzını mənim döşümə atanda hürdü. Tez də səsi boğuldu. Ancaq bu zaman Cavadın ağacı itin belində qırıldı.

Lakin gec idi. İt artıq pencəyimin döşündən bir parçanı qoparmışdı. Sanki ürəyimin necə olduğunu bilmək istəyirdi. Deyirlər ki, dünyada it qədər iy bilən yoxdur. Əgər belədirsə, onda gərək bu it də biləydi ki, mən də bu ocağa sadıq, xeyirxah adamlardan biriyəm. Görünür uzun ayrılıq illərinin küləkləri doğma adamların iyini də dağıdıb harasa aparır. İtdə isə günah yoxdur. Cavadın ağacının zərbəsi iti mənim döşümdən kənara atdı. İt uladı. Evdəkilər həyəətə çıxdı. Məni bu halda görəndə Ağabacı xalam özünə əl qatdı. Sonanın rəngi saraldı. Sanki cinayətkar itin dərisindəki sarılığın hamısı qızın çöhrəsinə çökdü. Axı qonağı ev sahibi təbəssümlə qarşılayar. Məni isə it hücumla qarşılarmışdı. Ancaq nə o, nə də mən bilmədik ki, döşümdən aldığım bu yara sonralar daha da dərinləşib əbədi hicran yarasına çevriləcəkdir. Evə keçdik. Cavad pencəyimi çıxartdı. Yaramı yoxladı. Ağabacı xalam yarama məlhəm qoydu. Ancaq sən demə o özü sonralar mənə elə bir yara vuracaqmış ki, məlhəmi də tapılmayacaqmış. Mən araya pərtçilik düşməsin deyə yaramın göynərtisini gözlərimin təbəssümü ilə ovundurmağa çalışdım. Hələ özümün kənd yerində naşı olduğumu da etiraf etdim. Hətta itin zirəkliyini də təriflədim. Gülüşlə dolu bir neçə lətifə də danışdım. Cavad da, Ağabacı xalam da, Sona da mənə maraqla qulaq asdı. Ağabacı xalam süfrə açdı. Yedik-icdik. Ağabacı xalam təkidlə Cavada: – Əmin oğlunu Neştəri çayındakı bağlara da apar! Qoy görsün ki, kəndimizdə necə gözəl çaylar, bulaqlar, bağlar var – dedi.

Cavad məmnuniyyətlə Ağabacı xalama: – Aparacağam! Hökmən aparacağam! – dedi. Sonra evlərinə getdi. Ağabacı xalam da Cavadı itdən ötürmək üçün qalxıb həyəətə çıxdı. Mən özümlə gətirdiyim qəşəng kuklanı kağızın arasından çıxarıb Sonaya verdim. Sonra səmimiyyətlə qıza: – Bu kuklanı Bakıda sənin üçün almışam! – dedim. Sona kuklanı əlində o yan-bu yana çevirər-çevirər o üzünə, bu üzünə diqqətlə baxdı, gülə-gülə: – Qəşəng kukladır. Ancaq mən daha uşaq deyiləm – dedi. Sonra kuklanı tumarlaya-tumarlaya böyük bacısının qızı Pəriyə verdi. Elə bu zaman yaxın həyətlərin birində kimsə oxudu:

**Sevgidən çələng toxu,
Özün də ətir qoxu!
Duyana bir kəlmə de,
Duymayana min oxu!**

Elə bil yatmışdım. Yuxudan oyandım. Qızardım. Öz vaxtı keçmiş hədiyyəmdən utandım. Sona da qızardı. Sanki o da qətiyyətlə dediyi açıq sözlərdən utandı. Ancaq nahaq. O doğrudan da daha uşaq deyildi. Necə deyirlər, qızlar bulağından su içmişdi. Özü boyda canlı kukla olmuşdu... Ağabacı xalam gəldi. Pərinin qucağında nəvazişlə laylay çaldığı yaraşılı kuklaya heyrlərlə baxdı. Elə bildi ki, kuklanı Pəri üçün gətirmişəm. Təbəssümlə nəvəsinə: – Pəri! Gör qonağımız sənə nə gözəl hədiyyə gətirib – dedi. Mən Sonaya baxdım. O da mənə baxdı. İkimiz də güldük. Mən ayağa qalxdım. Getmək vaxtı idi. Axı hələ yerbəyer olmamışdıq. Ağ-

bacı xalam da qalxdı. Sona da. Məni baba həyətimizin qapısına qədər ötürdülər. Sona mənimlə görüşüb ayrılarda yenə də güldü. Deyəsən Pərinin qucağında uyan kuklanı xatırladı... Ancaq Sonanın gülüşündə soyuq istehza yox, isti səmimiyyət vardı. Mən qohumlarımızın baba həyətinə bizim üçün ayırdıqları evə getdim. Nənəm yoxlayıcı nəzərlərlə mənə baxdı. Sonra eyhamla: – Görürsən Sona necə qız olub? – dedi. Mən bir qədər soyumuş acıqla nənəmə: – Bəli! Özü canlı kukla olub. Ona görə də onun üçün hədiyyə apardığım kuklanı bacısı qızına verdi – dedim. Nənəmin ağzındakı gülüş elə şaqıldadı ki, sanki Savalanın başında şimşək çaxdı. Arvad uğunub getdi. Handan-hana özünə gəlib: – Ay eləyib ha! Bəs sən bilmirdin ki, o boyda qız kukla oynatmaz? – dedi. Doğrusu, nənəmin bu sözlərindən sonra mən kukla ucbatından ikinci dəfə pərt oldum. İstədim gedib kuklanı Pəridən alam. Gətirib parça-parça edəm. Hər parçasını da bir yana atam. Bəlkə kukla söhbəti gələcəkdə də məni utandırmaya. Yox! Yox! Hələ kəndimizə təzə gəlmişdim. Belə gözlənilməz hərəkətimlə öz incə duyğularımı kobudlaşdırma bilməzdim. Buna nənəm nə deyirdi? Sona necə baxardı?

QİSAS ABİDƏSİ

Nənəm Qərib İmiççəli idi. Babam Əkbər də nənəmi o kənddə görüb almışdı. Sonra Çanaxbulağa gətirmişdi. İmiçcə ilə Çanaxbulağın arasında isə Xoşgəri

kəndi yerləşir. Biz İmiççəyə gedəndə də, Ərdəbilə yollananda da Xoşgərinin yanından keçərdik...

Bir payız günü idi. Xırmanlar döyülüb yığılmışdı. Nənəm Sona ilə məni götürüb İmiççəyə getdi. Nənəmin kiçik bacısı Sehnaz orda yaşayırdı. O xəstə olduğundan Çanaxbulağa heç gəlməzdi. Nənəm bacısını yoxlamaq üçün tez-tez İmiççəyə gedərdi. Sehnazın bir oğlu, bir qızı, üç nəvəsi vardı. Hamısından da qayğı, hörmət, yardım görürdü. Ancaq yenə də nənəmin ürəyi dözmürdü. Bacısına tez-tez baş çəkib öz böyüklük vəzifəsini yerinə yetirmək istəyirdi. Sona yol üstə bitən payız çiçəklərindən dərib dəstə bağlayırdı. Mən isə payız çiçəklərinin ətrini sinəmə çəkmək üçün dərinədən nəfəs alırdım. Sanki mən də sinəmi əngin çöllər qədər genişləndirmək istəyirdim. Xoşbəxtlikdən Sehnaz nənə xəstə deyildi. Bizi gümrah qarşıladı. Nənəmin boynuna sarılıb o üzündən bu üzündən öpdü. Sona əlindəki çiçək dəstəsini Sehnaz nənəyə verdi. O fərəhlə Sonanı da, məni də öpdü. Soyunub yumşaq döşəkçələr üstə əyləşdik. Nənəm bacısı ilə söhbətə başladı. Biz də qulaq asdıq. Aradan yarım saat keçməmiş içəriyə uzun, arıq, çevik, bir gözü kor bir kişi girdi. Salam verəndən sonra ehtiramla nənəmə: – Xoş gəlibsiz, Qərib bacı! – dedi. Nənəm təşəkkürlə bir gözü kor kişiyə: – Xoş günün olsun, ay Səlim! Necəsən? Evdəkilər necədir? – dedi. Səlim səmimiyyətlə: – Hamısı yaxşıdır. Eşitdim ki, gəlibsiz. Gəldim ki, sizi qonaq aparım – dedi. Nənəm minnətdarlıqla: – Çox sağ ol, ay Səlim,

getmişcən varıq. Tələsirik. Gərək naxır kövşəndən qayıdana qədər özümüzü evə yetirək. Yoxsa inəklər gəlib qapıda qalar – dedi. Səlim bizimlə xudahafizləşib getdi. Deyəsən nənəmin bacısı ilə olan söhbəti də qurtardı. Aralığa yemək gəldi. Yedik. Üstündən çay da içdik. Sonra qalxıb evdəkilərlə sağollaşıb yola düzəldik. Yolda mən Səlimlə maraqlandım. Bu mehriban adamın kim olduğunu nənəmdən soruşdum. Sən demə, Səlim yalnız mehriban yox, həm də mübariz imiş! Nənəm qarşdakı yolun kənarına diqqətlə baxdı. Sanki Səlimi axtarırdı. Deyəsən tapdı. Barmağıyla mənə yol kənarındakı iri bir daşı göstərib: – O daşı görürsən? – dedi. Mən yolun kənarındakı kiçik barrikadaya oxşayan daşa baxdım. – Hə, görürəm! – dedim. Nənəm kədərlə: – O daşı yadında saxla! Sənə bir əhvalat danışım. Onda Səlimi sən özün də yaxşı tanıyacaqsan!..

Çanaxbulaqda Əziz adlı bir kişi var idi. Sakit, zəhmətkeş, xeyirxah... Ancaq qonşuluğunda dövləti başından aşan bir harın adam yaşayırdı... Sən demə, bu adamın iti də özü tək harın imiş. Bir gün Əzizin hörmətli bir qonağı gəlir. İt az qalır ki, bu hörmətli qonağı budasın. Əlacsız qalan Əziz qonağı hörmətdən salmaq istəyən iti vurur. İtin bir qıçı sınır. Qonşu ağzına nə gəlibsə, Əzizə deyir. Axırda da onu hədələyir. Söz vaxtına çəkər deyiblər. Payız gecələrinin birində qonşu gedib dostları olan Şahsevən bəylərini kəndə gətirir. Əzizgil yatıbmiş. Ancaq Əzizin bir nəvəsini qohumları aparıbmiş. Uşaq Xoşgəridə imiş. Şahsevənlər gecə yarısı

tökülüşüb Əzizgili qırır. Bəli! Bütün ailəni qırır. Heç kim bu faciədən xəbər tutmur. Cinayətkarlar da bilinmir. Allah göstərməsin cənazələri qəbristanlıqda yan-yana düzmüşdülər. Əzizin Xoşgəridəki qohumları da gəlmişdilər. Ancaq uşağı gətirməmişdilər. Necə gətirəydilər? Tifilin bağı yarıları. Əzizin Xoşgəridən gələn bacısı Turacın üzü şırım-şırım idi. Sanki qartalla döyüşmüşdü. İndi özü də qartal tək çırpına-çırpına bayatı oxuyurdu:

**Toya getsən asta gül,
Hırıldayan dosta gül,
Toyda gülməyə nə var,
Hünərin var yasda gül.**

Özü də belə yasda. Bir harın itin ucbatından bada gedən bütöv bir ailənin yasında. Yox! Əgər it sahibinin hikkəsinə ürəyində istehzayla gülənlər vardısı da, gülüşlərini bürüzə vermirdilər. Necə verəydilər ki, ətraflarındakı daşlar da bu faciəyə zülüm-zülüm ağlayırdı... Əzizin bacısı Turac özünü qəbir daşlarına çırpıb həlak etmək istəyirdi. Yanındakılar qollarından bərk-bərk tutub buraxmırdılar... Birdən yanımızda hönkürtü səsi eşitdik. Dönüb baxdıq. Sona ağlayırdı... Nənəm əllərinin dalıyla Sonanın göz yaşlarını silə-silə: – Gözümün işığı, niyə ağlayırsan? Mən hələ əhvalatı danışmaq qurtarmamışam. Dalına qulaq as! – dedi. Uşağı Xoşgəridən Çanaxbulağa gətirdilər. Adını dəyişib Əziz qoydular. Günlər keçdi... Bir gün harın qonşu bir məclisdə öz

zəhmmini başqalarına bildirmək məqsədilə ağzından qaçırır ki, bu işi mən görmüşəm. Əzizdən qisas almışam. Bu sözlər gəlib İmiçcədə Səlimin qulaqlarına da çatır. Səlim harın qonşunun şəhərə haçan gedəcəyini öyrənir. (Axı Ərdəbilə gedən yol İmiçcənin yanından keçir!). Sonra həmin səhərin alatoranında bax, bu daşa sinib harın qonşunun qarnını tüstü ilə doldurur. Səlimin tufəngi – Qisas! Qisas! – deyə səslənir. Bəli! Soyuq üfünün mavi ətəyində son ulduzlar sönəndə harın qonşunun göbəyində Səlimin güllələri alışıq. Sanki Səlim o dəhşətli faciəni tək gözü ilə deyil, bütün vicdanının ulduz-ulduz yanan gözləriylə görmüşdü. Bəzi insan uşaqlıqdan cürətli, bəzi insan isə uşaqlıqdan qorxaq olur. Sanki insan anasının bir döşündən cürət, bir döşündən isə qorxu əmir. Ancaq hansından daha çox əmsə, iradəsinin tərəzində o ağır gəlir. Deyəsən Səlim də anasının döşündən daha çox cürət əmibdir. Özü də artıqlamasıyla əmibdir. Anası da cürətlə dolu südünü oğlundan əsirgəməyibdir... Birdən Sonanın bizdən ayrılıb o daşa sarı getdiyini gördük. Qız daşa çatıb qarşısında sükutla dayandı. Əvvəl daşı diqqətlə gözəndən keçirdi. Sonra əyilib isti dodaqlarını soyuq daşa toxundurdu. Bəli! Sona daşı öpdü. Axı bu daş ədalət yolunda səngərə çevrilmişdi... Mən də nənəmlə gəlib daşa baxdım. Daş həyatda adi daş idi. Ancaq mənim təsəvvürümdə qisas abidəsi idi. Biz daşdan ayrılıb yenidən yola çıxdıq. Nənəm sanki xatirələrlə dolu ürəyinin titrək tellərində çaldığı ədalət nəğməsinin son akkordla

rını vurub mənə: – Ölənın adamları İmiçcəyə gəlir. Cənazəni yalvar-yaxar Səlimdən alıb aparır. Bəli! Əgər harın qonşu oğru tək gizləndə iş görürsə, Səlim kişi tək açıq-aşkar iş görür. Harın qonşu bu daşın qarşısında öləndən sonra daha o nəsiləndən olan heç kəs bu yolla Ərdəbilə gedə bilmir. O biri yolla, “Dicvicin yolu”yla gedir. Bir də ki, sən Səlimin bir gözünün kor olmasına baxma! Əgər həyatda dörd gözlü adam olsa da onun tək düz nişan ala bilməz! İndi yaxşı tanıdınmı Səlim kimdir? – dedi. Mən köksümü ötürdüm. İnsanların nandanlığını, həriliyini, lovgalığını düşünə-düşünə: – Yaxşı tanıdım! – dedim. Sonra dodaqaltı pıçılıyla oxudum:

**Nisgillər sinəmdəki
Arzuları talayar.
Bir ocağı sönməmiş
Beşini də qalayır.**

**Ürəyim yana-yana
Tüstü-dumana batar.
Özü birsə də, odu
Min odsuz evə çatar...**

**Sanki alışıb-yanmaq
Mənim baxtıma düşüb.
Müdrilik qocalıq yox,
Gənclik vaxtıma düşüb...**

Günəş Savalanın arxasına çəkiləndə biz Çanaxbu-
lağa çatdıq...

SEVGİ TÖHFƏSİ

Novruzun ilıq nəfəsi qapıları döyürdü... Çərşənbə axşamı idi. Hava hələ o qədər də qaralmamışdı. Cavanlar damlardan qurşaq sallamağa gedirdilər. Mən də nənəmin örpəklərini götürüb uc-uca bağladım. Sonagilə doğru addımladım... Savalana baxdım. Dağın döşündəki ağ cıgırlar bir-birinə qarışmışdı. Sanki Savalan buz sancaqlarla təpəsinə yığmış ağ tellərini açıb döşünə tökmüşdü. Şimşəksə dağın zirvəsində qızıl qayçıya dönüb ağ buludlardan yalçın qayalara yaraşlıq don tikmək istəyirdi. Ancaq ağ buludları nə qədər biçirdisə, qayaların boyuna düz gəlmirdi ki, gəlmirdi... Savalanın ətəyinə hələ lələ yangını düşməmişdi. Lələlər sanki yerin qara xallı qırmızı ulduzlarıdır. Ancaq Günəşin odunu özlərində göy ulduzlarından daha çox əks etdirən yer ulduzlarının ömrü göy ulduzları qədər uzun olmur. Heç bircə yazı da başa vurmada sönüb gedir... Yadıma Savalanda dəfələrlə gördüyüm bir şələlə haqqında eşitdiyim əfsanə düşdü. Deyirlər qəsbkarlara əsir düşmüş üsyankar bir qoca təhqir ediləcəyini başa düşüb yaralı köksüylə mühasirəni yarı. Özünü Savalandakı uca qayaya yetirir. Qayanın başına qalxıb son dəfə doğma kəndinin nadir mənzərələrinə göz dolusu baxır. Bu ecazkar mənzərələrdən ayrılıb şirin həyata vida deməyə dili gəlmir. Ancaq dünya görmüş qoca bilir ki, əsarət dəhşətdir! Təslim olmaqdan ölüm yaxşıdır. Düşmən önündə bütöv əyilməkdənsə, qayadan atılıb parça-parça

olmaq əfzəldir. Qoca qeyrət naminə bütün gözəlliklərə göz yumub özünü qayadan uçuma atır. Ancaq uzun ağ saçından bir çəngə qayanın başına ilişib qalır. Qoca zirvə ilə dərə arasında elə bir odlu nərə çəkir ki, göydəki buludlar da silkələnir. Buludların göz yaşı leysan yağışına dönüb qayanın başına səpələnir. Qocanın qaya başına ilişib qalmış bir çəngə ağ saçını təlatümə gətirir. Ağ saç da çağlayır. Əsarətə lənət yağdıra-yağdıra, səadətə işıq saça-saça, qayanı qocanın heykəlinə çevirər-çevirər gündüz də çağlayır, gecə də. Ancaq təzə nəğmələrlə çağlayır. İllər illər üstə qalandıqca heykəl qayanın ağ saçı da qalınlaşır, uzanır, sallanır... Dərədəki palıd da üstüaçıq məzarda üzü kəndə yatmış qocanın baş daşına dönür...

Sonagilin damına qalxdım. Qulağımı bacanın qırağına söykəyib içərini dinlədim. Evdə Sonadan başqa heç kim yox idi. Qurşağı salladım. Gözlədim. Sonanın qurşağa nələr bağlayacağı haqda düşünməyə başladım. Qurşaq əvvəl dartıldı. Sonra ucuna nəsə bağlandı. – Çək! – deyər Sona qurşağı əlilə yuxarı qaldırdı. Sən demə, Sona məni bacadan görməsə də nənəmin uc-uca bağlanmış örpəklərini tanıyıbmış. Qurşağı çəkdim. Elə əvvəlki ağırlıqda idi. Sanki qurşağa heç nə bağlanmamışdı. Düyünü açdım. İçindən nə çıxsa yaxşıdır? Sonanın şəkli! Qız şəkildə mənə baxıb gülürdü. Bəli! Qurşağıma heç nə bağlamadığına görə mənə sataşır... Ancaq Sona bilmirdi ki, onun şəkli dünyada mənə hər şeydən qiymətlidir! Yox! Bilirdi. Bilməsəy-

di, üzünü bacaya tutub qəhqəhə çəkməzdi. Mən şəkli qoltuq, qurşağı isə yan cibimə qoyub tələsik damın dalındakı küçəyə atıldım. Sona hənirimi də duymasın deyər evimizə götürüldüm... Səhəri nənəm xəstələndi. Mən səhəngi götürüb su gətirmək üçün bulağa endim. Bulaqda bir dəstə qız vardı. Salamlaşdıq. Sona lap bulağın qırağında dayanmışdı. Şəkli bulağın qara mərmər daşının üstəndən çağlaya-çağlaya axan ağ suya düşmüşdü. Mənə elə gəldi ki, Sonanın şəkli mənim cibimdən suya düşmüşdür. Əlimi qoltuq cibimə salıb şəkli yoxladım. Şəkil yerində idi. Mən bulağın qara mərmər daşı üstəndən yaralanmış göyərçin tək çapalaya-çapalaya axıb gedən ağ suya baxa-baxa pıçıldadım:

**Nə zaman başlara göydən yağar od,
Yanğı sönüb gedər su olan yerdə.
Ancaq ulduz-ulduz üzdə doğar od,
Gözlər yanaqlara yaş salan yerdə.**

Dodaqlarımdan qopan misralar bulağın ağ suyuna qarışmış söyüdlü dərəyə axsa da qızların şəklənmiş qulaqlarına çata bilmədi. Sona tez səhəngimi əlimdən alıb doldurdu. Sanki mənə qulluq göstərdiyi üçün sevinirdi. Ancaq nədənsə al yanaqları daha da allanırdı. Sona öz səhəngini də doldurdu. Biz evə yollandıq. O yolda dönüb bulaq başına baxdı. Sən demə, qızların həsədlə dolu baxışları arxadan kürəklərimizə od saçmış. Sona mənə dedi ki, qızlar arxadan bizə baxır. Eh, qızlar

hardan biləydilər ki, bəzən sevənlər bir yolda birləşsələr də, bir ailədə birləşmir. Sonra Sona xahişlə mənə: – Sən suya gəlmə! Mən özüm sizə su gətirərəm – dedi. Başa düşdüm ki, Sona mənim suya getməyimi qüruruna sığışdırma bilmir. Qıza dedim ki, nənəm xəstədir, ona görə suya gəlmişəm. O təəssüflə: – Səhəngi evə qoyub nənəyə dəyməyə gələrəm – dedi. Sonra birdən qəhqəhəylə güldü. Sanki qızın gülüşü bulaq suyu idi. Bayaqqı pərtçiliyini yuyub apardı... Mən təəccüblə: – Niyə gülürsən? – deyə soruşdum. Sona zarafatla: – Yadıma sən qurşaq sallamağa gəldiyin düşdü – dedi. Mən maraqla: – Sən hardan bildin ki, qurşaq sallamağa gələn mənəm – dedim. O arxayınlıqla: – Bilməsəydim şəklimi qurşağa bağlamazdım ki, – dedi. Mən təkidlə: – Axı sən nədən bildin ki, qurşaq mənimdir? – dedim. Sona qətiyyətlə: – Nədən bildim? Nənəmin örpəklərindən! Qurşaqda tək cəşməli görəndə incimədin ki? – dedi. Mən etirafla: – Yox! Əksinə, sevindim! – dedim. Qız hörmətlə: – Niyə? – deyə soruşdu. Mən təbəssümlə: – Ona görə ki, gəlmişdim bayram töhfəsi alam, sevgi töhfəsi aldım! – dedim. Sona qapılarında məmnun baxışlarını təbəssümlü üzümədən yığıb həyətlərinə girdi. Mən isə evimizə doğru addımladım... Hardasa bir qız məlahətli səslə oxudu:

**Günəş yandırır-yaxır,
Yer isə laqeyd baxır...
Sənin sevgi bulağın
Mənim sinəmdən axır...**

**Qızılgül qız kimidir,
Sinəsi köz kimidir,
Sənin qızdığıın arxın
Suları buz kimidir.**

**Mahnım mahir bəstədir,
Zildə deyil, pəstədir,
Suya gedə bilmirəm,
Qardaşım yol üstədir.**

Sanki bu ecazla dolu bayatıları oxuyan qız Sonanın mənimlə bulaqdan qoşa gəldiyinə qibtə edirdi. Mən isə o bayatılardakı dərin mənalara heyran qalırdım...

QADIN SƏDAQƏTİ

Sonagilin evinin aşağı tərəfində Məmmədəli kişinin evi yerləşirdi. Qəribə idi. Məmmədəli uşaq ikən yetim qaldığı üçün kişiləşəndən sonra da ona yetim Məmmədəli deyirdilər. Ancaq yetim Məmmədəlinin Əhməd adlı on iki yaşında bir oğlu da vardı. Daha iş görəndi. Məmmədəlinin arvadı Nisə öz xalası qızı idi. Dilli-dilavər bir arvad idi. Məmmədəlini sanki yetimlik qınında yandırmışdı. Boyu balaca qalmışdı. Məmmədəli ötkəm arvadının tapşırıqlarını can-başla yerinə yetirirdi. Bir sözünü iki eləmir. Nisə belə Nisə idi. Nənəm Nisədən maraqlı bir əhvalat danışır. Nisə hələ qız

vaxtı bir gün dəyirmanı dən aparır. Dəyirmanda isə tay tay üstə qalanmış olur. Nisə öz dənini növbəsiz üyüdmək istəyir. Dəyirmançı razı olmur. Nisə gedib dəyirmanın suyunu kəsir. Dəyirmançı hirslənir. Nisə dəyirmançının başında çanaq sındırmaq istəyəndə dəyirmançı deyir: -

**Xanım, suyu burax nova,
Başla dənini, başdan olsun!
Aramızda yatsın dava,
Ala gözlər yaşdan olsun!**

**Sən mizrabsan, mən sarı sim,
Sən ağ susan, mən yaşıl çim,
Kim istəyər, ay xanım, kim,
Büllur könlün daşdan olsun.**

**Baxışınla qəzəb yayma,
Məni isə qorxaq sayma.
Vur boynumu, amma qoyma
Cəza qəmən qaşdan olsun!**

**Dik sinəmiz sözlü dastan,
Varaqlayaq zaman-zaman.
İstəmərəm ancaq, inan,
Söhbətimiz yaşdan olsun!**

**Mən aşığam, sazım novdan,
Düşməmişdir gözüm tovdan.
Niyə təbim od-alovdan,
Nəğmələrim qışdan olsun?**

**Mən xəstəyəm, havam şüştər,
Sən loğmansan, dilin neştər,
Dərdi döşdən asta deş, dər,
Qoyma adam huşdan olsun!**

Sanki dəyirmançı Nisənin alovlanmış qəzəbinə ovuc-ovuc büllur su çiləyir. Nisənin qəzəbi soyuyur. Dəyirmançının razılığıyla dənini növbəsiz üyüdüb gətirir. Nənənin mənasız sözdən xoşu gəlməzdi. Yanında ağzına gələni danışan adama, əzizi olsa da danışığını yeyəsən deyərdi. Ancaq dəyirmançının bu şeirini nəinki xoşlamışdı, hətta əzbərləmişdi də. Qonşular soyuq ülfətli Nisənin ərini sevmədiyini zənn edirdilər. Mən bunu Sonaya deyəndə o qəti etiraz etdi: – Yox! Sənə elə gəlir. Nisə ərini çox istəyir. Axı həm əridir, həm də xalası oğludur – dedi. Mən güldüm: – Elə ona görə də bu yaşda yola getmirlər də. Xala qızı ilə xala oğlunun sözü bir-birinin boğazından ötməz. Bir-birinin sözünü yeyə bilməz. Bir-birinə güzəştə getməz – dedim. Sona mənim bu sözümdən alındı. Qız canfəşanlıqla and-aman elədi: – Yox! Sən insafla demirsən. Nisə ərini çox sevir – dedi. Qərībədir! Sona elə danışırdı ki, elə bil Nisə özü idi. Mən qızın həyəcan keçirdiyini görüb daha danışmadım. O isə danışdı. Dedi Nisə necə Məmmədəlini istəmir ki, əlinə düşən dadlı tikəni ona yedirir. Heç bircə oğlunu da düşünmür. Məmmədəlinin yetim qaldığını, heç bir nəvəyi görmədiyini bulaq başında qızlara yana-yana danışdığını öz qulaqlarımla eşitmişəm...

Ancaq bir gün mən özüm də Nisənin sədaqətlə dolu sakit məhəbbətinin şahidi oldum. Yayın əvvəllərində, hələ öz kəndimizin zəmilərində taxıl yetişməmiş, Məmmədəli də öz eşşəyini götürüb Muğana taxıl gətirməyə gedən kəndlilərə qoşuldu... Bir gün isə Günəş üfüqdən təzə-təzə çırtlayanda Nisənin dam üstə yanğı dolu fəryadını eşitdim. O çal saçını çəngə-çəngə yolub havaya sovururdu. Sanki bir yandan Günəşin qabağını kəsmək istəyirdi ki, bu faciəni görməsin, bir yandan da fəryad çəkirdi ki, hamı eşitsin. Qərribə bir dəhşətli təzad idi. Bəlkə də heç Nisə Günəşin çıxmasını istəmirdi. Həmişə xeyirxah olan Nisə bu gün paxıl olmuşdu. Axı Nisənin öz günəşi batmışdı. Məmmədəlini Muğanda ilan vurmuşdu. O Muğanda dəfn olunmuşdu. Yol yoldaşları Məmmədəlinin taxıl yüklü eşşəyini də gətirmişdilər. Nisə ağlayırdı. Nisə oxuyurdu:

**Bəla gəldi qaçmadım,
Yandım... Ölüm saçmadım.
Ancaq zalım fələyin
Sirrindən baş açmadım.**

**Aman fələk, dad fələk,
Heç olmadım şad, fələk,
İçirtdiyən şərbətdən
Özün də bir dad, fələk.**

**Şimşək bircə ovxamda
Səpələndi yaxamda...
Gedib dağa söykəndim,
Dağ yıxıldı arxamda.**

**Ulduzlar tanrı şeiri,
Parlaq, mehriban, iri...
O qədər gözlərilə
Göy də görmədi yeri.**

**Evim səhmansız qaldı,
Ömrüm həyansız qaldı.
Hamıya təbib canım
Özü dərmansız qaldı.**

**Nur yağsa da üzümdən,
Gileyliyəm özümdən.
Ağlamaq istəyirəm,
Yaş çıxmıyır gözümdən.**

Yox! Nisə ağlayırdı. Özü də hönkür-hönkür ağlayırdı. Mən isə Nisəyə baxa-baxa bu qadın haqda Sonaya dediyim ədalətsiz sözlərə görə utanırdım... Yanımda dayanan Sonanın isə qara buludlu ağ çöhrəsinə baxa bilmirdim. Elə bil Sona da bunu duymuşdu. O mənim əlimdən tutub öz arxasınca apardı. Sanki məni matəm dəryasındakı hıçqırıq dalğalarında boğulmaq təhlükəsindən xilas etdi. Günlər keçdi... Nisə Məmmədəlinin Muğanda aldığı, lakin özünə qismət olmadığı sarı buğdanın çörəyini yeməkdən imtina etdi. Qorxdu ki, bu sarı buğdanın çörəyi ilan zəhərinə dönüb bircə balasını da əlindən ala. Ona görə oğluna da köhnə darı unundan çörək bişirib yedirtirdi. Sarı buğdanı isə həyətdə eşələnən toyuq-cücəyə səpdi... Məmmədəlinin şəhər yolu üstə daş novlu bulaq başında atadan qalma bir bağı

vardı. Bu bağda gözəl hulu armudlar yetişirdi. Bağın ətəyindən “Dərə bulağı”nın suları axırdı. Armudların yetişmişləri vaxtında dərilməyəndə sulara tökülürdü. Qızara-qızara axıb gedirdi. Adama elə gəlirdi ki, axarın yuxarısında kimsə heyvan kəsibdir. Ona görə də sular qızara-qızara axır. Nisə bu bağın ağaclarının yarısını, özü də yola yaxın olanlarını Məmmədəliyə ehsan demişdi. Yoldan keçənlər bu şirin nemətdən yeyib, ilan zəhərindən həlak olan Məmmədəliyə rəhmət oxuyurdular. Əgər Nisə bir heykəltəraş tapsaydı, bağda Məmmədəliyə heykəl qoydurardı. Nisə heykəlin yalnız məşhur adamların xatirəsinə qoyulduğunu bilmirdi. Ancaq əri onun üçün dünyanın ən böyük adamlarından da böyük idi. Yox! Yox! Məmmədəlinin cansız heykəli bağa yaraşlıq gətirsə də kasıb-kusuba bir xeyir verməyəcəkdi. Amma kasıb-kusub bu bağın gözəl nemətindən yeyib Məmmədəliyə rəhmət oxuduqca bu ağaclar da Məmmədəlinin canlı heykəllərinə çevrilirdi. Əvvəllər ancaq əziz günlərdə dama çıxıb Muğana sarı baxan Nisə sonralar hər gün qürub çağı dama çıxıb Muğana baxa-baxa özü də heykəlləşirdi. Axı ərinin ölümünə inana bilmirdi. Zavallı qadın gözüylə görmədiyinə, qulağıyla necə inanaydı? Hələ də o, damda sədaqət heykəlinə dönüb ərini gözləyirdi. Gözləri yaşara-yaşara, nəfəsi yana-yana, saçları ağara-ağara gözləyirdi. Ancaq Məmmədəlini vuran ilan qıvrılıb Nisənin arzusunun qarşısında suala dönürdü. Mən o sədaqət heykəlini hər dəfə damda görəndə pıçıldayırdım:

**Saçı elə ağdı, elə ağdı ki,
Yanında zirvənin qarı yalandı.
Sanki bir ağ yağış elə yağdı ki,
Saçının qarası tamam talandı.**

Sona da bu yanğılı misraları əzbərləmişdi. O da Nisəni görəndə bu nisgillə dolu bəndi həzin-həzin oxuyurdu. Sanki oxuya-oxuya özü də sevgiyə necə sədaqətli olmağı Nisədən öyrənirdi. Ancaq sevgidə sədaqətdən başqa iradə də var! Sona isə hələ öz iradəsini sınınamışdı... Doğrusu, Nisə dama çıxanda mən kənddə qala bilmirdim. Kənddən çıxıb Neştəri çayının sahillərində gəzə-gəzə dumanlı fikrimi dağıtmağa çalışırdım. Yenə Nisə dama çıxmışdı. Mən kənddən çıxıb Neştəri çayının sahillərindəki bağlarda gəzirdim. Birdən qarşı sahilə bir uzun, arıq, yorğun kişinin cüt sürdüyünü gördüm. O ailəsinin gələcək ruzusunun təməlini qoymaq üçün əyri xışıyla düz torpağın sinəsində yer açmaq istəyirdi. Ancaq gah torpaq üz bozardır, gah da öküzlər sözə baxmırdı. Fikrim təzədən dumanlandı. Dumanların arasından Məmmədəli göründü. Axı o da cüt sürürdü, zəmi biçirdi, xırman döyürdü... Mən bir ağacın altında yumşaq otların üstündə uzanıb cibimdən qələm-kağızımı çıxartdım. O cütçüyə şeir yazmağa başladım. İndi sanki mən şair yox, rəssam idim. Cütçüyə baxa-baxa şəklini çəkirdim. Doğrudan da, yazdıqca sanki qələmim də kağız üstündə cüt sürürdü... Kişi daşa dönmüş torpağı birtəhər şumlayıb qurtardı. Sonra xışın

kəvəhinini öküzlərin boyunduruğuna ilişdirirdi. Daha sonra öküzləri xış qarışıq qabağına salıb getdi... Mən də şeiri tamamladım. Ayağa qalxdım. Evimizə doğru addımladım. Nənəm heyrətlə mənə: – Hardasan a bala? Bayaqdan Sona iki dəfə gəlib – dedi. Mən maraqla: – Xeyir ola? – deyə soruşdum. Nənəm eyhamla: – Qız gəlmişdi ki, səni qonaq aparsın. Dovğa bişirib. Bilir ki, dovğanı çox istəyirsən. Səndən ötrü dərə bulağına gedib. Dovğaya tökmək üçün qaynağın gözündəki təzətər yarpızlardan yığıb – dedi. Mən inamla nənəmə: – Zərər yoxdur. Payımı saxlayar – dedim. Nənəm tələsik: – Əlbəttə saxlayar – dedi. Mən cibimdən şeir yazılmış bükülü varağı çıxartdım. Sonra əllərimlə açıb sığaladım. Nənəm maraqla: – O nədir elə? Deyəsən təzə şeir yazıbsan? – dedi. Mən kənddən niyə çıxdığımı, Neştəri sahillərində nə üçün gəzdiyimi, qarşı sahilə yer şumlayan kişini necə gördüyümü, “Cütçü” şeirimi nə təhər yazdığımı nənəmə danışdım. Sonra da şeiri hərərətlə nənəmə oxudum:

**Torpaq bərk, xış köhnə, zəhmətsə çətin...
Sən “ha nənəm qurban” dedikcə hərdən
Öküzlər dartınır... İti kəvəhin
Ağır kəsəkləri qoparır yerdən.**

**Sən min intizarla göz dikib göyə
Dualar etdin ki, yağışlar yağa.
Yağmadı... Allaha təvəkkül deyə
Toxumunu səpdin susuz torpağa.**

**Bir qəm dastanıdır o qara torpaq,
Min dərd yazılmışdır hər qarışına.
Əkdiiyin o torpaq səndən çox qabaq
Gah qana batmışdır, gah göz yaşına!**

**Atan da cütçüydü... Onun hələ də
Bu yerdə izləri qalır yadigar.
Onun al qanını büllur qədəhdə
Şərab əvəzinə içdi mülkədar.**

**Sən də cüt sürürsən... Hər kiçik kərdi
Sanki naxışlanır dürləşən daşla.
Yox, sən sinəndəki dağ boyda dərdi
Yerin sinəsinə yazırsan xışla!**

**Sən sərt əllərinlə, əyri xışınla
Müntəzəm əksən də dərəni, dağı,
Ya alın tərnlə, ya göz yaşınla
Zəmi suvarsan da quraqlıq çağı,**

**Yaxud da sevdiyin öz balan kimi
Nazını çəksən də hər bir sünbülün,
Zəmilər boy atıb saralan kimi
Təşvişə düşəcək yenə də könlün.**

**Ağa hamısını alacaq yəqin,
Körpən ac qalacaq, çuvalnsa boş.
Bəs nə olacaqdır nəsibin sənin?
İki arıq öküz, bir də əyri xış!**

**Bir dən verməsə də mülkədar sənə,
O xışı geriye qaytarar, inan.
Axı sən təzədən yer əkib yenə
Tüfeyli ağanı yaşatmalısan!**

**O bilir ki, kivi, xışı, öküzü
Sənin əllərindən alarsa əgər,
Bir anlıq zəhmətə qatlaşmaz özü,
Xahlılar üstündə acıdan ölər.**

**Sən tox yaşatdıqca acgöz ağanı,
Özün yaşayırsan çörəyə möhtac.
Əksən də, biçsən də neçə tarlanı,
Haqqın bir zəhmətdir, bir də ehtiyac.**

**Əgər istəsən ki, təmin olasan
Torpaqla, məhsulla, suyla, toxumla,
Xışı at... Kotan tap, nəhəng bir kotan,
Qabaqca ağılıq qəsrini şumla!**

Mən şeiri oxuyub qurtardım. Gözlərimi nənəmin həyəcədən titrəyən nazik dodaqlarına dikdim. Sən demə, zamanın keşməkeşlərinə mətanətlə sinə gərən nənəmin ürəyi də nazik imiş. O əvvəl dərinədən bir ah çəkdi. Sanki yanan ürəyinin tüstüsünü ağızından havaya buraxdı. Sonra təəssüflə: – Eh, bala, dünyaya o qədər yaz əkinçi, qış dilənçi cütçülər gəlib gedib ki... Hansını deyəsən. Ancaq sən sanki bütün cütçülər haqqında yazıbsan. Amandır, bu şeiri heç kimə oxuma! Yoxsa özünü işə salarsan. Nahaq deməyiblər ki, daş-divarın da

qulağı var – dedi. Mən qətiyyətlə nənəmə: – Mənim məbədim! İstəyir o daş-divarın qulağından başqa yumruğu da olsun. Cütçü tez-gec kimə işlədiyini, nəyə işlədiyini, niyə işlədiyini başa düşəcək. Özünün ləyaqətinə də, cəsaretinə də, dəyanətinə də inanacaq. Onda nə ağılığın özü qalacaq, nə də qəsri – dedim.

ALLAHSIZ ALLAHYAR

Kəndimizdə Allahyar adlı bir kişi vardı. Hardansa gəlib bizim kəndimizdə sakin olmuşdu. Necə deyirlər, cındırından cin hürkürdü. Allaha inanmırdı, namaz qılmırdı, oruc tutmurdu, məscidə getmirdi. Ac qalırdı, susuz qalırdı, çılpaq qalırdı, ancaq heç kimin köməyini qəbul etmirdi. Orucluq ayında ona fitrə-zəkat təklif edənlərin abırını ətəyinə bükürdü. Yalnız öz zəhmətiylə yaşayırdı. Orucluğun son günləri idi. Nənəm zümarlıq buğda yuyub damda sərmışdi. Günəş Savalanın dalına çəkiləndə nənəm məni çağırırdı: – Buğdaları çuvallara doldurub gətir! – dedi. Mən dama çıxdım. Palazlar üstə sərilmiş buğdaları əllərimlə qarışdıraraq qarışdıraraq yığdım. Sanki bu buğdalar mənim gözlərimdə adi buğdalar deyildi. Yox! Bu kəndin sakinlərinin taleyi idi. Mən bu taleləri yerbəyer eləmək istəyirdim. Ancaq bu mümkün olan şeydimi? Yadıma bir əhvalat düşdü. Xırman təzəcə yığılmışdı. Kəndlilər Miyana-Zəncan dəmir yolunda işləməyə gedirdi. Mən də onlara qoşul-

dum. Getdik. İşə girdik. İş şəraiti ağır idi. Fəhlələr dağ yarırdı, qaya çapırdı, daş daşıyırdı. Bir gün arıq bir kişinin xərəyə qoyacağı daşa gücü çatmadı. (Kişi Zəncanlı idi). Hıqqıldadı. Lovğa alman mühəndisi o yazığın üstünə farsca söyüşlər yağdırmağa başladı. Sonra o pəzəvəng adam yumruğunu ağır gürz tək havaya qaldırıb kişinin təpəsinə endirmək istədi. Mən dözə bilmədim. Arxadan əlimə keçən daşı götürüb mühəndisin başına çırpmaq istədim. Bu zaman mühəndis geri dönüb məni gördü. Kişini buraxıb mənim üstümə cumdu. Ancaq fəhlələr arada dalğa-dalğa çağlayıb məni sahilə atdılar. Bəli! Fəhlələr məni gizlətdilər. O gecə kövrələ-kövrələ bir şeir yazdım. Sonra fəhlələrə oxudum. İş yoldaşlarım məni bağırclarına basdılar. Sanki məni yeni bir xətdən qorumaq istədilər. Şeir belə alınmışdı:

**İstərəm çağırım sirdaşlarımı,
Ürəkdən ağlayım halına, yurdum!
Bəs necə ağlayım? Göz yaşlarımı
İnadla qurudur öz qəzəb odum!**

**Axı övladların ağlamağa yox,
Gülməyə doğulub geniş qoynunda.
Bir gözün ac ikən bir gözünsə tox,
Gəlmələr də ağır yükdür boynunda.**

**Sən silkin! Boynundan gəlmələri at,
Qandalı da sındır, zənciri də qır!
Səsini inqilab nəğməsinə qat,
Öz səadətini öz əlinlə qur!**

Daha mən o mühəndisin sahəsində işləyə bilmədim. Başqa yerdə iş tapdım. Kəndlilərimiz də məni tək buraxmadılar. Mənimlə bir yerdə işlədilər. Burda da dəmir yolu çəkilirdi. İş yerimiz Qızıl Özən çayının sahilində idi. Çayın üstündə əzəmətlə uzanan Qız körpüsü o sahillə bu sahili birləşdirirdi. O sahildəki Qız qalası yerə qonmuş nəhəng bir qartal andırırdı. Bu taydakı bulağın suyu şor, o taydakı bulağın suyu şirin idi. O taydakı şirin suyu bu taya ulaqlara yüklənmiş dəmir çəlləklərlə gətirirdilər. Axşamlar bu sahildə ocaqlar yanırdı, hələbilər tüstülənirdi. Yağışlar yağanda bu tüstülər fəhlə daxmalarının üstündə açılmış qara çətirlərə bənzəyirdi... Fəhlələr işdən sonra aldıkları əti ocaqlarda bişirirdi. Ancaq ac fəhlələr bu ətin həl bişməsinə gözləməirdi. Elə alaçıy yeyirdi. Üstündən də hələbidə qaynatdığı şor suyun çayından içirdi. Sonra da xəstələnib yatağa düşürdü. Burda həkim də, dərman da, müalicə də xəyal idi. Biz işləməyə gedəndə on üç nəfər idik. Kəndə qayıdanda isə iki nəfər. Bir mən, bir də qəssab Pəncəlinin kiçik oğlu Ümidəli. Yeznəsi çəlimsiz Məmmədi qürbət diyarda basdırıb qayıdırdı. Yol boyu öz bacısına nə deyəcəyini düşünürdü. Məmmədin ətli-canlı arvadı Ziyət kəndin nazlı cüvanazənlərindən idi. Kəndin neçə-neçə iradəli kişisinin vüqarını iri gözlərinin mavi ləpələrində əridərdi. Bəli! Ziyət nadir hüsnüylə kəndin yaraşığı idi. Bədəni Savalan qarını andıran Ziyətin ağılığına həsəd aparən gözəllər öz aralarında belə ləyaqətli rəqibin adını çəkməzdilər. Ağca

maya deyərdilər. Ancaq qara Məmmədə necə getdiyinə təəccüblənərdilər. İndisə o da dul qalacaqdı. Deyirlər on üç rəqəmi nəhsdir. Mənə isə ikinci dəfə idi ki, on üç rəqəmi düşürdü. Axı ilk şeirimi mən on üç yaşında yazmışdım. İndisə on üç nəfərdən sağ qalan iki nəfərdən biri idim.

...Elə bu zaman adamların dəstə-dəstə məscid qabağına getdiklərini gördüm. Evimizin qarşısından keçən Miralı kişi altdan yuxarı mənə baxıb təbəssümlə: – Allahyarı məscidə gətirəcəklər! Sən də gəl bax! – dedi. Miralı Ağabacı xalamın qayını idi. Belində anadangəlmə iri qozu vardı. Sanki elə anadan olanda ömrünün gələcək ağır şələsi taleyinin əlləriylə dalına çatılmışdı. Bu şələni o son mənzilə qədər daşmalıydı. Miralı yasda da, toyda da qəzəbli görünərdi. Sanki dalına şələ çatan taleyinin əlindən yanıqlı idi. Qəribədir. Nadir hallarda güləndə də gözlərindəki qəzəb sönməzdi. Gülüşünün işığında daha da parlayardı. Nə birinə yaltaqlıq edərdi, nə də birindən yaltaqlıq gözləyərdi. Yaltaqlıq göstərəndən də zəhləsi gedərdi, yaltaqlıq umandan da. Həmişə ucadan danışardı. Sanki istəyərdi ki, hamı onun düz danışdığını eşitsin. Düz danışsın. O hamının nöqsanını da üzünə deyərdi. Tənəli söz götürməzdi. Sanki öz ömür şələsi özünə bəs idi. Miralı dalına şələ bağlamazdı. Nə yükü olsaydı əllərinə götürərdi. Bu zaman o uzaqdan kürəyi qundaqlı, əlləri boğçalı anaya bənzəyərdi...

Bildim ki, həyəətə düşsəm nənəm görəcek. Məni məscid qabağına getməyə qoymayacaq. Qəribədir. Nə-

nəmdə Allahyara qarşı həm qibtə, həm də qəzəb vardı. Allahyarın əyilməzliyinə qibtə edirdi, Allaha inanmamasına isə qəzəbi tuturdu. Mən damdan küçəyə düşüb məscid qabağına getdim. Kəndin küçələri ilə axıb gələn insan dalğaları məscidin qabağında dənizləşirdi. İki ağsaqqal Allahyarın qollarından tutub insan dənizinin sahilinə çıxartdı. O məscid qabağında dayanıb uğuldayan insan dənizinə baxdı. İnsanlar da heyretlə dolu gözlərini Allahyara dikdilər. Bayırı əlvan naxışlarla bəzənmiş, içərisi zəngin xalılarla döşənmiş məscidin önündə o qərib kişi dilənçiyə bənzəyirdi. Sanki Allahyarın yırtıq-sökük paltarları insan dənizindəki əqiddə döyüşündə dağılmışdı. Dindarlar bu cındır paltarlı adamı bəlkə də heç məscidə buraxmazdılar ki, toz-torpaqlı ayaqları ilə bahalı xalıları batıra bilər. Ancaq inadkar Allahyarı Allahın evinə baş əymək xatirinə bura gətirmişdilər. İndi o məhkəmə qarşısında dayanan müttəhimə bənzəyirdi. Allahyar ağsaqqallarla nəsə danışdı. Ağsaqqallar başlarıyla nəyisə təsdiq etdilər. Sonra Allahyar sanki insan dənizini intizarda qoymasın deyər itti addımlarla məscidin pillələri ilə yuxarı qalxmağa başladı. Gəlib məscidin damının qırağında dayandı. İndi o zəngin bir muzeyin damında ucaldılmış bir dilənçi heykəlinə bənzəyirdi. Allahyar bərkdən öskürdü. Kim bilir, bəlkə də insan dənizinin diqqətini özünə cəlb etmək üçün qəsdən öskürdü. Ancaq bu öskürək Allahyarın qəhərdən tutulmuş boğazının yolunu açdı. Sanki bu öskürək şiddətli bir küləyə dönüb qarşısı kəsilmiş

suyun axarını asanlaşdırdı. O aram-aram: – Allahyarın düşmənləri! Daha sevinin! Allahyar da məscidə gəldi. Ancaq mən sizdən diri gözlü nə nəzir, nə niyaz qəbul etməyəcəyəm. Nəzirinizi də saxlayın, niyazınızı da! Mən öləndən sonra yalnız ehsanıma xərcləyərsiniz – dedi. İnsan dənizi dalğa-dalğa uğuldadı. Elə uğuldadı ki, təkəni məscid damındakı dilənçi heykəlinə də dəydi. Ancaq onu nəinki yıxa bilmədi, heç yerindən də tərpədə bilmədi. Bu heykəl indi insan dənizinə meydan oxuyan qranit bir qayayı xatırladırdı... Sanki insan dənizi bu qranit qayaya dəyib parçalandı. Möminlər başlarını aşağı salıb evlərinə getdilər. Allahyar məscidin damından endi. Möminlərin ayaq izlərini tapdaya-tapdaya öz daxmasına doğru addımladı. Mən Allahyarın dalınca baxa-baxa pıçıldadım:

**İnsanı mehriban ünsiyyətilə
Dünyaya gətirən zaman olubdur.
İnsan adıyla yox, ləyaqətilə
İnsanlar yanında insan olubdur.**

**İnsan, müdrik insan, mübariz insan
Dərd yükü gəzdirir torpaq üstündə.
Dilində bir marşa döndükcə güman,
O yenə yeriir ayaq üstündə.**

**Başında şimşəklər süzdüyü zaman
Dünyada qaya yox, dağ olur insan.
Qara taleyindən bezdiyi zaman
Tanrının üzünə ağ olur insan.**

Sonra nənəmin damda sərdiyi buğdaları çuvallara doldurub evə düşürmək üçün geri qayıtmaq istəyəndə Sona ilə qarşılaşdım. Sən demə, nənəm məni evdə tapmayıb qızı məni axtarmağa göndərmiş. Mən Sona ilə evə qayıtdım...

NAĞILLI GECƏ

Qarlı bir qış günü idi. Nənəm məni qonşu Yeycə kəndindəki qohumuna dəyməyə göndərdi. Mən Yeycədə bir həyətin yanından keçərkən qərribə bir mənərəylə qarşılaşdım. Yox! Bu mənərə qərribə deyildi, acınacaqlı idi. Həyətdəki su quyusunun başında bir uşaq dayanmışdı. O taxta çəlləklə quyudakı sudan çəkib yanındakı daş nova töküdü. Nəhəng camışlar suyu sümürə-sümürə içirdi. Camışların fisiltisi az qala oğlanı yıxacaqdı. Camışlar doymaq bilmirdi. Qar isə yağırdı. Qara camışlar qar altında ağarırdı. Mən uşağa baxdım. Geyimindən bildim ki, bu qapıda muzdurur. Uşağın şaxtada neçə yerdən partlamış barmaqlarının nazik dərisi indi qalın ağac qabığına dönmüşdü. Suyla dolu taxta çəlləyin yaş ipi əllərindən sürüşən iti dağ çayının balığını xatırladırdı. Quyudan su çəkəndə ağır çəlləklə yüngül uşaq arasında gərgin mübarizə başlayırdı. Çəllək uşağı quyuya dartır, uşaq isə çəlləyi yuxarı çəkirdi. Mənə elə gəldi ki, qarın altında samovar tək buğlanan uşağın içində odlu-alovlu qəzəb seli qaynayır. Nəhayət, camışlar sudan doydular. Gedib pəyəyə girdilər. Pəyədən başqa camışlar çıxdılar. Arxalarınca da ev

sahibi. Bu ev sahibi kəndin məşhur hampalarından idi. Camışlar gəlib iri ağızlarını daş novdakı suya dayadılar. Suyu sümürməyə başladılar. Uşaq isə novu tez-tez su ilə doldurmağa çalışdı. Mən hiddətlə ev sahibinə baxdım. O əllərini belinə qoyub bu mənzərəyə laqeyd-laqeyd baxırdı. Yox! Sanki üstəlik camışların suyu fısıltıyla sümürməsindən ləzzət alırdı. Uşaq isə şaxtayla, quyuyula, əzabla döyüşdə idi. Daha bu ürək ağrıdan mənzərəyə baxa bilmədim. Keçib getdim. Nənəmin qohumu mehriban bir qadın idi. O məni qış günündə hərərətli təbəssümlə qarşıladı. Yoldan gəldiyimi nəzərə alıb süfrə açdı, yemək gətirdi, çay qoydu... Mən onunla söhbət etsəm də bayaq quyu başında gördüyüm uşağı unuda bilmirdim. Maraqla dolu gözlərimi nənəmin qohumunun təbəssümlə dolu gözlərinə dikib: – Şirin xala! Sizə gələndə yaxınlıqdakı həyətdə bir uşaq gördüm. Deyəsən o həyətdə yaşayan hampanın muzdurudur. Qar altında nəhəng camışları quyu suyuyula suvarırdı. Məgər bu kəndin bulağı yoxdur? – dedim. Şirin arvadın gözlərindəki təbəssüm yox oldu. Yerində qəzəb şimşəyi çaxdı: – Niyə yoxdur? Ay bala! Bulağı da, çayı da, arxı da var! Ancaq o hampa heç elə bil bu adamlardan deyil, tamam başqa adamdır. Kəndin iri bulağı gündüzlü-gecəli çağlaya-çağlaya axıb gedir. Hamı öz heyvanlarını istidə də, soyuqda da o bulaqda suvarır. O hampadan başqa. O həm quyusuna çəkdiyi xərci çıxartmaq istəyir, həm də öz heyvanlarını incitmək istəmir. Bəli! Axı heyvanlar su içmək üçün qar altında

kəndin bu başından o başına getməlidir – dedi. Mən dəhşətə gəldim: – Bəs quyu başında qar altında ağ heykələ dönmə uşaq çəkdiyi ağır əzabdan incimir? O hampa soyuqlayar deyə öz övladını belə havada qapıdan bayıra baş çıxarmağa qoyar? – dedim. Şirin arvad etiraf-la: – Əlbəttə qoymaz. Ancaq o uşaq özünün deyil, özgənindir. Bir mühacirin madar övladıdır. Atası Bakıda müəllimlik edirmiş. Uşaq da oxuyurmuş. Özü də yaxşı oxuyurmuş. Taleyin uğursuz küləkləri neçə-neçə ailəni o taydan bu taya atdıqdan sonra bu ailənin də vəziyyəti çətinləşir. Müəllim öz madar balasını hampaya muzdur verməyə məcbur olur. Bu uşağın da qəribə aləmi var. O çay içəndir. Buna da o tayda öyrənib. Atası onu bu hampadan əvvəl iki hampaya muzdur vermişdi. İnsafən o hampaların işi bu hampanın işindən yüngül idi. Ancaq o hampaların ailələri çay içmədiklərinə görə uşaq qalmayıb çıxdı – dedi. Mən heyrlə Şirin arvada: – Sizin dediyinizdən elə çıxır ki, bu hampanın ailəsi çay içəndir – dedim. Şirin arvad istehzayla: – İçəndir deyəndə sən nəzərinə samovar zad gətirmə! Yox! Yox! Nahardan sonra səngimiş təndirə bir bizeyçə su qoyub qaynadırlar. Sonra da o suya bir çimdik çay atırlar. Vəssalam. Olur çay – dedi. – Zavallı uşaq! – deyə mən dərindən bir ah çəkdim. Uşaq mənim gözlərimdə tufana düşmüş bir qartal çolpasına döndü. O, tufanda çırpına-çırpına özünə bir nicat yolu axtarırdı. Axtara-axtara mənim yaddaşımda əbədiləşirdi...

Axşamüstü kəndimizə qayıtdım. Nənəmə Şirin xalının sağ-salamat olduğunu dedim. Bir az sonra Sona gəldi. Məni evlərinə şam yeməyinə dəvət etdi. Dedi ki, Sulduz sərbazlıqdan gəlib. Anam plov bişirib. Gedək yeyək. Sonra atam nağıl da danışacaq. Özü də “Əsli və Kərəm” nağılını! Sulduz Ağabacı xalamın böyük övladı idi. Mən ayağa qalxıb Sona ilə evlərinə getdim. Sulduzla görüşdüm, qucaqlaşdım, öpüşdüm. Sulduz sərbazlıq həyatından danışdı. Bir qış günü şah sərbazxanaya gəlir. Sərbazları sərbazxana qabağında sıraya düzdürür: – Şikayətiniz varmı? – deyə sərbazlardan soruşur. Biri deyir yeməkdən, biri deyir paltardan şikayətimiz var. Şah sıradakı birinci sərbaza əmr edir ki, əyil, yerdən bir qədər qar götür! Əllərində yumrulaya-yumrulaya bərkət! İri bir qar topu düzəlt! Sərbaz şahın əmrini yerinə yetirir. Sonra şah yenə sərbaza əmr edir ki, qartopunu yanındakına ötür. Sərbaz da ötürür. Beləliklə sərbazlar qartopunu bir-birinə ötürürlər. Qartopu ovuclardan ovuclara ötdükcə damla-damla əriyir. Belə ki, son damla sıradakı son sərbazın ovcuna yapışıb qalır. Şah təşəxxüslə sərbazlara deyir: – Bax! Mən sizə istədiyinizi o iri qartopu boyda verirəm. Ancaq sizə bu damla qədər çatır. Şərəfsizlər sizin payınızı oğurlayırlar. Şah şərəfsizlər deyəndə İran ordusunun lovğa əfsərlərini nəzərdə tuturdu. Özünü sərbazların gözlərində ucaltmaq, əfsərləri isə alçaltmaq istəyirdi. Beləliklə də şah özü əfsərlərinin tamahkarlığını, rüşvətxorluğunu, əliəyriliyini etiraf etmiş olurdu. Ancaq sərbazlar başa düşürdü ki,

şah özü əfsərlərdən daha böyük oğru, xəyanətkar, qəddardır. Əfsərlər sərbazların payından qırta-qırta dolanmaq istəyirdilərsə, şah iri-iri mülkləri mənimsəyib sahiblərini də zindana saldırır. Atalar nahaq deməyiblər ki, balıq başdan iylenər. Şahı belə olan məmləkətin əfsərləri də elə olar. Ancaq şah xəyalına da gətirmirdi ki, həm xaricdən İranın qapılarını döyən müharibə alovları, həm də daxildə təlatümə gələn inqilab dalğaları özünün laxlamış taxt-tacını da o qar topu tək əridəcək. Mazandaranda mülkədarların torpaqlarını zorla əllərindən almışdı. Özlərini də ölkənin müxtəlif yerlərinə sürgün etmişdi.

Hacıbaba adlı bir Mazandaranlı da bizim kəndə göndərilmişdi. Bu adam arıq, uzun, qara bir kişi idi. Özü də tiryək çəkirdi. Kənddə Hacıbabanın xərcini tiryəkinə qədər gündə bir ev ödəyirdi. O, fars idi. Ancaq kənddə Azərbaycan dilini öyrənmişdi. Hacıbaba qərib olduğu üçün toyda, yasda yeməyə çağırıldılar. O da hər məclisdə öz keçmiş dəbdəbəli həyatından bir epizod danışardı. Bəli! Vaxtıyla qapısında əlləri-əlləri üstə dayanan xidmətçilər yox idi. Qapısına sədəqəyə gələn yoxsullar da yox idi. İndi Hacıbaba kənddə özü sədəqə yığırdı. Atalar sanki çuvala girməyən baş dağarcığa şappıltıyla girir məsəlini Hacıbaba üçün demişdi. Bir gün yaylaqdan gəlirdim. Kəndə çatana qədər yolda istidən dilim-ağzım qurumuşdu. Kəndin qırağındakı çayxanaya girdim. İçəridə beş-altı adam vardı. Çay içə-içə söhbət edirdilər. Mən də keçib əyləşdim. Çay istədim.

Gətirdilər. Hacıbaba yayın istisində közərmiş manqalı qıçlarının arasına alıb tiryək çəkirdi. Bir yandan manqalın hərərəti, bir yandan da tiryəkin nəşəsi qəribin gözlərini xumarlandırırırdı. Hacıbaba öz aləmində idi. Sanki o rütubətli səkinin üstə deyil, sehirlə xalçanın üstə əyləşmişdi. Ulduzlar dünyasına uçacaqdı. Öz əfsanəvi səadətini yer kürəsinin başı üstə bütün insanlara nümayiş etdirəcəkdə. Birdən baqqal Nəcəf dükana girdi. İçəridəkilərə salam verdi. Sanra Hacıbabaya bir zərf uzatdı. Dedi ki, şəhərdən gəlirəm. Bu məktubu da mənə verdilər ki, sənə çatdırım. Hacıbaba zərfini açdı. Məktubu çıxarıb gözlərinin qabağına tutdu. Qəribin xumar gözləri sətirlər üstə ağır-ağır dolanırdı. Birdən məktubu əlində yumurlayıb sıxdı. Sonra hönkürdü. Gözlərinin haçandan bəri yolu tutulmuş çeşməsi çağlayıb axdı. Hacıbaba ağlayırdı. Sanki manqalın istisi qəribin sinəsinə dəydikcə içində donub qalmış qubar əriyirdi. Damla-damla gözlərindən düşürdü. Çayxanadakı adamlar elə bildilər ki, Hacıbabanın kimisə ölmüşdür. Ona görə də belə zülüm-zülüm ağlayır. Hamı həyəcanla Hacıbabanın ağlamağının səbəbini soruşdu. O dedi ki, iki ay bundan əvvəl arvadımdan məktub almışdım. Məndən soruşurdu ki, burda nə iş görürəm? Mən də acıqla yazdım ki, gündüzlər qəssablıq edirəm, gecələr xəyyatlıq. İndi bu məktubunda o məni laqeydlikdə, vəfasızlıqda, biganəlikdə ittiham edir. Yazır ki, bəs sən iki peşəylə qazandığın o qədər pulu neynirsən? Bizi niyə heç yada salmırsan? Biz burda aclıqdan qırılmaq

ərəfəsindəyik. Sən isə orda sərvət toplayırsan. Səndə heç namus, vicdan, qeyrət yoxdur? O bilmir ki, mən qəssablıq deyəndə gündüzlər paltarlarımda bitlərini qırmağımı, xəyyatlıq edirəm deyəndə gecələr paltarları yamağımı nəzərdə tutmuşam... İndi sanki Hacıbabanın taleyi manqala düşmüşdü. Közlər yorğunluqdan qızarmış gözləri andıra-andıra qəribə baxıb istehzayla gülürdü. Ətrafdakı adamlar isə təəssüflə başlarını bulayırdılar. Başlar yelpiklər tək yelləndikcə o gülən közlər daha da qızarırdı... Sən demə, Hacıbabanın bugünkü xərcini Ağabacı xalamgil çəkəcəkmisən. Plov süfrəyə gələndə qərib yada düşdü. Ancaq Ağabacı xalam dedi ki, plovun hamısını çəkmişəm. Daha qazanda plov qalmayıbdır. Evdəkilər bir-birinin üzünə baxdı. Mən Ağabacı xalama dedim ki, mənim payım çoxdur. Böl, yarısını Hacıbabaya göndər! Sona qəti etiraz etdi: – Yox! Elə şey olmaz! Sən qonaqsan! Mən öz payımı apararam – dedi. Qız ayağa qalxdı. Plov dolu nimçəsini buğlana buğlana götürüb evdən çıxdı... Sona gələndə qədər biz əlimizi plova uzatmadıq. Qız gəldi. – Qərib neynəyirdi? – deyə atası Sonadan istehza ilə soruşdu. Qız təəssüflə: – Neynəyəcək? Tiryək çəkirdi – dedi. Mən öz payımın yarısını zorla Sonaya verdim. Plovu yedik. Süfrəyə çay gəldi. Sən demə, Hacıbabanın kefi çəkməyə öyrəncəli olub nisgillikdə də şənlik axtarmağı Sonanın atası Abbas kişiyyə qəribə gəlmiş. O çayla dolu stəkanı qabağına çəkib məzəli bir əhvalat danışdı. Deyirlər keçmişdə hansı məmləkətdəsə bir dərzi yaşayırmış. Sə-

hərdən axşama qədər dükənində qan-tər içində çalışır-
mış. Ancaq hər axşam evində kiçik bir işrət məclisi
qururmuş. Süfrə ləziz xörəklərlə bəzənirmiş. Sürəhilər
əlvan şərəblərlə dolurmuş. Şaqraq musiqi səsi açıq pən-
cərələrdən küçəyə səpələnərmiş. Dərzinin zəhmətdən
yoğrulmuş sevincini gözləri götürməyənlər acığa
düşürlər. Hökmdara deyirlər ki, adi bir dərzi səndən də
firavan ömür sürür. Hər axşam evində işrət məclisi
qurub keyfə baxır. Hökmdar qəzəblənir. Dərzi bir daha
işrət məclisi qurmağa pul tapmasın deyə dərzi dükənla-
rını bir neçə müddətə bağlatdırır. Ancaq sən demə,
dərzi dəmirçilik də bilirmiş. Səhəri dəmirçiliyə başla-
yır. Oraq, dəryaz, kəvəhin, şiş, bıçaq, yaba düzəldir.
Axşam isə yenə evində kiçik bir işrət məclisi qurur.
Sorağı gedib hökmdara çatır. Dərzi bir daha işrət məc-
lisi qurmağa pul tapmasın deyə hökmdar dəmirçi dü-
kanlarını da bir müddətə bağlatdırır. Ancaq sən demə,
dərzi xarratlıq da bacarırmış. Səhəri beşik, vəl, xış,
oxlov, şana düzəldir. Axşam isə yenə evində kiçik bir
işrət məclisi qurur. Sorağı gedib hökmdara çatır.
Hökmdar düşünür ki, əgər onu göz qabağında saxlama-
sa, istəyinə nail ola bilməyəcək. Dalınca adam göndə-
rib hüzuruna çağırtdırır. Dərzi əllərini döşünə qoyub
hökmdarın hüzurunda əmrə müntəzir dayanır. Hökmdar
kinayə dolu gözlərini qarşısında itaətlə dayanan dərzii-
yə tutur: – Səni sarayda cəllad təyin edirəm – deyir.
Dərzi heyrdən donur. Ancaq hökmdarın baxışlarından
yağan odun altında donu açılır. Hökmdara bu işdən vaz

keçmək üçün nə qədər yalvarırsa, bir nəticə hasil ol-
mur. Hökmdar dərzini saray cəlladı təyin edir. Dərziyə
paltar, çəkmə, qılınc verirlər. Axşam dərzi evə gedər-
kən yolda növbəti kiçik işrət məclisini hansı pulla qura-
cağı haqda düşünür. Ancaq çarə tapır. Belindəki qılıncı
qınından sıyırır. Ay işığında par-par parıldayan tiyəsinə
satur. Sonra qılınca taxtadan tiyə düzəldib qınına salır.
Axşam isə yenə evində kiçik bir işrət məclisi qurur.
Sən demə, hökmdarın adamları dərzini güdürmüşlər.
Səhəri hökmdar taxta əyləşir. Sağ əlini təkəbbürlə qal-
dırıb qullara: – Dustağı gətirin! – deyir. Qullar ca-
van bir dustağı hökmdarın hüzuruna gətirirlər. Hökmdar
cəllad paltarı geymiş dərziiyə üz tutur: – Bu dustağın
boynunu vur! – deyir. Dərzi bu dəhşətli əmrdən sarsı-
lır. Ancaq özünü ələ alır. Həyəcanla dustağa baxır.
Dustağın gözlərindən məsumluq yağır. Sanki gözlər
səssiz-səmirsiz danışır. Bizim günahımız yoxdur. Biz
hökmdarın törətdiyi cinayətləri görüb lənətlədiyimiz
üçün günahlandırılmışıq deyir. Dərzi əvvəl sağ əlini sol
yanındakı qılıncın dəstəsinə atır. Sonra üzünü göyə tu-
tur: – Pərvərdigara! Əgər bu adamın günahı varsa qo-
luma elə qüvvət ver ki, onun boynunu bir zərbə ilə vu-
rub salım. Əgər günahı yoxsa, onda qılıncımın tiyəsinə
taxtaya döndər! – deyir. Sonra dərhal qılıncı qınından
sıyırıb havaya qaldırır. Qılıncın tiyəsinin taxta olduđu-
nu gören hökmdarın gözləri heyrdən böyüyür. Dustağ
isə sevinir. Hökmdarın zəhmli gözləri taxta tiyənin ağ
işığından deyil, dərzinin məharətinin parlaqlığından

qamaşır. O taxtdan enir. Gəlib taxta tiyəli qılıncını hələ də havada saxlayan “cəllad”ın qarşısında dayanır. Sonra əlini qaldırıb “cəllad”ın qılıncı əlini yanına salır: – Mən neçə-neçə hökmdarla döyüşmüşəm. Heç birini özümdən məharətli sanmamışam. Hamısını məğlub etmişəm. Sən isə məni öz məharətinlə məğlub etdin. İndi de görüm məndən nə istəyirsən? Çəkinmə! De! Nə istəsən verəcəyəm! – deyir. Yalnız öz zəhmətinin bəhrəsilə ömür sürən dərzi şəstlə: – Sizdən heç nə istəmirəm. Öz əməyimin töhfəsi mənə bəsdir – deyir. Lakin hökmdar əl çəkmir: – Yox! Sən bu məharətin qarşısında məndən hökmən bir şey istəməlisən! – deyir. Dərzi canıyananlıqla dustağa baxır. Onun həyat ilə ölüm arasında çırpındığını dərinədən duyur. Üzünü hökmdara tutub yalvarış dolu səslə: – Onda bu cavan dustağı mənə bağışlayın – deyir. Hökmdar saray adamlarının rişxəndlə dolu baxışları altında öz sözündən keçə bilmir. Cavan dustağı azad edir. Dərzi isə yenə gündüzlər öz dükanında qan-tər içində çalışır. Axşamlar isə evində kiçik işrət məclisi qurur. İndi Hacıbaba da taleyin neçə-neçə girdabına düşsə də kefindən qalmır...

Sona atasına təkidlə: – Ata, bir nağıl danış da – dedi. Abbas kişi heyretlə: – Bəs indi danışdığım nağıl deyildi, bəs nəydi? – dedi. Sona nəzakətlə: – O əhvalat idi. Sən isə bizə söz vermişdin ki, bu gecə “Əsli və Kərəm” nağılını danışasan – dedi. Abbas kişi Sonanın sözünü yerə salmazdı. Gördü ki, qızı əl çəkməyəcək. Mütəkkə gətirdi. Arxasına qoydu. Sonra mütəkkəyə

söykəlib “Əsli və Kərəm” nağılını danışmağa başladı. Eşikdə qar yağır. İçəridə isə Kərəmin ürəyi yanır. Nağıla qulaq asanları isidirdi. Sanki gecə ağ noğullarla dolu ətəyini evin üstə sallayıb Kərəmin ürəyini soyuqdan qoruyurdu. Abbas kişi Əslinin Kərəmin yolunu necə göz yaşı axıda-axıda səbirsizliklə gözlədiyindən danışanda Sonanın da gözləri yaşarırdı. Mənə elə gəlirdi ki, nağıla həyəcanla qulaq asan Sona deyil, Əsli özüdür. Kərəm sazını götürüb gündüzlü-gecəli Əslinin sorağında dolaşanda Sona uzun kirpiklərini qırpmadan nağılın ardına qulaq asıb səfərin nə ilə qurtaracağını intizarla gözləyirdi. Kərəm əldən-dildən düşüb bir özgə evdə gecələyəndə Sona kövrəlirdi. Qızın Kərəmə yazığı gəlirdi. Kərəm Əsligilin evlərinin qabağında yanıqlı-yanıqlı oxuyub saz çalanda sanki simlərdən qopan qığılcımlar Sonanın ürəyinə səpələnirdi. Əsli eyvana çıxanda sanki Kərəmin üzünə Günəş doğurdu. O Günəşin parlaq şəfəqləri Sonanın da üzünə düşürdü. Qara gözlərində qızıl təbəssüm çağlayırdı... Sona keşişin qızını Kərəmə vermək istəmədiyini biləndə hiddətlənirdi. Keşişin ünvanına o ki var, qarğışlar yağdırırdı. Sona da, mən də bilirdik ki, o keşiş dünyanı çoxdan tərk edibdir. Ancaq onu bilmirdik ki, indi keşişdən təəssüflə danışan Sonanın atası Abbas kişi də elə keşişin yolu ilə gedəcəkdir. Gecə yarıdan keçirdi. Mən ayağa qalxıb Ağabacı xalamgildən çıxdım. Qar dayanmışdı. Göyün üzü durulmuşdu. Ay doğmuşdu. Kimsə, hardasa oxuyurdu:

**Ay doğdu, ayaz oldu,
Axar su dayaz oldu.
Yolunu gözləməkdən
Saçlarım bəyaz oldu.**

**Sən getdin ilim-ilim,
Dözərəm deyir dilim.
Dözüm dözə bilməyir,
Üzümə durur gülüm!**

**Qaldım yalqızlar kimi,
Soldum kağızlar kimi.
Kaş üz-üzə duraydıq
Biz də ulduzlar kimi.**

Yazıq! – deyə oxuyanın halına acıdım. Düşündüm ki, gecə yarısı başını yastığa qoyub yatmayan bu adamın ürəyində yəqin sevgi tonqalı alovlanmaqdadır. Özü də kimisə gözləməkdədir. Məni isə hələlik evimizdə nənəm gözləyirdi. Evə çatdım. Nənəm yatmamışdı. Arvad maraqla məndən: – A bala, gecə keçib, bu çağacan Ağabacı xalangildə neynəyirdin? – deyə soruşdu. Mən üzrlə nənəm: – Abbas kişinin nağılına qulaq asırdım – dedim. Nənəm yenə maraqla: – Hansı nağılına? – deyə soruşdu. Mən şəstlə: – Əsli və Kərəmə! – dedim. Nənəm güldü. Daha danışmadı. Deyəsən xəyala daldı. Kim bilir, bəlkə özünün həmişə ürəyində təzətər saxladığı sevgisini xatırladı. Bəlkə də mənim yenicə tumurcuqlanan məhəbbətimini düşünürdü. Soyunub yatağıma girdim. Ancaq yuxuda da qulaqlarıma Kərəmin həsrətlə dolu sazının yanıqlı səsi gəldi...

QONŞU TÖHFƏLƏRİ

Naxır örüşdən qayıtmışdı. Kəndə axşam düşürdü. Nənəm inəkləri sağırdı. Qonşumuz Sədəf bizə gəldi. Gəlin tutqun idi. Nənəmə salam verdi. Nənəm də inəyi sağa-sağa gəlinin salamını aldı. Sədəf məhrəmliklə: – Qərib xala, qatıq çalmaq istəyirəm. Ancaq mayam yoxdur. Gəlmişəm sizdən bir az maya aparam – dedi. Nənəm sağdığı inəyin əmcəklərini son dəfə sıxıb ayağa qalxdı. Köpüklü süd ilə dolu badyanı kənara qoydu. Südün ətri ətrafa yayıldı. Nənəm iri qazandakı qatıqdan bir mis cam töküüb Sədəfə verdi. Mehriban gözləri Sədəfin kölgə qonmuş çöhrəsinə sataşanda təəccüblə doldu. Gəlinin həmişə təbəssümlə dolu olan gözlərində indi təbəssümdən iz də yox idi. Nənəm maraqla Sədəfdən: – Nə olub? Niyə belə kədərlisən? – deyə soruşdu. Gəlin danışdı ki, əri Dönməz səhər Ərdəbilə bir istil^{*} kərə yağını aparıbmiş ki, satıb evə çaydan, qənddən alsın. Cəvazxana işçisi şəhərin girəcəyində kişinin qabağını kəsib. Deyib ki, gərək cəvaz^{**} alasan. Sən demə, yağın dəyəri cəvazın pulunu ancaq ödəyirmiş. Bu da Dönməzə acıq gəlib. Cəvazxana işçisi içəriyə gedib cəvaz gətirəndə o da düşünüb ki, özü yumurtlamayıb falasını da içən şeyin öz nüfusunun öz başına

*çəki ölçüsü

**İranda vergi qəbzi

salmaq lazımdır. Sonra da bir istil yağı bir dəfəyə yeyib. Cəvazxana işçisi gəlib görüb yağ yoxdur. Dönməzdən soruşub ki, yağ hanı? O da qarnını göstərə-göstərə deyib ki, yedim. Cəvazxana işçisinin gözləri heyrətdən kəlləsinə çıxır. Dönməz isə ulağın başını geriye döndərib kəndə qayıdır. Doğrusu, nənəm də, mən də bilmədik bu əhvalata gülək, yoxsa hiddətlənək. Nənəm heyrətlə araya: – Gör necə zamanda yaşayırdıq? – dedi. Nəsə düşündü. Sonra təsəlliylə Sədəfə: – Neynək. Ürəyini sıxma. Canın sağ olsun! – dedi. Gəlin hörmətlə: – Siz də sağ olun! – dedi. Sonra getdi. Nənəm qətiyyətlə mənə: – Sədəfin ərinin başına gələn əhvalat həm komediya, həm də faciə. Sən necə bilirsən? Axı, sən savadlısan – dedi. Mən etirafla nənəmə: – Doğru deyirsən. Bu əhvalat həm gülməlidir, həm də ağlamalı – dedim.

O gecə nənəm bütün işlərini yerbəyer edib yatdı. Mən çırağın piltəsini bir az aşağı çəkib işığı azaltdım. Sonra gətirib yataqda yastığının yanında yerləşdirdim. Böyrü üstə uzanıb qələm-kağızımı qabağıma qoydum. Bu əhvalatı şeirə döndərmək istədim.

**Payızdır. Kəndlərin otlaqlarında
İndi nə gül qalmış, nə də ki, çiçək.
Yalnız ağacların budaqlarında
Sonuncu yarpaqlar titrəyir tək-tək...**

**Örüşlər bomboşdur. Soyuq torpaqda
Nə tonqal alışı, nə od qızarı.
Yığılmış bostanda, kimsəsiz bağda
Ocaq yerlərinin külü bozarır...**

**Səhərdir. Bir kəndli şəhərə gedir,
Qabağında ulaq, əlində çomaq.
O gedir... Görəsən bəs yükü nədir?
Günlərlə yığıdığı bircə istil yağ.**

**Bəli! O ay üzlü uşaqlarının
Boğazından kəsib yığmış o yağı.
Bir də ki, öz ömür yarpaqlarının
Mehriban sözünü dinləmiş axı.**

**İnsan tək çörəklə yaşamır elə,
O gedir, kərəni sata bazarda,
Bir az qənd, bir az çay ala, ailə
Bircə stəkan çay içə naharda.**

**O öz ulağını sürür ahəstə,
Şəhər qırağında çəkinir naçar.
Bilir daş-torpaqlı yolunun üstə
Qırmızı kərpicli bir evciyəz var.**

**Orada şəhərə gələn kəndlinin
Önünü kəsirlər quldurlar kimi.
Bir şey satacaqsa şəhərdə yəqin
Cəvaz almalıdır borcu var kimi.**

**Kəndli çatan zaman o evciyəzə
Qarşısını kəsir zalım bir ağa.
Xumar gözlərini o süzə-süzə
Sən nə aparırsan – deyir – satmağa?**

– Bir istil kərədir, – deyə o kəndli
Astaca dillənir...

– Olsun, cəvaz al!
Kəndli danışmayı, o dərdli-dərdli
Baxır... Gözlərində gəzir min sual...

O danışmasa da hirslənir yaman:
– Cəvaza nə qədər verməliyəm mən?
Ağa kinayəylə qımışır bir an:
– Nə qədər? Bir tümən! Eşitdinmi sən?

– Axı, ağayi mən, neçə zamandır
Bazarın özündə yağ bir tüməndir.
Sən məni hirslə yox, sözlə inandır,
– Bu necə qaydadır, necə Vətəndir?

– Bəsdir, çərənləmə, çıxart pulunu,
Hazırla, eşitdin? Yubatma məni.
Yoxsa elə burda kəsib yolunu,
Şəhərə bir addım qoymaram səni.

O duyğusuz ağa “xidmət” içində
Gedir ki, bir cəvaz yazıb gətirsin.
Kəndlisə titrəyir hiddət içində
Az qalır aqlını tamam itirsin.

Kinli gözləriylə o dönə-dönə
Cəvazçı ağanın baxır dalınca.
Deyir: – Bu sevdadan nə fayda mənə,
Kərəmi yeyərəm satın alınca.

Sonra istehzayla o yağı yeyir...
Cəvaz verən gəlir... Görməyir yağı.
– Kişi, kasa boşdur. Yağ hanı? – deyir
İndicə kərəylə doluydu axı?

Cəvazçı dübarə soruşan kimi
O qəzəb içində: – Mən yedim, – deyir,
Hələ özümə də peşiman kimi
Min kərə tənəli söz dedim, – deyir.

– Tapdayın, ağalar, siz yoxsulları,
Qoy qalsınlar çıpaq, köməksiz, naçar.
Bağlayın, kəsdirin, tutun yolları,
Gün gələr, ədalət yolları açar!

Bir əlində cəvaz, birində qələm,
Donur öz yerində cəvazçı ağa.
İndi vücudunda gülməli görkəm,
Bir kəndliyə baxır, bir də ulağa.

Kəndli qabağına qatıb ulağı,
Yenə kənd yoluyla qayıdır dala.
Cəvazçı düşünür başı aşağı,
Nə kəndliyə baxır, nə də ki, yola.

Düşünür, hirslənir, dartır qaşını...
Axı, nə düşünür indi o lovğa?
Bəlkə xumarlıqda görüb qarşını
Sabahkı gününü düşünür ağa?

Şeir in sonunda nöqtə qoyanda üfüqdə nöqtəni andıran dan ulduzu yerində yox idi. Xoruzlar hində elə banlayırdılar ki, az qalırdı səsləri Ərdəbilin girəcəyindəki o cəvazxanaya da çatsın. Bəli! Sanki xoruzlar mənim bu əhvalat haqqında yazdığım şeiri qurtardığımı dünyaya car çəkmək istəyirdi. Nənəm yuxudan oyandı. Əvvəl təbəssümlə mənə, sonra heyrətlə qabağımda yanan çırağa baxdı. Mənsə gecədən qabağımda yanan çırağı sanki indi gördüm. Sən demə, başım şeirə elə qarışmış ki, gecədən yanan çırağı səhər pəncərədən evə düşən işığın təkidlə də söndürməmişəm. Nənəm nigaranlıqla mənə: – Niyə yatmayıbsan? – dedi. Mən qürurla nənəmə: – Gecə yatsaydım, səhər bu şeir doğulmazdı! – dedim. Nənəm maraqla: – Hansı şeir? – deyər soruşdu. Mən təəssüflə: – Sədəfin ərinin başına gələn əhvalatdan danışan şeir! – dedim. Sonra çırağı söndürdüm. Ayağa qalxıb çırağı yerinə qoydum. Şeiri götürüb nənəmə baxdım. O yatağın içində əyləşib intizarla dolu gözlərini mənə dikmişdi. Sanki şeiri dinləməmiş yatağından qalxmaq istəmirdi. Mən şeirlə gəlib nənəmin qarşısında dayandım. Sanki şeir yazmaqdan nənəmə imtahan verəcəkdim. Şeiri hərərətlə birməfəsə oxudum. Nənəm iftixarla: – Əhsən! Cəvaz çıxardanın da, cəvaz yazanın da atasını yandırırıbsan! Sanki sən özün elə o əhvalatın içində imişsən. Mən də sənə o əhvalatdan çəkdiyini filmə baxdım – dedi. Sonra nənəm ayağa qalxdı. Yataqları yığışdırdı. Çay qoydu. İçdik. Mən durub kənd içinə çıxdım. Günlər keçdi. Yazı-pozu bilən

gənclər mənim şeirimizin üzünü köçürə-köçürə kənddə yaydılar. Sanki şeir kəndlilərin ürəyindən tikan çıxarmışdı. O adi şeir yox, mövcud quruluşun üzünə oxunan həm istehzalı, həm də qəzəbli ittihamnamə idi. Bu ittihamnamə kənddəki hər evdə məmnuniyyətlə səslənirdi. Yolda, ölüşdə, bağda kimlə rastlaşdımsa mənə öz minnətdarlığını bildirirdi. Yalnız Sədəfin əri Dönməz gözlərimə görünmürdü. Deyirdilər guya o bir istil yağdı birdən yediyinə görə utanır... Bir axşamüstü yenə Sədəf bizə gəldi. Ancaq bu dəfə tutqun deyildi. Yox! Qaş-qabağı açıq idi. Sədəf bir əlində bir dəstə çiçək, bir əlində bir dəstə üzərlik tutmuşdu. O gülə-gülə mənə: – Dönməz səhər yaylağa getmişdi. Ordakı evimizi yoxlamağa. Bu çiçəkləri də sənə Savalandan dərib. Bu üzərriyi isə mən burdakı evimizdən gətirmişəm. Çiçəkləri iyləyərsən, üzərriyi isə Qərib xala başına dolandıraraq yandırır ki, istedadlı nəvəsinə göz dəyməsin. Axı bütün kənd indi sənə şeirindən danışır – dedi. Mən nəzakətlə Sədəfə: – Sənə də, Dönməzə də təşəkkür edərəm – dedim. Sonra çiçək dəstəsilə, üzərlik dəstəsini Sədəfdən aldım. Nənəm mehribanlıqla gəlinə: – Payın çox olsun – dedi. Sədəf getdi. Nənəm çiçək dəstəsini suya qoydu. Üzərlik dəstəsini isə divardan asdı. Yenə günlər keçdi. Çiçək dəstəsi soldu. Üzərlik dəstəsi isə qaldı. Kim bilir, bəlkə mənə bədnəzərlərdən qorumaq üçün özünü saxladı. Axı, qarşıda hələ şeirləri yazılmamış günlər vardı...

QABAN DƏRİSİ

Hardansa kəndə latın əlifbasıyla çap olunmuş bir “Koroğlu” dastanı gəlib çıxmışdı. Kitab o qədər varaqlanmışdı ki, bir neçə varağı əprimişdi. Bəlkə də onu Bakıya gedənlər özlərilə gətirmişdilər. Nə isə... Uzun payız gecələrində kəndlilər çayxanaya yığışardılar. Məni də çayxanaya çağırtdırardılar ki, bu maraqlı dastanı oxuyum. Mən bu kitabı kəndlilərə dönə-dönə oxumuşdum. Kənddə nəinki yaşlılar, hətta uşaqlar da bu dastanın boylarını əzbərdən bilirdilər. Gənclər mərdlikdə, cəsərdə, dəyanətdə özlərini Koroğlunun dəlilərinə bənzətməyə çalışırdılar. Hətta gülüş meydanına ayaq basanda da dəliləri təqlid etmək istəyirdilər. Yaşlılar isə Koroğlu tək müdrik, təmkinli, vüqarlı olmağa səy göstərərdilər. Ancaq buna baxmayaraq kəndlilər hər dəfə kitabı mənə uzadıb: – Başla görək, – deyə oxumağımı xahiş edirdilər. Mən də başlayırdım oxumağa. Kəndlilər isə kənara çəkilib əyləşir, diqqətlə dastana qulaq asırdılar. Çoxlarının çay içməyə meyli olmasa da Koroğlunun tərənnümünə qulaq asmaq xatirinə çayxanaya gəlir, çay içir, dükançıya pul verirdilər. Ancaq bu pul çayın haqqından çox yer kirayəsini xatırladırdı. Kənddə itlər də, xoruzlar da susurdu. Amma samovar gecə yarısına qədər pıqqıldayırdı. Sanki Koroğlu dəliləriylə düşmənləri məğlub edəndə samovar pıqqıldayıb gülür, müşkülə düşəndə isə samovar sızıldayırdı... Kəndlilər isə nəfəs çəkmədən dastanı dinləyirdilər.

Kəndin özündə o qədər maraqlı əhvalatlar baş verirdi ki, o qədər gözəl mahnılar yaranırdı ki... Ancaq kəndlilər Koroğlu dastanının əhvalatlarını da, mahnılarını da hər şeydən artıq xoşlayırdılar.

Bir axşamüstü yenə kəndlilər Koroğlu dastanını dinləmək üçün dükana axışırdılar. Mən isə dastanı başlamamışdan əvvəl, necə deyərlər, boğazımı yaşlayırdım. Samovarin zümzüməsinin müşayiətilə armudu stəkanda çay içirdim. Birdən eşikdə hay-küy qopdu. Kəndlilər eşiyə çıxdı. Mən də çıxdım. Dükanın qabağından bir qoyun sürüsü keçirdi. Arxasınca çiyinə qaban dərisi atmış Əvəz gəlirdi. Əvəz mənim böyük dayım Aslanın yeganə oğlu idi. Aslan Ağabacı xalamın ata bir, ana bir, anamın isə atadan bir, anadan ayrı qardaşı idi. Mən Aslan dayımı görməmişdim. Nənəm danışırdı ki, o məğrurluqda, cəsurluqda, möhkəmlikdə elə Aslana bənzəyirdi. Əvəz mənim anamla yaşıd idi. Babam Əkbər kəndin həm bacarıqlı kattası, həm də hörmətli ağsaqqalı idi. Həmişə evində qonaqlıq olurmuş. Belə qonaqlıqların birində uşaqlar həyətdə samovara od salırmışlar. Arada samovarin içindəki odları piləyirmişlər. Birdən havaya sıçrayan qorlardan biri Əvəzin gözlərindən birinə düşür. Qızlar hay-həşir qoparırlar. Səsə evdəkilər tökülüb gəlir. Qadınlar ağlayır. Əvəzin gözünü göz yaşıyla yuya-yuya qordan təmizləmək istəyirlər. Lakin mümkün olmur. Sən demə, qızlardan hansısa odu piləyibmiş. Samovarin torbasından qalxan qor isə Əvəzin gözünə qonubmuş. An-

caq odu piləyən qız öz günahını mənim anam Şahbəyimin boynuna atıb. – Odu Şahbəyim pilədi, – deyib. Anam Şahbəyim isə utancaq imiş. Dindirəndə yanaqları allanmış. Yazıq anam çığır-bağır salmadan həya çərçivəsində nə qədər and-aman edirsə, əks-səda bir yana çıxmır. Zaman keçir. Əvəz böyüyür. Qırmızı qor gəncin iri gözlərinin qara giləsində ağ mirvariyə dönüb qalır. Anasının toy boyunbağısından qırılıb düşən bir mirvari dənəsini xatırladır. Boyunbağıda tək bir dənənin itməsi o biri dənələrin arasında o qədər də hiss olunmur. Ancaq qonduğu şəffaf gilənin işıqlı parıltısını tamam itirir. Sanki samovardan sıçrayan od Əvəzin bir gözünə düşəndə hürkən işığı uçub o biri gözünə qonur. Tək qalmış gözün işığı daha da artır. Bəli! Bir göz o biri gözün də vəzifəsini icra edir. Sanki tək göz təzədən qoşalaşır... Nənəm həm zəhmətkeş, həm də arif idi. Arvadın göy damarlı arıq əlləri büzüşmüş payız yarpaqlarına bənzəyirdi. Sanki bu yarpaqlar payız sazağında nənənin ömür ağacının zirvəsindən düşmüşdü... Ancaq bu yarpaq əllərdə bahar tərəvəti vardı. Bu əllər çörək bişirirdi, nehrə çalxayırdı, yun əyirirdi, hana qururdu. Toxuduğu xalçalarda dörd fəslin hüsnünü əks etdirirdi... Lakin günahsız qızına atılan böhtanı unuda bilmirdi ki, bilmirdi... Nənəm deyirdi ki, qolu şikəstin qabağında məharətlə rəqs etmək, qıçı şikəstin böyründən sürətlə keçmək, gözü şikəstin yanında ulduzları saymaq yaxşı deyil. Yoxsa onlar əzab-əziyyətli illər hesabına unuda bilmədikləri şikəstliklərindən daha da utanar, qısılar,

dərnlənərlər. Taleyin sərt küləklərində qaysaqlanmış yaraları təzədən közərər. Dodaqlarında zaman-zaman donub qalmış ömür nəğmələri gileyli-gileyli danışar. Səni də kövrəldib məyus edər. Mən də, Sona da nənənin öyüdlərini unutmazdıq. Əvəzin yanında özümüzü elə aparardıq ki, nə bizim gözlərimizin sağlamlığı, nə də onun gözünün şikəstliyi bilinərdi. Mən Əvəzə dayı deyirdim. Sona da mənə baxıb ona dayı deyirdi. Əvəzin anasının adı Usandıq idi. Əsli bizim kənddən deyildi. Qonşu Xiyarək kəndindən idi. (Yəqin ki, bu kəndin adı – Xiyarək! – sözüdəndir). Ancaq Usandıq uzun zaman xəstə yatan dayımdan usanmamışdı. Həm ona baxmışdı, həm də iki uşaq böyütmüşdü. Nənəm deyirdi ki, qadın döyüşdə yaralanmış ərinin qoltuğuna girsə, bu dəyanətdir! Ziyafətdə keflənib ayaq üstə dura bilməyən ərinin qoltuğuna girsə, bu məhəbbətdir! Xəstəlik yatağında uzanan ərinin qoluna girsə, bu sədaqətdir! Kimsə heyrətlə: – Əvəz qaban vurub! – deyər qışqırdı. Kəndlilər maraqla Əvəzi dövrəyə aldı. Ağsaqqallardan biri təqdirlə Əvəzə: – Bu hünər sənindir? – dedi. Əvəz yanındakı yoldaşına ərklə: – Sürünü sən apar! – dedi. Sonra özü dükan girdi. Çiyindəki qaban dərisini yerə atdı. Dərindən nəfəs aldı. Sanki bütün yorğunluğunu canından çıxarmaq istədi. Keçib samovarin yanında əyləşdi. Sonra üzünü dükan sahibi Fətəliyə tutub udquna-udquna: – Mənə bir stəkan çay süz! Söhbət uzundur. Gərək boğazımı yaşlaya-yaşlaya danışam – dedi. Fətəli bir stəkan ətirli çay süzüb onun qabağına qoydu. O

da öz hekayətini danışmağa başladı. Əvəzgil qoyun sürüsünü Babanəzər bağına yayır. Əvəz bir daş üstə əyləşib yarpaqlarının yarısı yaşıl, yarısı sarı olan ağaclara baxır. Sanki öz doğma balaları nəğməli yarpaqlarını itirəcəyindən həyəcanlanan ağac haldan-hala düşür. Sanki o, təlaşla rəngarəng bir çələng hazırlayıb tikanlı sazlağıyla son baharın zərif çiçəklərini dalayan payıza əlvan bir hədiyyə vermək istəyir. Sanki o, gümanı çatdığı bu hədiyyəylə payızın soyuq ürəyində alışan qəzəbi söndürməyə, balalarının isti yuvasını xəzan küləklərinin amansız basqınından qorumağa çalışır... Ancaq payız nə hədiyyəyə, nə mükafata baxır. Buz nəfəsiylə təbiətin naxışlı köynəyini dağıdıb parça-parça havaya sovurur. Bəli! Ağacların əlvan libasını günün günorta çağı yol qırağında da soyundurur. Həyalı gəlinlərə bənzəyən ağaclar bir-birinə qısıılır. Həyəcandan titrəyən budaqlaşmış əlləriylə açıq yerlərini örtməyə çalışır. Birdən Əvəz qarşıdakı ağacda çıraqlı tək sarı işıq saçan bir neçə armud görür. Ağaca dırmaşır. Bir armud dərib elə ağacdaca yeyir. Sürü də yavaş-yavaş armud ağacına yaxınlaşır. Birdən Əvəz nə görsə yaxşıdır? Bir qıllı qaban sürüyə soxulur. Əvəz özünü itirmir. Yerə baxanda ağacın dibində iri bir daş görür. Bəlkə də uşaqlar armud dərəndə o daşı gətirib ayaqları altına qoymuşlar ki, ağaca çıxma bilsinlər. Əvəz risk edib ağacdən yerə düşür. Tez daşı qucağına alıb yenidən ağaca dırmaşır. Məqam gözləyir. Qaban heç nə duymadan ağaca yaxınlaşır. Hər iki cəhəngindən kənara çıxmış uzun, ağ, iti dişləri sıy-

rılmış zağlı xəncərə bənzəyir. Bəli! Qaban iki əlində də yalın xəncər tutub hücumu keçən qulduru andırır. O xəncərlərinin itiliyini qabağına ilk çıxan qoyunun üzərində sınaq istəyir. Qoyunlar pərən-pərən düşür... Deyirlər ki, qabanlar yeganə silahları olan dişlərini daşa çəkib itiləməkdən yorulmurlar. Öz həyat mühafizəçilərini o qədər itiləyirlər ki, bülövə çəkilməmiş ülgüce döndərilər. Sonra qalın bir qamışlığa girirlər. Hər dişə ayrıca zərblə qamışın dibinə vururlar. Əgər qamış titrəmədən öz yerindən şax qopub düşsə, qaban çəkdiyi zəhmətdən razı qalıb dişinin iti olmasına arxayınlaşır. Əgər qamış titrəyirsə, onda qaban öz dişlərini təzədən itiləməyə başlayır. Sonra yenə yoxlayır. Bu zaman titrəmədən şax qopub yerə düşən qamış qabanın dişinin itiliyinə qiymət cədvəlində beş yazan qələmə bənzəyir. İgid elə igiddir! Ancaq bəzən qorxu da acizə məharət, zəifə qüvvət, mütiyə cəsarət verir... Məqam çatır. Qaban armud ağacına yaxınlaşır. Elə bu zaman Əvəz qabanın qaşqalı alnını nişan alıb daşı var gücüylə atır. Qaban nərildəyib yığılır. Neştəri çayının iri dalğası tək yerdə çırpınır. Əvəz gözləyir. Qaban çırpınıb-çırpınıb dayanır. Sonra xırıldamağa başlayır. Bu xırıltı dərin yuxuya getmiş bir nəhəngin xorultusuna bənzəyir. Sanki bu xorultu bir vəhşinin sorgusuz-sualsız gəzdiyi yerlərə son vidası olur. Əvəz qoşa xəncərli qəsbkarın iştah dolu nəfəsinin tamam kəsildiyini qət edib ağacdən düşür. Bıçağını çıxardıb yavaş-yavaş qabana yaxınlaşır. Başını kəsir. Dərisini soyur. Payız Günəşi məğrur Sava-

lanın ağ mərmər çiyinini qızarda-qızarda batmağa tələsəndə Əvəz də qabanın qanlı dərisini dalına atıb sürünü qabağına qatır. Sanki yerə bərk-bərk basdığı ayaqlarıyla yolların sinəsinə igidliyə aparan səbəblərin biri də riskdir sözlərini yazır. Şübhəsiz, Əvəzin uğuruna Koroğlu dastanının da təsiri az olmur. Qalib çoban əlini stəkana uzatdı. Çay soyumuşdu. Fətəli çayı təzələdi. Mənsə Koroğlu dastanını xəyallar içində götürüb oxumağa başladım...

İNAMIN HÖKMÜ

Avqustun isti günləri başlamışdı. Sinəsi qızıl saçaqlı sünbüllərlə qızillaşmış xırmanlardan sanki bərəkət günləri doğmuşdu. Bəli! Bərəkət günəşləri! Axı kəndin sağında da, solunda da qızıl xırmanlar uzanıb gedirdi. Kimi vəl sürür, kimi həşəm çevirir, kimi sovruq atırdı... Kəndin kənarından bərəkət nəğməsi oxuya-oxuya axan büllur Neştəri bu doğma mənzərələri öz sinəsində məmnuniyyətlə əks etdirirdi. Mirvari biçilmiş zəmilərdən yığıdığı başaqlarını döyüb buğdasını da yumuşdu. Sonra tez qurusun deyə damda sərmışdi. Axı yazıq arvadın tabağı bomboş idi. Haçandı ki, çörək ətrinə həsrət qalmışdı. İndi intizarla çörək gözləyirdi. Mirvari qonşumuz cəro Məmmədin arvadı idi. Məmməd ilin çox vaxtını qürbətdə keçirərdi. Bəli! Bir parça çörəyin sorağında İran şəhərlərini növbəylə gəzərdi. Mirvari anadangəlmə qara idi. Həm də çopur idi. Əgər Mirva-

rinin başına bir ovuc mirvari səpsəydidilər bəlkə də bir neçəsi elə çopurlarda ilişib qalardı. Ancaq Mirvari nikbin qadın idi. Güləndə ağ dişləri elə parlayardı ki, qara tüstü içində ağaran mirvariyyə bənzəyərdi. Sonra dərhal ağzını yumardı. Sanki adını təmsil edən mirvarini ağzında qorumağa çalışardı. Məmməd qışda evdə olmayanda Mirvari kiçik oğlu Zərbəli ilə baş-başa verib ailə başçısının yolunu intizarla gözləyərdi. Mən qışda Mirvarigilin də damına qalxıb qarını kürüyərdim. Mirvari deməmiş suyunu da gətirərdim. Ancaq Mirvari yaman sirr saxlayan idi. Bu qadının yalavaqlığını görsək də aclığını bilməzdik. Nənəm Mirvariyyə yemək təklif edəndə o ya ağzını marçıldadar, ya da dişlərini qurdayardı. Sonra təbəssümlə nənəmə: – Sağ ol, indicə yemişəm! – deyərdi. Yalnız bu məziyyətlərinə görə Mirvari mənim gözlərimdə ağ günün həsrətiylə yanıb parlayan nəhəng bir qara mirvariyyə bənzəyərdi... Dükana qənd almağa gedirdim. Birdən Mirvari məni dam üstədən səslədi. Dayandım. O həyəcanla dedi ki, Baqrovla Ərdəbil arasında bir tozanaq var, gəl görəsən. Heç bir karvana zədə oxşamır. Yox, canım, bu boyda da karvan olar? Bir dama qalx sən də bax! Dərhal dama dırmaşdım. Doğrudan da sanki kimlərsə Baqrovla Ərdəbil arasında boz dumanın nəhəng körpü salmışdı. Elə bu zaman boz dumanın üstündə uğuldaya-uğuldaya irəliləyən təyyarələrin səsləri gəldi. Kənddə camaat bir-birinə dəydi. Hamı təşvişə düşdü. Ağsaqqallar yığışib məsləhətləşdilər ki, tez şəhərə bir adam göndərib xəbər

tutsunlar ki, bu nə işdi? Ancaq belə vaxtda şəhərə getmək də adamdan cürət istəyir. Kənddə bir Rüstəm kişi vardı. O dayıngilin tayfasından idi. Rüstəm kişi uca boylu, enli kürəkli, qartal baxışlı bir cəngavəri xatırladırdı. Uzun qara eşmə bığları Koroğlunun bığlarına bənzəyirdi. Rüstəm kişi ağsaqqalların bu məsləhətini eşidən tək adamların arasından şəstlə irəli çıxıb qətiyyətli: – Mən gedərəm! – dedi. Sonra kiçik heybəsinin iki gözünə də yemək şeyləri doldurub Ərdəbilə yollandı. Kənd hələ də çalxanırdı. Sanki kəndin irili-xırdalı küçələrindən həyəcan dalğaları axıb keçirdi. Birdən kəndə bir fayton girdi. Adamlar tələsik faytona doğru getdilər. Mən də onların arasında idim. Qənd yaddan çıxmışdı. Atlar yolu çapa-çapa gəldiklərindən öz tərlərində yuyunmuşdular. Bəli! Atların od saçan dırnaqlarından indi tər damcılayırdı. Köpüklənən ağızları fırtınalı dənizdən qopan ağ dalğaya oxşayırdı. Fayton dayandı. İçərisindən kəndin iri mülkədarlarından biri olan Əbişığa düşdü. Əmim usta Qulam Əbişığanın rəiyyətiydi. Ona görə də mülkədarın qarşısına yeridi. Mən də əmimin dalınca getdim. Əbişığanın rəngi-ruhu qaçmışdı. Tufana düşmüş adam tək büzüşmüşdü. Ancaq nigaran kəndlilərin sual dolu baxışları Əbişığanın avazı üzünə dikilmişdi. O adamlara baxmadan titrək dodaqlarıyla yalnız ikicə söz: – Ruslar gəliblər – dedi. Əmim şəhərdən gələn qonağı öz evinə dəvət etdi. Əbişığa əmimgilə getdi. Adamlar da öz evlərinə dağılıdılar. Mən Əbişığanın vəziyyətilə maraqlandığım üçün

əmimgilə getdim. Əbişığanın qarşısında süfrə açdılar: – Yol gəlibsiz. Acarsınız. Çörək yeyin! – dedilər. Lakin o nə çörək yedi, nə də su içdi. Elə dövlətinin rusların əlinə keçəcəyindən qorxub tez-tez ah çəkdi. Rza şahı gücsüzlükdə təqsirləndirib bir neçə dəfə söydü. Əbişığa yalnız mülkədar deyildi. Həm də sərraf idi. Ərdəbilə zəngin qaş-daş dükanı vardı. Bir xeyli keçəndən sonra xəbər gəldi ki, Rüstəm kişi şəhərdən qayıdıb. Kənd adamları dəstə-dəstə onun evinə axışdı. Yaxşı ki, Rüstəm kişinin həyəti də ürəyi tək geniş idi. İndi adamlar toplanmış bu həyət adilikdən çıxmışdı. Mahalda ən mötəbər bir məlumat idarəsinə dönmüşdü. Qəribədir ki, boğazından heç nə keçməyən Əbişığa da Rüstəm kişinin yanına gəlmişdi. Bəli! Yenə də ağa rəiyyətdən nə sə umurdu. Ancaq bu umu əvvəlki umulara bənzəmir. Əvvəlki umu sərvət umusu idisə, indiki umu həyat umusu idi. Rüstəm kişi üzünü xəbərə müntəzir dayanmış ağsaqqallara tutub ucadan dedi: – Ərdəbilə Sovet qoşunları gəlmişdir. Vaxtıyla İran hökuməti ilə bağladığı müqaviləyə əsasən Sovet dövləti öz qoşunlarını İrana göndərmişdir ki, İrandakı faşist yuvalarını dağıtsın. Mən Sovet döyüşçülərini gördüm. Heç kəsə dəyib dolaşmırdılar. Əksinə, özləri şəhərdə əmin-amanlığı möhkəmlətməyə çalışırdılar. Bəli! Rüstəm kişi elə hərarətlə danışdı ki, sanki onu şəhərə xəbər gətirməyə göndərən ağsaqqallara hesabat verirdi. Mən dönüb Əbişığaya baxdım. Sanki Rüstəm kişinin odlu nəfəsi mülkədar sərrafın soyuq gözlərindəki təlaş əritmişdi.

Bəli! Gizli bir təbəssüm Əbişəğanın qara dodaqlarına çəhrayı bir işıq salmışdı. O indi ağır yük altından çıxmış yolçuya bənzəyirdi. Əbişəğa məmnun-məmnun əmimgilə qayıtdı. Mən də yenidən əmimgilə getdim. Qonaq yemək istədi. Sonra buludları dağılmış baxışlarını əmim oğlu Cavada dikib: – Atı min, get şəhərə! Xanımı da, qızı da bir faytona mindirib gətir. Əlbəttə, bəzi şeyləri də – dedi. O bəzi şeyləri deyəndə öz daşqaşlarını nəzərdə tuturdu. Cavad ağ atı yəhərləyib mindi. Bir göz qırpımında kənddən çıxdı. O şəhərə gedib qayıdana qədər Əbişəğanın nələr çəkdiyini özündən başqa heç kim bilmədi. Yox! Necə bilmədi? Əbişəğanın dinib-danışmaması, haldan-hala düşməsi, tez-tez şəhər yoluna baxması daxili narahatlığının təzahürü deyildimi? Axşam düşmüşdü. Kəndə bir ağ atlı, dalınca da bir qara fayton gəlirdi. Cavad bu faytonda Əbişəğanın həm külfətini, həm də dövlətini gətirirdi. O kəndin qırağında atdan düşdü. Faytonu yola saldı. Sonra bir əliylə atın yedəyindən, o biri əliylə də xanımın çemodanından yapışdı. Xanımla qız da Cavadın dalınca düşdü. Şəhərdən gələnlər evə daxil olanda Əbişəğa dərindən rahat nəfəs aldı. Ayağa qalxıb bir əliylə arvadını, bir əliylə də qızını bağrına basdı: – Şükür Allaha ki, sağ-salamatsınız – dedi. Sonra eyhamla itaətkar xanımının üzünə elə baxdı ki, xanım hər şeyi başa düşdü. Nəinki Əbişəğanın xanımı, hətta otaqdakı adamlar da Əbişəğanın baxışının mənasını anladı. Axı, Əbişəğanın intizarla dolu gözləri: – Gətirdin? – deyə nəyisə

xanımından soruşurdu. Xanım ərini intizardan qurtarmaq məqsədilə gətirdiyi çemodanı açdı. İçərisindən minalarla naxışlanmış yaraşlıqlı bir mücrü çıxartdı. Əbişəğa mücrünün nəfis qapağını ehmalca qaldırdı. Sanki mücrüdən Günəş doğdu. Otaqdakı alatoranlıq parçalayıb şölələr saçdı. Bəli! Mücrüdə üst-üstə qalanmış daşqaşlar bərq vura-vura gözləri qamaşdırdı. Bir neçə qız öz heyrətini gizlədə bilməyib: – Ay aman! – deyə içlərini də çəkdi. Bu qızlardan biri də Sona idi. Yaşlı qadınlar isə bu mücrüyə sakit-sakit, ancaq qəzəblə baxdı. Axı onlar yaxşı bilirdilər ki, bu mücrüdə par-par yanan adi qaş-daşlar deyil, onların ərlərinin alın tərləridir. Mən əmimgildən Sona ilə çıxdım. Yolda o Əbişəğanın qızının necə nərmə-nazik olduğundan danışdı. Sonra sorğu dolu gözləriylə mənə baxıb: – Görəsən belə naznemət içində böyüyən qızların sevgiləri də incə-mincə olur? Yoxsa möhkəm! – dedi. Qız mənim cavabımı gözləmədən: – Yox! İnanmıram ki, belə qızlarda möhkəm sevgi ola bilsin – dedi. Mən təəccüblə Sona dan: – Nəyə görə inanmırsan? – deyə soruşdum. Sona hərətlə: – Ona görə ki, əgər o qızları bu kənddəki işin-gücün içinə salsalar nəinki öz gözəlliklərini, hətta öz sevgilərini də itirərlər. Mənə elə gəlir ki, ağa qızları sevginin özündə də nəşə axtarırlar. Ancaq sevgi nəşə deyil, əzabdır. İstər vüsala çatan olsun, istər çatmayan, fərqi yoxdur. Sevgi əzabdır. Axı vüsala çatanda qısqanclıq, çatmayanda da hicran sevənlərə əzab verir. Yox! Mən öz sadə həyatımı belə xanımların dəbdəbəli

həyatına dəyişməyəm. Bu dəbdəbəli həyatın içində həmişə bir qorxu yaşayır. Ağalar isə səksəkəli dolanır. İndicə o qorxunun bir bomba tək partlayacağından ehtiyat edir. Görmürsən Əbişığa nə vəziyyətə düşüb? Qorxudan nəinki dövlətini, hətta külfətini də şəhərdə başsız qoyub, kəndə qaçıb – dedi. Sona susdu. Mən də danışmadım. Qız nə düşündü, tərəddüdlə: – Bəlkə də belə adamın qızını alan xoşbəxt oldu. Çünki ehtiyac nə olduğunu bilməyəcək. Dünyada ehtiyac xoşbəxtliyin düşmənidir – dedi. Mən etirazla Sonaya: – Əksinə, dövlətli adamlar daha da tamahkar olurlar. Özlərindən daha dövlətli adamlar axtarırlar ki, qızlarını alsınlar. Belə adamlar tapılmayanda qızları evdə qalıb qarıyırlar. Necə deyərlər, un çuvalına tay olurlar. Bir hörüklerini qara, bir hörüklerini də ağ hörüb ər gözləyirlər. Oğlanlar isə yaşı ötmüş qızlara məhəl qoymurlar – dedim. Sona kinayəylə: – Yox! Niyə ki? Ola bilsin bir yoxsul oğlan tapılsın. Ağanın qarımış qızını dövlətinə görə alsın. Eşitməmişən deyərlər ki, nə yoğurdum, nə yaptım, hazırca kökə tapdım – dedi. Mən istehzayla: – Atalar deyib ki, arvadın malı bir toppuza dönüb qapının başından sallanar. Kişi evə nə qədər şəstlə girib çıxsada o toppuz kişinin başına dəyər. Arvadın malını onun yadına salar. Kişi də o toppuzun altından əyilə-əyilə keçər. Mən belə ərlərə nifrət edirəm – dedim. Sonra dönüb Sonaya baxdım. Qız uğunub getmişdi. Az qala yığılacaqdı. Tez Sonanın qolundan yapışib ayaq üstə saxladım. Ancaq qızın qəhqəhəsi hələ də kəndin sakit gecə-

sində çağlayırdı. Başımı qaldırıb göyə baxdım. Kəhkəşanda səpələnmiş ulduzlar matdım-matdım mənə baxırdı. Sanki narahat ulduzlar da açıla qalmış gözlərini yumub yata bilmirdilər. Yox! Onlar intizarla bizə baxıb söhbətimizə diqqətlə qulaq asmaq istəyirdilər. Bəli! Sanki ulduzlar da göydə öz sabahlarından nigaran idilər. Ay isə təlaş içində saralmışdı. Ancaq mənim ürəyim sinəmdə qətiyyətlə pıçıldayırdı: – Hər şey yaxşı olacaq! Birdən bu sözlər mənim dodağım da səsləndi: – Əlbəttə yaxşı olacaq! Sona həyəcanla: – Kiminlə danışırısan? – dedi. Mən qızı sakitləşdirmək məqsədilə: – Öz ürəyimlə! – dedim. Sona yenə də qəhqəhə çəkdi: – Bağışla! Unutmuşam ki, şairlə gedirəm – dedi. Mən səmimiyyətlə qıza: – Yox! Sona! Mən hələ şair deyiləm, ancaq şair olmağa çalışıram. Sən isə unutma ki:

**Baxışda göz hökmü var,
Dodaqda söz hökmü var.
Aylar illərə dönsə,
Hər günün öz hökmü var** – dedim.

Sonra dönüb Sonanın üzünə baxdım. Qızın yaraşığı qaşları çatılmışdı. Mənə elə gəldi ki, Sonanın iri gözləri daha da dərinləşib xəyal ümmanına dönmüşdür. O nəşə düşünürdü. Küçədə yanaşı addımlayırdıq. Nə o danışdı, nə mən. Yalnız ayaqlarımız tərpənirdi. Sanki dodaqlarımızın yerinə ayaqlarımız danışdı. Kimsə, hardasa oxudu:

**Gül istəsən ləkdə var,
Yoxsa səndə şək də var?
Ay cüt gözən bəxtəvər,
Bir demirsən tək də var.**

Sona dönüb qürurla mənə baxdı. İncə dodaqlarında xəfif bir təbəssüm titrədi. Ancaq bu xəfif titrəyiş nəzakətli təmasıyla yaraşılıq qaşların qatını açma bilmədi. Qız öz həyətlərinə girdi. Mən də xəyal içində bir qədər Sonanın dalınca baxıb evimizə sarı getdim. Hardasa bir qız oxudu. Özü də dünyadan xəbərsiz oxudu. Haray qopara-qopara oxudu:

**Dağlar başı qar oldu,
Bağlar qoynu bar oldu,
Özümü kim tanıyır?
Məhəbbətim car oldu.**

**Sən igid, mən şəninəm,
Sən zirvə, mən çəninəm,
Ölsəm qara torpağın,
Qalsam yenə səninəm.**

Hardasa bir oğlan oxudu:

**Bu səda hardan gəlir,
Yanğısı tardan gəlir,
Bir ürək itirmişəm,
Sorağı yardan gəlir.**

**Əziziyəm yaz gəlsin,
Aşıq döşdə saz gəlsin.
Mən yazdım o gəlmədi,
Sən bir məktub yaz, gəlsin!**

Hardasa bir oğlan hərarət dolu məzəmmətlə oxudu:

**Şehi üz kirpiyindən,
Sipər düz kirpiyindən.
Sevdiyin gözəl səni
Asar öz kirpiyindən.**

**Bir qıza gözüm düşdü,
Dalınca izim düşdü.
Elə alışıb-yandım,
Yollarda közüm düşdü.**

Mən güldüm. Xəyalımda bu gecə nəğməkarlarına: – Dünya nə hayda, siz nə hayda – dedim. Sonra öz dediyimdən özüm peşiman oldum. Düşündüm ki, yox, dünya öz yerində, sevgi öz yerində... Dünya nə qədər şirin olsa da sevgisiz ləzzəti olmaz! Nənəm yatmış olar deyər qapını yavaşca açıb evimizə girdim. Ancaq nənəm yatmamışdı. Məni gözləyirdi. Soyunub yatağıma girdim. Mənə elə gəldi ki, sakit bir dənizin sahilində uzanmışam. Lakin bir qədər sonra dəniz təlatümə gələcək. Bu, yaşadığımız həyat dənizi idi. Səhər çay-çörəyimi yeyib evdən çıxdım. Kənd içində qərribə bir tənənə vardı. Adamlar xeyir-dua ilə Hacıbabanı doğma yurdu Mazandarana yola salırdı. Hərə qərribə qonağa bir şey gətirirdi. Hacıbaba isə aldığı şeylərin müqabilində kənd sakinlərinə təbəssümlə baş əyirdi. Bu zaman qərribə qonağın gözlərinə dolmuş buludların içində parıldayan sevinc yaşları aldığı şeylərin üstünə damcılayırdı. Nəhayət, Hacıbaba kənd adamlarıyla xudahafizləşib şəhər yoluna çıxdı. Sonra iti addımlarla Ərdəbilə doğru getdi...

ŞƏFA QAYNAQLARI

Mən dəniz, göl, çay sahillərində o qədər möhtəşəm qayalar görmüşdüm ki... Hətta qarşılarında qaya süku-tuyla dayanıb məğrur görkəmlərinə heyran-heyran bax-mışdım da. Qayaların yosunlu sinələriylə dalğaları necə vurub geriyyə qaytarmalarına heyran-heyran tamaşa etmişdim. Ancaq Savalandakı “Qatar qaya” mənim səc-dəgahım idi. Mən dağa qalxanda da, dağdan enəndə də “Qatar qaya”ya maraq dolu diqqətlə baxardım. Yanım-dakı yol yoldaşlarım heyrətlə mənə: – Sən “Qatar qaya”ya nə çox baxırsan? Sanki “Qatar qaya”nı ilk də-fə görürsən – deyirdi. Doğrudan da mən hər dəfə “Qatar qaya”ya baxanda orada yeni bir mənə tapırdım. Mənə elə gəlirdi ki, “Qatar qaya” adi qaya deyil. Yox! O yeddi bahadirin yonulub cilalanmamış əzəmətli heykəlləridir. Bu heykəllərdəki ünsiyyət, dəyanət, qüdsiyyət məhəbbətə layiqdir. Sanki “Qatar qaya” lal yaranmamışdı. Yox! O şələlələrin, çayların, bulaqların diliylə birlik, mərdlik, azadlıq nəğmələri oxuyurdu. Sanki mən hər dəfə yolda dönüb “Qatar qaya”ya baxan-da o dilə gəlib məhrəm-məhrəm mənə: – Niyə mənə ancaq elə heyran-heyran baxıb keçirsən. Haqqımda bir şeir yazmırsan – deyirdi. Nəhayət, belə bir gün gəlib çatdı. Bir dəfə mən dağa tək gedəndə, düz “Qatar qa-ya”nın qarşısında atdan düşdüm. Atı çəmənə buraxıb cibimdən qələm-kağız çıxartdım. Elə “Qatar qaya”ya baxa-baxa “Qatar qaya” şeirini yazdım:

**Elə bil ki, Savalanın təbiətdə
Yeddi qardaş balasıdır Qatar qaya.
Ünsiyyətdə, dəyanətdə, sədaqətdə
Dünya görmüş anasına çatar qaya.**

**Hər cıdırı ilk şeirimizin kövrək sətri,
Bulaq gözü, lalə şamı, bulud çətri...
Çəmənlərdən ucalanda bahar ətri
Çiçəklərin dənizində batar qaya.**

**Haradasa büllür bulaq oxuyanda,
Haradasa yaşıl yarpaq oxuyanda,
Haradasa gülgün dodaq oxuyanda,
Dağ döşündə gah ney olar, gah tar qaya.**

**Hər nəğməni var səsilə gümrah çalar,
Başa vurmaz, davamını sabah çalar...
Sinəsində gah yanıqlı segah çalar,
Gah da şaqraq zəngüli “Qatar” qaya.**

**Bulud gəlsə quşbaşı qar töksün deyə,
Tufan qopsa dağı-daşı söksün deyə,
Məsləhətlə bəlkə nəqşə çəksin deyə,
Yeddi başı bir-birinə çatar qaya.**

**Tufan gecə istəsə də havalana,
Dərələrdə, təpələrdə yuvalana,
Ayı batmış kəndimizdən Savalana
Qatarıyla beton körpü atar qaya.**

**Ulduz yağsa Mehdixanlı düzlərinə,
Yuxu qonsa bulaqların gözlərinə,
Baş qoyaraq Savalanın dizlərinə,
Ətəyində mışıl-mışıl yatar qaya.**

**Mənzilləri dolaşdıqca söhbətilə,
Hər külfətə mehman olan ülfətilə...
Dözümüylə, vüqarıyla, siqlətilə
Hər ömürə bir ömür də qatar qaya.**

Sonra ata minib dağdakı evimizə yollandım. Yolda atın yüyənini buraxdım. At götürüldü. Sanki “Qatar qaya” şeirini evdəkilərə sovqat apardığım üçün tələsirdim. Savalan sanki şeiriyyət dünyası idi. Bu nadir təbiətli dağda o qədər yazılısı mövzular var idi ki... Savalanda şəfa suları da çox idi. “Yeddibölük”lə “Sərdaba” yolumuzun üstündə idi. Biz dağa qalxanda onlarla salamlaşar, dağdan enəndə xudaha-fizləşərdik. Könlümüz istəyəndə hər ikisində çimərdik. Ancaq şəfa üçün yox, təmizlik üçün. Tox deyər ki, acma-ram. Sağlam da deyər ki, xəstələnmərəm. Fələk isə deyər ki, siz saydığınızı sayın, görün mən nə sayıram. Mən “Yeddibölük”də çiməndən sonra kənarındakı məxmər çəməndə dincələ-dincələ onun hüsnünə bir şeir yazmışdım:

**Səhər-axşam intizarla axıb-gedər
İsti ülfət soracağında Yeddibölük.
Aynasında çöhrəsinə baxıb gedər
Böyüyün də, uşağın da Yeddibölük.**

**O qüdrətdən yaranmışdır laxan kimi,
Ağ suları çırpındıqca tər lan kimi,
Gah seyrələr, gah sıxlaşar duman kimi
Yeddi şəfa bulağında Yeddibölük.**

**Yaz gecəsi hilal qırıq təkər olar,
Göyün mavi dənizində lövbər olar,
Yerdə yanan yeddiqardaş ülkər olar
Bir yaylağın qucağında Yeddibölük.**

**– Qış gecəsi “Həsənəli kəndi” yatar,
Qayalar da mürgüləyər qatar-qatar...
Susar tütək, susar kaman, susar dütar,
Nəgmə deyər dodağında Yeddibölük...**

**Rübəbləşər gözlərinin yaşları da,
Diksindirər yuvasında quşları da...
Yuyulmaqdan büllurlaşmış daşları da
Məlhəm saxlar qaynağında Yeddibölük.**

**Nə zaman ki, Ay görünər sönük təkə,
Ülkərlər də axıb gedər köpük təkə...
Şöhlənər yeddiqanlı üzük təkə
Savalanın barmağında Yeddibölük.**

Sən demə, Sərdaba məndən inciyibmiş. Amma məqam gözləyirmiş. Mən hər dəfə o şəfali qaynağın yanından keçəndə üstündə dumana bənzəyən bir şey görürdüm. Ancaq bilmirdim ki, o dumana bənzəyən şey sərdabanın ağızından çıxan buğdur, yoxsa ahdır. Yayın axırı idi. Gecələr xırmanlara soyuq şəh düşürdü. Gündüzlər uzaqdan payızın hənirini duyan yay dolaşdığı yerləri daha da şiddətlə yandırır yaxırdı. Sanki payıza acıq verirdi. Çanaxbulağın zəmilərində də, xırmanlarında da qızğın iş gedirdi. Bəli! Payızın nəfəsi dəyməmiş

zəmilərdəki bərəkət dolu nemətləri xırmanlara daşıyıb qurtarmaq istəyirdilər. Mən də zəmilərimizdəki adam boyu sünbülləri dərz bağlayıb atlarla xırmanımıza daşıyırdım. Bir gün yuxudan duranda gördüm ki, qıçımın biri ağrıyır. Dedim zərər yoxdur. Keçib gedər. Atları götürüb zəmilərə getdim. Dərzləri bağlayıb atlara çatdım. Sonra atları qabağıma qatıb kəndə qayıtdım. Ancaq arxadan nə qədər çalışdımsa, yüklü atlara çata bilmədim. Bir gün belə, iki gün belə. Gördüm yox, daha atlarla ayaqlaşa bilmirəm. Qıçımı nənəmə göstərdim. Qıçımda nə şiş vardı, nə də göy. Nənəm təxminlə: – Bəlkə yeldir? – dedi. Sonra bir neçə adam da qıçıma baxdı. Yekdilliklə: – Yeldir! – dedilər. Sona fikir edirdi. Qız qayğıyla tez-tez məndən: – Qıçın ağrıyır? – deyə soruşurdu. Mən yalan danışmağı öyrənmədiyim üçün gileylə Sonaya: – Hə – deyirdim. Nənəm məsləhət gördü ki, gedib “Sərdaba”da çimim. Sabahı səhər çay-çörəyimi yeyəndən sonra özümlə bir qədər yemək götürüb ata mindim. Atı “Sərdaba”ya doğru sürdüm. Qəribədir. “Sərdaba”nın həm özü qaynayır, həm də başına yığılan adamlar. O daim hərəkət edən məclisdə ağa da vardı, nöker də, xanım da vardı, kəviz də, sakın də vardı, gəlmə də. Ancaq hamısının “Sərdaba”da çimmək hüququ vardı. Mən də atımı qaynağın kənarındakı çəməndə cidarlayıb soyundum. Şəfa niyyətilə gəlib suya girdim. İsti suyun içində bir az yuyunandan sonra ağırlı qıçımı sığallamağa başladım. Sanki qıçımın ağrısı yavaş-yavaş əriyib suya hopdu. Bir az da

yuyunandan sonra sudan çıxdım. Ağırlaşan ayağım daha yüngül quş lələyinə dönmüşdü. Nə gizlədim. Sevindim. Atalar nahaq deməyib ki, yüz dəfə eşitməkdən bir dəfə görmək yaxşıdır. “Sərdaba”nın şəfası haqqında çox eşitmişdim. Amma görməmişdim. İndi görürdüm. Həm də özümdə! Sevinc içində geyindim. Sonra atın cidarını açdım. Ancaq minmədim. Yox! “Sərdaba”nın kəramətini sınaqdan keçirmək üçün atın cilovundan tutub piyada yola düzəldim. Qıçım elə sağalmışdı ki, bir az əvvəl ağrıdığına inana bilmirdim. Ancaq ata da minmək istəmirdim. Qərara almışdım ki, kəndə qədər piyada gedib qıçımın sağalmasına tamamilə arxayın olum. Yolda qarşıma çıxan piyada yolçular mənə heyrlə baxırdı. Mən o piyada yolçuları başa düşürdüm. Onlar ata minməyib piyada getdiyimə heyrlənirdilər. Mən isə atı arxamca çəkə-çəkə gedirdim. Arabir “Sərdaba”ya yazacağım şeirin misralarını pıçıldayırdım. Kəndə yaxınlaşanda artıq şeir başımda hazır idi. Ancaq kükürlü “Sərdaba”ya ilk dəfə yazılmış bu şeirdən çəmən ətrindən çox inqilab qoxusu gəlirdi:

**Qayalar içindən qıy vurub çıxdın,
Bir yana çatmadı hayın, Sərdaba!
Bəylərə çanaqla mirvari yığdın,
Bir daş hasar oldu payın, Sərdaba!**

**Axdın səxavətlə! Pulsuz-parasız,
Bir gün də olmadın qonaq-qarasız.
Özün də bilmədin neçə çarasız
Mərzə dərməndir suyun, Sərdaba!**

**Leysana bir bulud bəs eləyəndə,
Dağ top atəşilə səs eləyəndə,
Başında şimşəklər rəqs eləyəndə,
Başladı bir qızıl oyun, Sərdaba!**

**Bəylərin hökmran vaxtı dövələr,
Yaşıl sahilində xıxdı dövələr,
Sənə də yüksəkdən baxdı dövələr,
Səninsə qalxmadı boyun, Sərdaba!**

**Savalan bir hava çalanda neydə,
Qartallar qatarla süzəndə göydə,
Suyunda yuyundu gəlin də, bəy də,
Səninsə olmadı toyun, Sərdaba!**

**Zaman karvanını çəkib üstündən,
Quş qanadlı yellər səkib üstündən,
Daha ətaləti töküüb üstündən
Özün öz suyunda yuyun, Sərdaba!..**

Mən kəndin kənarındakı bulağın başına çatanda bir qızın suda nəsə yuduğunu gördüm. Diqqətlə baxanda qızı tanıdım. Sona idi. Doğrusu, sevindim. Axı bulağın başında başqa qızlar da olsaydı, mənim atlı ola-ola piyada gəlməyimə heyrət yox, lağ edərdi. Sona da utanardı. Sona da məni gördü. Yuduğu şeyləri bulaqda qoyub qabağıma qaçdı. Heyrətlə: – At ola-ola bəs niyə piyada gəlirsən? – deyə soruşdu. Mən yarıciddi, yarızarafat: – “Sərdaba”nın kərəmətinə qıçımda sınamaq istə-

yirəm – dedim. Sona uğunub getdi. O qədər güldü ki, gözləri yaşardı. Ancaq birdən susdu. Sanki qızın unuduğu əziz bir şey indi yadına düşdü. Dərhal nigaranlıqla mənə: – Qıçın indi necədir? – dedi. Mən məmnun-məmnun Sonaya: – Qıçım əladır! – dedim. Sona sevinə-sevinə: – Onda sən atı yavaş-yavaş sürüb gəl. Mən qaçım nənəmdən muştuluq alım – dedi. Mən narazılıqla: – Qaçma, axı sən bulaqda nəsə yuyursan – dedim. Sona xətirçəmliklə: – Sən nigaran qalma. Bulaqda bağdan dərdiyim alçaları yuyurdum – dedi. Sonra nənəmin yanına qaçdı. Mən atın cilovunu bulağın başındakı söyüdü budağına bağladım. Çömbəlib alçaları yudum. Atın tərkindəki heybədən kiçik dəstərxan çıxartdım. Sonra gəlib yenə bulağın başında çömbəldim. Alçaların suyunu çırpa-çırpa səliqəylə dəstərxana büküdüm. Atın cilovunu söyüdü budağından açıb arxamca çəkə-çəkə evimizə getdim... Ancaq mən evə çatana qədər Sona nənəmdən muştuluq almışdı. Səxavətli nənəm Sonanın başına güllü bir yaylıq salmışdı. Yox! Sanki nənəm Savalanın güllü çəmənlərindən bir parça qoparıb qızın başına örtmüşdü. Mən dəstərxanı açdım. Yuyulmuş alçalar par-par parladi. Sanki dəstərxana yaqut parçaları büküb gətirmişdim. Qəribəydi. Mən Sonanın başındakı yaraşlıq yaylığa heyran-heyran baxırdım, o isə mənim tərtemiz yuduğum alçalara...

BARILI HƏSİ

Atalar odu ən qiymətli nemət sanıblar. Bazarda bir şeyin qiyməti artanda atalar ona od qiymətindədir deyiblər. İkinci dünya müharibəsi başlandıqdan sonra elə nemət vardı ki, qiymətini eşidəndə ona yaxın durmaq olmurdu. Bəli! Odun qiyməti belə nemətlərin yanında ucuz olmuşdu. Müharibədən əvvəl qışda hər gün dükanların qabağında heyvan kəsilirdi. Qoyun əti də satılırdı, mal əti də. Qəssab Bəhlul uzun, qarayanız, arıq bir adam idi. Ancaq heç zaman arıq heyvan kəsib satmazdı. Sanki Bəhlulun kəsib dükanın tavanından asdığı heyvanların cəmdəyindən döşəməyə yağ damcılایrdı. Cəmdəklərin üstündəki yağ sabun köpüyü tək ağarırdı. Adama elə gəlirdi ki, Bəhlul heyvanları kəsib soyandan sonra sabunla yuyur, ancaq tamam sabun köpüyündən təmizləməyi unudurdu. Kənddə heyvan kəsilməyən günlərdə təndirlərdəki qara bardaqlarda mərci şorbası pıqqıldayırdı. Dadı yeyənlərin damağından getməzdi. Axşam yeməkdən sonra kürsü üstə ya qovurğa, ya ləbləbi, ya yerkökü tökürdülər. Qocalardan biri nağıl danışdı. Ətrafındakılar isə çərəz yeyə-yeyə nağıla qulaq asırdılar. Qış gecəsi eşikdə uzandıqca, nağıl da evdə uzanırdı. Mayası olan da, olmayan da ulaqla Muğana alverə gedirdi. Mayasızlar ya şəhərdəki baqqal Məşədi Yaqubdan, ya da kənddəki baqqal Məşədi Nəcəfdən borc alırdı. Muğandan qayıdıandan sonra borclarını faizlə qaytarırdı. Yerdə qalan pulu isə

ailəsinə xərcləyirdi. 1941-ci ilin qışı təzəcə gəlmişdi. Göydən yerə lopa-lopa ağ qar səpələnirdi. Sanki göy də səxavətə gəlmişdi. Bərəkətlə dolu nəhəng ələyiylə unu tükənmiş kəndin başına un ələyirdi. Yox! Bu un deyildi. Müharibənin Savalan ətəklərinə də gəlib çatan qara tütüsündən doğan ağ fəlakət idi. Evlərdə zumar çuval-ları boşalmışdı. Biçinə isə hələ çox qalırdı. Ağalar kənddəki taxıl anbarlarında nə vardısı, hamısını daşıtdırıb şəhərə aparıb, istədikləri yerlərdə gizlətmışdilər. Qiymətlərin daha da artacağını gözləyirdilər. Kənddə dəyirmançılar evlərinə çəkilmışdilər. Gecələr boş dəyirmanların donmuş novlarında salxım-salxım buz parlayırdı. Sanki novlardan büllur çilçıraqlar asmışdılar. Bu çilçıraqlar kəndin qaranlıq taleyini işıqlandırmaq üçün sozara-sozara yanırırdı. Yollar bağlanmışdı. Ağ fəlakət kəndlə şəhər arasında ağ körpü salmışdı. Bu tufanlı körpünü keçmək hünər istəyirdi.

Bir gün kəndə xəbər yayıldı ki, Həsi kişi səbət altında yolda keçinmişdir. Yaşı altmışı keçmiş Həsi kim idi? Barı kəndinin yoxsul bir sakini! Həsi kişi ilin bütün fəsillərində bizim kəndə tərəvəz məhsulları gətirirdi. Onun öz torpağı yox idi. Bu məhsulları Ərdəbildən alırdı. Sonra səbətə yığıb dalına şələləyirdi. İstidə də, soyuqda da payı-piyada kəndlərinə gətirirdi. Sabahısı isə dolu səbətlə bizim kəndə gəlirdi. Yayda yol üstəki bulağın başına çatcaq dayanıb səbətini yerə qoyurdu, nəfəsini dəririrdi. Üzünün, boynunun, sinəsinin tərini yuyurdu. Sudan ovucaylıb içirdi. Sonra: – Oxxay! – deyib

ayağa qalxırdı. Səbəti də qaldırıb dalına alırdı. Elə bu-
lağın başındaca: – Ay kəvər alan! – Ay kəvər alan! –
deyə qışqırırdı. Hamı Həsinin kəndə gəldiyini bilirdi.
Həsi kəndin küçələrində dolu səbətlə şax addımlayırdı.
O bu zaman bir qalanı yerindən qoparıb dalına alan bir
bahadırə bənzəyirdi. Sanki qala ayaq tutub kəndin
küçələriylə yeriyirdi. Uşaqlar səs-küylə yeriyən qalanı
dövrəyə alırdı. Müştərilər undan, buğdadan, yumurta-
dan götürüb səs gələn tərəfə qaçırdılar. Həsi tərəzinin
bir gözünə barmaq enində kəvərləri, bir gözünə isə
taxılı töküüb çəkirdi. Sona da onun səsini eşitcək iri mis
kasanı unla doldurub gedirdi. Həsidən kəvər alırdı. Gə-
rəyi olsa da, olmasa da alırdı. Sanırdı ki, əgər bir gün
bir şey almasa, Həsinin siftəsi kor olacaq. O, evinə əli-
boş qayıdacaq. Sanki Həsi də bunu bilirdi. Ağabacı
xalamgilin evlərinə yaxınlaşanda: – Ay kəvər alan! Ay
kəvər alan! – deyə ucadan çağırırdı. Sona unu Həsinin
tərəzisinə tökəndə əlləri pudralanmış əllərə oxşayırdı.
Yox! Yox! Sonanın əlləri pudranın özündən də ağ idi.

Qışda Həsinin işi çətinləşirdi. Qar dizə çıxsada o
şəhərə gedirdi. Səbətini daş kələmlə doldurub Bəriya
qayıdırdı. Gecəni dincəlirdi. Səhər tezdən bizim kəndə
yola düşürdü. Bəli! Yolda ilk cığırı Həsi açırdı. O, bu-
lağın başına çatanda daha səbəti yerə qoyub yuyunma-
yırdı. Ancaq bir az dayanırdı. Kəndir kəsmiş əllərini
növbə ilə hovxururdu. Sonra kəndə girib bacasından
tüstü qalxan daxmaların arasında qızınmağa tələsirdi.
Bu zaman o, üstünə qar yağmış qayanı dalına alan qəh-

rəmana oxşayırdı. Uşaqlar: – Həsi gəldi! – deyə qışqı-
ra-qışqıra ağ qayanı dövrəyə alırdılar. Qızlar-gəlinlər
undan, buğdadan, yumurtadan götürüb səs gələn tərəfə
qaçırdı. Həsi tərəzinin bir gözünə daş kələm, bir gözün-
ə taxılı töküüb şaxtadan göyərmiş əlləriylə çəkirdi.
Boşalmış səbətini unla, buğdayla, yumurtayla doldurub
geri qayıdırdı. Bu zaman o ağ qarın üstə qaralan, özün-
dən çox böyük yük aparan atlı qarışqaya bənzəyirdi.
Mən Həsinin bu yaşında kimsəsiz olduğunu, bir parça
çörək üçün bütün əzablara qatlaşdığını zənn edirdim.
Ancaq sən demə, onun üç evli-eşikli oğlu varmış. Lakin
Həsi özü dolanmaq üçün ağır yüklər daşımağa razı olsa
da, övladlarına yük olmağı qeyrətində sığışdırmırmış.
Mən Həsinin zəhmətdən yoğrulmuş tərcümeyi-halını
biləndən sonra yazdım:

**Yoğurur, bişirir, zəhmət insanı
Döndərir zamanın poladına da.
Məğrurdan da məğrur qeyrət insanı
Qoymayır əl açma övladına da.**

**Bəlkə ona görə yüz yaşında da
Dünyada basılmaz qüvvədir insan.
Dumanlar eşilsə ağ qaşında da,
Zirvələr içində zirvədir insan!**

**Bəs onda insanı bir turac kimi
Udan qarlı tufan niyə tor olur.
İnsanı yıxılmış bir ağac kimi
Uçruma aparan tale kor olur?**

Bəli! Bir gün Həsinin səsi bulaq başından gəlmədi. Sanki bulaq şır-şır axan suyuyla kişinin səsinə yuyub aparmışdı. Sona Həsinin ölümünə hönkür-hönkür ağladı. Sanki bu zəhmətkeş insan qızın doğması idi. Ancaq kəndlilər Həsinin yoxluğuna inansalar da, Neştəri çayı inanmaq istəmirdi. Elə çağlaya-çağlaya Həsini nemət dolu səbətiylə, əmək dolu yoluyla, qeyrət dolu ürəyiylə çağırırdı...

BULAQ BAŞINDA

İsti yay günlərinin birində kövşəndən qayıdırdım. Bürkü nəfəsimi tənqləşdirmişdi. Qaysaqlanmış dodaqlarımı dilimlə tez-tez islatsam da içərim yanırdı. Özümü birtəhər kəndimizin girəcəyində şaqqaşla axıb gedən bulağın başına çatdırdım. Qara daş üzərində yumaqlana-yumaqlana çabalayan büllur suya baxanda qaranlıq çökmüş gözlərim işıqlandı. Bulağın başında bir dəstə qız zarafatlaşıb gülüşürdü. Bir qız isə səhəngini bulağın novdanına söykəyib dolmasını gözləyirdi. Məni görcək özlərini yığırdılar. Elə ciddiləşdilər ki, sanki heç bayaqkı qızlar deyildilər. Deyəsən danışdıqlarını eşitdiyimi zənn edib utandılar. Qəribə burasıdır ki, mən də qızlardan utandım. Bəli! Bulaqda əməlli-başlı üz-gözümü, boyun-boğazımı, əl-ayağımı yumaqdan çəkdim. Yalnız üzümə bir neçə ovuc su vurmaqla kifayətləndim. Axı yeniyetmələr ağır yük altında töyüşələr də özləri-

ni sındırmır. Qızların gözləri qarşısında büllur suda yuyunub utanmaqdan həya tərində çimməyi üstün sanır. Utandığımdan su içmək üçün nə bulağa əyildim, nə də qızlardan qab aldım. Gözaltı qızlara baxdım. Gördüm o şeytanlar da məni oğrun-oğrun süzülər... Ürəyimdə Allaha dua elədim ki, nə yaxşı gülüşə səbəb ola biləcək bir hərəkət etməmişəm. Elə bu zaman dayım qızı Əsli çiyində səhəng bulağa gəldi. (Dayım qızına həyatdan çox gənc ikən getmiş dünya gözəli xalamın adını qoymuşdu). Mən Əslinin zərif naxışlı mis camını alıb soyuq suyla doldurdum. Sonra birnəfəsə başıma çəkdim. Camı Əsliyə qaytaranda qızların hərərətli alqışlarında yenidən istiləşdim. Qızlar: – Əhsən şairə! – deyərək qışqırırdılar. Axı bu bulağın diş göynədən suyunu damla-damla içirdilər. Sanki Əsli də elə bunu istəyirmiş. O iri qara gözlərini utanmaqdan qızaran üzümə dikib tən-tənəylə: – Şair qardaş! İndi ki, belə oldu, yəni sən bulağın buz suyunu acgözlüklə birnəfəsə içdin, onda zəhmət olmasa öz borcunu bulağa qaytar. Bulaqlara yazdığın şeiri oxu, biz də dinləyək – dedi. Mən yenə qızlardan utandım. Şeiri oxumaq istəmədim. Gözlərimi kəndə sarı çevirib: – Şeir yanımda deyil. Evdədir – dedim. Əsli əl çəkmədi: – Şair qardaş, şeir yanında deyilsə də, dilindədir. Onu mən də əzbərdən bilirəm. İstəyirsən deyim. Amma yox, özün desən daha qiymətli olar. De gəlsin! Burdan yaxşı yerdə oxumayacaqsan ki, – dedi. Mən bu dəfə gözlərimi bulağa sarı çevirib şeiri əzbərdən hərərətlə oxudum:

**Siz ey keşməkeşlə dolu zamanın
Gözəlliyə baxan gözü bulaqlar!
Sizi arzulayır daim, inanın,
Könlümün alovu, közü bulaqlar!**

**Gecə yanan lalə çıraqdır mənə,
Məxmər donlu çəmən yataqdır mənə,
Öz tüksüz üzümdən yumşaqdır mənə
Ətirli otların üzü bulaqlar!**

**Dərin dərələrdə yalnız gəzirəm,
Güllərin üstündə ulduz gəzirəm,
Gah yemlik, gah da ki, yarpız gəzirəm,
Keçirəm tərəni-düzü bulaqlar!**

**Hanı Mehdixanlı,* hanı Pələngli? **
İldırım topluydu, leysan tufəngli...
Könül ovlayırdı çiyini səhəngli
Qızların eyhamlı sözü bulaqlar!**

**Nə qədər suyunuz çağlayır canda,
Qapımı döysə də şöhrət də, şan da,
Min bulaq görsəm də, sizi bir an da
Unuda bilmərəm düzü, bulaqlar!**

**Mənsiz də çağlayın! Mənsiz də axın!
Soyuq sinənizə günəşi taxın!
Mənim gözlərimlə dağlara baxın,
Siz ey ilhamımın özü bulaqlar!**

*

** Cənubi Azərbaycanda Savalan ətəyində yer adlarıdır.

Şeirinin son misrası bitəndə yenə qızların alqışı məni isitdi. Ancaq su içmədim. Qızlardan utandım. Getdikcə soyuyan alqışın qırıq qanadları altında qonşumuz Zərbəli kişi bulaq başında göründü. O da kövşəndən gəlmişdi. Zərbəli kişi çiyindəki ot ətirli dəryazı kənarına qoydu. Bulağa yaxınlaşdı. Əllərini qoşalayıb soyuq sudan doyunca içdi. Sonra sulu əllərini uzun, yoğun, çal bığına çəkdi. Sanki bığını soyuq suyla eşəcəkdə. Zərbəli kişinin bığında parlayan büllur damlalar qara tükələri də çallaşdırdı. O nimdaş köynəyinin yaxasını açdı. Sonra əllərini ovucalayıb təzədən soyuq suyla doldurdu. Qara, enli, tükü sinəsinə tökdü: – Oxxay! – deyib dərinədən nəfəs aldı. Birdən qızların içində hansısa qəhqəhəylə: – Ay dedə! Nə yaman qara sinən varmış! – dedi. Zərbəli kişi dönüb səs gələn tərəfə baxdı. Bu ki, öz qızı Nazlıdır. Nazlı sanki öz atasının qara sinəsinə indi görürdü. Yox! O atasının qara sinəsinə dəfələrlə görmüşdü. Bir söz deməmişdi. Ancaq indi atasının öz qara sinəsinə açıb qızlara göstərməsi yaxşı deyildi. Bilinirdi ki, Nazlı öz atasının bu sadələvh hərəkətindən utanıb, yoxsa hiddətlənib. Eh, bəlkə Zərbəli kişi özü qızından da çox hiddətlənib. Nə isə, bəlkəni əkiqlər, bitməyib. Ancaq Zərbəli də insandır. Həm də kişidir. Kim öz ayıbının açılmasından utanmaz? Ancaq Zərbəli kişinin ayıbı yox idi. Sinəsinin qaralığı zamanın isti-soyğunun “töhfəsi” idi. Nazlı bu “töhfə”ni öz aləmində ayıb sayırdı. Zərbəli kişi bu dəfə dönüb zəhmli qızla-

ra baxdı. Qızlar dərhal susdu. Sonra dönüb kinayəylə öz qızına baxdı. Mən dodaqaltı pıçıldadım:

**Qocaya gülmə! Bil ki,
Sən də qocalacaqsan.
Həftə nədir? Ay nədir?
Gündə qocalacaqsan.**

Zərbəli kişisə yanıqlı-yanıqlı: – Qızım, mənim sinəmə dəyən odlu zərbələr sənə sinənə dəysəydi sinənin nəinki yalnız rəngi qaralardı, hətta özü də yanıb külə dönərdi. Mən sinəmi o zərbələrə qalxan etməsəydim, səni nazla böyüdə bilməzdim. Dəvə qədər aclığa, susuzluğa, yorğunluğa dözə bilən ikinci bir heyvan tapmaq çətindir. Deyirlər dəvə ac qalanda xumundan yeyir. Xum dəvənin belindəki hörgücə deyirlər. Hörgüc başdan-başa yağdan ibarət olur. Ancaq insanda xum hardaydı ki, ac qalanda xımır-xımır yeyəydi. Başlıcası isə odur ki, insan heyvan deyil. Yer üzünün əşrəfi sayılan şüur mücəssəməsidir. O heç olmasa yer üzünün adi nemətlərilə təmin olunmalıdır. Əfsus ki, indi adi nemətlər də qəhətə çıxıbdır. Bəli! Ümid yalnız Allaha qalıbdır... – dedi.

Körpə uşaq bərk ağlayanda göbəyi partlayar. Sən demə, o bərk güləndə də göbəyi partlaya bilmiş. İndi pərtləşən Nazlı da göbəyi gülməkdən partlayan körpə uşaq vəziyyətində idi. Zərbəli kişi ehtiyacları zərbələr adlandırır. Mən ona baxdıqca gözlərimin önündə başqa bir Zərbəli kişi canlanırdı. Yox! O Zərbəli kişi

deyil, Gəncəli pəhləvandır. Ancaq necə deyərlər, bir almanın iki üzüdürlər. Adam adama nə qədər bənzəyərmiş! Yalnız boy-buxunda, qaş-gözdə yox, elə saçda da, bığda da... Bakıda yeddinci sinifdə oxuyurdum. Qəzetlərdə pəhləvanlar haqqında gedən yazıları maraqla izləyirdim. Gəncəli pəhləvanın rəşadətindən danışan qonşumuza heyretlə qulaq asırdım. Bir gün qonşumuz dedi ki, sabah Gəncəli pəhləvan hansı pəhləvanlasa gülüşəcək. İstəyirsən gedək baxaq. Sabahı bir yerdə gülüşə baxmağa getdik. Əvvəlcə hardansa gəlmiş bir pəhləvan meydana çıxıb lovğa-lovğa dolandı. Sanki hələ gülüşə girməmişdən qalib çıxmışdı. Sonra əllərini belinə qoyub dayandı. Bu zaman Gəncəli pəhləvan meydana çıxdı. Bayaqdan meydana tək cövlan edən təkəbbürlü pəhləvana sakit-sakit baxan tamaşaçılar hərəkətə gəldi. Sanki nəhəng çayın buzu sındı. İndicə Gəncəli pəhləvanın lovğa pəhləvanın dərslərini verəcəyinə heç kimin ürəyində şək-şübhə qalmadı. Ancaq belə olmadı. Pəhləvanlar bir-birilə bir neçə dəfə tutuşub aralandılar. Bir dəfə də tutuşanda necə oldusa, Gəncəli pəhləvan yığıldı. Sanki tamaşaçıların üstünə soyuq su ələndi. Sanki yığılan o yox, tamaşaçılar özləri idi. Tamaşaçılar yenə hərəkətə gəldi. Bu dəfə elə hərəkətə gəldi ki, az qaldı xudbin pəhləvanı da, Gəncəli pəhləvanı da əzişdirsən. Bəli! Gəncəli pəhləvanı da! Axı o tamaşaçıların yüksək etimadını salıb itirmişdi. Ancaq təhlükəli vəziyyəti görən kimlərsə pəhləvanların ikisini də aradan çıxartdı. Biz də suyumuz süzülə-süzülə gülüş meydana

nından uzaqlaşdıq. Sən demə, imkanlı pəhləvan qabaqcadan imkansız Gəncəli pəhləvanla sövdələşibmiş. Bəli! Ehtiyac insanın yalnız hünərini, uğurunu, şöhrətini deyil, həm də məqsədini, abırını, qeyrətini ayağı altına salır. Sən demə, Gəncəli pəhləvan Sərablı imiş. Bu əhvalatı bilən Bakıdakı Cənubi azərbaycanlılar sabahı Gəncəli pəhləvanın evinə gedirlər. Qabağına bir bağlama əskinas qoyurlar. Bundan sonra da bütün ehtiyaclarını ödəyəcəklərini qətiyyətlə bildirirlər. Ancaq bir şərtlə. O heç kimdən nə miqdarda pul olur olsun, alıb yıxılmamalıdır. Əks təqdirdə, sorğusuz-sualsız öldürülməkdir. Bu hiddətlə dolu hədədən sonra Gəncəli pəhləvanın yerə həsrət qalan dizlərinin altında neçə-neçə məşhur pəhləvan çabalaya-çabalaya arxasını meydanın sinəsinə yapışdırmağa məcbur oldu...

İri addımlarla dəryazına doğru gedən Zərbəli kişinin ayaq səsləri məni xəyaldan ayırdı. Qızlara baxdım. Onların arasında Mülayim adlı bir qız da vardı. Yetim idi. Atası-anası hələ gənc ikən dünyalarını dəyişmişdi. Valideynləri dünyalarını dəyişəndən sonra Mülayimin xasiyyəti də dəyişmişdi. Təbiəti Savalan qarından yumşaq olan qızın ünsiyyəti Savalan qayası qədər sərtləşmişdi. Danışdığı adamlarla kobud rəftar edirdi. Hətta rəfiqələrini də acılayırdı. Necə deyərlər, yetənə yetib, yetməyə nə daş atırdı. Qızlar öz aralarında Mülayimə təzə ad vermişdilər. İntiqam! Sanki qız erkən itirdiyi valideynlərinin intiqamını taleyindən yox, rəfiqələrindən alırdı. Qəribədir. O, bulağa gələndə cığallıq edib

səhəngini özündən əvvəl su növbəsinə duran qızlardan tez doldurmaq istəyirdi. Qızlar isə: – Ay Mülayim, axı biz də tələsirik, işimiz var – deyirdilər. Bu zaman Mülayim səhəngini daha çox öcəşən qızın səhənginə vurub onu sındırırdı. Qız da ağzına gələni Mülayimə deyib, hətta dünyadan gənc getmiş valideynlərini də söyürdü. Mülayim yalnız bundan sonra öz əməlindən peşiman olurdu. Susurdumu? Yox! Hönkür-hönkür ağlayırdı. Mülayimin iri gözləri sərin sulu bulağın yanında isti sulu bulağa dönürdü. İndi o da sakit-sakit dayanıb Zərbəli kişiyyə məlul-məlul baxırdı. Sanki kaş o mənim atam olaydı deyə düşünürdü... Zərbəli kişi dəryazını yerdən götürdü. Təzədən çiyinə qoyub evlərinə yollandı... Mən yenə qızlara baxdım. Qızların xəcalətdən qızaran ağ yanaqları yasda yanan çiraqları andırırdı. Nazlının qara gözlərində isə büllur damlalar donmuşdu. Kənardan baxana elə gəlirdi ki, Nazlı da üzünə bulağın soyuq suyundan çırpılmışdır. Yox! O büllur damlalar qızın öz gözlərinin suyu idi. İndi Nazlı bulaq başında bir gözəllik mücəssəməsindən daha çox bir peşmançılıq abidəsinə bənzəyirdi... Bir qız öz növbəsini mənim xətrimə Əsliyə verdi. Dayım qızı səhəngini suyla doldurub çiyinə qaldırdı. Sonra mehriban-mehriban: – Gedək, şair qardaş! – dedi. Mən də məhrəm-məhrəm Əsliyə: – Gedək, dünya gözəli! – dedim. Evimizə yollandıq. Bir neçə addım getdikdən sonra dönüb arxaya baxdım. Gözəllikdə bir-birilə yarışan qızlar bulaq başında ucaldıran mələklərin heykəllərini xatırladırdı. Mən gözləri-

mi yenidən kəndə çevirib addımladım. Ancaq addımlarımın ağırlaşdığını duydum. Sanki gözlərimdə heykəlləşmiş Zərbəli kişini dəryaz qarışıq başı qar yığnaqlı, sinəsi lalə ocaqlı Savalana göstərə-göstərə çiynimdə aparırdım...

İGİD MƏRHƏMƏTİ

Rza şah İrandan getmişdisə də yerinə oğlu Məhəmmədrza keçmişdi. Ancaq hələ məmləkətdə qarışıqlıq idi. Hərbi xidmətdən yarımçıq qayıdan sərbazlar yollar da tüfənglərini satırdılar. Əllərinə tüfəng keçirən oğru-lar kəndlərə basqın edirdilər. Kəndlilər yuxusuz gecələr keçirirdilər. Bizim kəndimizdə qəssab Məşədi Pəncəlinin oğlu Ağababa da hardansa əlinə bir Berno tüfəng keçirmişdi. O tüfəngin qundağını kəsib gödəkləşdirmişdi. Gündüzlər pencəyinin altında qoltuğunda gəzdirirdi. Gecələr kəndimizin keşiyini çəkib oğrular-dan qoruyurdu. Kəndlilər də bu zəhmətin müqabilində Ağababaya haqq verirdilər. Quşbaşı qar yağırdı. Kəndimiz süd dənizində qaralan bir adaya bənzəyirdi. Əbişə-ğa bu adada darıxıb şəhərə qayıtmışdı. Sərraf dükənini açmışdı. Mən pəncərədən kəndin üstünə ələnən qara baxa-baxa dodaqaltı pıçıldadım:

**Qış! Sən bacarsan da qayalı dağla,
İnsanı basılmaz varlıq sanarsan.
Ələmə quşbaşı qarını, saxla,
Yoxsa öz şaxtanda özün donarsan.**

**Hər şey xeyirlidir meyar içində,
Meyarsız qarın da zərəri vardır.
Dözüm susursa da vüqar içində,
O da sonsuz deyil, qədəri vardır.**

**Soyuq daxmalarda görmürsən məgər
Ocaqlar yerinə ürəklər yanır.
Tüstü çətirləri yoxsa da əgər,
Bacalara qonan küləklər yanır.**

Toran düşürdü. Birdən kəndə hay düşdü ki, Xanlar əmniyyətlər ilə atışır. Kəndlilər tələsik evlərindən çıxıb güllə səsləri gələn tərəfə qaçırdı. Xanlar qonşu Çilgəzi kəndindən idi. O da əlinə tüfəng keçirmişdi. Ağaların Çilgəzidə olan taxıl quyularını açıb buğdalarını yoxsullara paylamışdı. Bahalıqdan korluq çəkən yoxsullar da Xanlara arxa durmuşdu. Bəli! Xanlar xanlarla çarpışır. Ancaq bu Xanlar hara? O xanlar hara? Arada böyük təzad vardı. Bu Xanlar rəiyyət idi. O xanlar isə ağa idilər. Bu Xanlar döyüşdə kəndlilərə arxalanırdı. O xanlar isə öz rəiyyətlərinə inanmayırdılar. Divana güvənirdilər. İnsanın məğrur başına taleyin amansız zərbələri dəydikcə kövrək bədənini möhkəmləndirir. Ancaq içərisindəki təmiz, incə, həssas duyğuları əzə bilmir. Bu duyğular daha da şiddətlənib çağlayır, ətrafına mərdlik, nəciblik, xeyirxahlıq səpələyir. Xanlar da belə adamlardan idi.

Yadıma bir əhvalat düşdü. Baharın son günləri idi. Dayım məni Çilgəzidə yaşayan dostu Munis kişigilə göndərmişdi. Dostunu qızının toyuna çağırırdı. Elə gö-

zəl hava var idi ki, insan gəzmək, yenə də gəzmək istəyirdi. Yadıma nə yemək düşürdü, nə də içmək. Çilgəzi Çanaxbulaqdan yuxarıda yerləşdiyi üçün Savalana daha yaxın idi. Munis kişi dedi ki, kəndin ağası da mübaşiriylə havasını dəyişmək üçün Ərdəbildən Çilgəziyə gəlib. Kattanın (kəndxudanın) qonaq otağına düşüb. Munis kişinin qadını yaxşı süfrə açdı. Sonra hörmətlə: – Yol gəlibsiz. Çörək yeyin – dedi. Mən çörək yeyəndən sonra Munis kişi ilə kənd içinə çıxdım. Bir neçə yaraşlıq gənc dükən qabağında dayanıb söhbət edirdi. Aralarında şəhər dəbiylə geyinmiş vüqarlı bir gənc də vardı. Munis kişi o gənci göstərib: – Bu Xanların bacısı Dəyanətin sevgilisi Qorxmazdır. Tehrana işləməyə getmişdi. Təzə gəlib – dedi. Birdən göydə nəsə saqqıldadı. Biz də, gənclər də heyrətlə göyə baxdıq. Sandıq ki, göy yarıldı. Göydə nə vardısa, yerə töküldü... Sən demə, saqqıldayan şimşək imiş. Bəli! Savalanın haçan, necə dumana büründüyünü kimsə duymamışdı. Bir də gördük leysan başladı, nə başladı. Göydən yerə parlaya-parlaya uzanıb qıyıqlaşan damlalar ələdir. Savalana baxdıq. Sanki duman Savalanı leysandan gizləmək istəyirdi. Leysan isə qəzəbini şimşəyə döndərərək daha da şiddətlənirdi. Bir göz qırpımında sel-su kəndi ağzına aldı. Kəndin yanından axıb keçən çayın sahilindəki ağalıq bağının başının üstünü təhlükə aldı. Bu zaman ağa mübaşirlə kəndin içində göründü. Uzun, qara, arıq mübaşir ocaq altından götürülmüş kəsövə bənzəyirdi. Sakinlər də selə dönüb kəndin küçələrinə

axışdı. Qocalar əllərini göyə qaldıraraq Allahdan mərhəmət dilədi. Mübaşir əlilə sahili göstərərək həyəcanla: – Ay camaat, nə durub laqeyd-laqeyd baxırsınız. Məgər görmürsünüz ki, ağalıq bağını sel-su aparır? Bağ sel-suyun ağzından qurtarın – dedi. Ancaq heç kim özünü ağalıq bağının uğrunda sel-suyun ağzına atmaq istəmədi. Birdən ağanın alacalanmış gözləri bir qədər kənarda dolaşan Qorxmazı gördü. Qorxmazı təkidlə yanına çağırırdı. Qorxmaz ağır addımlarla gəldi. Bağın sel-su ağzında gedəcəyindən təşvişə düşən ağa hiddətlə: – Oğlan! Yun kostyum, ipək köynək sənə yaraşmır. Ağa ağadır, rəiyyət də rəiyyət. Rəiyyət gərək qədək geysin – dedi. Sonra üzünü kattaya tutdu: – Yığın o daşları, çimləri bu hərifin kürəyinə – dedi. Qorxmaz sanki özü boyda barıt çəlləyi idi. Ağanın qəbahətlə dolu sözləri isə qığılıcım-qığılıcım barıt çəlləyinin üstünə düşdü. Barıt çəlləyi partladı, nə partladı. Qorxmaz nifrətlə ağaya: – Mən də insanam. Bəsdir daha öl-ölə ağa üçün işlədim. Anam məni ağa üçün nə qul, nə kölə doğmayıb – dedi. Ağa əvvəl heyrətlə get-gedə sinəsini qabardan sel-suya baxdı. Sanki leysan Savalandakı çeşmələri, çayları, gölləri dağıdıb özünə qatmış, sonra üzünü aşağı axıtmışdı. Sel-su gurlaya-gurlaya çağlayırdı. Sanki yer-də də şimşək çaxırdı. Ağa heç kimin yerindən tərpənmədiyini görüb bir də hökm ilə rəiyyətlərinə: – Niyə durubsunuz? Yığın daşı-çimi bu hərifin kürəyinə! – dedi. Ancaq yenə heç kim yerindən tərpənmədi. Yox! Bir nəfər tərpəndi. O, Qorxmaz idi. Qorxmaz bir yumruqla

ağanı vurub selin-suyun içinə yıxdı. Sonra cəsərətə gələn rəiyyətlər də mübaşiri götürüb selin-suyun içinə atdı. Sel-su ağanı da, mübaşiri də havada qapıb özüylə apardı. Haçan, harada başına nə gələ, gələ... Nə gizlədim. Mən Qorxmazın hünər dolu hərəkətinə heyran qaldım. Ad yiyəsinə, yiyəsi isə ada necə də yaraşdı! Qorxmazın harın ağaya vurduğu yumruq Çilgəzidə istismara endirilən ilk zərbə idi...

Axşam düşürdü. Leysan kəsmişdi. Ancaq sel-su hələ axırdı. Munis kişi məni buraxmadı. Axşam yeməyindən sonra mənim üçün qonaq otağında yer saldırdı. Qonaq otağında gecələsəm də yata bilmədim. Gündüz öz gözlərimlə gördüyüm hadisə məni yatmağa qoymadı. Onluq çirağın işığında bu hadisəni varaqlarda həkk etmək qərarına gəldim. “Daşqın” şeirini yazdım:

**Savalanda göyün rəngi
Qapqaradır, yağış yağır.
Şimşək dolu qamçı tək
Döyəcəyir qarlı dağı.**

**Kənd yanından axan çaya
Qarıdıqca dağın suyu,
Gah o taya, gah bu taya
Sular çarpır sahil boyu.**

**Sel axır, hər nəfəsində
Necə vaxtsız qurban udur.
Pəhləvan tək sinəsində
Ağır daşlar atır-tutur.**

**Sahildəki otlaqlarda
Ağalığın bir bağı var.
Qızarışır budaqlarda
Qızıl alma, gülöyşə nar...**

**Bir tiryəki mübaşirlə
Kənd içinə çıxmış ağa.
Adam yığıb min tədbirlə
Bağı seldən saxlamağa.**

**Ona nə var, su dərindən
Yusa kəndin yaxasını,
Uçurtsa da öz yerindən
Neçə kəndli daxmasını.**

**Neçə gəncin dildarının
Selə dönsə göz yaşı da,
Təki bağın hasarının
Tərpənməsin bir daşı da.**

**Qum sahilədən bir az kənar
Bir gənc gəzir aram-aram.
Əynindəki təzə paltar
Nə töhfədir, nə də ənam.**

**O dolaşıb yorğun-yorğun
Axşamlar da, səhərlər də,
Gözləri ac, rəngi solğun,
İş axtarmış şəhərlərdə.**

**O görmüş ki, qəbristan tək
Toz-torpaqlı məhlələrdə,
Kəndlərdəki çox insan tək
Ac yaşayır fəhlələr də.**

O dinləmiş səhər-axşam
Tətilərdə, dərnəklərdə,
Azadlığa min ehtiram,
Min həsrət var ürəklərdə!

Qazancı tək paltar deyil
O kəndlinin, o oğlanın.
O öyrənmiş fəsil-fəsil
Mənasını bir dastanın.

O danışar ilk bahardan,
Bir də həyat deyib durar.
Yox! O gəncin bu paltardan
Daha böyük qazancı var!

O baxdıqca doğma kəndin
Uçulmuş daş-kəsəyinə,
Gözlərində alışan kin
Bir od salır ürəyinə.

Ağa baxır o cavanın
Dağ gövdəli vüqarına,
Ağa baxır o oğlanın
Bir də təzə paltarına.

O gənc kinli ünsiyyətə
Nə söz deyir, nə baş əyir.
Ağa sadə rəiyyətə
İstehzayla gör nə deyir:

– Təzə kostyum, ipək köynək
Yaraşmayır oğlan, sənə!
Kəndli qədək geysin gərək,
Kostyum nədir, rəiyyət nə?

Ağa qızır cəllad kimi,
Qəzəb dolur ürəyinə.
– Yığın – deyir daşı, çimi
Bu hərifin kürəyinə!

O gənc oğlan eşidən tək
Ağanın son buyruğunu,
Əlan! – deyə havada bərk
Düyümləyir yumruğunu:

– Bəsdir sənə səhər-axşam
Mən işlədim ölə-ölə.
Bil ki, məni sənə anam
Nə qul doğmuş, nə də kölə!

O gənc vurur, ağa aşır,
Bəli! Daş tək düşür çaya.
Nə qohumu, nə tanışını,
Nə də dostu gəlir haya.

Kəndlilər də min nifrətlə
Mübaşiri selə atır.
O da gedir... Bir dəhşətlə
Bağıraraq suda batır.

Ağa axır, nökar axır...
Yasa dönür gəlişləri.
Sahil boyu göyə qalxır
Kəndlilərin gülüşləri...

İki zalım birgə axır
Daşqın çayın yaxasınca...
Bir daş üstədən o gənc baxır
Bu lövhənin arxasınca.

**Gedin – deyir – gedin, ancaq
Sabah bütün ağaları
Belə yuyub aparacaq
İnqilabın dalğaları...**

Şeiri yazıb qurtarandan sonra bir dəfə oxuyub bəzi sözlərini dəyişdim. Sonra üzünü çıxartdım. Səhər yeməyindən sonra kəndimizə getməyə hazırlaşdım. Yola düşməzdən qabaq şeiri Munis kişiyyə oxudum. Kişinin gözlərinin parlayan bəbəklərində sanki qara şimşək çaxdı. Mənə elə gəldi ki, dünən göydə çaxan şimşəklərdən qopub onun gözlərinə düşən iki parça təzədən közərdi. Sonra da qəzəbdən boğulub qaraldı. Munis kişi məni bağrına basıb alnımdan öpdü. Sonra qürurla: – Sağ ol, bacı oğlu! Sanki mənə hünərlə dolu bir inam bağışladın – dedi. Mən ərklə Munis kişiyyə: – Onda xahiş edirəm bu şeiri mənim adımdan Qorxmaza bağışlayasınız – dedim. Munis kişi təbəssümlə: – Baş üstə! Bu şeir bir igidə yox, min igidə layiq töhfədir. Qorxmaz elə sevinəcək ki... – dedi. Şeiri Munis kişiyyə verdim. Evdən çıxdıq. O məni Çanaxbu-laq yoluna qədər müşayiət etdi...

Biz Neştəri çayının bu sahilindəki quzey təpənin üstə qalxıb o sahilindəki güney təpəyə baxdıq. Xanlar güney təpədəki iri bir daşı səngər edib quzey təpənin döşünə sığınmış əmniyyətlərlə atışırdı... Güllələr havada vızıldayırdı. Sanki ağ qar lopalarının arasında qırmızı arılar uçuşurdu. Ancaq öz yuvalarını tapa bilmirdi.

Yox! Xanlar o daşı kürsüyə çevirmişdi. Sözlərini əmniyyətlərə o kürsüdən deyirdi. Ancaq özü demirdi, güllələr deyirdi. Biz də quzey təpənin üstə Çilgəzili balasının şücaətinə tamaşa edirdik. Birdən güney təpədə bir qızın o daşa sarı getdiyini gördük. Bu Xanların bacısı Dəyanət idi. Bəlkə də qardaşına yemək aparırdı. Əmniyyətlərin güllələri dalbadal atıldı. Qız səntirlədi. Deyəsən Dəyanətə güllə dəymişdi. Ancaq cıncırını da çıxarmayırdı. Yalnız bu zaman Xanların həyəcanla dolu səsi gurladı: – Qeyrətsizlər! Kişi də qıza əl qaldırar? – dedi. Sonra əmniyyətlərin üstə gülləni dolu tək yağdırdı. Sanki əlindəki tufəng deyildi, müsəlsəl idi. Dəyanət daşa çatıb dalında gizlənmə bildi. Toranlıq qatılaşdı. Tufənglərin lülələri nişandan düşdü. Atəşlər susdu. Əmniyyətlər Xanları tuta bilməyəcəklərini yəqinləşdirib Çilgəziyə getdilər. Biz də evimizə gəldik. Bir qədər sonra nənəm dedi ki, dur dükana get. Gör yaxşı ət varsa al, gətir, bir şey bişirim. Qalxıb dükana yollandım. Tini burulanda usta Kərbəlayi Eynətlə qarşılaşdım. O, dükandan xeyli ət alıb iki ovcu arasında gətirirdi. Ətin yağı gəndən ağarırdı. Sanki qara batmışdı. Mən usta Kərbəlayi Eynətin bu qədər ət almasına təəccüblənib: – Kəbleyi, deyəsən ət yaxşı ətdir. Yoxsa bu qədər almazdın. Ət qalanda köhnəlir. Adamın isə təzə ət yeməyi məsləhətdir. Onsuz da məşallah kənddə hər gün neçə-neçə heyvan kəsirlər – dedim. Usta etirafı: – Ət doğrudan da yaxşı ətdir. Ancaq özümə almamışam.

Qonşu Comadı kəndində bir kimsəsiz qarı var. Onun üçün almışam. Sabah aparacağam – dedi. İndi yadıma düşdü ki, ustanın nə evi, nə də ailəsi vardır. Qulaqları da bir az ağır eşidir. Ancaq ürəyi yaman həssasdır. Uşağın da istəyini duyur, böyüyün də. Kəndimizdəki bütün xışları, vəlləri, kürsüləri, qapıları, pəncərələri usta Kərbəlayi Eynət düzəldirdi. O, qonşu kəndlərin sakinlərinin də işlərini görürdü. Yoxsullardan haqq almırdı. Qazandığı pullarla öz xərcini ödədikdən sonra artığını ehtiyacı olanlara paylayırdı. Usta Kərbəlayi Eynət mənə dedi ki, əmniyyələr Çilgəzidən Xanların qardaşı Əyyubu gətiriblər. Dükandadır. Mən dükana getdim. Doğrudan da iki əmniyyə Əyyubu bizim kəndə gətirmişdi. Səhər şəhərə aparacaqdılar. Əti alıb evə qayıtdım. Ancaq yataqda səhərə qədər Əyyubu düşündüm. Səhər əmniyyələr Əyyubu qabaqlarına qatıb şəhərə apardılar. Yolda əmniyyələr dustağı arxayın-arxayın apararkən Xanlarla Dəyanət daşın dalından çıxır. Xanlar birdən: – Tüfəngləri atın! Yoxsa ikinizi də odlayacağıq! – deyir. Qəfil əmrdən özlərini itirən əmniyyələr dərhal tüfənglərini yerə atır. Əyyub ikisinin də tüfəngini götürür. Əmniyyələr Xanların ayaqlarına düşüb: – Bizi bacının başına dolandır... Öldürmə! Axı igid mərhəmətli olar – deyirlər. Böyük mərhəmət sahibi olan Xanlar da əmniyyələri buraxır. – Gedin! – deyir – ancaq bir də bu tərəflərə hərlənməyin. Əmniyyələr tüfənglərini də qoyub Xanlara dua edə-edə iti

addımlarla şəhərə doğru gedirlər. Sən demə, Dəyanət qardaşına yemək aparanda əmniyyələrin gülləsiylə yaralanıbmiş. Xanlar bacısının yarasını öz köynəyiylə bağlayıbmiş. Toranlıq qatılaşanda qızı götürüb özüylə qonşuluqda olan Xiyarək kəndinə aparıbmiş. Orda tanış qadınlar Dəyanətin yarasını yuyub məlhəm qoyubmuşlar. Elə həməən axşam Çanaxbulaqdan kimsə Xiyarəkə gedibmiş. Əyyubun tutulduğunu Xanlara deyibmiş... Xanlar səhər tezdən öz qardaşını əmniyyələrin əllərindən almağa gedəndə Dəyanət də əl çəkməyibmiş: – Mən də səninlə gedirəm! – deyibmiş. Sonra Xanlar Xiyarəkli dostlarından birinin tüfəngini alıb bacısına veribmiş... Mən bu əhvalatı eşidəndə Dəyanət mənə dünya görmüş Savalana sığınan bir vüqarlı qayanı andırdı... Bu qayadakı təmkin, dözümlü, inad məni heyran qoydu. Qızın şərəfinə bir şeir yazdım.

**Dərdin boğazını üzəndə bacı,
Necə uda bilər xiffət qardaşı?
Dünyada qeyrətlə gəzəndə bacı,
Zirvəyə qaldırar ismət qardaşı.**

**Düşünən qardaşdır, duyansa bacı,
Döyüşən qardaşdır, həyansa bacı,
Qardaşın dalında dayansa bacı,
Yıxılmağa qoymaz himmət qardaşı.**

**İgid igid olmaz gözünü döysə,
Kiminsə önündə başını əysə,
Bacıya namərdin gülləsi dəysə,
Alova döndərər qeyrət qardaşı...**

Mən bu şeiri ilk dəfə Sonaya oxudum. O da əzbərlədi. Ancaq sonralar mən bulağın yanından keçəndə su aparmağa gələn qızlar mənə təbəssümlə baxa-baxa bu şeiri xorla oxuyardı. Qardaşlı qız da oxuyardı, qardaşsız qız da. Sonra onların dodaqlarındakı təbəssüm uçub mənim dodaqlarıma qonardı. Sanardım ki, mən bu şeiri yalnız Dəyanət üçün yox, bütün fədakar qızlar üçün yazmışam...

KIÇIK TÖVBƏ

Payızın son günləri idi. Günəş də, gül də, yarpaq da, ot da, bulud da sapsarı idi. Sanki, kimsə təbiətdəki hər şeyin üstünə qızıl ovuntusu səpmişdi. Əli yalnız nəhəng Savalanın ağ zirvəsinə çata bilməmişdi. Bəli! İlin qızıl fəslı idi. Soyuq dağ axşamı qara qanadlarını kənd üzərində gərməyə tələsirdi. Mən inəklərimizi gətirmək üçün naxırın qabağına çıxmışdım. Qonşumuzun oğlu Heyran sual dolu həyəcanla mənə: – Xəbərin var? – dedi. İnşaallah Tehrandan gəlib. Bu gecə Fətəlinin dükənində Bəhramla qumar oynayacaq. Maraqlı olar. Sən də gəl. Oyuna bir yerdə baxaq. Mən qətiyyətlə: – Yaxşı, gələrəm! – dedim. Mən Fətəlinin dükənina tez-tez gedərdim. Qəndi, çayı, kişmiş, xurmanı, düyünü, duzu, istiotu, sarıkökü, zəfəranı, nefti Fətəlidən alardım. Bəzən də dükana yığılan kəndlilər dalımcaca adam göndərib məni özləri çağırırdırdılar ki, ya

məktub, ya qəzet, ya da kitab oxuyum. Çanaxbulaqda savadlı adam az idi. Bizim məhəllənin yeganə savadlısı mən idim. İnşaallah kənddə az-az olurdu. O Tehranda yaşayırdı. Orda nimdaş paltarlar alıb-satırdı. Bir qədər pul qazanandan sonra kəndə gəlirdi. Bəhramla qumar oynayırdı. Elə ki, bütün pullarını uduzdu, yenə Tehrana qayıdırdı. Özü də borcla. Bəhram qarabuğdayı bir gənc idi. Ancaq saç, bıç, qaşı, gözü, kirpiyi həddindən artıq qara olduğuna görə üzünün qaralığı o qaralar içində itirdi. Bəli! O qədər də nəzərə çarpmırdı. O bütün il boyu işləyirdi. Ot biçirdi, taya qururdu, cüt sürürdü, zəmi biçirdi, xırman döyürdü. Bir özü idi, bir də anası. Ancaq Bəhram ölmə-diril yaşayırdı. Axı o da qumarda uduzurdu. Amma Bəhramın halını duymayanlar elə zənn edirdilər ki, o pullarını gizlədir. Halbuki, Bəhram bir həsir idi, bir də Məmmədnəsir. Bəhramdan söz düşəndə nənəm deyərki ki, yandan murdar şey yoxdur. Amma kəsib atmaq olmaz. Naxələf övlad da belədir. Nə öldürmək, nə də qovmaq olar. Nənəmdə günah yox idi. Axı aşıq gördüyünü çağırır. Nənəm də Bəhramı qumarbaz görmüşdü. Bəli! Bəhram qumarbaz idi. Ancaq naxələf deyildi. Haçandı ki, anası Ülviyyə Bəhramı Gözəl adlı bir qızla nişanlamışdı. Gözəl ki, gözəl! Sanki Gözəlin valideynləri qızlarının gələcəkdə nadir bir gözəl olacağını qabaqcadan duyub adını Gözəl qoymuşdular. Gözəl də valideynlərinin etimadını doğrultmuşdu. Ancaq atasının dağdan ağır danlaqlarına baxmayaraq Bəhramı sevmişdi. Bəhram isə toy edib

nişanlısını atası evindən öz evlərinə apara bilmirdi. Sanki Bəhramın evi mehmanxana, pullar isə müsafir idi. Gəlirdilər də, gedirdilər də. Bəhram isə pulların dalınca həsrətlə baxa-baxa qalırdı. Nənəm hər gün nehrə çalxadığı üçün hər gün də suya gedirdi. Bir dəfə nənəm nehrə suyu gətirmək üçün bulağa məni göndərdi. Hələ dan yerinin qara saçına bir dən də düşməmişdi. Gərək nehrə suyu gətirən adam yolda heç kəslə rastlaşmasın. Yoxsa düşər-düşməzi olar. Bəli! Nehrənin yağının bərəkəti həmin adamın üzünün kəramətindən asılı qalar. Mən səhəngi bulağın novdanına söykəyib şirinşirin yatan kəndə baxa-baxa pıçıldadım:

**Bağımda yoxsa da hələ bir budaq,
Bitib-tükənməyir diləyim mənim.
Dünya ürəyimə sığışır, ancaq
Sinəmə sığışmır ürəyim mənim.**

**Qanadıyla pozub ağır sükutu,
Xəyalım uçduqca qartal sayağı,
Gözlərim önündən yığır buludu,
Bəlkə aydın görə doğma torpağı.**

**Vətən adı gəlcək ayağa qalxan
Ağ saçlı insandır bəlkə Savalan?
Dövrən qoymayır ki, dəbilqə taxan
Başını buluddan çəkə Savalan.**

**Demə ulduzlar var kəhkəşanda ki...
Biri yerə düşsə, qaranlıq qalmaz.
Elə dərələr var Savalanda ki,
İçinə kəhkəşan girsə də dolmaz.**

**Nə ola ulduzlar qızıl pullar tək
Dərin dərələrə axdıqca axa.
Qıtlıqdan bolluğa gedən yollar tək
İnsanlar ehtiyac qınından çıxa.**

**Kəndim! Hər şey sanıb şəriyyətini
Nə dövlət istərəm, nə də ki, bəzək!
Sənin səndən böyük məhəbbətini
Kiçik ürəyimdə yaşadam gərək!**

Mən sonuncu misranı pıçıldayıb qurtarmamış qulaqlarıma başqa pıçılı dəydi. Dönüb pıçılı gələn tərəfə baxdım. Bulaqdan bir qədər aralı, yerə qonmuş sallaq qanadlı qartala bənzəyən söyüdü altında bir oğlanla bir qız dayanmışdı. Bu zaman Ay da buluddan çıxdı. Gümüş işığı oğlanla qızın üzünə düşdü. İkisini də tanıdım. Biri Bəhram idi, biri də Gözəl! Gözəl yanıqlı-yanıqlı Bəhrama deyirdi: – Daha dözə bilmirəm. Bəsdə qumar oynadın. Tay-tuş içinə çıxmağa utanıram. Haçnacan evdə un çuvalına tay olacağam? Axı mən nişanlıyam. Toy gözləyirəm. Sənə görə bir oğlan da üzümə baxmır. Bilir ki, sənə olan etibarımı itirməmişəm. Sən isə hələ də sevimli oyununla məşğulsan. Ayıb deyil? Məgər dost-düşmənin nə olduğunu bilmirsən? Yatmış duyğularını bir oyatsana! Qeyrətə gətirsənə! Bəhram isə susurdu. Sanki dilindən “Qatar qaya” asılmışdı. Birdən Gözəl hıçqırmağa başladı. İnsan ona görə ağlamır ki, onun göz yaşlarının necə axdığını kənardan görsünlər! Yox! İnsan ona görə ağlayır ki, dərddə yüklənmiş ürəyini boşaltsın. Yoxsa ürəyi partlaya bilər. Həm

qızların, həm də qadınların göz yaşlarındakı ecaz heç fələyin özündə də yoxdur. O ecaz gah dürrə dönüb göz qamaşdırır, gah yağışa dönüb üz döyəcləyir, gah minnətə dönüb qəzəb söndürür, gah selə dönüb inad aparır, gah da oda dönüb ürək yandırır. Bəhram əl-ayağa düşdü. Gözəlin qolundan yapışdı. Nişanlılar söyüdü altından uzaqlaşdı. Mənim yadıma etibarla bağlı bir əhvalat düşdü. Deyirlər keçmişdə bir kişi Məkkəyə gedəndə evdəki qızlarını öz ailəsinə etibar etmir. Tütün kisəsinə doldurub bir tacirin hücrəsinə aparır. Tacirə salam verdikdən sonra deyir ki, Məkkəyə ziyarətə gedirəm. Bu kisədəki qızları gətirdim ki, sizin yanınızda əmanət qoyam. Qayıdanda götürəm. Tacirin xırda gözləri elə parıldayır ki, hücrənin qaranlıq guşəsini də işıqlandırır. O hücrələrin ləməsində sırayla düzülmiş əmanətləri kişiye göstərib: – Qardaş, sən də əmanətini o əmanətlərin yanına qoy! – deyir. Kişi də əmanətini tacirin göstərdiyi əmanətlərin yanına qoyur. Tacir təbəssümlə kişiye: – Qardaş! İndi ziyarətə lap arxayın gedə bilərsən – deyir. Sonra kişiye yaxşı yol arzulayır. Kişi evə gəlib yır-yığış edir. Zəvvarlara qoşulub Məkkəyə yollanır. Məkkədən qayıtdığı günün sabahı tacirin hücrəsinə gedir. Salam verir. Tacir kişini tanıyır. Ancaq özünü tanımamazlığa qoyur. Kişi minnətdarlıqla dolu nəzakətlə tacirə: – Ziyarətdən dünən qayıtmışam. Gəldim ki, əmanətimi götürəm – deyir. Tacir heyrətlə kişiye: – Nə ziyarət? Nə əmanət? Bəlkə sən məni başqa tacirlə dəyişik salıbsan? – deyir. Kişi

gözlərinə inanmır. Başı lovlu hücrədən çıxır. Bir müdrik dostunun yanına gedir. Əhvalatı ona danışır. Dostlar ikilikdə tədbir tökür... Kişinin dostu bir tütün kisəsi dolusu qızıl götürüb tacirin hücrəsinə gedir. Qızıklarını əmanət qoyub Məkkəyə getmək istədiyini tacirə bildirir. Elə tacir əlini uzadıb qızıkları götürmək istəyəndə qızıkları dəbbələnmiş kişi içəri girir. Tacirdən qızıklarını istəyir. Tacir təəccüblə kişiye: – Ağa, qızıklarını özün haraya qoyubsansa oradan da götür. Qızıklarına əl dəyilməyib – deyir. Kişi qızıklarını qoyduğu yerdən götürür. Bu anda bir uşaq tənğnəfəs hücrəyə girir. Kişinin dostu olan atasına həyəcanla: – Məni anam göndərdi. İndicə dayımdan məktub aldı. Dayım Məkkəyə gələn il getməyimizi məsləhət görür. O da işlərini sahmana salıb bizimlə getmək istəyir – deyir. Kişinin dostu təəssüflə tacirə: – Bağışlayın, sizi narahat etdim. Deyəsən daha əmanəti sizin yanınızda qoymağa ehtiyac qalmadı – deyir. Sanki əmanətçilərin gözlərində parlayan qəzəb alovunun işığı yatmış tacirin gözlərinə düşür. O ayılır. Əmanətçilərin məharətlə dolu tədbirinə heyran-heyran baxır. Yox! “Etibar”ını necə asanlıqla itirdiyinə mat qalır. Əmanətçilər isə hücrəni nifrətlə tərk edir... Hücrədə yumşaq döşəkçə üstündə əyləşən tacir ağır fikirlər altında əzildiyindən uzun müddət ayağa qalxa bilmir. Evinə yalnız gecə yarısı gedir. Özü də məlul-məlul. Sən demə, tacirin arvadı da ərinin yanında etibarını itiribmiş. Arvadın Əntağı adında bir oynaşı varmış. Tacir özü də bu məsələdən xəbərdarmış. Ancaq arvadını də

licəsinə sevdiyi üçün boşaya bilmirmiş. Bu dəfə tacir evə gələndə qapını açıq görür. Heyrətlə içəri girir. Çarpayından ona təşvişlə baxan arvadına: – Nə var? Nə yox? – deyir. Sən demə, o məqamda Əntağı da tacirin arvadının yanında uzanıbmış. Tacirin arvadı yataqda dikəlib əyləşir. Sonra ehtiyatla ərinə – Ay kişi, yatmışdım. Yuxuda gördüm ki, Əntağı bizə gəlib. Sən də hücrədən evə qayıdıbsan. Mən yorğanı sənin qabağında belə tutub: – Əntağı qaç! Əntağı qaç! – deyirəm. O da qaçır. Tacirin arvadı yorğanı qaldırıb ərinin qabağına tutur, Əntağı da yorğanın dalında paltarlarını yığib evdən qaçır. Tacirin arvadının etibarını da özüylə aparır.

Bəhramın Gözəli isə aydan arı, sudan duru ola-ola, nəinki yalnız hüsnünü, hətta gələcəyini də neçə-neçə oğlanın arasından seçib bəyəndiyi istəklisinə etibar edə-edə fikir çəkirdi. Etibar nədir? Qərar, inam, dayaq! Mən səhəngi suyla doldurub evə yollandım...

Heyranla vədələşdiyimə görə axşam yeməkdən sonra Fətəlinin dükanına getdim. İnşaallahla Bəhram qabaq-qabağa çöməltmə əyləşib dörd aşığ atırdılar. Əskinasları uduşa çəngə ilə qoyurdular. Aşığların alçıları sevinc, toxanları kədər gətirirdi. Qəribədir, dövrdə tamaşaya duranlar qumar oynayanlardan çox həyəcan keçirirdi. Oyun yaman qızıışmışdı. İnşaallah atdığı aşığları yalvara-yalvara oxşayanda ağzındakı qızıl dişlərinin parıltısı tamaşaçıların gözlərini qamaşdırırdı. Ancaq İnşaallahın yalvarışları fayda vermədi. Aşığları dalbadal

toxa duran İnşaallah Bəhrama uduzdu. Balaca boyu daha da balacalaşdı. Bəhram pulları çəngələyib qabağına çəkdi. Elə bu zaman dükanın qapısı şaqqıltıyla açıldı. Bəhramın anası Ülvyyə başından kəlağayısını açıb oğlunun ayaqlarına atdı. Hamı yerində dondu. Ülvyyə məzəmmətlə Bəhrama: – Bu kəlağayı neçə-neçə fəlakətin qarşısını ana harayıyla kəsib. Sən də bu kəlağayının müqəddəsliyinə hörmət edirsənsə qumardan əl çək. Özünü məhv edib məni ağlar qoyma. Məsum bir qıza rəhmin gəlsin. Onu tay-tuş içində xəcil eləmə – dedi. Sanki Ülvyyənin yanğı dolu nəfəsi Bəhramın çinar qamətinə dəyib onu əydi. Bəhram kəlağayını yerdən götürdü. Qalxıb iki əlləri üstə həyəcədən titrəyən dodaqlarına yaxınlaşdırdı. Kəlağayını dönə-dönə öpdü. Sonra anasının başına saldı. Təzədən əyildi. Pullardan bir qədər ayırub İnşaallahın qabağına itələdi: – Bilirəm, yenə Tehrana qayıdacaqsan. Götür, yol xərci edərsən – dedi. Sonra pulların qalanlarını dəsmalına bükdü. Anasının qolundan yapışib dükandan çıxdı. Gecə yarından keçmişdi. Kənd şirin-şirin yatırdı. Ana ilə bala da bir kəlmə də kəsmədən öz yataqlarına girdilər. Sabahı Bəhram çay-çörəyini yedikdən sonra qumar pullarını götürüb evdən çıxdı. Kasıbların qapılarını bir-bir döyüb pulları payladı. Gün günorta yerinə gələndə hamamda yuyunub təmizləndikdən sonra məscidə getdi. Məscid qabağına yığılmış adamların maraqla dolu baxışları altında dəstəmaz aldı. Sonra ayaqyalın, başaçıq məscidə girdi. Qara meşin cildli Qurana dönə-dönə əl basıb and

içdi ki, bir daha qumar oynamayacaq. Atalar deyib ki, kiçikdən xəta, böyükdən əta. Ülviyyə də Bəhramin günahını bağışladı. Bəhram bir baş qonşusu baqqal Nəcəfin evinə getdi. Dedi ki, toyumu eləmək istəyirəm. Ancaq halal pulla. Mənə borc pul ver! Məhsul yığımından sonra artıqlamasıyla qaytararam. Baqqal Nəcəf həlim, mehriban, xeyirxah bir adam idi. Ovqatının təlx çağlarında da dodaqlarından təbəssüm əskik olmazdı. O Bəhrama istədiyi qədər pul verdi. Dedi get toyunu elə. Özü də darıxma. Haçan pulun olsa borcunu onda qaytararsan. Özü də aldığı qədər! Artıq gerek deyil! Bəhram baqqal Nəcəfin evindən minnətdarlıq duyğularıyla çıxdı...

Bəhramin toyu idi. Kənd meydanını əhatəyə almış tamaşaçılar üzük halqasına, kənd meydanı isə üzük qaşına bənzəyirdi. Gənclər özlərini kənd gözəllərinə bəyəndirmək üçün qan-tər içində güləşirdi. Qara zurna harayıyla sanki Bəhramin yeni həyatının başladığını aləmə car çəkirdi. Axşamüstü Gözəli qəşəng bir at üstə Bəhramin həyətinə gətirdilər. Bəy damda idi. Bəhram adətə görə Gözələ üç alma atmalı idi. Bəy almaları ehtiyatla bir-bir gəlinə atdı. Almaların üçü də Gözəlin yanından keçib yerə düşdü. Ancaq üçüncü almadan sonra gəlin hıçqırdı. Gözəli gətirənlər təşvişə düşdü. Üçüncü almanın gəlinə dəydiyini güman etdi. Ancaq sən demə Gözələ alma-zad dəyməyibmiş. Gəlin sevincdən hıçqırırmiş. Qəribədir. Bəhramin anası Ülviyyə də hıçqırırdı. O da sevincdən! Gözəli atdan

düşürdülər. Ülviyyə gəlini oxşaya-oxşaya evinə apardı. Gecə düşdü. Quşlar, küləklər, yarpaqlar susdu. Ancaq sevgililər danışmaqdan doymadı.

YEGANƏ SƏHV

Nənəmin yalnız ciddiyyətlə dolu üzü deyil, tərəvəti itirmiş ağ qollarının dərisi də qırışmışdı. Bu nazik qırışlar qazanda bişmiş südün üzündəki ağ, nazik, kövrək naxışları andırırdı. Sanki zaman o boyda arvadı həyat qazanında qaynadıb çıxarmışdı. Dünya görmüş, sinəsi hikmətlə dolu müdrik nənəm sanki oxumamış filosof idi. Nənəmdən çox şey öyrənmişəm. Kəndimizdə nə bayatı, nə də nağıl kitabı var idi. Ancaq nənəm başdan-ayağa həm bayatı, həm də nağıl kitabı idi. Mən kənddə yazdığım kövrək qanadlı şeirlərimi nənəmin hikmət dolu sözlərilə naxışlayıb sənət dünyasına uçurardım. Nənəmin nəvələri çox olsa da, mənə xüsusi qayğıyla baxırdı. Yeməyimə, içməyimə, geyimimə göz qoyurdu. Məndən heç nəyi əsirgəmirdi. Yalnız məndənmi? Yox! Qohumlardan da, qonşulardan da, qonaqlardan da! Bəli! Nənəm xəsis deyildi, səxavətli idi. Ancaq ifratdan xoşu gəlmirdi. Nənəm ifratı da lovğalıq sayırdı. Mən isə ifratçı idim. Əlimə düşən pulu dərhal xərcləyirdim. O zaman Ərdəbilə ya atla, ya uqla, ya da piyada gedirdik. Mən şəhərdə doyunca yeyib-İçdikdən sonra ciblərimi ya iydə, ya kişmiş, ya da

xurma ilə doldurub yeyə-yeyə kəndə yola düşürdüm. Kəndə çatanda artıq ciblərim boşalırdı. Kimsə zənn etməsin ki, mən ataların məşhur məsəlinə əməl edirdim. Atalar deyib ki, qarın qardaşdan irəlidir. Mən harda olsam, yeri gəldikcə oxumamış filosoflar adlandırdığım ataların dərin kəlamlarından qürurla danışmışam. Ancaq bu kəlamlarına necə deyərlər, qol qoya bilməzdim. Atalar məni bağışlayarlar. Qarın insanın yalnız dostuna yox, həm də düşməninə çevrilə bilər. Axı qarın həmişə öz xeyrini güdür. O güzəranda tamahkar, məsləkdə dönükdür. Bəli! Qarın iştahı ucbatından insanı zindana salır. Qardaş isə zindandan çıxarır. Mən iydəni, kişmiş, xurmanı ana torpağın şirin övladları sanırdım. Ağzımın da həmişə şirin olmasını istəyirdim. Görürdüm ki, insanlar nişanda, toyda, bayramda bir-birini şirniyə qonaq edir. Şirniyə alıb yeyən şirni verənə: – Ağzın şirin olsun! – deyir. Bəlkə ən böyük savab da elə ağzı şirin eləməkdir. Nənəm əzilmiş paltarımı ütüləyəndə şəhərdən gələndə yolda nə yediyimi ciblərimdəki ovuntulardan bilirdi. Ancaq məni çox istədiyindən üzümə vurmurdu. Duyurdum ki, nənəm məni ifratçılıqdan çəkəndirmək üçün nəsə demək istəyir. Amma deyə bilmir. Yenə şəhərə getmişdim. Nənəm pul vermişdi ki, evə gərək olan bəzi şeyləri alam. Şəhərdə nə qədər axtardımsa, nənəmin tapşırdığı şeyləri tapıb ala bilmədim. Kəndə qayıdanda alacağım şeylərin pulunu verib iydə aldım. Bəli! Ciblərimi ətirli iydə ilə doldurdum. Yeyə-yeyə kəndə yollandım. Evdə nənəm hey-

rətlə: – Bəs hanı sənə tapşırtdığım şeylər? – deyə soruşdu. Mən narazılıqla nənəmə: – O boyda Ərdəbili ələk-vələk elədim. Amma sənə tapşırtdığım şeyləri tapa bilmədim – dedim. Nənəm narahatlıqla: – Sulduz sabah şəhərə gedəcək. Pulu apar ver ona. Bəlkə sabah o tapıb ala bildi – dedi. Sulduz xalam oğlu idi. Alverlə məşğul olduğuna görə şəhərə tez-tez gedirdi. Mən yerimdən tərpənmədim. Nənəm hiddətlə: – Niyə getmirsən? – dedi. Mən utana-utana nənəmə: – Pulu xərcləmişəm – dedim. Nənəm maraqla: – Nəyə veribsən? – dedi. Mən qızara-qızara: – İydəyə! – dedim. Nənəm istehzayla: – Deməli sən iydə yeməsin, mən isə yox! Amma sən də o adamsan, mən də! – dedi. Daha heç nə demədi. Yox! Bədxərcliyimi açıb ağartmadı. Yenidən balaca kisəsindən pul çıxarıb mənə uzatdı. Pulu alıb Sulduzgilə yollandım. Yolda xatırladım ki, nənəmin öskürəkdən zəhləsi gedir. Qüsurlu adama xəfənəkli adam deyir. Axı öskürəyə xəfənək də deyilir. Ancaq öskürək sözünü insan barəsində, xəfənək sözünü qoyun barəsində işlədirlər. Bəli! Öskürəkli qoyun demirlər, xəfənəkli qoyun deyirlər. Nənəm isə qüsurlu adamı nəinki qoyun, hətta xəfənəkli qoyun adlandırır. Bəlkə o mənim də çox şirni yeməkdən öskürəyəmədən qorxur. Axı mən də nənəmin qayğı dolu gözlərində xəfənəkli ola bilərəm. İkinci dəfə nənəmədən aldığım pulu Sulduza verdim. Şəhərdən bizə nə alacağımı da dedim. Sulduz Ərdəbili qarış-qarış tanıyır-

dı. Mən evimizə qayıtdım. Sabahı Sulduz nənəmə gərək olan şeyləri şəhərdən alıb gətirdi...

Aradan bir həftə keçdi. Mən də Miyana-Zəncan dəmir yolunda işləməyə gedən kəndlilərimizə qoşuldum. Neçə-neçə kənd, qəsəbə, şəhər keçdik. Miyanaya bir az qalmış qarşımıza ucsuz-bucaqsız qırmızı meşəlik çıxdı. Bəli! Meşə həmişə yaşıl olmur. Bu da yaşıl deyildi, qırmızı idi. Ağaclar sanki Günəşi parça-parça başlarına dolamışdılar. Sanki qırmızı meşədə əsil məhsul bayramı idi. Yollara qaranlıq çökdükcə kənarlarındakı ağaclar daha da şiddətlə qızarışdı. Bilinmirdi ki, bu ecazkar axşam həqiqətdən doğan əfsanə, yoxsa əfsanədən doğan həqiqət idi. Qərībədir, ağacların altı da qızarışdı. Sanki ağacların alova dönən qırmızı çətirlərinin əksi diblərinə də düşürdü. Biz ağaclara yaxınlaşdıqca, sinəmiz iydə ətri ilə dolub qabarırdı. Özümüz isə məst oluruq. Birdən dəstəmizin önündə gedən iti yerişli, qırğı baxışlı İzzət ayaq saxladı. Dönüb yoxlayıcı nəzərlə mənə baxdı. Mən də addımlarımı yeyinlədib İzzətə çatdım. O sol əli ilə qoluma girdi. Sağ əliylə alovlanan iydə ağaclarını göstərə-göstərə: – Hə, necədir səninçin? Bu möcüzələrlə dolu mənzərəyə bir şeir deyə bilərsənmi? Özü də bədahətən. Bəli! Qələmsiz-kağızsız! – dedi. Mən özümü sındırmadım. Alovlanan iydə ağaclarına heyretlə baxa-baxa bir neçə dəqiqə susdum. Yox! Necə susa bilərdim? Mənim də içim alovlandı. Sonra alov dalğa-dalğa qaynadı. Dodaqlarımda alov hərərətli, iydə tərəvətli misralar çağladı:

**Deyin, başınıza dolanıb-qalan
Günəşdir, yoxsa ki, çətir, iydələr?
Dağınq huşumu başımdan alan
Küləkdir, yoxsa ki, ətir, iydələr?**

**Yanırsız? Yanmayın! Sönsün ocaqlar!
Yoxsa ki, alışar bütün torpaqlar...
Təranəylə dolu yaşıl yarpaqlar
Alovun içində itir, iydələr!**

**Sizdə bəhər də var, sizdə vüqar da,
Alnınızdan öpür qış da, bahar da...
Düşmənlər deməsin odlu diyarda
Alov, yalnız alov bitir, iydələr!**

Qorxdum ki, alovdan yağrulmuş misralar bir qədər də dodaqlarımda uzansa dilimi yandıra bilər. Ona görə də son misranı tələsik deyib susdum. Ancaq bu an məni sanki yenidən hərərət dolu bir cərəyan vurdu. Sonra o hərərətlə dolu cərəyan qulaqlarımda şaqquldadı. Dönüb ətrafıma baxdım. Kəndlilərimiz məni şəfəq dolu təbəssümlə alqışlayırdı. İzzət məni sınaqdan uğurla çıxdığım üçün öpdü. Sonra yenə iti addımlarla dəstəmizin önündə irəlilədi... Biz də İzzətin arxasınca getdik. İydə ağaclarına çatdıq. İydələr o qədər iri idi ki, doymağa on-on beşi də bəs edərdi. Sən demə, nemət bol olanda iştah az olarmış. Həm də yolda çox ləngimək olmazdı. Qərīb adamlar idik. Ertəykən bir qapını döyməliydik. Daxil olduğumuz kənddə qarşımıza çıxan ilk qapını

döydük. Ev yiyəsi eşiyə çıxdı. Biz on üç nəfər idik. Aramızda hamıdan yaşlı olan Mürşüd kişi utana-utana ev sahibinə: – Allah qonağı saxlayarsınızmı? – dedi. Ev sahibi hörmətlə: – Allaha da qurban olum, qonağına da! Buyurun içəriyə! – dedi. Biz evə daxil olduq. Şeylərimizi bir küncdə üst-üstə yığdıq. Ev sahibinin müşayiətilə əl-üzümüzü yuduq. Divar boyu yerə döşənmiş yumşaq döşəkçələr üstündə əyləşdik. Çay gəldi. İçdik. Yorğunluq yavaş-yavaş canımızdan çıxdı. Sonra böyük süfrə salındı. Çörək gəldi. Mən süfrədəki ağ lavaşlara baxdım. Sanki xəmiri südlə yoğrulmuşdu. Sonra sinilərdə iydə gəldi. Sanki sinilərə iydə yox, alov qalanmışdı. Sonra çini kasalarda çalxam kərələr gəldi. Sandım ki, indicə tək-təkə nehrə yağları alovlanan iydələrin hərərətindən əriyəcəkdir. Ancaq başımda dolaşan ikinci fikir birinci fikri vurub başımdan çıxartdı. O da süfrədəki lavaşı, iydəni, yağı necə yemək fikri idi. Sən demə, bu kənddə iydəni lavaşın arasına ovurlarmış. Sonra üstünə yağ çəkib dürmək tuturlarmış. Daha sonra iştahla yeyirlərmiş. Ev sahibi: – Bismillah! – desə də biz gözlədik. O süfrədəki dəyərli nemətləri necə yedisə, biz də elə yedik. Süfrə yığıldı. Yenə çay gəldi. İçdik. Gecə yarısı hardasa bir saz yanıqlı-yanıqlı dindi. Sonra dalğa-dalğa çağladı. Bizim saz avazına qulaq kəsildiyimizi görən ev sahibi məhrəm-məhrəm: – Aşıq Kamrandır! Yəqin sevgilisiylə görüşdən təzəcə qayıdıb. İndi də sazını döşünə basıb ilhamla çalır. Axı gənclərin məhəbbətləri də odlu olur, sənətləri də! İllahda ki, aşıq

ola! – dedi. Doğrudan da sanki sazın səsi oddan yoğrulmuşdu. Əyləşdiyimiz otağın pəncərəsini şiddətlə döyürdü. Sanki bizi öz xudmanı məclisinə çağırırdı. Biz isə susurduq. O ecazkar səsə qulaq asa-asa başımızı yelləyirdik. Yellənən başımızla o məğrur səsin təklifini rədd etmirdik. Yox! Əksinə! O müqtədir səsi qanadlandırın mizrab nəinki başı, hətta ürəyi də tərpedirdi. Bəli! O mizrab bizim əyilməyən başımızı da istədiyi tərəfə əyib bilirdi. Mən yalnız saz susandan sonra pəncərəyə qonan on dörd gecəlik ayın baxışıyla daha da işıqlanan otağa göz gəzdirdim. Yük yerində çit üzülür yorğan-döşək üst-üstə yığılmışdı. Taxçalarda mis kasalar, camlar, nimçələr düzülmüşdü. Divardan köynəkli bir tar asılmışdı. Mən utana-utana ev sahibindən: – Tarı siz çalırırsınız? – deyər soruşdum. Ev sahibi məğrur-məğrur: – Bəli! – dedi. Mən açılışa-açılışa: – Nə çalırırsınız? – dedim. Ev sahibi rıqqətlənə-rıqqətlənə: – Əsasən muğamat! İndi gecdir. Yoxsa sizin üçün bir şey çalardım. Axı siz səhər də yol getmək üçün yatıb dincəlməlisiniz – dedi. Mən düşünə-düşünə ev sahibindən: – Siz muğamatı çox sevirsiniz, yoxsa aşıq havalarını? – soruşdum. Ev sahibi bir an xəyala daldı. Sonra məmnun-məmnun mənə: – Hər ikisini. Azərbaycan musiqisi sarı sinəsi nəğmələrlə dolu bülbüldür. Bir qanadı muğamat, bir qanadı aşıq havalarıdır. Bəli! O qoşa qanadla uçub, uçar, ucacaq – dedi. Mən məhrəm-məhrəm ev sahibinə: – Elədir ki, var – dedim.

Səhər mavi üfüqdə iri, çəhrayı, isti Günəş parlayırdı. Sanki qara qanadlı nəhəng toyuğa bənzəyən gecə göy üzünə səpələnmiş sarı dənələri andıran ulduzları səhərə qədər dənəyib qurtarmış və iri, çəhrayı, isti bir yumurta yumurtlamışdı. Sonra isə tarixdə ən böyük yumurta yumurtladığına görə nə sevinmişdi, nə də qaqqıldamışdı. Yox! Sakit-sakit uçub harasa getmişdi...

Ev sahibi bizi yenə ləyaqətlə yedirib-ıçirib, hörmətlə yola saldı.

Mən dəmir yolunda da işlədim. Pul da qazandım. Ümdəsi isə kəndə sağ-salamat qayıdıb nənəmi sevindirdim... İndiyə qədər neçə-neçə kitab yazsam da, yenə də əsərlərimdə nənəmdən eşitdiyim hikmət dolu sözlərdən işlədirəm. Buna görə nənəmə həmişə minnətdaram. Ancaq yeniyetməliyimdə mənə dediyi “deməli sən iydə yeyibsən, mən isə yox. Amma sən də o adamsan, mən də” sözlərini nənəmin yeganə səhvi sayıram. Yaşa dolandan sonra mətbuatda oxudum ki, iydə də, kişmiş də, xurma da insan ürəyini möhkəmlədən əvəzsiz nemətlərdir. Bəlkə də yeniyetməliyimdə iydəni, kişmiş, xurmanı çox yediyimdəndir ki, ürəyim keşməkeşlərlə dolu zamanın ağır sınaqlarına dözə bilmişdir. Bu hələ bir yana. Bəlkə özüm də duymadan ürəyimə damıbmış ki, bir gün bu gözəl nemətlərlə dolu diyardan ayrılmalı olacağam. Sonra da ömrüm boyu hamısına həsrət qalacağam. Onsuz da indi bütün dünyada nemət qıtlığı insan ürəyində ciddi təhlükəyə çevrilir.

**Dadlı-dadlı nemətlər
Doğmaqdan yorulmayan,
Varıyla süfrələrə
Yağmaqdan yorulmayan
Dünya nemət sarıdan
Özü dad edə-edə,
Bolluqdan yadırgayıb
Yoxsullaşır get-gedə.**

Yox! Mən nənəmin o sözlərini yeganə səhv saysam da, özünü günahkar saymıram. Mənim dünya görmüş nənəm zamanın gələcək istəklərindən xəbərsiz olmuşdur. Əgər o bilsəydi ki, bir gün mən o nadir nemətlərdən ayrı düşəcəyəm, özü isə mənə itirəcək, onda qayğıyla dolu gözlərinin yağını da mənə yedirdərdi. Axı mənim nənəm belə nənə idi!

YAZILMAMIŞ RƏVAYƏT

Yaz gəlmişdi. Savalanın ətəyində sakinləşən Çanaxbulaq kəndindən Savalanın sinəsində ünvanlaşan “Pələngli” yaylağına təzə köçmüşdük. Günorta qoyunları çay kənarında yatırıb yaşıl çəmənə yumşaq otları üstündə uzanmışdım. Təzə şeir yazırdım. Birdən nənəmi başımın üstündə gördüm. Əlində yarpaqlarından şəh damcılayan bir dəstə yarpız vardı. Yarpızlar üstündə almaslar parlayan zümrüd topasına bənzəyirdi. Nənəm məhrəm-məhrəm mənə: – Yenə nə yazırsan? – dedi.

Mən hərarətlə nənəmə: – Təzə şeir yazıram – dedim. Nənəm narazı-narazı: – Sən də elə həmişə dağdan, də-rədən, güldən, bülbüldən, lalədən, şələlədən yazırsan. Daha demirsən axı bu boyda dünyada başqa şeylər də var. Onlardan da yazmaq lazımdır – dedi. Mən etirafla nənəmə: – Doğru deyirsən, nənə! Elə ona görə də bu dəfə sevgidən yazmışam – dedim. Nənəm qıçlarını qat-layib yanımda əyləşdi. Sonra maraqla mənə: – Hanı sevgidən yazdığın şeir? Oxu, qulaq asım – dedi. Mən sevgidən yazdığım şeiri əlimi oynada-oynada nənəmə oxudum:

**Ömürdən al-əlvan illər keçsə də
İlk sevgi köhnəlmir! Təzətər qalır!
Ümmanın üstündən yellər keçsə də
Altda bəzi inci su qədər qalır.**

**Sən deyirsən mənə baxsa da gözün,
Sanki qənşərində görmürsən məni.
Nə üçün gizlədim? Doğrudur sözün,
Şübhələr bir daha yormasın səni.**

**Sanma şəfəqiylə nəğmə bəzəyən
Gözüm qaşım altda soyuqdan donub.
Yox! Yox! Səyyar fikrim sənə bənzəyən
Başqa bir gözəlin yanına qonub.**

Ancaq sinədəftər nənəm heç qımıldanmadı da. Axı nənəmin sinəsinin dəftərində nə yox idi? Laylay yox idi? Bayatı yox idi? Şikəstə yox idi? Qoşma yox idi? Nağıl yox idi? Məsəl yox idi? Nənəm kişi təbiətli qa-

dın idi. Sözü üzə deyərdi. İndi də şəstlə mənə: – Sev-gidən yazdığın şeir budursa, mənim xoşuma gəlmədi. Dəftərini qatla. Mənə qulaq as. Sənə bir sevgi rəvayə-ti danışım. Ürəyini tərpətsə, sonra qələmə alarsan. Axı hər rəvayətdə bir həqiqət, hər həqiqətdə bir rəvayət var – dedi. Mən dəftərimi qatlayıb məmnun-məmnun nənəmə: – Danış nənə, qulaq asıram – dedim. Sonra qalxıb nənəmin qarşısında bardaş qurdum. Gözlərimi nənəmin ağzına dikib danışmasını gözlədim. Nənəm aram-aram başladı: – Bir mahalda bir xan yaşayırdı. Gözəl qadını, yaraşlıq qızı, dolu xəzinəsi vardı. Ancaq özü şöhrətin zirvəsinə çatsa da qaş-qabağı yerlə gedir-di... Bir gün xan qırmızı geyimdə taxtda əyləşib hökm ilə fərraşlara: – Gedin müqəssiri gətirin – dedi. Qırmızı qəzəb, yanğı, qan əlamətidir. Xanın gözlərinin bir qədər iriləmiş qara gilələri də qırmızı geyinmişdi. Fər-raşlar dal-dalı yeriyib saraydan çıxdı. Tezliklə cavan bir dustaq xanın hüzuruna daxil oldu. O yorğun idi. Sanki dünyanın o başından bu başına piyada gəlmişdi. Xanın qarşısında başını aşağı salıb dayanmışdı. Sanki boynun-dakı günahın ağırlığı başını yuxarı qaldırmağa qoyma-yırdı. O küçədən keçən xanın qızına söz atmışdı. Söz elə acıydı ki, onu bir batman bal ilə də yemək olmazdı. Xanın qızı bu sözdən sonra özünə gələ bilmirdi ki, bilmirdi. Xan söz atan cavanı zindana saldırsa da ürəyi soyumurdu ki, soyumurdu. Cavan dustaq çiyinləri üstə ağırlaşmış başını yavaş-yavaş qaldırıb xana baxdı. Onun

yuxusuzluqdan qızarmış iri qara gözlərində çaxan şimşək sanki xanı silkələdi. Beynindəki xatirələr cığırını təmizlədi. Xan xatirələr cığırıyla geri qayıtdı. Ancaq sarsıla-sarsıla, qovrula-qovrula, təəssüflənə-təəssüflənə qayıtdı. Sən demə, bir zaman xan bu cavan dustağın anasını sevirmiş. Bir məqam sahibi neçə-neçə adama ağıl versə də özü o gözəlin dərdindən dəli imiş. O gözəl isə xanın həm şəxsiyyətinə, həm də sərvətinə məhəl qoymayıb sevdiyi oğlana ərə gedibmiş. Bunu bir xan bilirmiş, bir də o gözəl. Daha heç kim. Haçandan-haçana xan özünə gəldi. Xatirələr cığırıyla qırmızı geyinmiş taxtına qayıtdı. Gözlərinin qızarmış iri qara gilələri qəzəb alovuna döndü. Xan nakam ilk sevgisinin yadigarı olan o gözəldən qisas almaq xəyalına düşdü. Təkəbbürlə cavan dustağa: – Səni bir şərtlə bağışlayaram. Gedib ananın ürəyini çıxarıb mənə gətirəsən – dedi. Cavan dustaq xanın nə qədər namərd, zalım, qəddar olduğuna heyrət etdi. Ancaq xana heç nə demədi. Xan da daha danışmadı. Yalnız əlilə fərraşlara işarə etdi ki, cavan dustağı buraxsınlar. Cavan dustaq pərişan-pərişan evə yollandı. Yolda düşündü ki, axı niyə xan məni öldürmür, anamın ürəyini istəyir. Müqəssir mənəm, anam deyil. İndiyə qədər oğlunun dərdindən kədərlənən ana ciyərparasını öz evində azad görəndə sevinir. Oğlunu bağrına basıb o üzündən, bu üzündən dönə-dönə öpür. Ancaq ciyərparasının bu səadətdən sevinmədiyini görüb heyrətlənir. Təzədən kədərlənir. Oğlunu naşükür sanan

ana incik-incik: – Bala, sən ki, daha azadsan. Niyə sevinmirsən? – deyir. Oğul kinayəylə anaya: – Azad deyiləm. Şərtlə buraxılmış dustağam – deyir. Ana ələ ayağa düşür. Təkidlə oğlundan: – O şərt nədir? – soruşur. Oğul qəzəblə anaya: – O şərt sənün ürəyindir. Bəli! Xan mənim azad olmağımın haqqına sənün ürəyini istəyir – deyir. Ana sarsılır. Ölümündənmi qorxur? Yox! Xanla aralarında olub-keçənləri xatırlayıb sarsılır. Ancaq vəziyyətini ciyərparası duymasın deyə dərhal özünü ələ alır. Gedib sevimli ərindən yadigar qalmış zağlı xəncəri sandıqdan çıxarır. Gətirib hələ də öz evində qonaq davranışıyla ayaq üstə duran oğluna verir. Sonra yaxasını açıb hökmlə: – Yar mənim sinəmi! Ürəyimi çıxarıb o duyğusuz xana apar! Bilsin ki, ürəyi sinədən qoparmaq olar. Ancaq əsir etmək olmaz. Axı ölü ürək kimə gərəkdir? Mən dünyanı görə-görə gəlmişəm. Sən isə dünyanı görə-görə getməlisən! – deyir. Oğul anasının sözlərindəki eyhamı duymur. Sanır ki, o hikməli xanın yalnız dəhşətli zülmündən danışır. Anasına əl qaldıra bilmir. Bunu görə ana zağlı xəncəri oğlunun əlindən qoparıb öz sinəsinə vurur. Sinəsi parçalanır. Ana sarılır. Toran evdə qürub edən Günəşi andırır. Oğul bu dəhşətə gözlərini yumub ananın cəsərlə dolu işini davam etdirir. Ananın sinəsindən qoparılmış ürəyi özü boyda alova dönür. Toran evi işıqlandırır. Oğul ovcundakı alovun əlini yandıraraq külə döndərəcəyindən qorxub onu yerə atmaq istəyir. Bu zaman ana-

nın solğun dodaqlarından həzin bir səs gəlir – Qorxma! Möhkəm ol! Ürəyimi apar! Xanın şərtini yerinə yetir! – Gənc dustaq ovcunda alovlanan ana ürəyinin istisinə qızına-qızına xanın hüzuruna daxil olur. Onun ovcunda alovlanan ürəyin şölələri sanki xanın gözlərindəki mür-günü dağdır. Bəli! Sanki o yatıbmış! İndi ayılır. Nə qə-dər böyük cinayət etdiyini başa düşür. Ancaq görür ki, daha gecdir. İş işdən keçib. Alovlanan ürəyin işığında xatirələr cığınyla bir də geri qayıdır. Gözlərindən gil-dir-gildir axan yaşlar bozarmış yanaqlarını yuyur. Fər-raşlar xana heyretlə baxır. Ancaq heç kəs xanın adı bir qadın taleyinə yox, öz nakam sevgisinə ağladığını bil-mir. Xan yalnız mahalın yox, həm də sözünün ağası idi. Başına göydən daş yağsaydı da sözünün üstündə durar-dı. Ancaq bu dəfə sözünün üstündə dura bilmir. Alov-lanan ürəyin şölələri xanı qarşıb sözünün üstündən salır. O şölələrin təkaniyla yıxıldığına görə cin atına minir. Yox! Nankor övladın doğma anasının sinəsindən məğrur ürəyini qoparmasına görə zəncir çeynəyir. Düşünür ki, belə mötəbər, mübariz, mehriban ürəyə qı-yan adam məndən qat-qat qəddardır. Xan peşman-peş-man alovlanan ürəyi saxlamaq üçün mahalın tarix mu-zeyinə göndərir. Sonra cavan dustağın qətlə yetirilməsi üçün fərman verir. Cavan dustaq dəhşətə gəlir. Axı anası oğlunun yolunda ölümə getdi. İndi də oğul ana-dan ötrü ölümə getməliydi. Fərraşlar heyrətdən gözləri kəlləsinə çıxmış cavan dustağı xanın təəssüflə dolu

gözlərinin qarşısından harasa aparırlar... Sabahı xanın qadını səhər yeməkləri düzölmüş süfrənin kənarında ərinə gözləyir. Gün günorta yerinə qalxır. Ancaq əri gəlmək bilmir. Qadın nigaran-nigaran ərinin yatağına yaxınlaşır. Dayanıb nəfəsini dinləyir. Ərinin nəfəsinin gəlmədiyini görüb təlaşa düşür. Üzüklə dolu ağ əlini uzadıb ərinin qolundan yapışır. Yavaş-yavaş silkələyir. Əri oyanmır. Qadın əyilib ərinin ağarmış üzünə baxan-da dəhşətə gəlir. Sən demə, əri yataqda haçansa keç-i-nibmiş. Xanı dəbdəbəylə dəfn edirlər. Ancaq gümrah bir adamın nədən öldüyünü heç kim bilmir. Xan bu sir-ri özüylə qəbrə aparır... – Nənəm sinəsini boşaldandan sonra sanki yüngülləşdi. Quş cəldliyi ilə ayağa qalxdı. Mənzilinə tələsən Günəşə baxıb yaylaq evimizə doğru tez-tez addımladı. Axı o təndir qalayıb yarpızlı dovğa bişirəcəkdi. Gecikə bilərdi. Mən isə yerimdən tərpənə bilmirdim. Sanki, nənəm söz dolu sinəsini mənim üstü-mə boşaldıb getmişdi. Yalnız cansız sözlərimi? Yox! Bir-birindən ağır canlı səhnələri də. Mən hələ də o ağır, müdhiş, qanlı səhnələrin altında əzilirdim. Düşü-nürdüm ki, sevgi də iki cür olur. Biri ötəri, biri əbədi. Ötəri sevgi küləyə bənzəyir. Yaşıl çəməndə uyumuş otları oyada-oyada keçib gedir. Əbədi sevgi isə şimşə-yi andırır. Çaxıb guruldayır. Özünü də yandırır, öz-gəsini də...

Axşam düşürdü... Ayağa qalxmaq lazım idi. Qoyunlar axşam sərinində otlığa aparılmalıydı. Birtəhər durub qoyunlara sarı getdim...

SAVALANLI GÜNLƏR

Günəşli bir yay günü idi. Çomağa söykənilib qarşımda yanaşı otlayan qoyunlara baxırdım. Qəribədir, sanki qoyunlar ağ muncuq dişləriylə təzətər otları qırpdıqca ətrafa həzin bir yay nəğməsi yayılırdı. Gözlərimi qoyunlardan çəkib uzaqda otlayan quzu sürüsünə baxdım. Quzular yaşıl çəməndə hərəkət edən rəngbərəng dəri papaqlara bənzəyirdi. Sanki yaşıl çəmən nəhəng bir papaqçı dükanı idi. Yox! Sanki gördüyüm mənzərə mahir bir rəssamın canlı yay tablosu idi. Nədənsə mən çobanla şair arasında bir yaxınlıq duydum. Qoyunlara baxa-baxa pıçıldadım:

**Şair də bir çobandır,
Sözləri quzulardır.
Gah dərəyə, gah dağa
Səpilən arzulardır...
Ancaq gərək quzular
Çoban diləyən çağda,
Təzə naxışa dönə
Həm dərədə, həm dağda.
Həmişə ətir saça
Gül dolu bağça kimi.
Boz torpağı bəzəyə
Al-əlvan xalça kimi...**

Ancaq günortadan sonra zirvədən enən duman yaylaqdakı canlı-cansız mənzərələri ağ qanadları altında gizlətdi. Duman örüşü elə basdı ki, göz-gözü görmədi. Dumanın içində canavar təhlükəsi doğdu. Belə zamanlarda çobana it bələdçilik edir. Mənim yanımdasa it yox idi. Bu zaman uzaqdan tanış bir qız səsi eşitdim. Sonra bir it uzun-uzadı uladı. Səs getdikcə yaxınlaşdı. Səsi tanıdım. Bu Sonanın səsi idi. Mən də qıza hay verdim. Yaxınlaşıb görüşdük. Sona əyninə kişi pencəyi geymişdi. Başına papaq qoymuşdu. Əlinə dəyənək götürmüşdü. Özü də “Əlləş” ilə mənim köməyimə gəlmişdi. Bu həmənlə it idi ki, mən ilk dəfə Sonagilə gedəndə o mənim döşümü qapıb yaralamışdı. İndisə sədaqətlə mənə xidmət göstərmək üçün yanıma gəlmişdi. Sona gətirdiyi yemək şeylərini mənə verdi. Əlləşi də yanımda qoyub özü evə qayıtdı. Axşam duman çəkildi. Arxacda qoyunları yoxlayanda kərə qoyunu sürüdə görmədik. Sona ilə Əlləşi də götürüb kərə qoyunu axtarmağa getdik. Ay doğmuşdu. Zümrüd çəmənlərə ağ işıq yağışı yağırı. Sanki əlvan güllər ağ gəlinlik donu geyib köçmək istəyirdi. Ancaq doğma çəməndən ayrılı bilmirdi. Biz çəməndən çəmənə keçdikcə müxtəlif gül ətirlərindən məst olurduq. Mənə elə gəldi ki, güllərin ətiri gecələr yaylağın ocaqsız-tüstüsüz havasında daha da çoxalır. Qüdsiyyətlə dolu çəmənlərdə tərəvətlə dolu şeiriyyətlə çevrilir... Mən qarşımda açılmış ucsuz-bucaqsız gül sərgisinə baxa-baxa dodaqaltı pıçıldadım:

**Sevgilim! İstərəm ki
Biz görüşə çıxanda,
Mən sənin günəş dolu
Gözlərinə baxanda,
Uzandıqca uzansın
Gül qoxulu gecələr,
Meh laylı gecələr,
Bal yuxulu gecələr.
Ulduzlar sönməz getsə,
Biz üz-üzə dayanaq.
On dörd gecəlik Ayın
İşığında yuyunaq.
Sənin çarpan ürəyin
Dilləndikcə rübab tək,
Arzu dolu ömrünü
Mən oxuyum kitab tək...
Gözlərin bir anlıq da
Özlərini sıxmasın.
Ürəyinin acısı
Gözlərindən çıxmasın.
Nəfəsimiz əritsin
Zirvəyə qonmuş çəni.
Sevişənlər sevgidə
Bəxtiyar sansın məni.**

Deyəsən şeir Sonanın xoşuna gəldi. Ağız dolusu:
– Amin! – dedi. Qızın iri gözlərində iki damla sevinc
yaşı təbəssüm içində bərq vurdu. Moruqlu dərəyə get-
dik. Bir oğlanla bir qız dərədən axan çayın sahilində
üz-üzə dayanıb pıçıltıyla danışdılar. Danışanları tanı-
dım. Biri Qayabəyin həm qardaşı oğlu, həm də çobanı

Mehman, o biri də qızı Şəlalə idi. Mehmanın atası yox
idi. Qayabəyin sürüsünü otarırdı. Dərədəki çay Ay işı-
ğında parıldaya-parıldaya axıb gedirdi. Sanki dərədə su
yox, gümüş ərintisi axırdı. Sahildə danışanlar özləri hə-
yəcandan titrədikcə kölgələri də çayın büllur aynasında
titrəyirdi. Mən Mehman ilə Şəlalənin ayaqları altında
qara gözlərində ağ damlalar parlayan lalələrə baxdım.
Sevgililər sanki gözləri qızaran nəhəng manqal üstündə
dayanmışdılar. Yadıma bir əfsanə düşdü. Haçansa Bə-
növşə gözəl bir qız, Lalə yaraşlıq bir oğlan imiş.
Gənclər sevişirmişlər. Bir gün Lalə Bənövşəni görüşə
çağırır. O gün Günəş göydə parladiqca yerdə zümrüd
çəmən də göz qamaşdırır. Güllər ətrafa ətir yaymaqda
bir-birilə yarışa girir. Bənövşə görüş yerinə gəlib Lalə-
ni gözləyir. Lalə gəlib çıxır. Bənövşə gözləməkdən
yorulur. Ancaq Lalə yenə də görünür. Göydə bir par-
ça bulud görünür. Bulud get-gedə böyüyür. Buluddan
ələnən leysan buz nəfəslə tufana dönür. Bənövşə isə
hələ də Laləni gözləyir. Lalə isə gəlmir ki, gəlmir. Bə-
növşənin yanaqları soyuqdan avazıyır. O amansız tufan-
dan qorunmaq üçün bir kola sığınır. Kolun altında dal-
dalanan qız Bənövşə gül bənövşəyə dönür. Nəhayət
Lalə gəlib çıxır. O qız Bənövşənin gül bənövşəyə dön-
düyünü görüb sarsılır. Yox! Utandığından başdan-ayağa
elə yanır ki, tüstüsü bağırını da qaraldır. Bənövşə isə
Laləyə elə acıyır ki, başını qaldırıb sevgilisinə baxa bil-
mir. Bəli! Bənövşə hər şeyini itirsə də sevgisini özün-
də saxlayır. Fəsilələr bir-birini nizamla əvəz edir. Lalə

hər yaz vüsal bayramının həsrətiylə qırmızı köynək geyib çöllərə düşür. Bütün güllərdən bənövşəni soruşur. Ancaq bənövşəni gördüm deyən olmur. Bənövşə yazdan tez köçdüyünə görə Lalə onu tapa bilmir ki, bilmir. Ancaq deyəsən Mehmanla Şəlalə görüşə vaxtında gəlmişdi. Özü də hər ikisi dolu ürəyini boşaltmağa gəlmişdi... Şəlalə nisgillə deyirdi: – Mehman! Bu bizim sonuncu görüşümüzdür. Bir də görüşə bilməyəcəyik. Nə sözün varsa, de! Utanma! İnan ki, atamdan keçə bilmirəm. Özün də bilirsən ki, o necə xəstədir. Əgər mən atamın sözündən çıxsam onda atasız qalaram. El-oba da məni ata qatili adlandırır. Bəli! Mən özümü atama könüllü qurban verirəm. Yoxsa o bəy oğlunun nə malı, nə dövləti mənə gerek deyil. Sən isə evlən! Sənə ürəyin istəyən gözəl qız gələ bilər. Şəlalə danışdıqca sanki Ay bu sadə bəy qızına gəlinlik donu geydirmək istəyirdi. Ancaq tale qoymayırdı. Öz gözə görünməz qılıncıyla o donu doğrayıb töküdü. Mehman qətiyyətlə deyirdi: – Yox! Şəlalə! Mən evlənməyəcəyəm! Elə bu gecə obadan çıxıb gedəcəyəm. Şəlalə heyrlə deyirdi: – Bəs sənın atamda qalan haqqın necə olacaq? Mehman ikrahla deyirdi: – Səndən sonra atanın heç nəyi mənə gerek deyildir! Mən Şəlalə ilə danışa-danışa həyəcan keçirən Mehmana baxa-baxa düşündüm ki, məhəbbət sədaqətə möhtacdır. Qızın məhəbbəti isə oğlanın sədaqətinə daha artıq möhtacdır. Özü də dözümlü sədaqətinə! Bəli! Bu məhəbbətdə gerek Mehman öz sədaqətini göstərə! Yəni Şəlalənin özgəsinə verilməsinə döz-

məyə. Lazım gəlsə qızın yolunda canından da keçə! Axı əsl məhəbbət qurban da tələb edir. Sonra yenə dodaqaltı pıçıldadım:

**Baharın nəsimi döyməsə əgər,
Qızılgül açılıb çətirlənərm?
Bülbülün nəfəsi dəyməsə əgər,
Qızılgül kol üstə ətirlənərm?**

Titrək dodaqlarımdan pərvazlanan bu misraları sakit gecədə yanımda dayanan Sona da eşitdi. Deyəsən misralardakı suallar qızın ürəyinə yattı. Mən Sonanın Ay işığında yuyulan üzünə baxıb güldüm. Ancaq bilmədim ki, özüm öz məhəbbətimdə Mehmana məsləhət gördüyüm yolla gedə bilməyəcəyəm. Yəni öz canımı qurban versəm də sevgilimin özgəsinə verilməsinə dözməyəcəyəm. Yox! Mehmanın taleyi ilə mənim taleyim bir-birinə bənzəsə də yollarımız ayrı idi. O bəylər mühitində böyümüşdü. Özü də bəylərin qayda-qanununu rəiyyətlər üçün əbədi sayırdı. Mən isə zəhmətkeşlər arasında ərsəyə çatmışdım. Bütün zəhmətlərə tablaşsam da məğrur idim. Belə ki, özümü də, sevgilimi də öz məğrur təbiətimə qurban verməyə hazırdım. Birdən Şəlalə hərərətlə Mehmanın yanağından öpüb yaxındakı alaçıklara doğru qaçdı. Mehman bir an öz yerində donub qaldı. Qızın arxasınca heyrlə baxdı. Əlini qaldıraraq yanağını silmək istədi. Ancaq nə düşündüsə əlini tez geriyyə çəkdi. Sanki o qəfil öpüşü yanağından silməyə ürəyi gəlmədi. Yanağında əbədi qalmasını istədi.

Sonra iti addımlarla dərə aşağı getdi. Biz də kərə qoyunu axtarmağa başladıq. Qoyun doyunca otlayıb dərədəki bulağın yanında yatmışdı. Kövsək çalırdı. Qoyunu qabağımıza qatıb arxaca apardıq. Sabahı daş evlərdən çıxan adamlar keçə alaçıqların qarşısındakı toya tamaşa edirdi. Qalabəy daha da məğrurlaşib özünü qurutmuşdu. Bəyin arvadı Tovus xanım qızından çox bəzənmişdi. Tovus quşu tək neçə-neçə rəngə çalırdı. Sanki gəlin gedən qızı yox, özü idi. Bircə çoban Mehman yox idi. Ancaq onu itirib axtaran da yox idi. Şəlalənin gözlərində yaş çağlayırdı. Sanki qız canlı bulaq idi. Baxanlar elə bilirdilər ki, o ata-anasından ayrıldığı üçün ağlayır. Qohumları qıza təsəlli verirdi. Anası Şəlaləni öpüb oxşayırdı. Şəlalə isə heç bir nəvazişə məhəl qoymayırdı. Elə ağlayırdı. Nənəm də, Ağabacı xalam da, Sona da, mən də bu mənzərəyə maraqla baxırıdık. Sona Şəlalənin halına acıdı. Göz yaşına dözə bilmədi. Pıçıltıyla anasına dedi: – Bilirsən Şəlalə niyə ağlayır? Anası: – Yox! Niyə ağlayır? – deyə soruşdu. Sona canıyananlıqla: – Çünki o gedəcəyi bəy oğlunu sevmir. Öz əmisi oğlu Mehmanı sevir – dedi. Anası laqeydliklə: – Nahaq yerə Mehmanı sevir. Mehman belə ərköyün bəy qızını necə saxlayacaq. Bəy oğlusa onun hər nazını çəkəcək. Şəlalə tanrısına təpik atmasın – dedi. Nənəm sözə qarışdı: – Məgər sevgi dövlətə baxır? Məni kəndimizdə bəy də, xan da istədi. Amma getmədim. Sənin atana getdim. Özü də sevdiyim üçün getdim – de-

di. Sona qətiyyətlə nənəmə: – Doğru deyirsən, nənə! İnsana insan gərəkdir, dövlət yox! Dövlət gəldi-gedərdir. İnsan isə mehriban qayğılarıyla, şirin xatirələriylə həmişə xəyalda yaşayır – dedi. Nədənə bu mənzərəyə baxa-baxa ürəyimə damdı ki, Ağabacı xalam da Sonaya belə bir qismət arzulayır. Bəlkə o da qızını mənə vermədi. Son zamanlar Ağabacı xalamın Əvəzə xüsusi münasibət bəslədiyini duyurdum. Bu münasibət məni şübhəyə salırdı. Bəli! Mən Ağabacı xalamın Sonanı atası yerində dayısı oğluna verməsinə inanmasam da narahatlıqla dolu həyəcan keçirirdim. Şam yeməyindən sonra yatacağımı götürüb dama qalxdım. Özümə yer saldım. Uzandım. Ancaq yata bilmədim. Pencəyimin qoltuq cibindən qələm-dəftərimi çıxarıb “Ürəyə damır” adlı şeirimi yazmağa başladım. Sözlər qatar-qatar kağız üstə hopduqca ayın işığı da zərrə-zərrə sözlərə hopurdu. Şeiri tamamladım. Başımı qaldırıb göyə baxdım. Ulduzlar da sanki göyün ürəyinə dammışdı. Şeiri iki dəfə oxudum. Sonra yanıma qoyub yatdım. Səhər oyananda şeir yazılmış varğa baxdım. Misralara qətrə-qətrə şehlər dammışdı. Sanki damır sözlərini pozmaq istəmişdi. Ancaq mənim ürəyimə daman dammışdı. Onu nəinki şəh, heç sel də poza bilməzdi. Səhər Sona mənə yemək gətirəndə şeiri ona oxudum:

İnsan zirvə deyə qanadlananda
Ətəkdə uğuru ürəyə damır.
İradə səfərdə poladlananda
Sabahın qüruru ürəyə damır.

**Nəğməkar dodağı yanğılı insan
Bir ovuc sərin su axtaran zaman,
Önünə çıxacaq bulağın, inan,
Çağlayan bülluru ürəyə damır.**

**Zirvədən-zirvəyə qalxsa da yolçu,
Düşünə ulduzlar taxsa da yolçu,
Aya lovğa-lovğa baxsa da yolçu,
Xəyalın qüsuru ürəyə damır.**

**Şairin sinəsi dəftərə dönür,
Sözləri qiymətli gövhərə dönür,
Yox! Yox! Qatarlanmış əsgərə dönür,
Qorxağı, cəsuru ürəyə damır.**

**Arzular özü də adam kimidir,
Hələ parlamayan ilham kimidir,
Ancaq gələcəyə inam kimidir,
Mütisi, məğruru ürəyə damır.**

**Dünya hikmət dolu naxışlar təki,
Günəş təbəssümlü baxışlar təki,
Sevinc də, kədər də yağışlar təki
Sinəsi dum-duru ürəyə damır...**

Qız şübhəli-şübhəli: – Deyəsən sən öz ürəyinə nəyə damıb, ona görə bu şeiri yazmışsan. Eləsə, de, görək nə damıb? – dedi. Mən təmkinlə: – Ürəyimə heç nə dammayıb. Elə belə yazmışam. Şeirdir də! – dedim. Mən öz ürəyimə damanın Sonanın da ürəyinə dammasına razı ola bilməzdim. Axı qızın nə günahı vardı? Ona görə də Sonaya ilk dəfə yalan deməyə məcbur oldum.

Qız təkidlə ürəyimə nəyin damdığını dəfələrlə soruşsa da mən heç nə demədim. O da daha danışmadı. Səssiz-səmirsiz süfrəni yığışdırdı. Sanki məndən küsmüşdü. Gedəndə dönüb çiyini üstədən mənə baxdı. Sonanın gözlərində gileylə dolu bir intizar vardı. Mən axşam üstü sürünü arxaca saldım. Sonra nənəmlə görüşüb kəndə yollandım. Bir az getdikdən sonra dönüb arxaya baxdım. Yaylağa dolu yağırdı. Göydə qanad açmış qara bulud qeyri-adi iri qara toyuğa bənzəyirdi. Dalbadal yumurtladığı ağ yumurtaları yerə səpələyirdi. Ancaq bu yumurtalar yerə dəyəndə sınırmırdı. Əksinə, təzətər gülləri xıncım-xıncım edirdi. Sonra dişlərini ağardıb yazıq güllərə gülürdü. Qəhqəhə çəkə-çəkə həşəm olmuş güllərin üstündən diyirlənə-diyirlənə harasa gedirdi. Mən gələcək taleyim haqda düşünə-düşünə sürətlə kəndə doğru addımlayırdım. Kəndə yaxınlaşanda hava yavaş-yavaş açılırdı. Yoldan bir qədər uzaqda bir gənc çoban sürünün dalınca ağır-ağır addımlaya-addımlaya tütək çalırdı. Sanki o da sevirdi. Tütəkdə də sevgi nəğməsi çalırdı. Yadıma Savalanda başqa bir çobana yazdığım şeir düşdü. Dodaqaltı pıçıldadım:

**Çoban qadir tütəyini
Çaldı dağlarda-dağlarda.
Bir gözəlin ürəyini
Aldı dağlarda-dağlarda.**

**Ağ buluddan su yox, süd sağ,
Məğrur duran zirvəyə bax,
Şax boynuna dolanan ağ
Şaldı dağlarda-dağlarda.**

Ay çalın sən qaval yoxsa,
Maral bax sən qartal yoxsa,
Oraqdımı hilal, yoxsa
Naldı dağlarda-dağlarda.

Zümrüddür mü parlaq çəmən,
Güllərinə dayaq çəmən,
Zirvə kürsü, ancaq çəmən
Zaldı dağlarda-dağlarda.

Tütək nədir? Nadir kəhriz,
Səsi şaqraq, andı təmiz...
Hər nemətdən daha əziz
Maldı dağlarda-dağlarda.

Sevgi nədir? Dərin ümman!
Dibini heç görməz insan.
O gah yaxşı, gah da yaman
Haldı dağlarda-dağlarda.

Dondu bütün təbəssümlər,
Sevgi notlu tərənnümlər,
Ürəklərə təlatümlər
Saldı dağlarda-dağlarda.

Daha nə yat qayalarda,
Nə ocaq çat qayalarda,
Yoxuşlar at, qayalar da
Yaldı dağlarda-dağlarda.

İndi şəhli yaylaqlarda,
Büllurlaşan bulaqlarda,
– Sevgi! – deyən dodaqlar da
Baldı dağlarda-dağlarda.

O səssə soy nəğməsində,
Sabahkı toy nəğməsində,
Dastanın boy nəğməsində
Xaldı dağlarda-dağlarda.

O səs düşdü hər mahala,
Meydan açdı şən vüsala,
Bir şair də min xəyala
Daldı dağlarda-dağlarda.

Gah şəhlərə batdı dizi,
Gah qayalar oldu mizi,
Hər cığırda neçə izi
Qaldı dağlarda-dağlarda.

Kəndə çatdım. Evdə əl-üzümü yuyub çörək yedim. Sonra çay içmək üçün dükana getdim. Dükanda bir dəstə adam Astara-Ənzəli şosse yolunda işləməyə getmək istədiklərindən danışdı. Mən də çay içə-icə öz xəyalımda o yolda işləməyi qət etdim. Doğrusu, kənddən də, yaylaqdan da bir müddət uzaqlaşmaq istədim. Mənzərəni də, güzəranı da, şəraitini də dəyişdirməyi qərara aldım. Səhəri kəndlilərimizə qoşulub Astaraya yola düşdüm.

Astara-Ənzəli şosse yolunda işləməyə gedən kəndlilərimiz evlərində təndir yandırmışdılar, çörək bişirtirmişdilər, yavanlıq hazırlatmışdılar. Nənəm isə yaylaqda qalmışdı. Gözlənilməz səfərimdən də xəbəri yox idi. Mən Astara-Ənzəli şosse yolunda işləməyə şələsiz getməliydim. Qəribə də olsa çörəksiz, yavanlıqsız, dəyişəcəksiz getməyimə sevinirdim. Ona görə yox ki,

yüküm olmayacaqdı. Yox! Mən Ağabacı xalamın ədasıyla, Sonanın ayrılığı ilə yüklənmişdim. Ona görə sevinirdim ki, daha bu yükün üstündən bir tədarük şələsi də çatmayacaqdım. Biz dan ulduzu doğanda kənddən çıxdıq. Ərdəbilin içindən keçib Xalxala doğru addımladıq. Dan ulduzu yerini məmnuniyyətlə Günəşə verdi. Günəşin altında Xalxal uzandıqca parlayır, parladıqca uzanırdı. Sanki ilqım idi. Yox! İlqım insanı aldadır. Xalxal isə Ərdəbilin bərəkətlə dolu taxıl anbarıdır. Mən Xalxalın göz işləməyən genişliyinə heyran-heyran baxıb düşünürdüm ki, kaş bütün yollar da, ürəklər də, süfrələr də belə geniş olaydı. Birdən mənimlə yanaşı addımlayan qonşumuz Dadaş təəccüblə: – Xalxala nə çox baxırsan? Yoxsa Xalxala yazdığı şeir yadına düşüb? Oxu qulaq asağ – dedi. Güllü məhrəmlə: – Dadaş düz deyir. Atalar deyib ki, yola körpü qoymaq lazımdır. Qoy sən “Xalxal” şeirin yolumuza körpü salsın – dedi. Mən Dadaşla Güllünün arasına girib ikisinin də qoluna girdim. Sonra yeriyə-yeriyə Xalxala baxa-baxa “Xalxal” şeirimi aram-aram oxudum:

**Sən günəşi içib yaşa dolubsan,
Sünbül naxışlıdır köynəyin, Xalxal!
Elə bərəkətli süfrə olubsan,
Dünyaya sığmayıb çörəyin, Xalxal!**

**Sən Muğan babanın öz nəvəsisən!
Bacın Ərşəni də çox sevəsisən!
Düzdə nemətlərin sən zirvəsisən,
Dalğalı zəmilər ətəyin, Xalxal!**

**Yaz geniş sinənə güllər düzəndə,
Qızlar hər çəməndən bir gül üzəndə,
Əksi büllurlaşib “Qızıl özən”də,
Nəğmələrə dönüb diləyin, Xalxal!**

**Sən yadsan yadlara, dostsan dostlara,
Niyətin bölünməz üzə-astara,
Qarşın Ərdəbildir, arxan Astara,
Dəniz ətirlidir örpəyin, Xalxal!**

**Həyatdan sənətə gedən cığırda,
Söz incisi düzüb Məmmədbağır da,
Karvanın çevik də keçib, ağır da,
Yatıb da, qalxıb da küləyin, Xalxal!**

**Üstünə düşmənlər tökülən zaman,
Döşün səngər-səngər sökülən zaman,
Gözün Savalana dikilən zaman,
Baqrova söykənilib kürəyin, Xalxal!**

**Döyüş əsgərinə cəsarət verib,
Vətən xadiminə məharət verib,
Sənət aşiqinə şeiriyyət verib
Sənin arzu dolu ürəyin, Xalxal!**

**Mehriban anasan! Yaşın uludur,
Ağ saçın müqəddəs nurla doludur,
Böyük insanların ömür yoludur
Tarixdə əbədi bəzəyin, Xalxal!**

Mən “Xalxal”ı oxuduqca sanki şeir misra-misra Xalxal torpağına hopdu. Sonra yerdə mənim məhrəm izlərimə döndü. Kəndlilərimizin sürəkli alqışı Ağabacı

xalamın ədasından, Sonanın ayrılığından tutduğum yükümü dağıtdı. Biz “Hacı Əmir” gədiyinə çatdıq. Gədəkdə yeganə istirahət yeri olan “Həsən qəhvəsi”ndə dincəlmək istədik. Qəhvəxananın böyründə yükləri açılmış dəvələr, atlar, qatırlar, kəllər, ulaqlar qabaqlarına tökülmüş quru otları yeyirdilər. Qəhvəxananın bacasından qara tüstü qalxırdı. Sanki mehdə titrəyən bir qara yaylıq yolçuları qəhvəxanaya çağırırdı. Biz qəhvəxanaya girəndə müsafirlər çörək yeyirdi, çay içirdi, qəlyan çəkirdi... Kəndlilərimiz dallarındakı şələlərini açıb bir yana qoydular. Sonra hamımız divar dibində salınmış naxışlı kilimin üstündə bardaş qurub əyləşdik. Kəndlilərimiz kənddən gətirdikləri yeməkləri çıxarıb şərikli süfrə açdılar. Məni də qonaq etdilər. Çörək yedik. Üstündən çay içdik. Yanımda əyləşən bir çarbadar sanki mənim şair olduğumu duymuşdu. Mənə “Hacı Əmir”dən danışdı. O ilin bütün fəsillərində bu gədəkdən keçmişdi. Ona görə də, necə deyərlər, bu gədiyin cikinə də, bikinə də bələd idi. Çarbadar “Hacı Əmir”də gördüyü mənzərələri elə təsvir edirdi ki, özümü o mənzərələrin içərisində sanırdım. Mənə yalnız çarbadarın təsvir etdiklərini misralara çevirmək qalırdı. Yol yoldaşlarım xumarlına-xumarlına dincəldikləri zaman mən bu işə başladım. “Hacı Əmir”də şeiri belə alındı:

**Haçan ağ tikanlı qışın tufanı
Gözlərə də dolar Hacı Əmirdə,
Astaradan gələn insan karvanı
Gecələrlə qalar Hacı Əmirdə.**

**Dolar yolçularla “Həsən qəhvəsi”,
Bütün yer üzündə olmaz əvəzi.
Dükanı isidən insan nəfəsi
Sanki ocaq olar Hacı Əmirdə.**

**Tufan qürrələnər təntənəsiylə,
Dağları dolaşar qəhqəhəsiylə,
Təmkinli samovar zümzüməsiylə
Odlu nəğmə çalar Hacı Əmirdə.**

**Tufan öz sözünü dedicə qəti,
Soyuq yuvasında dondurar iti...
Həlim dükançıdan kimisi piti,
Kimisi çay alar Hacı Əmirdə.**

**Sanma dağ başında qaralar şimşək,
Yox! Yox! Yana-yana saralar şimşək,
Tufanı döşündən yaralar şimşək,
Qar üstünə salar Hacı Əmirdə.**

**Göylər işıqlanar kəhkəşan kimi,
Yerlər ətirlənər gülüstan kimi,
Təbiət işindən peşiman kimi
Dərin fikrə dalar Hacı Əmirdə...**

**Məğrur Günəş dönər qalib bayrağa,
Kimi ata minər, kimi ulağa,
Uca Savalanı başdan-ayağa
Tamaşaya dalar Hacı Əmirdə.**

**Yolçuların izi cərgəbəcərgə,
Bir bələdçi oldu kiməsə bəlkə...
İz var ki, tufanın izilə birgə
Zaman-zaman qalar Hacı Əmirdə...**

Atalar deyib ki, yolçu yolda gərək. Biz də Hacı Əmirdəki “Həsən qəhvəsi”ndə dincəldikdən sonra yola düzəldik. Herana çatanda sanki təbiətin möcüzəsiylə qarşılaşdıq. Heran məni heyran qoydu. İlahi, Heranda necə böyük ecaz varmış. Sanki Heran Azərbaycanın təbii bir guşəsi deyildi. Yox! Tanrının öz əllərilə çəkdiyi nadir bir sənət əsəri idi. Deyəsən yanıldım. Nadir bir sənət əsəri yox, nadir sənət əsərlərinin sərgisi idi. Bir qadir bahadır gərəkdir ki, o tanrı vergisini yerindən götürüb ölkə-ölkə dolandıra-dolandıra bəşəriyyəti valeh etsin. Yox! Elə o şeiriyyət aləmini dünyanın başı üstədən asmaq kifayət idi. Heranı dünyanın başı üstədən görən adi adam ilhama gəlib şair də, rəssam da, bəstəkar da ola bilərdi. Hayıf ki, dünyanın möcüzələrinin adlarının siyahısını tutan müdriklər Heranın adını o siyahıya salmamışlar. Bəli! Qədim, zəngin, əlvan Azərbaycanın bu siyahıya alınmada da baxtı gətirməmişdi. O boyda Heran mənim ürəyimə hopdu. Sonra ürəyimdən dilimə cığırılar saldı. Bu cığırılar adi cığırılar deyildi. Heranın hüsnüylə naxışlanmış misralar idi. Mən Herana həsr etdiyim şeirimi kağızda yox, xəyalda yazdım:

**Vətən dağlarına yolun düşəndə
Heranın başına qalxmısanmı sən?
Yadına qaragöz oğlun düşəndə
Qaragöz lələyə baxmısanmı sən?**

**Heran təbiətə bir pəncərədir,
Ərdəbil-Astara yolunun üstə.
Ana nəvazişli bir mənzərədir,
Gözəllik bəsləyir qolunun üstə...**

**Cığır ehtiyatla gedir Herana,
Mahir dağ keçisi sürüşür orda.
Dörd qardaş fəsilə dözmür hicrana,
İstədiyi zaman görüşür orda!**

**Yazda kim keçibsə Heran yolundan,
Dumana qarışib duman olubdur.
Günəş boylananda meşə dalından,
Heranın hüsnünə heyran olubdur.**

**Sanıb ki, dağılan ağ duman deyil,
O dərədən çıxıb, dağdan aşıbdır.
Gördüyü nə kağız, nə kətan deyil,
Kiminsə ocaqda südü daşıbdır.**

**Üfüqə söykənmiş təpələr üstə
Alyanaq lələlər dalğalanıbdır.
Sanıb ki, yanğın var ləpələr üstə,
Alovun dilləri halqalanıbdır.**

**Dərədə axan çay sahillərinə
Sərin nəfəsilə mahnı deyibdir.
Göyün salxım-salxım qəndillərinə
Tənəkdə ağaran şanı deyibdir.**

**Birdən hərərətli ulduzlar qədər
Üstünə qar yağıb, çovğun gəlibdir.
Ona Herandakı bir günlük səfər
Bir aylıq yoldan da uzun gəlibdir.**

**Herana dəyəndə qışın nəfəsi
Zirvəsi daha da məğrurlaşıbdır.
Karvanlarla dolu buzlu sinəsi
Aydın işığında büllurlaşıbdır.**

**Sonra Ay gizlənib tufan içində,
Dərən dibində güman itibdir.
Göz-gözü görməyib boran içində,
Sarbanla qarışıq karvan itibdir.**

**Möhkəm yolçunu da titrədib Heran,
İsti çayxanada mehman olub o.
Axı fəlakət də törədib Heran,
Heyran olduğuna peşman olub o.**

**İgid mücahidlər Heranın üstədən
Tüfənglə, qatarla, mahniyə keçib.
Dərən, tərən, yarğanın üstədən
Vətənin şöhrəti-şanı ilə keçib.**

**Azadlıq, iradə, məhəbbət, inam
Təntənə gətirib ürəklərə də.
Musiqili səhər, şeirli axşam
Herandan yayılıb ətəklərə də...**

**Yaxşı ki, dünənki ayaq izləri
Bu gün də Heranın naxışlarıdır.
Dalğın lalələrin qara gözləri
Mərd mücahidlərin baxışlarıdır.**

Biz yorula-yorula, dincələ-dincələ gedib iş yerinə çatdıq. Hamımız işə düzəldik. Savadlı olduğuma görə mənə yazı-pozu işi tapşırıldı. İşlədiyimiz yolun ətrafında talış meşələri uzanıb gedirdi. Talışlar bu meşələrdə özlərinin tikdikləri taxta evlərdə yaşayırdı. Mən iş arası fasilələrdə ərzaq malları almaq üçün talışların evləri-

nə gedirdim. Yolun sağında da, solunda da meyvə ağacları nizamlı sıralanmışdı. Dərrib yeyənə minnət! Mənə elə gəlirdi ki, budaqlarda sarı heyvalar sozaran çıraqlardır. Meşənin toranlaşan kölgəsində yolçuların yollarına təmənənəsiz işıq salır. Zoğal ağacları həmişəkindən daha artıq bar gətirdiyi üçün sevinib qürurlanmaqdan utanıb qızarır... Talışlar çörəyi az, düyünü çox yeyirdi. Kim bilir, bəlkə də elə ona görə də sısqa olurdular. Bəli! Ulduzlarla dolu göyə dirək olan ağacların kölgəsində ömür sürən talışlar solğun görünürdü. Qəribə idi. Onların aləti də, silahı da balta idi. Talışlar həmişə balta ilə gəzirdi. Baltalarını elə iti saxlayırdılar ki, necə deyərlər, baltalar tük qırırdı. Axı onlar hər işini baltayla görürdü. Talışlar bir-birinə yovuşmurdu. Yox! Bir-birindən aralı yaşayırdı. Sanki ülfət, qayğı, sevgi bu yerlərdən küsüb haralara isə getmişdi. Ona görə də gözəl qızları evdə qalıb qarıyırdı. Barlı ağaclar diyarındakı barsız ömürlər təəssüf doğururdu... Zəngin təbiətli Talışda gördüklərim, eşitdiklərim, duyduqlarım mənim ürəyimdə talış təəssüratlı bir şeirə döndü:

**Nə gözəl təbiət var
Talış meşələrində!
Həmişə bərəkət var
Talış meşələrində!**

**Ağaclar yaşıl otaq,
Armutlar sarı çıraq.
Qonaq çağırır, qonaq
Talış meşələrində.**

**Ağaclar sükutlaşır,
Çətirlər buludlaşır.
Zoğallar yaqutlaşır
Talış meşələrində.**

**Ağaclar dəmirləşir,
Yarpaqlar ətirləşir,
Əzgilər xəmirləşir
Talış meşələrində.**

**Ağaclar qardaşlaşır,
Yamaclar qardaşlaşır,
Möhtaclar qardaşlaşır
Talış meşələrində.**

**Hər addımda bir çeşmə,
Suyu dür, yolu eşmə...
İç, buz fikrinə düşmə
Talış meşələrində.**

**Zirvə ülvi peşməkdir,
Bulud sakit şimşəkdir,
Leysan dolu ürəkdir
Talış meşələrində.**

**Hayıf, evlər şiltaqdır,
Bir-birindən uzaqdır.
Ünsiyyətsiz ocaqdır
Talış meşələrində.**

**Dumanlar da tək gəzir,
Heyvanlar da tək gəzir,
Gümanlar da tək gəzir
Talış meşələrində.**

**Gənclik nə nizamlayır?
Yolunu tamamlayır...
Məhəbbət vağamlayır
Talış meşələrində.**

**Gözəllər ar gözləyir,
Nə mal, nə var gözləyir,
Bir sadıq yar gözləyir
Talış meşələrində.**

**Yarını tapan dilbər
Sevinir dünya qədər.
Yoxa çıxır bu kədər
Talış meşələrində.**

1942-43-cü illərdə Stalinqradda qəti döyüşlər gedirdi. Sovet hökumətinin müttəfiqlərdən aldığı ləvazimat İran ərazisindən keçirilib Ənzəli vasitəsilə SSRİ-yə göndərilirdi. Ona görə də Astara-Ənzəli şosse yolu yenidən qurulub abadlaşdırılırdı. Yüklərin daşınmasını sürətləndirmək məqsədilə torpaq yola asfalt salınırdı. Faşist dövlətinə nifrət bəsləyən İran fəhlələri gecələr də projektorların gur işıqları altında səylə işləyirdilər. Mən də bu yolun asfaltlaşdırılmasında əvvəldən axıra qədər iştirak etdim. Astaradan başlayan yol Ənzəlidə başa çatanda kəndə qayıtdım. Bu zaman sovet ordusu faşist qoşununu Stalinqraddan çıxararaq ucsuz-bucaqsız alovlu cəbhələrdə bir-birinin ardınca tarixi qələbələr qazanırdı. Mən də sovet ordusunun cahanşümul nailiyyətlərindən ilhamlanaraq bir neçə şeir yazmışdım...

Kənddə Sona mənə bağlandıqca Ağabacı xalam məndən uzaqlaşdı. Ancaq soyuq münasibəti buzdan tökülmüş məngənəyə dönüb bütün varlığımı sıxırdı. Mən o boyda kəndə sığışa bilmirdim. Sanki hardasa, haçansa, kiminləsə döyüşmək istəyirdim. 1944-cü ilin yayında İran Xalq Partiyasının Ərdəbil vilayət komitəsinə getdim. Sədrin otağına daxil oldum. Salam verdim. Sədr yanındakı adamlarla söhbət edirdi. Salamımı aldı. Gəlişimin səbəbini soruşdu. Mən partiyaya üzv olmaq istədiyimi bildirdim. Sədr məni başdan-ayağa süzdü. Sonra dönüb yanındakı adamlara baxdı. Gördü ki, onlar da mənə heyretlə baxır. Axı naməlum bir adamın partiya qəbul olunması o qədər də asan məsələ deyildi. Özü də yeniyetmə ola! O zaman cəmi iyirmi yaşım vardı. Sədrin yanındakı adamlar bir-birinə baxıb xeyli pıçıldaşdılar. Darıxdım. Üzümü sədrə tutub utana-utana: – Mən şeir də yazıram – dedim. Sədr qayğıyla: – Hənı? Bəlkə yazdığın şeirlərdən bir-ikisini bizə oxuyasan – dedi. Yaşlı bir kişi məsləhət tərziylə: – Yaxşı olar! – dedi. Mən qısıla-qısıla kiçik şeir dəftərimi cibimdən çıxarıb açdım. Yazdığım şeirlərdən oxumağa başladım. Birini, ikisini, üçünü... Arada başımı dəftərin üstündən qaldırıb otaqdakı adamlara baxdım. Onlar yenə bir-birinə baxıb pıçıldaşdılar. Şeirləri oxuyub qurtardım. Sonra dəftəri büküb əlimdə saxladım. Bu zaman otaqda bir səs gurladı: – Mərhəba! Dönüb baxdım. Həmin yaşlı kişiydi. Gözləri gülürdü. Yanındakılar da sevinclə mənə baxırdı. Axı şeirlər Vətənin gözəlliyindən,

müqəddəsliyindən, istiqlalından, xalqın mübarizliyindən, hünərindən, azadlığından danışırdı. Özü də fəxrlə, qürurla, məhəbbətlə! Sədr şeir dəftərimi alıb varaqladı. (Şeirlər latın əlifbası ilə yazılmışdı). Sonra maraqla: – Siz harda təhsil alıbsınız? – deyər soruşdu. Mən hərarətlə sədrə: – Bakıda! – dedim. Yaşlı kişi ayağa qalxdı: – Şairin partiya qəbul olunması üçün zəminlər lazımdır! – dedi. Sədr təbəssümlə: – Biri mən – dedi. Yaşlı kişi də təbəssümlə: – Biri də mən! – dedi. Sonra sədr katibi çağırdı ki, mənim üzvlük kartımı yazsın. Katib gəldi. Kartı yazmaq istəyəndə soruşdu ki, sicillidə* təxəllüsün necədir? Dedim ki, sicillim yoxdur. Otaqdakılar heyretləndilər. Müsahibimi başa saldım ki, indiyə qədər sicilli almamışam. Haraya getmişəmsə, özümle qohumlarımla sicillilərini aparmışam. Sən demə, sədrin yanındakı adamlar Ərdəbil vilayət partiya komitəsinin üzvləri imişlər. Yaşlı kişi dedi ki, qoy şairin təxəllüsü partiya biletində “Tudə” yazılsın! Sonra sicillidə də “Tudə” yazdırar. Axı Tudə xalq deməkdir. Şair də xalqın övlədidir. Otaqdakılar yaşlı kişiylə razılaşdılar. Mən partiya biletini əlimə alanda sandım ki, ovcumdakı bir parça kağız deyil. Yox! Məni Vətənin azadlığı, xalqın səadəti uğrunda döyüş fırtınalarında irəliyə aparən nadir bir kompasdır. Otaqdakılarla görüşüb getmək istəyəndə sədr ərklə: – Şair! Olar o şeir dəftəri bizdə qalsın? – dedi. Mən qətiyyətlə sədrə:

*şəxsiyyət vəərəqi, pasport

– Əlbəttə olar! – dedim. Sonra şeir dəftərimi yenidən cibimdən çıxarıb sədrə verdim. Sədr mehriban-mehriban mənə: – Sabah yanıma gələrsən. Sənə sicilli alarıq – dedi. Mən otaqdakılarla xudahafizləşib ayrıldım. Gecə mehmanxanada qaldım. Səhəri sədrin yanına getdim. Bu dəfə o məni köhnə tanışını tək qarşıladı... Sicilli idarəsində işləyən partiyalı yoldaşlar mənə sicilli aldılar. Sicillidə Mirzəlinin mirzəsini ixtisara salıb öz adını Əli, Ələmqulunun ələmini atıb atamın adını Qulu yazdırdım. Familimin isə əslini saxladım: – Cavadzadə! Sicilli idarəsində işləyən partiya üzvləri vilayət komitəsinin tapşırığı ilə Tudə sözünü təxəllüs yerinə adıma əlavə etdi. Yenə də sədrin yanına getdim. Təşəkkürümü bildirib kəndə yollandım. Başa düşdüm ki, daha əvvəlki adam deyiləm. İndi Savalanlı günlərdən istər-istəməz ayrılıb qarşımda açılan döyüş cəbhəsinin geniş, dərin, lakin tutqun üfüqlərində qartal qanadlarıyla uçmalıyam...

KƏNDƏN ŞƏHƏRƏ

Bir payız axşamı idi. Əmimin kiçik oğlu bizə gəldi. Dedi ki, evimizdə bir fala baxan var. Ancaq oxuduğu huruflar bizə tanış deyil. Gedək bizə, bəlkə o huruflar sənə tanışdı. Oxu, görək o huruflar nədən danışır. Qalxıb əmimgilə getdim. Əmim məni təbəssümlə qarşıladı. Sonra naməlum qonağa sezdirmədən mənə göz vurdu. Deyəsən falçı məndən şübhələnmişdi. Özünü yı-

ğışdırıb divarın yanında büzüdü. Əlindəki dəftəri gizlətmək istəyirdi. Ancaq ona imkan vermədim. Nəzakətlə dəftəri əlindən aldım. Açıb baxdım. Latın hərfləri dəftərdə muncuq-muncuq düzülmüşdü. Dəftərdə yazılanlarla maraqlandım. Oxudum. Bir nağıl idi. Qımışdım. Falçı əl-ayağa düşdü. Başa düşdüm ki, bu adam ehtiyacın ucbatından bu yola ayaq basıb. Ona görə də dəftərdəki hurufların sirrini açıb ağartmadım. Əlimi cibimə salıb bir əskinas çıxartdım: – Alın! – deyə qonağa uzatdım. Deyəsən falçı mənim dəftərdə nə yazıldığını başa düşdüyümü anlamışdı. Alça ağacı baharda çiçəkləyən tək o da puçur-puçur tər töküdü... Ancaq minnətdarlıqla mənə: – Sağ olun! – dedi. Sonra pulu aldı. Ayağa qalxıb getmək istədi. Mən falçıya: – Dayanın, sizi ötürüm! – dedim. Sonra ayağa durdum. Əmimə qaş-gözümlə bildirdim ki, əhvalatı sonra sizə danışaram. Biz kənd içindən keçəndə Sona ilə rastlaşdıq. Qız maraqla: – Bu kimdir? – deyə soruşdu. Mən eyhamla Sonaya: – Falçıdır! – dedim. Bu an falçı yazıq-yazıq üzümə baxdı. Sona hərarətlə: – Onda qoy bizim falımıza baxsın! – dedi. Mən qətiyyətlə qıza: – Yox! Falımıza baxdırmışam. Yaxşıdır. Sən get əmimgilə, mən də gəlirəm – dedim. Sona getdi. Mən məzəmmətlə falçıya: – Sən bu kənddən çıxıb get! Yoxsa sirrinin üstü açılar. Sənin üçün pis olar – dedim. O mənə minnətdarlıqla: – Baş üstə – dedi. Sonra kənddən çıxdı. Əmimgilə gəldim. Əhvalatı əmimə danışdım. Əmim mənim səbrimə də, alicənablığıma da, mərifətimə də

heyran qaldı. Dedi ki, mən gənclik illərimdə İranın cənubunda sərbaz* idim. Bir gecə səfərə çıxmalı olduq. Göydə nə Ay vardı, nə ulduz. Yolda azdıq. Bir zəmiyə düşdük. Zəmi atın qarnının altını döyürdü. Xışılısı ətrafa yayılırdı. Səhərə yaxın xışılı kəsildi. Bildik ki, zəmidən çıxmışıq. Hava işıqlandı. Nə görsək yaxşıdır? Atların ayaqları, döşü, qarnı xıalanmışdır. Sanki hər atın döşündən bir Günəş doğmuşdur. Başa düşdük ki, gecə keçdiyimiz zəmi adı zəmi deyilmiş, xına zəmisi imiş. Bir qədər getdikdən sonra bir kəndə çatdıq. Qərībā mənzərəylə qarşılaşdıq. Kənd adamları bir mollanın ağ əmmaməsini qara boynuna salıb sürüyürdü. Biz bu mənzərəyə heyrətlə baxırdıq, kənd adamları da bizim xıalanmış atlarımıza. Məlum oldu ki, boğazına əmmamə salınıb sürüklənən adam bu kəndə molla adıyla gəlibmiş. Avam camaatın var-yoxunu soyurmuş. Kimsə bu müftəxoru ifşa edib. Camaat da aldanmağının hayıfını yalançı molladan çıxıb... Hər iki əhvalatı diqqətlə dinləyən Sonanın iri gözləri heyrətdən daha da böyümüşdü. Gecə keçirdi. Sona ilə əmimgildən çıxdıq. Qızı evlərinə ötürdüm... Özüm də evə getdim. Hər iki əhvalatı nənəmə danışdım. O mənim falçıyla olan rəftarımı təqdir etdi: – Yaxşı iş görübsən. Bəlkə də ailəsi var, yazıqdır – dedi. Səhər çay-çörəyimi yeyib evdən çıxdım. Dükana yollandım. Astara-Ənzəli yolunda işlədiyim müddətdə kənddə hansı hadisələrin baş verdiyini

*əsgər

dükana yığılıb söhbət edənlərdən öyrənmək istədim. Dükanın qabağı da, içi də bom-boş idi. Bir qədər aralı palançı Tağı həmişəki adətilə bardaş qurub əyləşmişdi. O yeni tikdiyi palanın içinə küləş doldururdu. Tağı hər il payız düşəndə Ərdəbildən kəndimizə gəlirdi. Bir qıyığı olardı, bir neçə yumaq da sapı. Ata, qatıra, ulağa palan tikərdi. Kənddə yaşamaq üçün mənzil tutmazdı. Dükanların birinə düşərdi. Tağı o qədər arıq idi ki, özü də içinin küləşi tökülmüş palana bənzəyərdi. Bir dəri idi, bir də sümük. Boğazında zolaq-zolaq qabaran damarlar kiçik yastığa sancılmış yaşıl ehtiyat qıyıqlarını andırırdı. Heç kim onun əməlli-başlı yemək yediyini görməzdi. Ancaq tünd çay içərdi. Özü də armudu stəkanda. Sanki, o bütün dünyanın ləziz nemətlərini yemiş bir adamdı. Nə qədər çay içirdisə, yediyinin yanğısını soyuda bilmirdi. Tağı tiryəki idi. Aləm dağılsa da tiryəkinin vaxtını ötürməzdi. Qızarmış manqalı iki qıçının arasına alıb maşayla götürdüyü odla bafura taxdığı tiryəki əridə-əridə acgözlüklə sümürərdi. Sanki təzədən uşaq olardı, anasının döşünü əmərdi. Sarı samovar da öz yerində həzin-həzin sızıldayardı. Çorta getmiş Tağıya lay-lay çalardı. Bəli! Tağı ağır zəhmətlə qazandığı bütün pulları bafurun tək gözündən keçirərdi. Sanki bu boyda dünyaya da o hisli gözdən baxardı. Şəhərdən kəndə necə gəlmişdisə, eləcə də geri qayıdardı. Yox! Bu dəfə sapı da olmazdı. Bir özü olardı, bir də qıyığı! İkisi də lüt! Mən Tağıya salam verdim. O da salamımı özünə məxsus gülüşlə aldı. Mən maraqla Tağıya: – Us-

ta! Nə əcəb dükanın qabağı da, içi də bom-boşdur – dedim. Bəs bu camaat hardadır? Tağı heyrtlə mənə: – Eşitməmişən? Deyirlər şəhərdə mitinq olacaq. Amerikadan Tehrana nümayəndə gəlib. İran neftini Şah hökumətilə şərik çıxarmaq istəyir. Şah hökuməti də razılıq vermək qərarına gəlib. Kəndin camaatı da etiraz mitinqində iştirak etmək üçün şəhərə axışib – dedi. Mən qürurla Tağıya: – Belə de! – dedim. Sonra iti adımlarla evə qayıtdım. Nənəmə şəhərə getdiyimi deyib yola düzəldim. Şəhər yolunun altındakı bulağa çatanda gördüm ki, Sona səhənginə su doldurur. Salamlaşdıq. Sona maraqla: – Səhər-səhər hara belə? – dedi. Mən hərərətlə Sonaya – Şəhərə gedirəm. Miting olacaq. Mən də mitinqdə iştirak etmək istəyirəm – dedim. Sona gileylə: – Sənin gəzdiyin şəhərlər axır ki, səni doğma kənddən ayırdı. Niyə bu gözəllikdə yurda isnişə bilmirsən? Getdikcə ata-baba ocağından soyuyursan? Səninlə kənd arasında ayrılıq səddi çəkən nədir? De, mən də bilim – dedi. Mən Sonanı qınamırdım. Axı o haranı görmüşdü? Qışda kənddə yaşamışdı, yayda Savalanda... Necə deyərlər, ana uşağı idi. Sona bilmirdi ki, gözəllik içində yaşamaq hələ başdan-ayağa gözəlləşmək deyildir. Yox! Gərək ömür də, arzu da, sevgi də gözəl olsun! Mən təəssüflə Sonaya: – Əgər mənimlə kəndimiz arasındakı ayrılıq səddini çəkən yalnız şəhər olsaydı, o səddi odlu-alovlu nəfəsimlə göyə elə sovurardım ki, heç külü də yerdə qalmazdı. Ancaq mənim qarşımda başqa bir sədd var ki, onu yolumdan kənara ata bil-

mərəm. Buna mənim nəzakətlə dolu ülfətim razı olmaz – dedim. Sona həyəcanla mənə: – O hansı səddir elə? – deyə soruşdu. Mən şikayətlə Sonaya: – Sənin anan, mənim xalam! Bəli! Anandan gözüm su içmir. Məgər sən ananın yaylaqda nənəmlə söhbətini eşitmədin? O Şəlalə haqqında nələr deyirdi? Mənim bu dünyada ürəkdən sevdiyim iki nadir nemət vardı. Biri sən idin! Biri də şeir! Əllərimin biri səndə idi, biri də şeirdə! İndi anan əllərimin birini səndən üzür. Heç olmasa birini şeirdən özüm öz əlimlə üzməyim. Ayaqlarım yer tutduqca şeirin dalınca gedim – dedim. Sözlərim ağzımda qurtarar-qurtarmaz kimsə, hardasa yanıqlı-yanıqlı oxudu:

**Düşmüşəm möhnətə mən,
Nə deyim qismətə mən?
Burda necə dərd çəkim?
Aparım xəlvətə mən!**

Bu fəryad dolu bayatı yaralı qanadlarını sürüyə-sürüyə başımız üstündən keçdi. Sonanın iri gözləri doldu. Qara gilələrdə ağ incilər parladi. Əgər bu incilər daşsaydı heç ovucla da yığıb qurtarmaq olmazdı. Mən Sonanın sınımış ürəyi tamam çiliklənməsin deyə məhrəm bir təbəssümlə qıza: – Allah Kərimdir. Hələlik! – dedim. Sonra üz tutub şəhərə getdim. Ancaq bir dəfə də çiynimin üstündən qanrılıb bulaq başına baxmadım. Arxamca baxa-baxa məsumluq mücəssəməsinə dönən Sonanın yazıq görkəminə baxmaqdan qorxdum...

Mən şəhərə çatanda Çahargahda mitinq təzəcə başlamışdı. Bir-birini əvəz edən natiqlərin ağzından çıxan

alovlu sözlər sanki şimşək tək izdihamın içərisinə düşüb diqqətlə qulaq asan insan dənizini təlatümə gətirirdi. İzdihamın içərisindən fırtınaya bənzəyən uğultular keçirdi. Natiqlər öz çıxışlarını “Amerikalılar, rədd olun öz xarabanıza!”, “İran nefti İrandır!”, “Yaşasın Vətənin istiqlaliyyəti!” sözlərilə tamamlayırdılar. İzdihamdan qalxan “Ura” sözləri “Balıqlı çay”ın büllur dalğalarına qarışib əks-səda verirdi. Miting qurtardı. İzdiham dəmir addımlarla poçta doğru irəlilədi. Mən də bu inqilab nəfəsli izdihama qarışdım. Bəli! Mənim də döyüş yolum elə bu qaynar izdihamın içərisindən başladı. Yolda mənimlə çiyin-çiyinə addımlayan adamlardan öyrəndim ki, Amerika hökuməti İran neftini ələ keçirməkdən ötrü Doktor Milisponun başçılığıyla Vaşinqtondan Tehrana bir nümayəndə heyəti göndərmişdir. Bugünkü mitinq də həm Amerika, həm də İran hökumətlərinə etiraz əlamətləri olaraq İran Xalq Partiyasının Ərdəbil vilayət komitəsi tərəfindən təşkil edilmişdir. İzdiham poçta çatdı. Mənə elə gəldi ki, iri poçtun daşdan hörülmüş divarları izdihamın odlu nəfəsindən tir-tir əsir... Bayaq mitinqdə çıxış edən natiqlərdən bir neçəsi nəzakətlə poçta daxil oldu. İzdihamın adından Tehran-İran dövlətinə teleqram vurub bildirdilər ki, biz Ərdəbil vilayətinin sakinləri İran neftini amerikalılara vermək tərəfdarı deyilik. İranın nefti öz ixtiyarında olmalıdır! Əks halda məqsədimizə çatana qədər mübarizəni davam etdirəcəyik!..

Axşama yaxın izdiham dağıldı. Mən öz kəndlilərimizi tapdım. Gec olduğuna görə daha kəndə qayıda bilmədik. Şəhərdə gecələməyi qərara aldığımız bir mehmanxanada yer tutduq. Axşam mənim düşdüyüm otağın qapısı döyüldü. Kimsə qapını açdı. İçəriyə yaraşlıqlı bir gənc daxil oldu. Otaqdakılara diqqətlə göz gəzdirdi. Sonra maraqla ətrafdakı müsafirlərdən: – Sizin aranızda şair Əli Tudə kimdir? – deyərək soruşdu. Qapını açan adam gözləriylə məni axtarmağa başladı... Ancaq mən tez ayağa qalxıb: – Mənəm! – dedim. Yaraşlıqlı gənc təbəssümlə mənə: – Mən Sovet konsulxanasının əməkdaşlarındanam! Sizi konsul görmək istəyir. Sabah zəhmət olmasa konsulxanaya gəlin! – dedi. Mən nəzakətlə gəncə: – Yaxşı! Sabah mütləq gələm – dedim. Yaraşlıqlı gənc otaqdakılarla xudahafizləşib getdi. Kəndlilərimiz məni əhatələyib üstümə suallar yağdırmağa başladılar: – Konsul səni tanıyırmı? Konsul səni neynəyir? Heç konsulxanaya gedibsənmi? Mən bu suallar qarşısında susdum. Axı kəndlilərimizə nə deyəydim? Nə konsulxanada olmuşdum, nə də konsulu görmüşdüm. Ancaq bunu bildirdim ki, Sovet İttifaqının Ərdəbildəki konsulu Mirzə Məmmədovdur. Özü də Bakıdandır... Kəndlilərimiz mənim özümün də bu barədə heç nə bilmədiyimə inanıb yaxamdan əl çəkildilər. Yorğun kəndlilər gecə yarısı da yatmaq istəmirdilər. Azadlıq günəşinin haçan doğacağından nisgillə danışdılar.

Gecə zamanın yol ayrıcında gündüzün çiyinə toxundu. Elə toxundu ki, gündüzün çiyindən şəfəq

topaları qopdu. Gecə gündüzün çiyinə toxunduğuna peşman oldu. Bir az da yol ayrıcında yubanmaq istədi. Ancaq gec idi. Gecə qara köynəyinin üstə yağan şəfəq salxımlarının altında əridi. Hava işıqlandı. Səhər açıldı... Mən mehmanxanada çay-çörəyimi yedikdən sonra Sovet konsulxanasına yollandım. Konsul məni təbəsümlə öz iş otağında qəbul etdi. Qəşəng bir azərbaycanlı qadın otağa daxil olub təbəsümlə mənə salam verdi. Deyəsən bakılı idi. Mən də qadının salamını təbəsümlə aldım. Sonra o əlindəki bürünc sinidəki iki stəkan çayı, limonu, şirniyyatı kiçik mizin üstə qoyub getdi. Biz armudu stəkanlarda çay içə-içə söhbət etdik. Qayğıkeş, mehriban, həssas Sovet diplomatı aramızda gedən səmimi söhbətdən mənim tərcümeyi-halımın yazıldığı ömür kitabımı səhifə-səhifə oxuyub öyrəndi. Sonra mizin siyirməsini çəkib ordan bir qəzet çıxartdı. Bu, Təbrizdə buraxılan “Vətən yolunda” qəzeti idi. Konsul qəzətdə çap olunmuş bir şeiri mənə göstərərək dedi ki, bu sizin şeirinizdir. Bu şeiri bizə İran Xalq Partiyasının Ərdəbil vilayət komitəsindən göndərmişdilər. Biz də oxuduq. Xoşumuza gəldi. Çap olunmaq üçün Təbrizə “Vətən yolunda” qəzetinin redaksiyasına yolladıq. İndi budur, redaksiya da şeiri çap etmişdir. Qəzeti nəzakətlə konsuldan alıb öz şeirimə baxdım. Sevindim. Ancaq oxuya bilmədim. Axı mən ərəb əlifbasını bilmirdim. Təşəkkürümü ürək sözlərimlə bəyan edib qəzeti konsula qaytardım. Ancaq o, qəzeti almadı. Dedi qoy qəzet sizdə qalsın. Bu mənim Cənubi Azər-

baycanda 1944-cü ildə çap olunmuş ilk şeirim idi. Mən konsulla görüşüb ayrılarkən o mənə məsləhət gördü ki, şəhərdə qalım. Həm bədii, həm də ictimai fəaliyyətlə məşğul olum. Mən bu təmənnasız xeyirxah məsləhəti məmnuniyyətlə qəbul etdim. İran Xalq Partiyasının Ərdəbil vilayət komitəsinə getdim. Öz məqsədimi rəhbər yoldaşlara dedim. Fikrimi bəyəndilər. Elə o gündən vilayət partiya komitəsində qalıb işləməli oldum. Mən iş yoldaşlarımla piyada uzaq kəndlərə gedir, kəndlilər arasında inqilabi iş aparır, mübarizəyə çağıran şeirlər oxuyur, palçıq daxmalarda gecələməli olurdu. Bəzən həyatım bir tükəndən asılı olsa da geri çəkilmirdim. Keçirdiyim həyəcanlar, təlaşlar, iztirablar əvəzinə yeni-yeni məslək dostları qazanırdım. Bəzən kəndlərdəki partiya üzvləri ya mülkədarın, ya kəndxudanın odlu silahıyla vəhşicəsinə öldürülürdü. Həlak olanın yoldaşları günahsız bir kəndlinin cənazəsini şəhərə gətirirdilər. Cənazə yük maşınında Ərdəbilin küçələrində gəzdirilirdi. Partiya zülmkarlara etiraz əlaməti olaraq bütün üzvlərini ayağa qaldırırdı. Ərdəbilin böyük xiyabanlarından birində mitinq başlanırdı. Odlu-alovlu natiqlər maşının tabut qoyulmuş kuzasını xitabət kürsüsünə çevirib nifrət dolu sözlərlə istibdad cəlladlarını lənətləyirdilər. Mən də qələm dostlarımla bu xitabət kürsüsündən zəhmətkeş insanlara mübarizə, azadlıq, səadət yolu göstərən şeirlər oxuyurdum. Bu zaman nə damların üstündən mənə tuşlanan müsəlsəllərdən, nə də aşağıdan sinəmə dirənən sərnizələrdən çəkinirdim. Mən

xalqın qüdrətinə, azadlığın bəhərinə, Vətənin gələcəyinə bütün varlığımla inanırdım. Bu inamdan doğan arzularımı öz yeni şeirlərimdə əks etdirməyə çalışırdım. Bu şeirlər Ərdəbildə çıxan “Yumruq”, “Ziddi-faşist”, “Cövdət”, Təbrizdə buraxılan “Vətən yolunda”, “Azərbaycan” qəzetlərində, “Şəfəq” məcəlləsində çap edilirdi. Bundan başqa yazdığım əsərlər Ərdəbildə çıxan Almanaxlarda, Təbrizdə buraxılan “Şairlər məclisi” toplusunda, Bakıda nəşr olunan “Azərbaycan” məcəlləsində (ərəb əlifbası ilə) çap edilirdi. Mən şeir yazı-yaza ərəb əlifbasını da öyrənirdim...

QƏRİB QILINC

Bir neçə aydı ki, Savalan ətəyində yerləşən əlvan mənzərəli kəndimiz Çanaxbulağın sakit qucağından ayrılıb Ərdəbilin qaynar həyatına atılmışdım. Bəli! Daha şəhər vilayət partiya komitəsində işləyirdim. Silahlı sərbazlarla əhatə olunmuş meydanlardakı mitinqlərdə şeirlər oxuyurdum. Azadlıq təşnəsi insanları istibdadla döyüşə çağırırdım. Bir gün idarədə əyləşib işləyərkən kənddəki qonşumuz Gülalı yanıma gəldi. Görüşdük. Əhvallaşdıq. Mən stul gətirib qonşuma əyləş dedim. Ancaq o əyləşmədi: – Sənə Sonadan məktub gətirmişəm – dedi. Sonra məktubu mənə verib getdi. Mən məktubu açıb oxudum. Sonanın savadı yox idi. O məktubu hansı məhrəm adama isə yazdırmışdı: – Biz həmişə, hər yerdə özümüzü heç olmasa xəyalımızda bir-bi-

rimizlə görüşmək üçün, danışmaq üçün qorunalıyıq! Sən demə, ayaq altındakı çəməndə gül olmaqdan əl çatmayan zirvədə qar olmaq yaxşıdır. Gülü Günəş yandırır, külək qoparır, yağış ovur. Ancaq qar zirvədə necə var, elə qalır. Yox! Gülü kimsə dərib ya özü iyləyir, ya kiməsə hədiyyə aparır. Gül əzizlənir, dəyərlənir, müqəddəsləşir. Solandan sonra da gözəl ətrini kitablar arasında saxlayır. Bəli! Yeni ünvanında yaşadır. Bəs zirvədəki qar necə olur? O dünyadakı hər şeydən təmiz olsa da əzizlənə, dəyərlənə, müqəddəsləşə bilmir. Hətta öz ünvanını da itirir. Sonralar yeni ünvanı da olmayır. Qarı ya şimşəkli leysanlar ərilib suya döndərə-döndərə dərələrə axıdır, ya da tufan elə sovurur ki, ağ toza döndərir. Bəli! Havada səpələnən qarın düşdüyü yer də bilinmir. Deyirlər insan ağlayanda sanki yaş gözündən yox, ürəyindən gəlir. Axı insan ağlayanda ürəyi boşalıb yüngülləşir. Mən isə gündüz də, gecə də xəlvətdə ağladım sa yənə ürəyim boşalmaq bilmədi. Əksinə, ürəyimdəki həyəcan sevgi odlarından düşmüş közləri körükləyib alovlandırdı. Bəli! Ürəyimi alovla doldurdu. Mən səni xəyalımda soraqlaşa-soraqlaşa isti səhraları dolaşdım. Bəlkə bulaqlarda bir ovuc sərin su tapam ki, ürəyimin alovunu söndürə biləm. Ancaq tapmadım. Öz halıma hönkür-hönkür ağladım ki, bəlkə göz yaşım ilə ürəyimin alovunu səngidə biləm. Sən demə, göz yaşım da alov imiş. O ürəyimə axdıqca alov alova qarışdı. Vaxtı ilə sən də, mən də Əvəz dayı dediyimiz böyük dayımız oğlu Əvəzlə, indisə mənəm ərim Əvəz-

lə Ərdəbilə gələndə şəhərin girəcəyindəki quyunun başında dayanıram. Yalandan susamışam deyirəm. Əvəz tez quyu başındakı vedrəni götürüb su çəkmək istəyir. Mən vedrəni onun əlindən alıb yalandan quyudan su çəkməkdən xoşum gəlir deyirəm. Sonra vedrəni hirsə quyuya sallayıram. Vedrə quyunun divarlarına dəyib danqıldayır. Yox! Sanki o da günəşli həyatdan ayrılıb hicran dənizində boğulacağından qorxur. Ona görə də quyuda haray qoparır. Sanki vedrəyə yazığım gəlir. İpi ni tez-tez yuxarıya çəkirəm. Çəkə-çəkə səni xatırlayıram. Sən deyərdin ki, o quyuya sanki Savalanın buzlarını ovub töküblər. Adam nə qədər içirsə, yenə doymayıp. Halbuki mən Savalanda o qədər diş göynədən bulaqdan su içmişəm ki... Deyirlər İsgəndərin dəlləyi öz sirrini quyuya deyib. Mən də öz sirrimi o quyuya deyirəm. Vedrəni suyu çalxana-çalxana quyudan çıxarıb qarşımda yerə qoyuram. Sonra dodaqlarımı vedrənin qırağına dayayıb suyunu əvvəl öz yerimə, sonra sənin yerinə içirəm. Axı biz Savalandakı bulaqlardan su içməyə gedəndə əvvəl sənin təkidinlə mən su içərdim, sonra sən. Bu özü də sənin mənə nəzakət dolu hörmətin idi. Su içdikdən sonra yenidən quyu başına gedib başımı quyuya sallayıram. Gözlərimi qaranlıqda işıldaşan suya dikib dururam. Bəlkə quyuda nəsə pıçıldayan su mənə sənin quyuya dediyin sirri danışa. Əfsus ki, quyudakı su ilqıma dönür. Nə dinir, nə danışır. Yalnız sən o ilqımdan mənə gileyli-gileyli baxırsan. Mən isə günahkar-günahkar kirpiklərimi döyürəm. Əvəz mənə

heyvətlə baxsa da, mənə quyu başından çağırmağa cəsarəti çatmır. Mən özüm quyu başından qayıdıb Əvəzə: – Gedək! – deyirəm. Yola düzəlirik. Qırmızı körpüdən keçəndə sənin “Qırmızı körpü” şeirin yadıma düşür. Ürəyimdə oxuyuram:

**Məni nə zaman ki, möhnət təkləyib,
Sindən keçmişəm, Qırmızı körpü!
Çiyinə gah şəhər, gah kənd yükləyib
Daşıyan gücmüşəm, Qırmızı körpü!**

**Şimşək söndürmüşəm dodaqlarımla,
Qaya uçurmuşam dırnaqlarımla,
Mən səadətimi ayaqlarımla
Yollarda ölçmüşəm, Qırmızı körpü!**

**Yığmışam Savalan lalələrindən,
Sənəm isinmişdir şölələrindən...
Sənin kərpicinin halələrindən
Kürkümü biçmişəm, Qırmızı körpü!**

**Bulud dağılanda qartal qıyından,
Ağ ulduzlar doğdu ayna quyundan,
İsti “Üç dükən”in soyuq suyundan
Doyunca içmişəm, Qırmızı körpü!**

**Gözümə nur gəlib, dizimə təpər,
Soltan Savalana salmışam nəzər,
Doğma kəndimizi son dama qədər
Uzaqdan seçmişəm, Qırmızı körpü!**

**Ayrıldıq... Yolumuz təlaşla dolu,
Ürək od-alovla, göz yaşla dolu,
Min körpü olsaymış daş-qaşla dolu,
Sənsiz mən heçmişəm, Qırmızı körpü!**

**Külək kərpicini döyür bəlkə də,
Yaqut divarını əyir bəlkə də,
Qədim “Alaqaçı” deyir bəlkə də
Dünyadan köçmüşəm, Qırmızı körpü!**

**Mən gah şeir oxuyan, gah qələm çalan,
İllərdən illərə körpülər salan,
Rahət gələcəyin təmali olan
Döyüşdən keçmişəm, Qırmızı körpü!**

Sən arzularını daşlara çırpınları görürdün. Ürəyində: – İlanın zəhləsi yarpızdan gedər, yarpız da gəlib gözlərinin qabağında bitər – deyərdin. Yox! Sən ilan deyildin, peyğəmbər idin. Ancaq ilanları ovsuna sala bilmirdin. Qəribədir. Şairlər zaman-zaman bülbüllərin dili ilə gülləri vəfasız adlandırmışlar. Halbuki, güllər çox az yaşayır. Hətta bir fəsli də başa vura bilməyir. Solub-saralır, yanıb-qaralır, ovulub-tökülür... Bülbüllər isə bir dəfə də olsun gülləri yoxlamayır. Başqa güllərin ünvanlarına uçub təzə sövdəyə düşürlər. Şairlərsə bülbüllərin vəfasızlıqlarını görə-görə gülləri vəfasız adlandırırlar. Şairlər bəlkə də bülbüllərlə güllərin təmasındakı həqiqəti təhrif edirlər? Yox! Təhrif nədir? Həqiqəti insafsızcasına tapdalayırlar. Ancaq zənnimcə sən o şairlərə bənzəməyəcəksən. Güllərin halına yanacaqsan. Axı mən həmişə sənə inanmışam. Yenə də inanıram...”

Məktubu oxuyub qurtardıqdan sonra cibimə qoydum. Doğrudur, köhnə yaralarım təzədən qövr etdi. Ancaq nə etmək olar? Dözdüm. Axı ömür yolu yalnız

mənzillər cərgəsi deyil, həm də sınaqlar düzümüdür... Nahar vaxtı çatmışdı. Yerimdən qalxıb nahara getmək istərkən komitənin qapısında Mahmud Əzizi ilə qarşılaşdım. Salamlaşdıq. O tanınmış müəllim idi. Ərdəbil mədrəsələrindən birində dərs deyirdi. Özü də ictimai-siyasi-ədəbi hadisələrdə fəal iştirak edirdi. Komitəyə tez-tez gəlib gedirdi. Heç kim onu öz adı ilə çağırırmıydı. – Əzizi! – deyə səsleyirdi. O nəzakətdən yoğrulmuş həssaslığı ilə komitədə hamının hörmətini qazanmışdı. Əzizi ərklə mənə: – Hara belə tələsirsən? – dedi. Mən təbəssümlə – Nahara gedirəm. Yeməyə meylin varsa səni də qonaq edə bilərəm – dedim. Əzizi məhrəmliqlə: – Bir dəqiqə həyətdə məni gözlə, gəlirəm – dedi və içəridə kiminləsə görüşməyə getdi. Mənsə həyətdə var-gəl etdim. Əzizi içəridən tez qayıtdı. Küçəyə çıxdıq. O məsləhətlə mənə: – Mən bir restoran yeri bilirəm. Düzdür, bir az dalda yerdədir. Ancaq yemək-içməyinə söz ola bilməz. Gedək oraya! – dedi. Mən məmnuniyyətlə Əziziyə: – Madam ki, məsləhət bilir-sən, gedək – dedim. Biz yaşadığımız təlatümlü günlərdən həyəcanla danışa-danışa gedib Şeyx Səfi məqbərəsinin qarşısına çıxdıq. Şeyx Səfi məqbərəsi yalnız türbə deyil. Yox! Qədim, əlvan, zəngin tariximizin müəyyən yaşının ecazla dolu nadir mücəssəməsidir. Əzizi mənim Ərdəbilə təzə gəldiyimi bilirdi. Sanki indi yol yoldaşını şəhərin bəzi möhtəşəm tikililərinin keşməkeşlə dolu taleyi ilə tanış etmək istəyirdi. O Şeyx Səfi məqbərəsinə baxanda mən də onun gözlərinə baxdım. Qəribəydi.

Sanki Savalanın başında qatarlanmış bulud karvanının hamısı Əzizinin gözlərinə dolmuşdu. Təəssübkeş müəlim qürurla mənə: – Azərbaycanın bahadır hünərli, şair vüqarlı oğlu Şah İsmayıl Xətai bu məqbərədə uyuyur. Bilirsən daxildəki tamahkarlarla xaricdəki tamahkarlar bu zəngin məqbərənin başına nə oyun gətiriblər? Gözə dəyən qiymətli nə şeyi varsa, soyub aparıblar – dedi. Mənim xəyalımdan Vətənə həsr etdiyim şeirlərdən birinin dörd misrası keçdi:

**Qoynunda hər şeyi əla Vətənim
Hərraca qoyuldu, hərraca, dünya!
Sərvəti başına bəla Vətənim
Möhtaca çevrildi, möhtaca, dünya!**

Əzizi yanıqlı bir təəssüflə: – Deyirlər Şah İsmayılın qılıncı indi Türkiyə muzeylərindən birindədir. Bu həmən qılıncdır ki, Şah İsmayıl onunla Çaldıran döyüşündə Sultan Səlimin toplarının zəncirlərini doğraymış. Nəinki sərkərdələr, hətta Sultan Səlim özü də qılıncdakı təpərə qibtə edirmiş. Şah İsmayıl dünyadan nakam köçəndən sonra necə olursa o qılınc Anadolu türklərinin əlinə keçir. Sultan Səlimin sərkərdələri o qılıncı bir də sınaqdan keçirmək istəyir. Neçə-neçə hünərinə güvənən pəhləvan cüssəli sərkərdə bir-birini əvəz edə-edə o qılıncı var gücüylə top zəncirlərinə endirsələr də bir halqa da qopara bilmir. Qılınc isə hər dəfə zəncirlərə dəyəndə şaqqıldayır. Sanki lovğa sərkərdələrin acizliyinə qəhqəhə ilə gülür. Qılınc öz sirrini özüylə muzeyə aparmalı olur. Ancaq hansı sirr axıra

qədər açılmamış qalıb? Heç biri. Sən demə, qılıncın sirri bir bağlı mücrü imiş. Açarı isə Şah İsmayıl da imiş. Şah İsmayıl isə o açarı özüylə əbədiyyətə aparıbmış. O açar Şah İsmayılın ilahi gücü imiş! O ilahi güc möcüzələr yaratmağa qadir təpərə malik imiş. Neçə-neçə dəhşətli döyüşdən çıxan o qılınc isə sanki indi Türkiyə muzeylərindən birində dincəlir. Bəli! Öz doğma yurdunda yox, özgə yurdunda nəfəs dərir. Zaman-zaman, axın-axın o muzeyə gələnlər Şah İsmayılın əfsanəvi qılıncına heyran-heyran baxır. Qılıncın hələ də bitib-tükənməyən rəşadət dolu hekayətinə rıqqətlə qulaq asır. Muzeyin sahibi isə başqa diyarın məğrur oğlunun qılıncının şöhrəti ilə qürrelənir. Bəli! Qamış bizim yerdə bitib. Ancaq tütəyini özgəsi çalır – dedi. Sonra bir an susdu. Təzədən məhrəmliklə mənə: – Bilirsən bu nəyə bənzəyir? – dedi. Mən etirafla Əziziyə: – Yox! – dedim. Əzizi istehzayla: – Bu ona bənzəyir ki, sən gözəl bir şeir yazasan, o şeiri bir artist müəllifinin adını elan etmədən hərarətlə oxuya. Sonra alqış leysanında vicdanını itirib sənə heç gözlərinin ucuyla da baxmaya. Sən də öz yerində yana-yana qalasan. Tarixdə heç bir şah, sərkərdə, xadim Azərbaycanın böyük, müstəqil, qadir dövlət olmağı uğrunda Şah İsmayıl qədər mübarizə aparmamışdır. Mübarizə nədir? Şah İsmayıl bu uğurda neçə-neçə döyüşdə qılınc çalmışdır. Bəzən taleyi təhlükələrlə də qarşılaşmışdır. Bəli! Şah İsmayılın ya həlak olması, ya da əsir düşməsi qorxusu yaranmışdır. Ancaq Şah İsmayıl risq etməkdən çəkinməmişdir. Onun mahir

dövlətçilik qabiliyyəti sayəsində Azərbaycan şərqə sı-
ğışmayan əzəmətli bir dövlət olmuşdur. Bir ucu Qəzvi-
nə, bir ucu Dərbəndə, bir ucu İrəvana, bir ucu Borçalı-
ya gedib çıxmışdır. Azərbaycanın geniş nəfəs ala-ala
məğrur qanadlarını daha vüsətlə açmasında Şah İsmayı-
lın odlu qılıncı, ilhamlı qələmi, cürətli hünəri az iş
görməmişdir. Məqbərənin başındakı gümbəzə bax! Or-
da baş-başa çatmış beş qılınc Şah İsmayılın beş böyük
qələbəsinin rəmzidir. Ancaq o qələbələr qonşu dövlət-
lərin başçılarının gözləri götürmürdü. Şah İsmayılı
şərqdən Şeybani xan, qərbdən isə Sultan Səlim hədələ-
yirdi. Sultan Səlim Səfəvi şahına dəriş paltarı, dəriş
əşyaları göndərirdi. Yəni ki, sən hara, şahlıq hara? Sən
dədə-baba yolunla gedib dərişlik elə. Şah İsmayıl öz
təmkinini pozmayıb bu təhqirlərə dözüdü. Ancaq
ötkəm, sərt, acı cavablar göndərməkdən qalmırdı. Şah
İsmayıl Sultan Səlimin ona göndərdiyi “hədiyyə”lərin
müqabilində rəqibinə tiryək yollamışdı. Yəni Sultan,
sən arzularına yalnız xülyalarda çata bilərsən. Şah İ-
smayıl özünü bir də Sultan Səlimə tanıtdırmaq üçün
Şeybani xanın kəsilmiş başının içinə saman təpdirərək
Sultan Səlimə göndərmişdi. Sultan Səlimlə vuruşmaq
Şah İsmayılın nə arzusu, nə məqsədi deyildi. O, Çaldı-
ran döyüşünə məcburiyyət qarşısında girmişdi. Sultan
Səlimin təhqiramiz məktubları, lovğa ədaləri, yekəxana
hərəkətləri cavabsız qalmamalıydı. Ömrünün ən erkən
çağlarından qazandığı qələbələr Şah İsmayılın özünə
də, sərkərdələrinə də, əsgərlərinə də bir növ basılmaz-

lıq, yenilməzlik, arxayınlıq ruhu yaratmışdı. Qüvvətli
düşmənlə ölüm-dirim döyüşü ərəfəsində əmirilər də,
sərkərdələr də, əsgərlər də gecə səhərə qədər şərab
içib keflənirlər. Çaldıran döyüşü başlanan zaman Şah
İsmayıl bir dəstə qoruyucusuyla bildirçin ovuna gedir.
Çaldıran döyüşünün ən qızgın çağında düşmən topları-
nın zəncirlərini qılıncla doğrayan Şah İsmayılın atı qəf-
lətən büdrəyir. Özü də, atı da yerə yıxılır. Düşmənlər
yerə yıxılmış Şah İsmayıla doğru yüyürülər. Bu zaman
həm sifəti, həm də görkəmilə Şah İsmayıla çox bənzə-
yən Sultan Əli Mirzə: – Şah mənəm – deyər irəliyə atı-
lır. Düşmən əsgərlərini yayındırır. Şah İsmayıl xilas
olur. Sultan Əli Mirzə əsir tutulur. Şah İsmayılın qoşu-
nunun da odlu silahları, mancanaqları, tufəngləri, hətta
topları varmış. Ancaq üz-üzə döyüşdə deyil, uzaqdan,
xəlvətdən, pusqudan atəş açmaqla düşməni qırmağı Şah
İsmayıl heç cür şəninə sığışdırmayırmış. İgidliyi,
cəmərdliyi, cəngavərliyi üstün tuturmuş. Çaldıran döyü-
şündə Şah İsmayıl dövlətini itirməmişdi. Etibarlı silah-
daşlarını, sevimli qadını Taclını itirmişdi. Bəli! Onun
şahlıq qüruru tapdanmışdı, kişilik qeyrəti alçaldılmışdı.
Heç kəsin qarşısında əyilməyən Şah İsmayıl Sultan
Səlimə yalvarışlı məktublar yazırdı. Qadınının qaytarıl-
masını xahiş edirdi. Bu xahişlərə rədd cavabı alırdı.
Deyilənlərə görə Çaldıran döyüşündən öldüyü günə qə-
dər Şah İsmayılın üzü bir dəfə də gülməyibdir. Görə-
sən ölümdən qorxmayan insan varmı? Yox! Hətta
qəhrəman da ölümdən qorxur. Ancaq narahət hisslərini

təmkinlə rahatlaya-rahatlaya kimlərdənsə gizlədir. Axı, adi insan ölümündən qorxduğunu boynuna almayanda qəhrəman boynuna necə alsın? İnsan ölümündən nəyə görə qorxur? Onu öldürdüyünə görəmi? Heç də yox! Onun gözəl arzularını duymadığına, böyük işlərini yarımçıq qoyduğuna görə. Şah İsmayılın sehrlı qılıncı qınına girəndən sonra neçə-neçə amansız qəsbkarın qanlı qılıncı geniş Azərbaycan torpağını parça-parça doğradı. İndi Azərbaycan torpağı iki yerə ayrılmışdır. Yarısı Arazın bu tayında, yarısı isə o tayındadır. Ona görə də gərək Azərbaycanın adını çəkəndə yalnız bir kəlmə, Azərbaycan deməyəsən. Yox! Onda o adı eşidənlər Azərbaycanın yalnız bir tayını düşünür. O biri tayını unudur. Beləliklə, Azərbaycan nəinki torpaqda, hətta sözdə də ayrılır. Azərbaycanı bütöv görmək istəyən hər bir azərbaycanlı Azərbaycan! Azərbaycan! – deməlidir. Bəli! Nə qədər ki, Azərbaycanın parçalanmış torpağı bütövləşməyib, Azərbaycan sözü qoşa səslənməlidir. Özü də ucadan – dedi. Mən qətiyyətlə Əziziyə: – Elə qələm də taledə qılınca bənzəyir. O qədər qələm çalanlar olub ki... Ancaq hər yazı əsər olmayıb. Demək, təpər qələmdə deyil, qələmi işlədəndədir. Şah İsmayılın qılıncı da dünya şöhrəti qazanmasına görə Şah İsmayılı borcludur – dedim.

Biz Şeyx Səfi məqbərəsindən aralanıb fikirli-fikirli yola düzəldik. Yanaşı addımlaya-addımlaya köhnə bir məhəlləyə çatdıq. Mən Ərdəbili yaxşı tanımasam da belə bir məhəllədə fərli-başlı bir restoranın mövcudlu-

ğuna şübhələndim. Bir də axı, görünən kəndə nə bələdçi? İstədim təəccüblə yoldaşıma: – Əzizi, axı buralar heç restoranlı yerlərə oxşamır – deyəm. Ancaq gecikdim. Əzizi qarşımıza çıxan qapının çaxçaxını silkələdi. Qapının dalından addım səsləri eşidildi. Qapı açıldı. Bizi iri qara gözləri təbəssümlə dolu gənc, yaraşıqlı, mehriban bir qadın qarşıladı. Əzizi qürurla mənə: – Tanış ol, xanıməmdir – dedi. Mən indi bildim ki, Əzizi məni restorana yox, öz evinə gətirib. Özü də əli boş. Utana-utana əlimi qadına uzadıb adım dedim. O da əlini mənə uzadıb – Məhrəm – dedi. Beləcə, tanış olduq. Sonra heyrət dolu baxışlarımı Əzizin üzünə dikdim. Əzizi baxışımın mənasını başa düşüb güldü. Nəzakətlə mənə: – Bilirəm niyə elə baxırsan. Yəqin ürəyində deyirsən ki, biz restorana gedəcəydik. Bəs niyə evə gəlmişik? Hörmətli dostum bilməlidir ki, mən başqa bir dostumu bu gün evimdə nahara qonaq çağırmışam. İstəyirəm sən də o kiçik məclisdə iştirak edəsən. Mən sənəin şeirlərini o dostuma çox oxumuşam. O özü də sənəin şeirlərini mətbuat səhifələrində oxumuşdur. Uzaqdan-uzağa sənəin istedadına vurulmuşdur. İndi isə istəyirəm ki, siz yaxından tanış olasınız. Mən də arada savab qazanam. Etirazın yoxdur ki? – dedi. Mən səmimiyyətlə: – Yox! – dedim. Əzizi minnətdarlıqla: – Sağ ol dostum, biz yalanı ifşa etmək üçün dəridən-qabıqdan çıxırıq. Ancaq bəzən həqiqətin görə bilmədiyi işin öhdəsindən yalanın ləyaqətlə gəldiyini qiymətləndirmirik. Sənəin vüqarın elə siqlətlidir ki, arabir öz diləklərini də

basıb əzir. Fikirləşdim ki, sözümlü yerə salarsan. Sonra bu həm mənə, həm də sənə xəcalət olar. Düzü, elə sənənin dalınca gəlmişdim – dedi. Biz söhbətə elə qızıqmışdıq ki, sanki yanımızda sakit dayanan Məhrəm xanımı unutmuşduq. Bu isə laqeydlik idi. Mən Məhrəm xanımı yada salmaq məqsədilə dönüb dostumun ömür yoldaşına baxdım: – Xanım, sizinlə tanış olduğuma görə çox şadam – dedim. O maraqla mənə baxırdı. Axı, necə olduğumu indi görürdü. Mənə elə gəldi ki, Məhrəm xanımın mənə süzən iri qara gözləri bir az da iriləşib. O nəzakətlə mənə: – Əzizi düz deyir. O həmişə sizin şeirlərinizi əzbərdən oxuyur. Sizin şeirləriniz ürəyinizdən gəldiyi üçün daxil olduqları ürəklərdə də minnətsiz sakinləşə bilər. Siz bizim yoxsul evimizə xoş gəlib, səfa gətirmisiniz. Xahiş edirəm içəriyə buyurasınız – dedi. Sonra Məhrəm xanım qabağa düşüb bizi evə apardı. Evdə bir də mənə xoş gəlib, səfa gətiribsiniz dedi. Məhrəm xanımın “yoxsul evində” şərq mənərəsi ilə qərb mənərəsi bir-birini tamamlayırdı. Rəflərdə nizamlı düzülüş qab-qacaqlar, yük yerində səliqəylə yığılmış yorğan-döşəklər, döşəmədə naxış-naxış sayrışan xalılar özlərində şərq həyatını əks etdirirdisə, tavandan asılmış iri çilçıraqlar, küncdə qoyulmuş piano qərb həyatını xatırladırdı. Məhrəm xanım yemək mizinin üstə əlvan nemətlərlə dolu geniş bir süfrə açmışdı. Sanki Məhrəm xanımın ürəyinin böyüklüyü açdığı süfrəyə də sirayət etmişdi. O eyhamla ərinə: – Sənənin ailənin Əzizi olsa da, şairin xətri hamının yanında əziz-

dir. O mütləq yuxarı başda əyləşməlidir – dedi. Sonra mehriban təmaslı əlilə qolumdan tutub mənə yuxarı başa apardı. Mən də yuxarı başda bir stul çəkib əyləşdim. Elə təzəcə əyləşmişdim ki, həyət qapısı döyüldü. Əzizi qapını açmaq üçün həyətə düşdü. Məhrəm xanım isə mətbəxə getdi. Əzizi yaraşlıq bir gəncə otağa daxil oldu. Üzünü mənə tutub sevinclə: – Sənənin şeirlərinin pərəstişkarı olan dostum budur. Yolda haqqında sənə bir qədər danışmışdım. İndi buyurun, özünüz yaxından tanış olun! – dedi. Gənc iri addımlarla mənə sarı gələndə mən də ayağa qalxıb ona sarı yeridim. Əl verib görüşdük. O mənim adımlı bilirdi. Ancaq buna baxmayaraq mən adımlı dedim. O da: – Əttar Bağbani! – dedi. Sonra deyəsən mənim bir az heyrləndiyimi görüb elə ayaq üstəcə izahat verdi. Dedi ki, atam əttardır. İlk övladı mənəm. Atam öz peşəsinin naminə adımlı Əttar qoyubdur. Mənim adımlı Əttardır, sənənin isə özün əttar-sən. Sanki Savalanda bitən çiçəklərin ətrini şeirlərinə hopdurubsan. Adam o şeirləri oxuyanda həm nadir ətir duyur, həm də dərin mənə. Bu da olar, ləzzət üstə gəl, ləzzət. Bəs nəticəsi necə alınar? Calaqdan yaranmış zəngin nəşə! Mən minnətdarlıqla Əttara: – Bu dost nəfəsli, dost baxışlı, dost mülahizəli təriflərə görə sizə təşəkkür edirəm – dedim. Sonra keçib yerimdə əyləşdim. Əzizi ilə Əttar mənə yaxın, süfrə ətrafında qabaq-qənşər əyləşdilər. Məhrəm xanım mətbəxdən Əzizini köməyə çağırırdı. Əzizi getdi. Sonra onlar isti xörəkləri mətbəxdən süfrəyə daşıdılar. Əzizi özü də əyləşib,

əlini süfrəyə uzadaraq səxavətlə bizə: – Xahiş edirəm, buyurun! Xörəkləri soyutmayın! İsti-isti yeyin! – dedi. Biz – bismillah – deyib əlimizi süfrəyə uzatdıq. Otağı buğlana-buğlana ətriylə dolduran plov sanki deyirdi: – Zəfəranımın sarılığına baxmayın, üzüm sizin yanınızda ağdır. Bir görün məni necə gözəl bişirib. Elə gözəlin bişirdiyi plov pis olarmı? Yeyin! Yaxşı yeyin! Nuşucanız olsun! Nə gizlədim. Çoxdandı ki, evdə bişən nəinki plov, heç şorba da yeməmişdim. Plovu isə bütün şərq xörəklərinin tacı hesab edirlər. Ancaq plovu sıxıla-sıxıla yeyirdim. Sən demə, Məhrəm xanım göz qoyurmuş. O ayağa qalxıb mənə yaxınlaşdı. Sonra hərərlə: – Siz meydanlarda şeir oxuyanda gur səsiniz elə yayılır ki, gedib Savalanı da bürüyür. Amma indi dost süfrəsinin kənarında sıxılırsınız – dedi. Sonra əlim çatmayan neçə-neçə nadir nemətdən də qayğıyla qarşıma yığdı ki, yeyim. Daha sonra gileylə Əziziyə: – Sən də heç qonağının yeməyi ilə maraqlanmırsan – deyib yerində əyləşdi. Biz yeyirdik, içirdik. Kişmiş arəğinin şəffaf damlları sanki parlaqlıqda Məhrəm xanımın ağ, nazik, kövrək şama bənzəyən barmağındakı üzüyün üç almas qaşılı ilə yarışa girmişdi. Parlaxa-parlaxa göz qamaşdırırdı. Məhrəm xanım yalnız özü düzəltdiyi ətirli şərbətdən içirdi. Şərqdə yemək zamanı danışmaq nəinki nemətə hörmətsizlik, hətta günah sayılır. Biz əlimizi süfrədən çəkəndən sonra Məhrəm xanım yemək süfrəsini yığışdırıb çay süfrəsi açdı. İndi istənilən qədər danışmaq olardı. Əttar maraqla Məhrəm xa-

nıma: – Ömür yoldaşınızın dediyinə görə siz Tehran danişgahının ədəbiyyat fakültəsini bitiribsiniz. İndi şəhərimizin qız mədrəsələrindən birində ədəbiyyatdan dərs deyirsiniz, Firdovsinin, Xəyyamın, Sədinin, Hafizin hikmət yüklü misralarını nəinki məharətlə əzbərdən deyirsiniz, hətta gözəl təhlil də edirsiniz. Xahiş edirəm Hafizin ürəyinizə yatan bir qəzəlini bizim üçün oxuyasınız. Mənə elə gəlir ki, sizin bu iltifatınızdan Hafizin ruhu məmnun qalar, biz isə feyziyab olarıq – dedi. Məhrəm xanım təbəssümlə Əziziyə baxdı. Əzizi isə gözlərini divardan asılmış tara dikdi. Ayağa qalxıb tarı köynəkdən çıxartdı. Sonra təzədən əyləşib tarı sinəsinə basdı. Üzünü Məhrəm xanıma çevirib Hafizin qəzəlinin ilk misrasının ömür yoldaşının titrək dodaqlarından qopacağı anı gözlədi. Nəhayət, o an gəldi. İlk misranı da gətirdi. Tarın simləri isə o misranı “Humayun” ovqatıyla qarşıladı. Bəli! Məhrəm xanım Hafizin qəzəlini “Humayun” üstə oxuyurdu. Mən Məhrəm xanıma baxdım. Qəribədir. O, iri qara gözlərini yummuşdu. Qəzəl sevgi mövzusunda yazılmışdı. Sanki Məhrəm xanım qəzəli ucadan oxumaqdan utanıb rıqqətlə pıçıldayırdı... Mən də, Əttar da Hafiz misralarına savadlı, məlahətli, ağıllı bir xanımın nadir ifasında heyran-heyran qulaq asırdıq. Qəzəlin son misrası Məhrəm xanımın titrək dodaqları arasında çırpınanda mən də, Əttar da əl çaldıq. Sanki son misra hürküb harasa uçdu. Yalnız bu zaman Məhrəm xanım gözlərini açıb bizə baxdı. Bəlkə də o, qəzəli necə oxuduğunu bilmək üçün bizə yoxlayıcı nə-

zərlə baxdı. Biz isə hələ də əl çalırdıq. Sanki bir-birinə dəyən əllərimizin qızartısı Məhrəm xanımın yanaqlarına köçdü. Onun ağ yanaqları allandı. O, yaraşlıq başını azca aşağı əyib yenə pıçılıyla: – Təşəkkür edirəm – dedi. Düşündüm ki, belə məqamda əlimdə bir dəstə təzətər qızılgül olsaydı, Məhrəm xanımın qucağına atardım. Sonra ürəyimdə: – Yox! – dedim. Məhrəm xanıma kənardan atılmış qızılgül dəstəsi gərək deyil. Ona görə ki, Məhrəm xanımın al yanaqları elə canlı qızılgül dəstələridir. Əzizi isə hələ də heyrət içində donub qalmışdı. Dinib-danışmırdı. Tarı sinəsinə elə sıxmışdı ki, sanki harasa qaçacağından qorxurdu. Əttar təvazökarlıqla mənə: – Mən ədəbiyyatçı deyiləm, həkiməm. Ancaq sizin “Yumruq”, “Ziddi-faşist”, “Cövdət”, “Vətən yolunda” ruznamələrinə çıxan şeirlərinizi məmnuniyyətlə oxuyuram. Mənə elə gəlir ki, şairin mövzu dairəsi geniş olmalıdır. O yalnız ictimai-siyasi mövzularda şeirlər yazmaq kifayətlənməməlidir. Doğrudur, şair ictimai-siyasi hadisələrdən kənarda yaşaya bilməz. Amma şairin öz sənət aləmi də olmalıdır. O aləmdə təbiət də, hikmət də, məhəbbət də öz naxışlarıyla nümayiş etdirilməlidir. Xüsusilə də sevgi! Axı biz sevgi bəsləmədiyimiz nemətdən imtina edirik. Bəli! Bizim hər şeylə münasibətimiz sevgimizlə qiymətləndirilir. Yaxşı olar ki, siz də bir sevgi şeiri oxumaqla duyğularımızı təzələyəsiz – dedi. Mən hörmətlə Əttara: – Baş üstə! Çalışaram! – dedim. Sonra gizli sevgi haqqında yazdığım bir şeirimi pıçılıyla yox, şəstlə oxumağa başladım.

Özü də əzbərdən! Əzizinin sinəsində xumarlanan tar silkələndi. Mənim ilk misramı “Rast” ovqatı ilə qarşıladı. Mən tarı musiqi alətlərimizin tacı hesab edirəm. Tar qadir, məğrur, şaqraq səsilə bir orkestri idarə edə bilər. Tarın hünəri qarşısında baş əyirəm. Ancaq kamançanı özümə daha yaxın sayıram. Bir qədər dəqiq desəm, bu yaxınlıq kamança ilə mənim yox, kamança ilə mənim qələmim arasındakı məhrəm, qısa, aydın məsafədir. Haçan bir şeir yazmaq istəyəndə hardasa bir kamança həzin-həzin dinəndə qələmi yavaşca kağızın üstünə qoyub kamançanı dinləyirəm. Bir az sonra qələmi götürüb yazıram. Sanki kamançadan qopan avazlar mənim qələmindən çıxan misralara hopur. Yox! Sanki, o dinən kamança sinəsi yanğıyla dolu bir şairə dönür. Gizlicə otağıma girib qələmimi kağızın üstündən götürür. Sonra yazacağım şeiri o yazır... Mən Əzizinin tarın simləri üstə yeridiyi “Çahargah”la ayaqlaşa-ayaqlaşa oxudum:

**Sirlər yaşmaq tutub məndən qaçsa da,
Bildim hansı yerin, hansı göyündür.
Bir gün hər sirrini dünya açsa da,
Yenə də sirr dolu nəhəng düyündür.**

**Gülüm! Sirsiz dünya bir hikmət kimi
De, hansı mənanı saxlar özündə?
Darvazası açıq bir həyət kimi
O, maraqsız olar insan gözündə.**

**Mən səni sevsəm də aydın baxışla,
Ünvanım haradır? Sırr dolu gecə!
Sevgim yuyunsa da leysan yağışla,
Açılmır, qapalı qalır o qönçə!**

**Qalsın! Gözdən düşmür hər saydan qalan,
Mən nə xahiş, nə də qılıq sevirəm.
Ancaq inam dolu sabahı olan
Qönçəni pardaxdan artıq sevirəm.**

**Bir də nə gizlədim, sirrimi açmaq
Baha başa gəlib mənə dünyada.
Sirrimi uçurub dalınca qaçmaq
Mənə dərd gətirər yenə dünyada.**

**Qoruqlaşan sirrin özü də gülüm,
Sevəndən dözüüm yox, sədaqət istər.
Sevginin bir səssiz sözü də gülüm,
Sevəndən haray yox, hərarət istər.**

Mən şeiri oxuya-oxuya canlı bir həqiqətin şahidi də oldum. Sən demə, dilsiz baxışlar da danışa bilərmiş. Şeirinin yarısına çatar-çatmaz Məhrəm xanım heyrlə Əziziyə baxdı. Qara qaşları əyildi. İki qara sual işarəsinə döndü. Sanki Məhrəm xanım pıçıltıyla ömür yoldaşından: – Dostun bu nisgil dolu şeiri kimə yazıb? – soruşdu. Əzizi isə sükut içində çiyinlərini çəkmədi. Bu can qurtaran hərəkəti yalnız hansı məsələdənsə xəbəri olmayan adamlar edirlər. Əzizinin qara kirpikləri sanki yuxarıya dartıldı. Sonra qara nida işarələrinə dönüb cərgələndi. Sanki bu barədə ömür-gün yoldaşına sonra danışacağını Məhrəm xanıma qətiyyətlə bildirdi. Əzizi

mənim yaxın kənddən şəhərə gəldiyimi, kənddə xalam qızının göbəkəsdim olduğunu bilirdi. Bunları ona danışmışdım. Yəqin o da Məhrəm xanıma danışacaqdı. İndisə, iki ömür yoldaşının sakit-sakit, məhrəm-məhrəm, nigaran-nigaran baxışmağı yalnız bir an çəkdi. Məhrəm xanım dönüb mənə baxanda sual dolu ciddi baxışı məni yumşaltdı. Şeir sona çatdı. Hərərətli alqışlar altında gizli sevginin pərdəsini özüm açmalı oldum. Dedim ki, Vətənin sahəsi özündə neçə-neçə Vətən yerləşdirir. Bu Vətənlər qucaqlarında doğulan insanların ilk Vətənləridir. İnsanlar bir-birinə bənzəyirmi? Yox! Bir Vətənin sinəsinə səpələnmiş Vətənlər də bir-birinə bənzəmir. Bəli! Hər şəhərin, qəsəbənin, kəndin məhrəmlikdə də, gözəllikdə də, qayğıda da öz mövqeyi var. Mənim də babamın, nənəmin, atamın, anamın, sonra özümün vətənimiz Savalan ətəyindəki Çanaxbulaq kəndi olmuşdur. Mən o kənddə göbəkəsdim olan bir qızı sevirdim. O da məni sevirdi. Atalar deyib ki, odla su bir yerdə yaşaya bilməz. Bu həqiqətdir. Şimşək də, yağış da palaz boyda buludun içində doğulur. Ancaq ayrılmaq məsələsini sonraya qoymurlar. Yox! Elə doğulan tək ayrılırlar. Şimşək alovlanma-avlovlama harasa gedir. Yağış isə heç yerə getmir. Elə doğulduğu buludun altındakı torpağa səpələnir. Bizim ayrılığımız şimşəklə yağışın ayrılığına bənzəmədi. Yəni, elə doğulan tək ayrılmadıq. Mənim sevgi yolum o qədər də uzun deyildi ki, əzabı da çox olsun. Yox! Sevgi yolum elə öz kəndimizdə başlayıb, öz kəndimizdə də qurtarırdı. Ancaq sən demə, uzun yolun

sonunun görünməməsi dəhşət deyilmiş. Yox! Qısa yolun sonunun görünməməsi dəhşət imiş. Mən xalam qızından əlimi tamam üzəndən sonra ümidin qapısında boynumu burub dayanmadım. Ümid insanı arxayın sala-sala aldadır, aldada-aldada yorur, yora-yora məhv edir. Bəli! Ümid daha xeyirxah yox, cinayətkar olur. Beləliklə, mən ümiddən də əlimi tamam üzüb kənddən çıxdım... Deyirlər yağın plova nə zərəri? Yox! Plovun yağı çox olanda adamın ürəyini vurur. Yemək olmur. Xəyalı çox qəmlə yükləmək olmaz. Yüku ağırlaşan xəyal nikbinlik yox, bədbinlik yoluna düşər. Nikbinlik yolu mənzilə çatmaq üçün xəyaldan hünər dolu qartal uçuşu istəyər. Çox qəmlə yüklənən xəyal isə o istəyi yerinə yetirə bilməz. Bədbinliyin qolları üstündə ətalətə bürünüb mürgüləyər... Savalanda bulaq çoxdur. Hər bulağın da öz dəyəri var. Mən o bulaqların suyundan içə-içə şeir yazmışam. Az qala özüm də bulaq olmaq istəmişəm. Sonra Savalanı addım-addım gəzmişəm. Ancaq bir dənə də olsun arzuladığım bir şəlalə görməmişəm. Sonra düşünmüşəm ki, onsuz da Savalanın bulaqları çoxdur. Mənsə heç olmasa arzuladığım bir şəlalə olum. Həzinhəzin yox, gurlaya-gurlaya axım. Elə o zamandan çılgınlığım başladı... Siz gecələr buludlu göydə Aya baxmısınız mı? Ay sanki özünə güvənə-güvənə qürurla yanır. Birdən yaxınlığındakı bulud Aya sarı sürünür. Ayı aramaram çulğayır. Ay buludun içində də şəstlə yanır. Ancaq sonra sozara-sozara yanır. Daha sonra bulud içində itir. Sanki sönür. Amma elə bu zaman göydə qara çadıra

dönən buluddan xeyli kənardakı qaranlıqda ağ zolaqlar parlayır. Bu ağ zolaqlar yeri məlum olmayan Ayın öz ətrafına saldığı işıqlardır. Ay bu sehriylə özünün hələ sönmədiyini, hardasa yenə yandığını sübut edir. Yox! Ay ağ zolaqları öz heyranları ilə öz arasında ağ yollara döndərir. Qapısını da açır. Vəfalı heyranlarım istədikləri vaxt içəri girə bilərlər deyir... Mənim göbəkəsdim də Aya bənzəyir. İndi özü yanımda olmasa da işığı ömrümün göyündən çəkilmir. Bəlkə o hələ də haradasa mənim üçün yandığını sübut edir. Qapısını isə mənim üzümə özü yox, anası bağlayıb. Bəzən qulaqlarıma o qızın səsi gəlir. Sanki o deyir: Mənim oxuyacağım şeirdən əvvəl Əzizinin tarı dilə gəldi: Mən “Segah” üstə oxudum:

**Külək döyür qapını,
Sanıram sən döyürsən.
Ürəyim sevindikə
Daha da şən döyürsən.
Mən açırım qapını,
Külək içimə dolur.
Ürəyimdə diləyim
Qönçələnmiş solur.
Qaşlarımın hər biri
Bir hilal ola-ola,
Neçə-neçə aşiqin
Canını ala-ala,
Hələ bədrənməmiş,
Sönürəm astanada.
Sual işarəsinə
Dönürəm astanada.**

**Mən fəryadla çəksəm də
Həsrətin əzabını,
O, sükutla yubadır
Sualın cavabını.**

Alqış gurladı... Mən etirafla məclisdəkilərə: – Biz sevdik, sevildik. Ancaq sonralar xalamın narazılığı ucbatından bir-birimizdən ayrılmağa məcbur olduq. Mən alovlanma-alovlanma kənddən uzaqlaşdım. Göbəkkəsdim isə ağlaya-ağlaya kənddə qaldı – dedim.

Əzizi məhrəmliklə mənə: – Tehran universitetində mənimlə Məğrur adlı bir Təbrizli gənc oxuyurdu. Şair idi. Güzəl şeirlər yazırdı. Qəribədir. Həmişə də vüqarlı sevgidən yazırdı. Aramız yaxın idi. Bir dəfə o mənə Təbrizdə bir dövlətli adamın qızını sevdiyini, ancaq qızın bir qüsuru olduğunu dedi. Mən o qızla maraqlandım. Həmə gəncə yəqin o qız o qədər də gözəl deyil dedim. Gənc sakitcə gülə-gülə başını buladı. Sonra qətiyyətlə: – Yox! Dünya gözəlidir – dedi. Məni heyrət bürüdü. – Yəqin o qız səni sevmir – dedim. Gənc yenə sakitcə gülə-gülə başını buladı. Sonra yenə qətiyyətlə: – Yox! Məni özündən də çox sevir – dedi. Məni hiddət titrətdi. – Yəqin qızın valideynləri sizin sevginizə mane olur – dedim. Gənc yenə sakitcə gülə-gülə başını buladı. Sonra yenə qətiyyətlə mənə: – Yox! Qızın valideynləri bizim evlənməyimizə can-başla razıdır – dedi. Mən dəhşətə gəldim. Hiddətlə: – Bəs onda o qızın qüsuru nədir? – dedim. Bayaقدan gəncin dodaqlarına qonmuş gülüş harayasa uçub getdi. O tutula-tutu-

la: – Qızın qüsuru odur ki, dövlətlidir. Mən isə kasıb olsam da, məğrur şairəm. Boynum minnət altında əyilə bilməz – dedi. Əttar hərarətlə mənə: – Siz coşğun şairsiniz. Sizin şeirlərinizi nə sakit oxumaq olur, nə də sakit dinləmək. Mən səmimiyyətlə Əttara: – Sözü doğru, siz məni coşğun şair adlandırırsanız da özüm coşğunluğumdan narazıyam – dedim. Əttar məzəmmətlə: – Çox nahaq yerə – dedi. Mən şikayətlə: – Ona görə ki, coşğun şairlər hissə tez qapılır. Məcəzaya uyuşmayan bir şeyi ölçüb-biçməmiş özündən çıxır. Hətta öz inadı ucbatından həyatını təhlükəyə də atır. Sakit şairlər isə tələsmək nə olduğunu bilmir. Rəhmətlik Nəbatidemişən “bu baş bu meydana gəlsin, gəlməsin?” deyə dönə-dönə götür-qoy edir – dedim. Əvvəl Əttar, sonra Əzizi qəhqəhəylə güldü. Məhrəm xanım isə uğunub getdi. Handan-hana üçü də yaylığını çıxarıb gül-məkdən yaşaran gözlərinin yaşlarını sildi. Əzizi nəzakətlə mənə: – Səhvin var, dostum, coşğun bulaqlar sakit bulaqlardan daha təmiz olur. Bəli! Sakit bulaqlarda xılt da nəzərə çarpır. Coşğun bulaqlarda isə yox! Coşğun bulaqlar özlərində xıltın məskən salmasına imkan verməzlər. Onu fəvvarə təkənli nəfəslərilə vurub kənara atırlar. Təbiət bəlkə səni də ona görə coşğun yaradıb ki, xılt deyilən şeyi özünə yaxın qoymayasın. Həmişə şəffaflıqla göz qamaşdırasan. Sən də təmənnəsiz səxavəti üçün təbiətə təşəkkür edəsən – dedi. Sonra tarı “Şahnaz” üstə kökləyib üzünü mənə tutdu. Bu o demək idi ki, bir şeir də oxu! Mən də oxudum:

**Mən dünyada yalnız səni ansam da,
Sən məni bəlkə də unudacaqsan.
Mən səni bürküdə gəzib yansam da,
Sən məni kölgədə unudacaqsan.**

**Yalçın qayaların dik başlarında
Qəzəb sətirlənsə sıx qaşlarında,
Yumru-yumru axan göz yaşlarında
Qabaran hikkədə unudacaqsan.**

**Mən ömür sürəndə kənddən uzaqda,
Təklük də əritsə məni, fəraq da,
Kimsə məni sevsə özgə torpaqda,
Sən doğma ölkədə unudacaqsan.**

**Aylı gecələrdə görüşdüyümüz,
Mehriban-mehriban gülüşdüyümüz,
Narazı-narazı küsüşdüyümüz
Çinarlı döngədə unudacaqsan.**

**Yaxud məşəqqətli halıma yanıb,
Keçmiş maraqlı bir yuxu sanıb,
Məni bircə anlıq özündə anıb,
Sonrasa özgədə unudacaqsan!**

**Yox! Mən günahsızam! Fələk də bilir,
Anan günahkardır, mələk də bilir,
Sən məni nə kənddə, ürək də bilir,
Nə də ki, bölgədə unudacaqsan.**

Şeir qurtardı. Alqış başlandı. Məhrəm xanım təntənəylə mənə: – Mərhaba! Var olsun belə sonluq! Bayaq dostunuz coşğunluğun bir cəhətini izah elədi. Təmizli-

yini! Özü də gözəl izah elədi. Amma coşğunluğun bir cəhəti də var. O da istedaddır! Neyləmək. Şahlar ya istedadı görə bilmirlər, ya qiymətləndirmək istəmirlər. İstedad sənətkarın arxası, dayağı, iradəsidir. Ona görə də istedadlı sənətkarlar bir qədər məğrur olurlar. Mən Tehran dənizgahında təhsil alarkən rəfiqələrimdən maraqlı bir əhvalat eşitdim. Dedilər ki, İranın istedadlı rəssamı Kamalülmülk hələ sənət zirvəsini fəth etməmiş öz məharətini təkmilləşdirmək məqsədilə məşhur bir fransız rəssamının yanında şagird qalmaq üçün Parisə gedir. Fransa rəssamı İranın gələcək Kamalülmülkünü qayğıyla şagirdliyə qəbul etsə də elə ilk görüşdə sınaqdan keçirmək istəyir. Hava çox isti imiş. Fransa rəssamı gələcək şagirdinə deyir ki, dodaqlarım susuzluqdan quruyub. Fincanı götür. İmarətin altındakı zirzəmidən axan kəhrizin suyuyla doldurub gətir. Bəlkə içib yanğımı söndürəm. Gələcək şagird dinməz-söyləməz fincanı götürüb zirzəmiyə gedir. Nə görsə yaxşıdır? Dum-duru bir kəhriz axır. Kəhriz elə parlaqdır ki, əyilib səthinə baxsan öz əksini görürsən... Əyilib fincanı kəhrizin suyuyla doldurmaq istəyəndə fincan kəhrizə dəyib sınır. Gələcək şagird yaman təlaşa düşür. Bir çarə aramaq üçün diqqətlə ətrafına baxır. Sonra diqqətli baxışlarını ətrafdan yığıb peşiman-peşiman kəhrizə dikir. Birdən donan kəhrizin yanında o da heyrətlə donub qalır. Sən demə, kəhriz həqiqi kəhriz deyilmiş. Fransa rəssamının sehri fırçasının möcüzəsiymiş. Gələcək şa-

gird haçandan-haçana özünə gəlir. Elə kəhrizin içində bir ölü pişik əksi çəkir. Yox! Çəkir demək azdır. Yaradır! Sonra Fransa rəssamının yanına qayıdır. Fransa rəssamı gələcək şagirdin su gətirmədiyini görüb süni təəcüblə: – Bəs su hanı? – deyə soruşur. Gələcək şagird qürurla Fransa rəssamına deyir ki, ustad, biz müsəlmanlıq. Pişik ölüsü düşən kəhrizdən su götürmürük. Çünki o kəhrizin suyu murdar sayılır. Sizin kəhrizin içində də pişik ölüsü vardı. Ona görə sizə su gətirə bilmədim. Bu dəfə Fransa rəssamı heyrət içində donur. Haçandan-haçana müsahibinə: – Canım, nə ölü pişik? Nə murdarlıq? O kəhriz göz yaşından da təmizdir – deyir. Gələcək şagird təkidlə: – Ustad! Mənə inanmırsınızsa, gedək kəhrizə bir yerdə baxaq. Bəlkə onda mənə inandınız – deyir. İki rəssam birlikdə kəhrizə baxmağa gedir. Fransa rəssamı ilhamla yaratdığı kəhriz əksinin sinəsindəki ölü pişik əksinə həyəcanla baxdıqdan sonra məsələnin nə yerdə olduğunu başa düşür. Sonra üzünü döndərərək gələcək şagirdə mənalı-mənalı baxır. Deyirlər ustadını keçməyən şagird yerində sayan əsgəri andırır. Ancaq gələcək şagird Fransanın rəssamından hələ bir şey öyrənməmiş öz bacarığını göstərir. Bəli! Ustad sənət yarışında şagirdə məğlub olur. Ancaq şagirdinin qabiliyyətinin daha da inkişaf etməsi üçün əlindən gələni əsirgəmir. Zaman keçir... İran rəssamı Fransadan İrana qayıdır. Bir gün Rza şah daha da püxtələşib İranın Kamalülmülkü sayılan rəssamı hüzuruna çağıtdırır. Deyir ki, gərək mə-

nim qurşaqdan yuxarı əksimi şahənə tərzdə çəkəsən. Bütün məharətini sədaqətlə o əksdə nümayiş etdirəsən. Rza şahın qəddarlıqla dolu zülmələrini gözlərilə görə Kamalülmülk bu işi boynuna götürmür. Onda Rza şah etinasız rəssamın boynuna qütbət yükü şələlətdirir. Kamalülmülkü İranın cənubuna sürgün elətdirir. İqlimdən-iqlimə düşən qərib rəssam nəfəsi od saçan diyarda xəstələnir. Rza şahın Tehrandan göndərdiyi adamlar rəssamdan daşı ətəyindən tökməyi, şahın əksini çəkməyi xahiş edirlər. Kamalülmülk sözünün üstündə durur. Özünün Rza şahdan qat-qat yüksəkdə olduğunu göstərir. Ona görə də heç bir tibbi yardım almayan qərib rəssamın ömrü cənubun cəhənnəm istisində əriyib gedir. Bəli! Məğrur rəssam öz doğma Vətənindən çox uzaqda intizarla dolu gözlərini əbədi yumur. Bu acı xəbəri nə mətbuat yazır, nə də radio deyir... Yox! Dünya kor olur. O boyda itkini görmür. Fəciylə dolu hekayətini qulaqlarıyla eşitsə də ağlamır. Axı kor gözdə yaş olmaz. Olsa da, axmaz... Eh, dərd bir olsaydı nə vardı ki? Adam bir kişimişi bir dəfəyə necə udursa, dərdi də elə udardı. Ancaq dərdlər bir-birinin içindən çıxan gəlinciklərə bənzəyir. Gəlinciyi açanda içindən çıxan başqa gəlincikləri onun yanında sıraya düzülür. Doğrudur, açılan gəlincik bir az iri, içindən çıxan gəlinciklər isə bir az xırda olur. Ancaq nə olsun? Gəlincik elə gəlincik, dərd elə dərddir. İstər böyük, istər kiçik olsun. Sən demə, dərdlərlə dolu dünyada mıxı mismar eləyən bir

kişi də varmış. Deyirlər bir şah ailəsiylə harasa getməyə hazırlaşmış. Şahın gözəl bir qızı varmış. Ata qızının üstündə əsirmiş. Şah heyrətlə dolu baxışları ovsunlaya biləcək gözəl qızına özünə layiq bir kəcavə düzəltməyə qərarına gəlir. O şəhərin məşhur dəmirçisini çağırıb deyir ki, biz sabah ailəliklə səfərə çıxacağıq. Sən gərək sabaha qədər qızıma yaraşan bir kəcavə düzəldəsən. Bu mənim əmrindir. Əgər sən bu əmri yerinə yetirməsən, boynunu vurduracağam. Bəli! Kəcavə sabaha hazır olmalıdır. İndi gedə bilərsən. Ancaq dəmirçi getmir. Boynunu çiyinə qoyub məlul-məlul şaha baxır. Sonra qorxa-qorxa: – Qibleyi-aləm, o kəcavəni düzəltmək üçün özü ağırlığında mıx lazımdır. O qədər mıxı isə bir gecənin içində hasil etmək mümkün deyil – deyir. Şah qəzəblənir. Təkəbbürlə dəmirçiyə: – Onda sənənin boynunu elə indi vurduracağam – deyir. Sonra cəlladı çağırtdırmaq istəyir. Vəzir qabağa yeriyir. Şahdan möhlət alır. Deyir, bilmək olmaz. Bəlkə dəmirçi kəcavəyə lazım olan mıxları elə bu gecə düzəltdi. Şah qəti hədəylə dəmirçini buraxır. Dəmirçi həyəcan içində evinə qayıdır. Əhvalatı qadınına danışır. Qadın təsəlliylə ərinə: – Darıxma, mıxı mismar eləyən kişi var – deyir. Ancaq kişi darıxır. Bir gecədə o qədər mıxı düzəldə bilməyəcəyini anlayıb əlini ağdan-qaraya vurmur. Evin içində gəzə-gəzə sabah şah sarayında boynunun vurulacağını vahiməylə gözləyir. Bəli! Səhəri gözlərilə açır... Səhər tezdən dəmirçinin qapısı

guppa-gupla döyülür. Bu zaman dəmirçinin ürəyi də guppa-gupla döyünür. Az qalır vahimədən bağı çatlasın. O, əlləri əsə-əsə qapını açır. Qarşısında iki zorba dövlət məmuru görünür. Dəmirçi ürəyində dəhşətlə, yəqin bunlar boynunu vurmaq üçün məni aparmağa gəliblər – deyir. Ancaq məmurların yaşlısı hüznü səslə dəmirçiyə: – Usta, şah gecə vəfat edib. Vəzir buyurdu ki, kəcavə üçün düzəltdiyin mıxları şahın tabutunu hazırlamaq üçün mismara çevirəsən – deyir. Dəmirçi özünə gəlir. Üstəlik, ürəyində sevinir də. Ancaq sevincini bürüzə vermədən məmurlara: – Baş üstə – deyir. Dəmirçinin qadını sevinə-sevinə ərinə: – Sənə demədimmi mıxı mismar eləyən kişi var? – deyir. Dəmirçi şahın tabutuna vurmaq üçün günortaya qədər bir neçə mismar düzəldib özüylə saraya aparır... “Mıxı mismar eləyən kişi var” sözləri isə zamandan-zamana, nəsil-dən-nəsilə keçir. Bəli! Keşməkeşlərlə dolu dünyada kim müşkülə düşürsə, dodaqları altında o ümidlə dolu sözləri pıçıldayır. “Mıxı mismar eləyən kişi var”. O şahla Rza şahın taleyində az da olsa oxşarlıq vardır. İkinci Dünya müharibəsi ərəfəsində Hitlerlə dostluq etməyə çalışan Rza şah İranın vətənpərvər ziyalılarını yaman gözümçixdiyə salmışdı. Sanki, qəddar hökmdar yaradıcı sənətkarları sıxıb sularını çıxartmaq istəyirdi. İranda yaşayan millətlərin günlərini isə göy əskiyə bükürdü. Ancaq müttəfiqlərin qoşunları İrana daxil olanda Rza şah İranda qala bilmədi. İran xalqlarının

qəzəbinə düçar olacağından qorxub xaricə qaçdı. Sonra da uzaq bir adada öldü... Nahaq deməyiblər ki, allah dağına baxıb qar yağdırar...

Unutmayın ki, sizin coşğunluğunuzun iki möhkəm qanadı vardır. Biri təmizlik, biri də istedad! Siz bu iki doğma qanadla sənətin zirvələrinə qalxıb gələcəyiniz məşhur şairlərinə ola bilərsiniz – dedi. Mən təvazökarlıqla Məhrəm xanıma: – Öz övladlarının sağlamlığını istəyən canıyanan babalar onlara qafiyəylə “ayağını isti tut, başını sər, yeməyinə fikir ver, düşünmə dərin” demişlər. Halbuki özləri düşünəndə qəvvəs məharətilə xəyal ümmanının lap dərinliklərinə baş vurmuşlar. Bəli! Hər fikri yüz ölçüb, bir biçmişlər. Özü də öz övladlarının səadəti üçün. Amma öz övladlarının xəyal ümmanının burulğanında çabalamaqlarına qıymamışlar. Biz belə fədakarlığı, xeyirxahlığı, müdrikliyi babalardan öyrənməliyik. Həm də minnətdarlıqla! Mən isə hələ ata olmazdan əvvəl babalaşdım. Bəli! Öz gələcək taleyim haqqında dərinə düşünməli oldum – dedim. Sonra “Məşhurluq” adlı şeirimi Əzizinin tarında gümrah-gümrah dinən “Şur”un müşayiətilə oxudum:

**Dünya iddialarsız
Yaşa dolmaq istəyər.
İnsansa məchul deyil,
Məşhur olmaq istəyər.**

**Məşhurlar məşhurluğu
Əməllə qazanarlar.
Soraqları diyardan
Diyara uzanarlar.
Sanma məşhurluq özü
Yalnız geniş təməldir.
Yox! O başdan-ayağa
Alışan ehtirasdır.
Qızıxdımı? Dalğalı
Ləngərinin təkanı
Məşhurluq ünvanına
İtələyər insanı.
Kimi müdrikliyiylə,
Kimi nadanlıqla,
Kimi yaxşıqla,
Kimi yamanlıqla
Məşhura dönə-dönə
Əbədi haray olur.
Bəli! Kimi möhtərəm,
Kimi də rüsvay olur.**

Sanki şeir quş idi. Uçub getdi. Arxasınca alqış pərvazlandı. Sonra susdu. Mən Şah İsmayılın qılıncından, Sultan Səlimdən söhbət saldım. Dedim ki, Şah İsmayıldan sonra Cənubi Azərbaycan türkləri ilə Anadolu türkləri arasında bir buz soyuqluğu yaranmışdır. Qəribədir. O zamandan sonra neçə-neçə günəşli yay keçmişdir. Ancaq öz odlu nəfəsilə o buz soyuqluğunu əridə bilməmişdir. Əttar təəssüflə mənə: – Günah türklərin özlərində olub. Təbriz 1587-ci ildən 1603-cü ilə qədər təqribən 15 il türklərin əsarəti altında qalıb.

Türklər təbrizli qızlarla evləniblər. Bəli! Ev-eşik, oğul-uşaq sahibi olublar. Ancaq işğalçılar yerli əhaliyə qan uddurublar. Türklərin zülmündən cana doyan yerli əhali qiyam qaldırıb. Sonralar da Birinci Dünya müharibəsi illərində türklər Şeyx Məhəmməd Xiyabanini həbs edib neçə ay gizlətmişlər. Təbrizlilər Şeyx Məhəmməd Xiyabanini də qiyam vasitəsilə həbsdən azad ediblər. Təbrizlilər həm qürurlu, həm də məzəli adamdırlar. Hər qürurun özündə də bir məzə axtarırlar. Ona görə də təbrizlilər türkləri Təbrizdən çıxaranda qatırlarının quyruqlarına süpürgə bağlamışlar... Şeyx Məhəmməd Xiyabani başqa adam imiş. Bəli! O qorxunu qorxudan, ölümü öldürən, heyreti heyrətləndirən bir bahadır imiş. Qəribədir. Qorxu həm pis sifətdir, həm də yaxşı sifət. Tarixdə neçə-neçə məğlubiyyətin səbəbi elə qorxu olmuşdur. Nədənsə qorxub susmaq, nədənsə qorxub çəkinmək, nədənsə qorxub qaçmaq, nəyəsə nail olmaq istəyən adamı haqlı arzusundan ayrı salmışdır. Qorxu zirvəyə qalxmağa çalışan alpinistin də həm əllərini, həm də ayaqlarını bağlayan zəncirdir. Zənciri qırmaq isə asan iş deyil. Qorxu həm də yaxşı sifətdir. Əgər adam varlığına inandığı kimdənsə, nədənsə qorxsa, neçə-neçə günah törətməz. Neçə-neçə savab qazanar. Azərbaycanın mübariz ruhlu müdrik oğlu Şeyx Məhəmməd Xiyabani qorxunun nə pis, nə də yaxşı sifətilə hesablaşmışdır. O qorxunu mürtəce duyğu adlandırmışdır. Ona görə də məğrur inqilabçının özü heç kimdən, heç nədən qorxmamışdır. Şeyx Məhəmməd Xiyabani-

nin ətrafına təmənnayla toplanmış bəzi adamlar düşmən qoşununun zəhmindən qorxub döyüş meydanından qaçanda o ölümün ac gözlərinə istehzayla baxmışdır. Ölüm özü istiqlal bayraqlarının gözlərində çeşmə-çeşmə çağlayan həyat eşqini görüb qorxusundan qaçmaq istəmiş, ancaq sanki cəlladlar qoymamış, ölümü yaxalayıb zorla kişinin canına salmışlar. Ölüm də naçar qalıb öz işini görmüşdür...

Əzizi, Əttar, mən bəzən qızgın mübahisə də edirdik. Ancaq nədənsə Məhrəm xanım bizim mübahisəmizə qarışmırdı. Bu zaman gözlərim çay süfrəsinə nəsə qoyub, nəsə götürən Məhrəm xanımın barmağındakı üç almas qaşlı üzüyə sataşırıdı. Sanki üzük dil açıb bizə: – Üçünüz də birliyi mənim qaşlarımdan öyrənin. Mənasız-mənalı mübahisələrlə özünüzü yormayın – deyirdi. Üzük düz deyirdi. Başımız mübahisələrə elə qarışmışdı ki, axşamın haçan düşdüyünü də bilməmişdik. Getmək vaxtı idi. Mən ayağa qalxdım. Əttar da ayağa qalxdı. İkimiz də bizim üçün geniş süfrə açan böyük ürəkli ev sahiblərinə dönə-dönə təşəkkür etdik. Məhrəm xanım da dönə-dönə: – Siz allah, tez-tez gəlin! Elə bilin öz evinizdir – dedi. Biz ev sahibləri ilə xudahafizləşib küçəyə çıxdıq. Kimsə, hardasa həzin-həzin oxuyurdu:

**Gözüm yaş tökür mənim,
Qəddimi bükür mənim.
Axşamlar dünyaya yox,
İçimə çökür mənim.**

**Nəğmə tarda axşamlar,
Dustaq darda axşamlar,
Evli evinə gedər,
Qərib harda axşamlar?**

**Sən sanma boyat məni,
Yorubdur həyat məni,
Baş qoyum dizin üstə,
Çox yatsam, oyat məni.**

Əttar yolda qolumdan tutub məni saxladı: – Dayan, qulaq as! Gör həyatın yorduğu adam nə diləyir? Məhrəm yer, dəyanətli sevgi, qayğılı dinclik! – dedi. Dayandım. Bayatıları ikilikdə dinlədik. Mənə elə gəldi ki, mən də bu şəhərdə qəribəm. Bayatıların avazının ləngərilə başımı tərpedə-tərpedə Əttarın sözlərini təsdiq etdim. Sonra yola düzəldik. Şeyx Səfi məqbərəsinə bir az qalmış Əttar mənimlə xudahafizləşib getdi. Mən göyə baxdım. Ulduz-ulduz yanan kəhkəşan parlama-parlama Ərdəbilin üstündə uzanmışdı. Sanki o, Şah İsmayılın əfsanəvi qılıncı idi. Nə qürbətə aparılmışdı, nə də qərib olmuşdu. Yox! Ərdəbilin başı üstündən asılıb qalmışdı. Bir qədər kənarda sozaran hilal isə Şah İsmayılın parlayan qılıncının ağır zərbəsilə əyilmiş düşmən qılıncını andırırdı...

ŞAİR SORAĞINDA

Ərdəbil vilayət partiya komitəsinin nəzdində “Şairlər məclisi” yaradılmışdı. Bu məclisin məşğələlərində İbrahim Zakir, Balaş Azəroğlu, Muxtar Dadaşzadə, Qulamhüseyn Səbri, Ələkbər Səyyah, Teymur Haşimi,

Fəxrəddin Nuri, Murtəza Pir iştirak edirdi. Mən bu məclisin fəal iştirakçılarında biri idim. Məclisdə oxunub bəyənən şeirlər – “Ziddi-faşist” qəzetində çap olunurdu. Arabir seçilmiş şeirlərdən ibarət kitablar da buraxılırdı. Kitablara çıxması mənə tapşırıldığına görə bəzən günüm mətbəələrdə keçirdi. Kitablara tez çıxması üçün əlimdən gələni əsirgəməyirdim. Yeməyimi, içməyimi, dincliyimi unudub yalnız kitablara nəşriylə məşğul olurdum. Özü də necə? Coşğun ilhamla, tükənməz enerjiylə, möhkəm inamla! Cəmiyyətin üzvlərindən bir neçəsi Sovet İttifaqı zəhmətkeşlərinə şeirlə səmimiyyət dolu bir məktub da yazmışdı. Məktub müəlliflərindən biri də mən idim. Məktub Təbrizdə çıxan “Vətən yolunda” qəzetində dərc olunmuşdu.

Bir gün vilayət partiya komitəsinin sədri məni yanına çağıraraq dedi ki, Ərdəbildə şair çoxdur. Kimi qəzəl, kimi qəsidə, kimi rübai, kimi mərsiyə, kimi də şeir yazır. Yaşlılar köhnə, gənclər isə yeni üsulda yazır. Bu şairləri də “Şairlər məclisi”nə cəlb etmək lazımdır. Ancaq bulağı kəşf etmək hələ hünər deyil. Gərək bulağın yolunu açasan ki, o, büllur nəğməsini oxuya-oxuya gündüz də, gecə də istədiyi səmtə axıb getsin. Bəli! Biz o şairlərə də istiqamət verməliyik! Yazdıqlarını xalqın malı etməliyik! Qızıl sərvəti gəldi-gedər, söz sərvəti əbədidir! Tarixdə qızıl sərvəti əldən-ələ, söz sərvəti dildən-dilə keçmişdir. Şahlıq səltənəti xalqın boynuna elə yüklənmişdi ki, o, başını qaldıraraq nə zəngin keçmişinə, nə də aydın gələcəyinə baxa bilirdi. Halbuki bu

xalqın hələ keçmişdə yaratdığı parlaq sənət inciləri bu boyda dünyanın ən məşhur muzeylərində səyyahların heyrətdən böyümüş gözlərini qamaşdırır. Bəli! Doğma Azərbaycanın qədim, zəngin, əlvan mədəniyyətinin sir-lə dolu qatları hələ açılmamışdır. Əgər bu parçalanmış mədəniyyəti bütöv bayrağa çevirib göy üzünə qaldırsalar, kölgəsi bütün yer üzünü basar. Bu xalq azad nəfəs alsın, gələcəkdə daha nələr yarada bilməz? Sonra sədr mənə Sakin Gülşən adlı yaşlı bir şairin ev ünvanını verdi. Dedi ki, elə bu şairdən başla! Bu şair həm də şəhərin nüfuzlu şəxslərindən biridir. Camaat arasında böyük hörməti vardır. Mən Sakin Gülşənin evini asan tapdım. Məşhur adamın evini tapmağa nə var ki? Qapını döydüm. Açan olmadı. Qapını itələdim. Açıldı. Gözlərimin qarşısında şairənə bir mənzərə canlandı. Qırmızı kərpic döşəməli həyətin ortasında əlvan bir gülşən vardı. Təzə-təzə gülləri elə parlayırdı ki, göz qamaşdırırdı. Gözəl bir qız əlindəki su səpənlə gülləri nizamlı sulayırdı. O qapının səsinə eşidib başını yaraşlıqlı çiyinin üstədən geri-yə çevirdi. Yoxlayıcı nəzərlə mənə baxdı. Mən həyə-tə girdim. Gözəllik pərəstişkarı xəyalımdan bu misralar keçdi:

**Sevginin gözünün işığıyam mən,
Qarşıma çıxıbdır güləndam mənim.
Təbii gözəllik aşıqiyəm mən,
Süni gözəlliklə yox aram mənim.**

Qız dərhal yaşmaq tutdu. Sanki dodaqlarının qönçə-lərini naməhrəm nəfəsindən qorumaq istədi. Sonra

nəzakət dolu təəccüblə məndən: – Sizə kim lazımdır? – deyərək soruşdu. Mən təbəssümlə qıza: – Sakin Gülşən! – dedim. Qız təəssüflə: – Atam evdə yoxdur. Dükandadır – dedi. Mənə qərribə gəldi. Şair hara, dükən hara? Son-ra heyrətlə: – Necə? Atanız dükandadır? – deyərək soruşdum. Deyəsən qız da mənim atası haqda nə düşün-düyümü gözlərimdən duydu. Yanaqları allandı. İndi o özü də canlı qızılgülə bənzəyirdi. Bu qız Ərdəbil gözə-li idi. Nədənsə hələ Ərdəbil gözəllərinin füsunkar surə-ti poeziyada yaranmamışdır. Əgər maviyadək Təbriz gözəllərinin gözlərinə göz çatmazsa, qaralıqda da Ərdəbil gözəllərinin gözlərinin tayı yoxdur. Qız etirafla: – Axı atam əttardır. Ona görə də gündüzlər dükanda olur – dedi. Mən səmimiyyətlə: – “Şairlər məclisi”ndən gəlmişəm. Deyilənə görə sizin atanız da şeir yazır – de-dim. Qız sevinclə: – Bəli! Yazır – dedi. Mən hərarətlə: – Biz istəyirik ki, atanızı “Şairlər məclisi”nə dəvət edək! Şeirlərini dinləyək! – dedim. Qız: – Siz “Şairlər məclisi”ndə nə iş görürsünüz? – deyərək soruşdu. Mən if-tixarla: – Biz “Şairlər məclisi”nin bəyəndiyi şairləri ruz-namədə nəşr edirik. Hətta kitablara da salırıq – dedim. Qız maraqla: – Soruşmaq ayıb olmasın, bəs özünüz nə yazırsınız? – dedi. Mən qısqılla-qısqılla: – Şeir yazıram – dedim. Qız mehriban-mehriban: – Deməli siz də şairsi-niz? – dedi. Mən utana-utana: – Bəli! Xanım! – dedim. Qız güldü. Ağzındakı yaşmaq gülüşünün təkəniylə sürü-şüb çənəsindən boğazına düşdü. Qızın ağ çənəsi üstə-qara bir xal parladı. Sanki o haçansa qara tut yeyəndə

bir damlası dodaqlarının arasından düşüb ağ çənəsində donmuşdu. Qız da o qara damlanı çənəsindən silməyi unutmuşdu. Bu Ərdəbil gözəlinin qara xallı ağ çənəsi alması, qırmızı dodaqları yaqutu andırırdı. Adətən alması yaqutun üstə qoyurlar. Bu gözəldə nədənsə tərsinə olmuşdu. Yox! Təbiət bu qıza görkəm biçəndə hər əzası haqda dönə-dönə düşünmüşdü. Hər şeyi necə lazımdısa eləcə də yaratmışdı. Qız daha yaşmağını qaldırıb pərvazlanan gülüşünə bürümək istəmədi. Axı o şair qızı idi. Mən də şair idim. O bəlkə də şairlərin bütöv gözəllikdən zövq aldıklarını, yarımçıq gözəllikdən narazı qaldıklarını düşünüb yaşmağına əl vurmadı. Qız canıyananlıqla mənə: – Evə çıxmaq! Anam evdədir! Bir stəkan çay için! – dedi. Mən minnətdarlıqla: – Sağ olun, xanım! Çay içməyimiz qalsın sonraya. İnşallah atanızla tanış olaram, həm çayını içərəm, həm də şeirlərini dinləyəərəm. İndisə, zəhmət olmasa atanızın dükanının ünvanını mənə deyin! Bu gün onu görməliyəm! – dedim. Qız mənəli-mənəli: – Oho! Görünür siz ciddi adamsınız – dedi. Mən etirafla: – Bəli, xanım! Aldığım tapşırığı yerinə yetirməyincə rahat ola bilmirəm – dedim. Qız təəcüblə: – Nə qərribə adətiniz var? – dedi. Sonra qətiyyətlə əlavə etdi: – Yox! Qərribə adət deyil. Qibtə ediləsi adətdir! Mən qürurla qıza: – Tək mən belə deyiləm. Təşkilatımızda çalışan adamların hamısı belədir – dedim. Qız məmnuniyyətlə mənə: – Atamın dükanı ətərlər bazarındadır. Hansı dükançıdan soruşsanız, sizə nişan verər – dedi. Mən qızla səmimiyyətlə sağollaşıb həyə

qapısına doğru addımladım. Birdən qız arxadan mehriban-mehriban: – Bir dəqiqə dayanın – dedi. Dayandım. Dönüb qıza baxdım. O bir dəstə qızılgüllə mənə sarı gəlirdi. Qız bu gülləri bayaq suvardığı gülşəndən dərmışdi. Təzətər güllər Ərdəbil gözəlinin nazik əllərinin ağ işığında parlayırdı: – Buyurun! – deyər qız qızılgül dəstəsini mənə verdi. Mən isə ürəyimdə dedim:

**Həm səhər, həm də axşam
Sevgidir yara ənam!
Bir qız mənə gül verdi,
Ətrə büründüm tamam...**

Sonra bu ətri ciyərim dolusu uda-uda minnətdarlıqla qıza: – Sağ olun, xanım! Bu nə zəhmətdir? – dedim. Qız fərəhlə: – Bu zəhmət deyil, paydır! Atamın öz əlləriylə becərdiyi gülşəndən gül payıdır. Axı atam bizə gələn dostlarını həmişə gül payıyla yola salır – dedi. Mən gül dəstəsini gül çöhrəli gözəldən alıb: – Təşəkkür edirəm, xanım! – dedim. Sonra susdum. Qızın təbəssümlə dolu iri gözlərinə matdım-matdım baxdım. Yox! Xəyalımda bu qızı Sona ilə müqayisə etdim. Deyəsən ikisi də bir yaşda idi. İkisi də gözəl idi. İkisi də mehriban idi. Bəli! Bu qızların ikisi də həyat gülşənindəki güllərə bənzəyirdi. Ancaq şair qızı bu əlvan güllər içində pardaxlanmışdı. Sona isə xiffət caynağında solurdu. Mən qarşımda sükutla dayanan həssas təbiətli şair qızı eşitməsin deyər yenə ürəyimdə dedim:

**Gözlərimdə qızlar gül,
Dünya gülüstan olur!
Eh, gül var pardaxlanır,
Gül var, saralıb solur.**

Sonra başımdan bu şair qızının adını bilmək fikri keçdi. Qız nəşə demək istədiyimi sözlü gözlərimdən duydu. Sonra məhrəmlə: – Bəlkə siz nəşə demək istəyirsiniz? Deyin, çəkinməyin! Mən sizi dinləyirəm. Unutmayın ki, bura şair evidir. Şairin evində yalnız şeiriyyət olmur. Yox! Ünsiyyət də, səmimiyyət də, cəsarət də olur! – dedi. Qızın hərarətlə dolu sözləri dilimin donunu açdı. Nəzakətlə qızdan: – Sizin adınızı bilmək olarmı, xanım? – deyə soruşdum. Qız güldü. Sonra mehriban-mehriban: – Niyə olmur ki? Adım Gülənbərdir – dedi. Mən heyran-heyran qıza: – Nə gözəl adınız var? – dedim. Gülənbər iftixarla: – Mənə bu adı atam qoymuşdur! – dedi. Gülənbər məni qapıya qədər ötürdü. Qapıda köhnə tanışlar tək əl verib ayrıldı. Mən küçəyə çıxdım. Ancaq o qapını örtmədi. Kandırdan dayanıb arxamca təbəssümlə baxdı. Sanki hörmətlə: – Qapımız atamın dostlarının üzünə həmişə açıqdır – dedi. Mən əttar dükənləri olan bazara yollandım. Tini burulanda əlimdəki şehləri almaslaşan güllərə baxdım. Güllərin yarpaqları sanki şəfəqlərdən yağmışdı. Şair qızının təbəssümlə dolu gözlərinə bənzəyirdi. Mən güllərə baxa-baxa pıçıldadım:

**Güllər, qızısınız siz də gülzarın,
Sizi dərənə də güldür əlləri.
Ancaq bilmirəm ki, doğma diyarın
Qızları gözəldir, yoxsa gülləri?**

**Nə olar, həmişə şux gözəl kimi
Siz cavab veriniz mənə yerimə.
Əlimdə tutduğum bir məşəl kimi
Məhrəm şəfəq səpin təzə şeirimə.**

**Gün ömrü uzundur, heç bir saat da
Güllərsiz olmasın günəşli yazlar.
Gözəllik yarışa getsə həyatda
Güllərlə yarışsın sevdalı qızlar.**

Mən Sakin Gülşənin dükənini asan tapdım. Piştaxta arxasında nazik qara saçlı, qara saqqallı bir kişi öyləşmişdi. Düşüncəli gözlərində çağlayan ilham çeşməsinin ağ işığı qara saqqalını yuyurdu. Kim bilir, bəlkə də o yeni bir poetik inci haqda düşünürdü. Ancaq belə getsəydi, kişinin qara saqqalı tezliklə ağaracaqdı. Dükən sahibinə yaxınlaşıb ehtiramla salam verdim. Kim olduğumu, haradan, niyə gəldiyimi dedim. Sakin Gülşən əvvəl danışmadı. Əlimdəki güllərə gözləri dolusu baxdı. Sonra təbəssümlə: – Deyəsən bizdən gəlibsiz? – dedi. Mən etirafla: – Bəli! – dedim. Sonra heyretlə: – Nədən bildiniz? – deyə soruşdum. O yenə təbəssümlə: – Güllərdən! – dedi. Qəribədir. Sakin Gülşən özünün becərdiyi gülləri tanımışdı. Axı bu güllər də bir şairin rayihə dolu əsərləri idi. Nədənə yadıma Ənzəlidə gördüyüm Gültəmas düşdü.

Özü də qızılgülləriylə! Sakin Gülşən yaxınlıqdakı çayxanadan çay gətirdi. Sonra əlini uzadıb kiçik mizinin siyirməsindən bir ümumi dəftər çıxartdı. Yazılarını oxumağa başladı. Dəftərdə qəzəl də, qəsidə də, rübai də vardı. Çaylar təzələndikcə yazılar da təzələnirdi. Doğrudur, yazıların arasında xoşuma gələnləri də vardı, gəlməyənləri də. Ancaq Sakin Gülşən əsl şair idi. Belə şairləri piştaxta arxasından kürsüyə qaldırmaq lazım idi. Yazıların hamısını oxumağa vaxt çatmazdı. Buna ehtiyac da yox idi. Zəminin necə olduğunu bir sünbüldən də bilmək olar. Mən Sakin Gülşəni “Şairlər məclisi”nə dəvət etdim. O mənim dəvətimi məmnuniyyətlə qarşıladı. Sanki yazıb-yaratmaq həsrətiylə yaşayan şair bu dəvəti çoxdan gözləyirmiş. Sonra mən ondan şair dostlarının ünvanlarını soruşdum. O da dedi. Sən demə, onların da dükanları varmış. Ayağa qalxdım. Əlimdəki bir dəstə güllə bu naməlum şairlərin izlərinə düşdüm. Şəhəri bazar-bazar dolaşdım. O şairləri də elə dükanlarında tapdım. Yazılarına diqqətlə qulaq asdım. Gözəl xətlərinə, şirin dillərinə, doğma sözlərinə heyran qaldım. Bu şairlərin arasında əttar da vardı, əllaf da, bəzzaz da vardı, baqqal da... Mən bu şairləri də “Şairlər məclisi”nə dəvət etdim. İndiyə qədər kürsü, salon, dinləyici ilə ünsiyyəti olmayan dükan sahibi şairlər mənim dəvətimi hərərətlə alqışladılar... Bütün günü yanar gözlərindən yer üzünə işıq paylayan Günəş yorulmuşdu. Öz mənzilinə çəkilirdi. Mən də öz mənzilimə tələsirdim. Hava soyusa da sinəmə sıxdığım güllər bahar günəşinin hərərətilə məni isidirdi...

Mən isə güllərə baxa-baxa deyirdim:

**Səni təlatümə gətirən Vətən
Yalnız əlvan güllər bitirir könül?
Yox! Nadir nemətlər yetirən Vətən
Qadir şairlər də yetirir könül!**

Mənzilimə gəldim. Gülləri suya qoydum. Vilayət partiya komitəsinin binasındakı otaqların birində komitənin sədri peşəkar inqilabçı Məmi Nünəkərani (Dehqan) yaşayırdı. Birində isə mən qalırdım. Gündüzlü-gecəli komitədə olmağım həm yaşlı, həm də gənc inqilabçılarla ülfət bağlamağımıza imkan yaratmışdı. Burda zəhmətkeş kəndlilərlə saatlarla söhbət edirdim. Bu qadir insanlara qulaq asa-asa sanki mən də mübarizələrlə dolu bir yol keçirdim. Həyatı, siyasəti, inqilabı dərin-dən öyrənirdim... Narahat idim. Bu gün görüb söhbət etdiyim şairlərin doğma ülfəti məni heyran qoymuşdu. Yadıma fars şovinistlərinin qədim, zəngin, əlvan dilimizi danmaları düşdü. Sanki sinəmdə qəzəb dalğaları çağladı... Bu təkəbbürlü cənablara bir cavab yazmaq qərarına gəldim. Şair də çörəkçiyə bənzəyir. Çörəkçi yoğurduğu xəmiri şəkildən-şəklə salıb istədiyi tərzdə çörək düzəldə bilir. Şair də sözləri şəkildən-şəklə salıb dilədiyi misranı yarada bilir. Bəlkə elə ona görə ana Vətəndə yaranan gözəl şeir də halal çörək qədər müqəddəsdir! Mən qələm-kağız götürüb yazdım:

**Dedilər farsın dili
Şeirə dönmüş şəkərdir.
Azərbaycan dilində
Şeir yazmaq hünərdir.
Azərbaycanlı yalnız
Yazmaqda hünərlidir?
Yox! Yox! Azərbaycanlı
Hər işdə təpərlidir.
O döyüş paltarını
Cəsarətdən biçibdir.
Neçə-neçə inqilab
Alovundan keçibdir.
Sanki farsın şeirində
Adi su da şərabdır,
Qafiyələr söz deyil,
Dilə gələn rübabdır.
Gözəlin şəvə saçı
Zülmət dolu gecədir.
Qaşları ayparadır,
Dodaqları qönçədir.
Bəli! Naxışlar salmış
Hər misrada “şeyriyyət”.
İncəlmiş yerə-göyə
Sığışmayan əzəmət.
Azərbaycan şeirində
İnsan elə insandır,
Damla elə damladır,
Ümman elə ümmandır,**

**Bulud elə buluddur,
Şimşək elə şimşəkdir,
Qəddar elə qəddardır,
Kövrək elə kövrəkdir.
Hünər canlı həyatı
Sənətə gətirməkdir.
Həqiqət güllərini
Sənətdə bitirməkdir!**

Səhər Əxlaqi işə gələndə təzə bir şeir yazdığımı dostuma dedim. O sevinc dolu səslə: – Hanı? Gətir oxu! – dedi. Mən Əxlaqinin qolundan tutub otağın həyəmə açılan pəncərəsi qarşısına apardım. Vilayət partiya komitəsində hamı onu – Əxlaqi! – deyə çağırırdı. Adı unudulmuşdu. O sanki əxlaq sözünün geniş mənasını duyub onu öz həyat tərzində hərtərəfli doğrultmağa çalışırdı. Sanki öz əxlaqla başqa iş yoldaşlarına nümunə olmaq istəyirdi. Olurdu da! İşə vaxtında gəlib-getməyində, dostlarıyla münasibətində, ailə rəftarında Əxlaqi başqalarından seçilirdi. Mən cibimdən dörd qatlanmış varaqı çıxarıb oxumağa başladım. Arabir gözlərimi varaqdan ayırıb Əxlaqinin arıq üzünə baxırdım. Əxlaqinin başı da üzü tək təmiz olardı. O başında tük saxlamazdı. Sanki qalın tüklərin incə fikirlər üstə kölgə salacağından çəkinərdi. Dostumun qara qaşları tez-tez düyünlənib açılırdı. Sanki qara qaşlar qara qayçı tiyələri idi. Bu tiyələr indicə Azərbaycan dilini dil saymayan dilləri qəzəblə doğrayıb tökəcəkdə. Əxlaqi qulaqlarını elə şəkəlməmişdi ki, sanki eşidə bilməyəcəyi bir sözün də arada itəcəyindən qorxurdu. Mən bu fədakar maarif

xadimini qınamırdım. Axı o doğma Azərbaycan dilinin təşnəsi idi. Bəli! Dostum təhsilini fars dilində almışdı. Fars dilində yazıb-oxumuşdu. Ancaq öz doğma dilini sanki ayrıca bir gülüstanda əzizləyə-əzizləyə pardaxlandırmışdı. İndi o təmiz Azərbaycan dilində danışmaqda, yazmaqda, oxumaqda da öz dostlarına nümunə olmağa çalışırdı. Mən şeiri oxuyub qurtardım. Sonra gözlərimi Əxlaqın gözlərinə dikdim. Sanki şeirin necəliyini dostumdan dilimlə yox, gözlərimlə soruşurdum. Ancaq Əxlaqın gözlərinə baxmağıma peşiman oldum. Dostumun gözlərində təbəssüm göz yaşlarına qarışmışdı. Əxlaqi qollarını geniş açıb məni bağına basdı. Sonra hərərlə: – Güzəl yazıbsan! Dilimizə xor baxanların atasını yandırırıbsan. Belə yaxşıdır. Qoy fars şovinstləri bilsinlər ki, Azərbaycan dili hər şeyə qadirdir! Yox! Namərdlər Azərbaycan dilinin necə qüdrətli bir dil olduğunu yaxşı bilirlər. Ancaq etiraf etmək istəmirlər. Çünki Azərbaycan dilinin mübariz ruhundan, dərin hikmətindən, coşğun ahəngindən qorxurlar – dedi. Mən etirafla: – Elədir! Qorxurlar! Özü də yaman qorxurlar – dedim. Əxlaqi cəsarətlə: – Ona görə də şairlərimiz bundan sonra Azərbaycan dilində elə şeirlər yazmalıdırlar ki, şovinst cənabların yalan iddiaları tamam darmadağın olsun! – dedi. Bu dəfə təəssüblə dolu məsləhətinə görə mən dostumu bağıma basdım. Sonra da şəhərdə Azərbaycan dilində şeir yazan neçə-neçə şairlə görüşdüyümdən, hamısını da “Şairlər məclisi”nə dəvət etdiyimdən qürurla danışdım. Əxlaqi

mənim bu fədakarlıqla dolu işimdən məmnun qaldığını təbəssümlə bildirdi. Biz gələcəkdə Azərbaycan dilində daha gözəl əsərlər yazmaq niyyətiylə ayrıldıq. Xəyalım isə görüşdüyüm şairlərin ünvanından ayrılmaq istəmirdi. Bəli! O şairlərin yolunu gözləyirdi. Təkcə mənim xəyalımmı? Yox! “Şairlər məclisi”nin köhnə üzvləri də təzə üzvləri gözləyirdi. Sanki Ərdəbildəki “Şairlər məclisi” təzə şair sorağına düşmüşdü...

SƏMİMİ ÜLFƏT

Ərdəbilin dörd yol ayrıcındakı meydanda yenə də mitinq vardı. “İstismar dünyası dağılmalıdır!”, “İnsan azad yaşmalıdır!”, “Gələcək bizim olmalıdır!” şüarları sürətlə ağızdan-ağıza dolaşırdı. İzdihamlı mitinq əvvəl uğuldayan ümmana bənzəyirdi. Ancaq odlulu-odlu natiqlər növbəylə kürsüyə qalxıb həyəcanla danışdıqca ümman qaynayırdı. Bu ümmanın daşib sahillərini basacağından qorxuya düşən polis idarəsi mitinqin keçirildiyi meydana dəstə-dəstə polis gətirirdi. Sonra bir neçə maşın sərbaz da gəldi. Ancaq ağalar öz qüvvələrini daha da mükəmməlləşdirmək məqsədilə mitinqin keçirildiyi meydanın ətrafındakı damların üstündə müsəlsəllər qoydular. Bəli! Mübariz xalqın odlulu-odlu qəzəbindən təlaşa düşən cənablar hər ehtimala qarşı hazırlıq gördülər. Yox! Deyəsən ağalar hər cəfaya qatlaşmağı qərara alan insan dalğaları qarşısında öz tədbirlərinə o qədər də

arxayın deyildilər. Axı mitinqdə yana-yana danışan natiqlərin sinələrindən asılan ürəkləri elə çırpınırdı ki, sanki çağırış zəngi səslənirdi. Bütün mübariz, fədakar, xeyrixah insanları Vətəni dardan qurtarmağa haraylayırdı...

Sovet ordusunun şəhərdəki komendantlığının hərbi geyimli işçiləri bu qeyri-adi mənzərəyə heyrətlə baxırdı. Komendant özü isə mitinqin gedişini qımışa-qımışa izləyirdi. Çıxış etmək növbəsi mənə çatdı. Məndən əvvəl kürsüyə qalxanlar odlu-alovlu nitqlər etdiyinə görə mən ancaq şeir oxuyacaqdım. Qalxdığım kürsü təlatümlü ümman içində ucalan nadir adaya bənzəyirdi. Mənim səsim bu adadan qanadlanıb ümmandakı dalğaların uğultusuna qarışırdı...

Mən Vətən haqqında yazdığım bir şeirimi oxudum:

**Anam uçub getdi bir durna kimi,
Mənə qucağını sən açdın, Vətən!
Beş yaşlı yetimdən bir ana kimi
Bir yol nə incidin, nə qaçdın, Vətən!**

**Məni sən böyütdün! Söz yazım deyə
Üstəlik əlimə qələm də verdin.
Şair cürətiylə düz yazım deyə
Bir təzadla dolu aləm də verdin.**

**Nədir gözlərində yaşlar çağladan,
Neçin danışmırsan, neçin gülmürsən?
Məni düşündürən, məni ağladan,
Məni şair edən sən deyilmisən?**

**Kim bilmir, şorlaşan göz yaşlarıyla
Suvarılan yerlər nələr itirər?
Gözlər, məsum gözlər öz yaşlarıyla
Torpaqda sevinc yox, kədər bitirər.**

**Sənin göz yaşını qurutmaq üçün
Günəşdən bir dəsmal biçərəm, Vətən!
Yox! Səni əbədi ovutmaq üçün
Özüm göz yaşını içərəm, Vətən!**

**Sən də bəzənərsən gəlin sayağı,
Ölkələr axışar toyuna, Vətən!
Bir sevinclə dolu həyat növrəği
Necə də yaraşar boyuna, Vətən!**

Sanki şeiri dinləyən ümman təlatümə gəldi. Sakitləşmək bilmədi. Mitinqi idarə edən adam yanımda dayanmışdı. Qulağıma pıçıldadı ki, bir şeir də oxu. Dərhal başa düşdüm ki, o, təlatümə gəlmiş ümmanı sakitləşdirmək üçün mənə bu təklifi edir. Axı təlatümə gəlmiş ümman şeir dinləyəndə istər-istəməz sakitləşəcəkdi. Bir şeir də oxudum:

**Uşaqkən odları əyləncə sandım,
Dedilər əl vursan, yanarsan ki, sən.
Böyüdüm, odların içində yandım,
Ancaq günəşləşdim alovumla mən.**

**Ürək! Yanar ürək! Ot ki var, yolun
Gah altında bitər, gah da üstündə.
Sən də elə yan ki, kül olmuş ulun
Yalnız səmimiyyət duysun tüstündə.**

**Nəfəsinlə söndür alovu-közü,
Qorxu da canından çıxsın tər kimi.
Sabaha uzanan cığırın özü
Arzu karvanını çəksin nər kimi.**

**Dünyada zümrüddən don geyən orman
Günəşli yaqutdan yaxalıq gəzər.
Həyatda arxasız yaşayan insan
İsti havada da arxalıq gəzər.**

**Ümman bir ürəyə yerləşməsə də
Bir damla gözlərdə dönər ümmana.
Ulduzlar heç zaman birləşməsə də
Dağ dağa qovuşar, insan insana...**

**Ürəyin məhəbbət atəşi gərək
Ehtirasdan deyil, diləkdən doğa!
Vətənin səadət Günəşi gərək
Dan yerindən deyil, ürəkdən doğa!..**

İnsan ürəyinə aid dediyim sözləri mitinqə toplaşanlar ürəklə qarşıladılar. Hərərətlə dolu alqışlar ürəyimə yeni od, yeni ilham, yeni tərər verdi... Qabarlı əllərdən çıxan hərərətli alqışlara başımı əyməklə öz minnətdarlığımı bildirdim. İş yoldaşlarım fərəhlə əlimi sıxıb: – Sağ ol! – dedilər. Gözlərim kənardə dayanmış komendanta sataşdı. O, mənə baxıb məhraban-məhraban gülümsəyirdi. Miting qurtardı. Adamlar dəstə-dəstə dağılmağa başladı. Mən də kürsüdən düşüb adamların arasında addımladım. Səkiyə çıxanda qəribə bir mənzərəylə qarşılaşdım. Yaraşlıq bir qız divara söykənib təbəssümlə

mənə baxırdı. İri gözlərində büllur yaşlar gilələnmişdi. Deyəsən bu yaşlar sevinc yaşları idi. Axı təbəssüm olan yerdə kədər məskən sala bilməz. Qızı ilk baxışdan tanıdım. Gülənbər idi. Başa düşdüm ki, o da məni təbrik etmək istəyir. Ancaq təklidə! İti addımlarla qıza sarı getdim. O nazik, ağ, yumşaq əlini mənə sarı uzadıb əlimi məhraban-məhraban sıxdı. Hərərətlə: – Sizi təbrik edirəm! – dedi. Mən heyərətlə: – Deməli, siz də burda imişsiniz? – deyə soruşdum. Gülənbər etirafla: – Bəli! Özü də əvvəldən axıra qədər! – dedi. Sonra maraqla: – Bir vacib işiniz yoxdur ki? – deyə mənədən soruşdu. Mən səmimiyyətlə: – Necə məgər? – dedim. Gülənbər ərklə: – Bir az şəhər kənarında gəzək. Söhbət edək. Sizə deyiləsi o qədər sözüm var ki, – dedi. Mən təəcüblə: – Doğrudan? – deyə qızdan soruşdum. Gülənbər şəstlə: – Doğrudan! – dedi. Mən qətiyyətlə: – Onda getdik! – dedim. İkimiz də şəhərin kənarına doğru yanaşı addımladıq... Biz çiyin-çiyinə yeridicə ürəyimdən bu misralar keçdi:

**Gülüm, ömür də keçir
Qanadlı külək kimi.
Sənin bağışladığın
Bir dəstə çiçək kimi,
Sinəmdən asmışam mən
İlhamlı ürəyimi.
Günəş dolu sabaha
İnamlı ürəyimi.**

**Eh, bəlkə ürəyimdə
Çarpan öz ürəyindir.
Bilmirəm...
Məhəbbətdə
Qəti söz ürəyindir...**

Ancaq Gülənbər bu misraların səsini eşitmədi. Birdən sanki ağ çöhrəsinə qara bulud parçası qondu. Sonra qız pıçılıya bənzər bir səslə: – Siz nə üçün belə risq edirsiniz? Məgər bilmirsiniz ki, bu işin sonu necə fəlakətlə nəticələnər? Bu cənablar sizi öldürə bilər. Siz isə gəncsiniz, istedadlısınız, həssassınız. Hələ dünyada nə görübsünüz? – dedi. Sanki Gülənbər bayaq məni hərarətli çıxışıma görə təbrik edən qız deyildi. İndi o mənim taleyimin aqibətini düşünə-düşünə həyəcan keçirirdi. Mən inamla: – Kimsə, hardasa deyib ki, el üçün ağlayanın gözü kor olar. Mən isə deyirəm ki, el üçün ağlayanın gözü kor olsa da vicdanı Günəşə dönər. Sonra kor gözünə də işıq salar... O ki, qaldı ölümə, o da dünyada labüddür. Axı ölüm həyatla ekiz yaranmışdır. Ancaq ölümdən çəkinən adam dünyada heç bir uğur qazana bilməz. İnsan ömrünü naxışlayan mərhəmət, insaf, xeyirxahlıq hər kəsə hələ uşaqlıq çağından aşılmalıdır. Sizə məzəli bir əhvalat danışardım. Ancaq utanıram – dedim. Gülənbər etirazla mənə: – Kimdən utanırsınız? Məndən? Bilirsiniz atalar nə deyib? Utananın oğlu olmaz. Ünsiyyətdə elə pərdələr var ki, onları həmişə örtülü halda saxlamaq, elə pərdələr də var ki, onları dərhal qaldırmaq gərəkdir. Siz şairsiniz.

Unutmayın ki, gözlərdən yağan səmimiyyət quru torpaq üstə səpələnən yaz yağışını andırır. Yaz yağışı quru torpaq üstə əlvan güllər bitirir. Güllər isə quru torpağın rəngbərəng təbəssümünə dönür. Səmimiyyət olmayan yerdə düşüncə də, duyğu da, dilək də qurulaşır. Adanın ürəyi açılmaqdan daha da sıxılır. Siz mənasız məzəli əhvalat danışmırsınız. Xahiş edirəm buyurub danışasınız – dedi. Mən təbəssümlə Gülənbərə: – Mənim Səlimxan adlı bir əmim varmış. O işgüzar, xeyirxah, zarafatçı bir kişi imiş. Səlimxan əmim təkbaşına kənddə böyük hampa sayılan babamın geniş torpaqlarında neçə adda buğda əkərmiş də, biçərmiş də, döyərmiş də. Ancaq bir dəfə biçin zamanı kişi xəstələnir. Yorğan-döşəyə düşür. Bir nəfərin işini bütün ailə görməli olur. Hamı evdən çıxıb zəmiyə taxıl biçməyə gedir. Yataqda isidib-titrədən əmimin dili susuzluqdan ağzında yanır. O, qonşunun dəlisov qızı Bəstini yanına çağırır. Sonra mehriban-mehriban qıza: – Bəsti, dilim susuzluqdan ağzımda yanır. Nə olar, o bucaqdakı səhəngi götürüb bulağa get. Mənə sərin su gətir, içim. Axı susuz su vermək savabdır – deyir. Bəsti heyvətlə əmimə: – Nə? Məgər mən avarayam? İşim-gücüm yoxdur? Gedəm sənə bulaqdan sərin su gətirəm. Sən də ləzzətlə içsən? – deyir. Sonra təkəbbürlə dönüb gedir. Aradan bir qədər keçir. Əmim Bəstidən acıq çıxmaq istəyir. Yenə Bəstini yanına çağırır. Sonra məhrəm-məhrəm qıza: – Bəsti, deyirəm taleyin də heç insafı-zadə yoxdur? – deyir. Bəsti maraqla: – Necə məgər? –

deyə soruşur. Əmim canıyananlıqla Bəstiyə: – Tale neçə qızdan sonra yazıq atana bir oğul verib, onun da dalındakı yumşaq yerində deşik var – deyir. Avam Bəsti fəryadla əmimə: – Necə? Tapdığın dalındakı yumşaq yerində deşik var? – deyə qışqıra-qışqıra kənddən çıxır. Divanəyə dönən Bəsti yol boyu bacın ölsün ay Tapdıq. Sənin dalındakı yumşaq yerindəki deşik kaş mənim gözlərimdə olaydı, sənin bədənində yox, deyə haray qopara-qopara, saçını yola-yola zəmilərinə doğru gedir. Yolun ətrafındakı zəmilərdə sünbül biçib dərz bağlayan kəndlilər təşviş dolu heyərlə Bəstiyə baxır. Qız təngnəfəs özünü zəmilərinə yetirir. Zəmidə sünbül biçən atası həyəcan keçirir. Anası təlaşa düşür. Bacıları intizar çəkir. Ancaq Bəsti doğmalarının heç birinə məhəl qoymayıb dərzlərdən qurulmuş tayanın kölgəsində mışıl-mışıl yatan Tapdığa doğru gedir. Uşağı çığırda-çığırda bələkdən çıxarıb dalındakı yumşaq yerinə baxır. Birdən əmimin dediyi deşiyi görüb təzədən özünə əl qatır. Doğmaları qızı birtəhər sakitləşdirir. Sonra Bəstidən niyə belə elədiyini soruşurlar. Qız əmimin Tapdığın dalındakı yumşaq yerində deşik olduğunu təəssüflə ona dediyini doğmalarına söyləyir. Bəstinin doğmaları daha zəmidə qala bilmir. Yığışıb kəndə gəlir. Sonra bir neçə qonşu uşağının dalındakı yumşaq yerində olan deşiyi Bəstiyə göstərib and-amanla qızı başa salırlar ki, bu elə belə olmalıdır. Allah belə yaradıb. Özü də bir uşaqda yox, bütün uşaqlarda...

Birdən sanki yanımda şimşək çaxdı. Yox! Gülənbər elə bir şaqraq qəhqəhə çəkdi ki, gözləri yaşardı. O gözlərinin yaşını qurutmaq üçün çantasını açıb kiçik yaylığını götürənə qədər gözlərinin qarşısını yaş tutmuşdu. Qız büdrədi. Bəlkə də qolundan tutmasaydım, yıxılacaqdı. Bu zaman kənardan bizə baxan olsaydı Gülənbərin gülməyiylə ağlamağını ayırd edə bilməzdi.

Qız hannan-hana özünə gəldi. Dəsmalla gözlərinin yaşını qurutdu. Sonra maraqla: – Bəs sonra necə olub? – deyə soruşdu. Mən kinayə ilə: – Necə olacaq? Bəstinin doğmaları əmimin yanına gedir. Giley-güzar edir. Bəli! Kişinin qızı yerində olan bir qızı dəli-divanə etdiyindən şikayətlənir. Əmim tövsiyəylə: – Atalar deyib ki, yaxın qonşu uzaq qohumdan əfzəldir. Görürsünüz ki, bizim evdə məndən başqa heç kim yoxdur. Hamı çöldədir. Mən də ki, yataqda xəstəyəm. Qalxa bilmirəm. Dilim susuzluqdan ağzımda yanır. Bəstiyə ərklə dedim ki, bizim səhəngi bulaqdan doldurub gətirsin. Bəlkə bir neçə qurtum sərin suyla dilimin yanğısını soyuda biləm. O isə mənə ötkəm cavab verdi. Mən də Bəstidən acıq çıxmaq istədim. Qonşuluq bir yana, axı təşnəyə su vermək savabdır. Bu qız isə bu adi həqiqəti də bilmir – deyir. Bəstinin doğmaları əmimi buraxıb qızın üstünə düşür, onu o ki var, danlayırlar...

İndi, bu millət də azadlıq təşnəsidir. Hələlik biz ona azadlıq verə bilməsək də, qətiyyətlə dolu inam verməliyik – dedim. Gülənbər danışmadı. Sanki qızın bayaqkı qəhqəhəsi quş imiş. Uçanda qanadları qırılıb

yanına düşmüşdü. Bəli! Gülənbər susdu. Ancaq düşün-cələrlə yüklənmiş qara qaşları gərildi. Bildim ki, o özü danışmasa da ürəyi danışır...

Qız öz ürəyinin səsini aydın eşitsin deyə mən də susdum. Handan-hana Gülənbər qibtəylə mənə: – Siz de-yəsən elə uşaqlıq çağından özünüzə mərhəmət, insaf, xeyirxahlıq duyğuları aşılایıbsınız – dedi. Mən qürurla: – Bəli! Gözlərimi açandan ətrafdakı insanların əksəriyyətinin nəyəsə ehtiyacı olduğunu görmüşəm. Sonra öz hisslərimi bu insanlara yardım etmək notları üstündə kökləmişəm – dedim. Gülənbər təbəssümlə mənə: – Arzu edirəm ki, sizin insanlara yardım etmək notları üstündə köklənmiş hissləriniz heç zaman kökdən düşməsin – dedi. Mən razılıqla qıza: – Sağ olun – dedim.

Biz danışa-danışa “Balıqlı çay”ın sahilinə gəldik. Yaşıl çəməndə əyləşdik. Mən təbəssümlə Gülənbərə: – Atanız bilsə ki, siz mənimlə “Balıqlı çay”ın sahilində gəzirsiniz, acığı gəlməz? – dedim. Qız arxayın-arxayın: – Yox! Atamın sizə hörməti var, elə mənim də – dedi. Bu zaman Gülənbərin iri qara gözlərində qığılıcılar parladı. Sanki qız o qığılıcıları mənə qısqandı. Üzünü “Balıqlı çay”ın ləngərlə axan büllur dalğalarına tutub pıçıltıyla: – Atam deyir ki, siz təmiz adamsınız! – dedi. Mən təəccüblə: – Axı biz atanla təzə tanış olmuşuq. O məni necə yaxşı tanıya bilər – dedim. Gülənbər qürurla: – Atam çox həssasdır. O adamı bir baxışdan da tanıya bilər – dedi. Biz üz-üzə əyləşib söhbət edirdik. Qızın mehriban nəfəsi mənim üzümə dəyirdi. Sanki

üzümdəki gərginliyi nəvazişlə sığallamaq istəyirdi. Yox! Gülənbər odlu nəfəsiylə ürəyimdə zirvələşən bu-zu əritmək istəyirdi. Sonra o buzun yerində atasının gülləri tək təzətər güllər əkmək istəyirdi... Eh, insanın ürəyindən bəzən elə coşğun duyğu selləri axır ki... Ürək bu sellərin təlatümə gələn dalğalarına dözə bil-məyib partlamaq təhlükəsi qarşısında qalır. Ürək neylə-sin? Axı o nə rezindir ki, genişlənsin, nə də tordur ki, bu sellərin dalğalarını öz gözlərindən buraxa bilsin... Mən təbəssümlə Gülənbərə: – Eşitmişəm ki, sizin ata-nızın ömür yolu uğurlu olub – dedim. Qız səmimiyyətlə: – Anamın atası zəngin mülkədar imiş. Həmişə evi qonaq-qaralı olurmuş. Atamın heç kəsi yox imiş. Babamgildə xidmətçi olub. Arabir şeir yazarmış. Babamın qonaqları gələndə o, atama şeir oxutdurarmış. Babam şeiri çox sevərmiş. Hətta qonaq gəlməyəndə də o, atamı çağırıb, hə, təzə nə yazıbsan, deyə atamdan so-ruşarmış. Atam da təzə yazdığı şeiri babama həvəslə oxuyarmış. Anam da həmişə qapı dalında dayanıb atama qulaq asarmış. O da atam tək şeir vurğunu imiş. Nənəm anamın neçə dəfə qapı dalında dayanıb atamın şeir oxumağına qulaq asdığını görür. Qızın şeiri dinlə-dikcə haldan-hala düşdüyünün də şahidi olur. Anamın ürəyində şeirə bəslənən məhəbbət atama bəslənən mə-həbbətə çevrilir. Ancaq o, ürəyini atama açə bilmir. Axı müsəlman aləmi hara? Qız hara? Ürəyini oğlana açmaq hara? Ancaq bir gün anam cürətə gəlir. Silkələnib bu ətalət yükünün altından çıxır. Öz sevgisini atama etiraf

edir. Sən demə, atam da anamı sevirmiş. Ancaq yoxsulğunun ucbatından öz ürəyini anama açmırmış – dedi. Sonra Gülənbər üzünü məndən çevirib göyə baxdı. Göydə ağ göyərçinlər uçuşurdu. Sanki göydən yerə parça-parça qar yağdı. Qız quşlara baxa-baxa: – Kaş anamda olan o cürətin yarısı məndə olaydı. Mən də öz sevgimi istədiyim adama açə biləydim – dedi.

Bu zaman kimsə, haradasa oxudu:

**Həsərət səbrimi kəsdi,
De görüm, o nə sədi?
Bir gözüm yara qurban,
Bir gözüm mənə bədi.**

Kimsə, haradasa oxudu:

**Sazam, cövlan eylərəm,
Sözü rəvan eylərəm.
Mən iki gözümü də
Yara qurban eylərəm.**

Gülənbər qəhqəhəylə güldü. Elə güldü ki, gözləri yaşardı. Çantasından kiçik yaylığını çıxarıb gözlərinin yaşını sildi. Sonra yarızarafat-yarıcıddi: – Deyəsən bu aşiq o aşiqdən səxavətlidir axı? Siz necə bilirsiniz? – deyə soruşdu. Mən təbəssümlə: – Bilmək olmaz. Söz başqadır, əməl başqa. Sözdə demək asandır, əməldə göstərmək çətin. Alovun dili yoxdur. Heç zaman demir ki, mən yanırım. Amma yanır. Özü də necə? Gur-gur! Dünyada şirin nemətlər çoxdur. Ancaq bu nemətlərin hamısından doyublar. Təkcə dünyanın özündən başqa. Axı indiyə qədər dünyadan doydum deyən olmayıb.

Dünya o qədər şirindir ki... Özü də şirin dilli gözəlləri-lə! – dedim. Gülənbər tərəddüdlə: – Bəlkə dünya ona görə şirindir ki, dünyada sevgi var. Axı sevgi həm şirin, həm də ülvi duyğudur – dedi. Mən qətiyyətlə: – Həm də həssas duyğudur! – dedim. Gülənbər çəkinə-çəkinə: – Bəs siz niyə siyasi şeirlər yazırsınız? O misralar ilham çeşməsində yuyunub çıxmadığına görə istər-istəməz quru olur. Məncə şair lirik şeirlər də, yəni sevgidən də yazmalıdır – dedi. Mən qızdan təklif gözləmədən şəstlə: – Onda dinləyin! – dedim. Sonra “Yaralar” adlı təzə yazdığım bir şeiri ilhamla oxumağa başladım:

**Nə səndə ox tükəndi,
Nə məndə yara yeri.
Bu boyda dünyamızda
Tapmadım çarə yeri.
Bəli! Dözdüm qorxunun
Məğrur qənimi kimi.
Diri-diri soyulan
Babam Nəsimi kimi.
Sən isə nə insafa,
Nə də mürvətə gəldin.
Yox! Mən yara aldıqca
Sən də dəhşətə gəldin.
Bildim məni itirmək
Sənə fəlakət olar.
Arada nə məhəbbət,
Nə də səadət olar.**

**Sən peşiman-peşiman
Əllərini saxladın,
Baxıb yaralarım
Hönkür-hönkür ağladın.**

Gülənbər qısqançlıqla: – Bu gözəl şeir hansı bəxtəvərə yazılıb? – deyə soruşdu. Mən təmkinlə: – Heç bir bəxtəvərə yazılmayıb. Elə şeirdir də, yazmışam – dedim. Qız utana-utana: – Bəs siz indiyə qədər heç kəsi sevməyibsiz? – dedi. Mən etirafla: – Niyə sevməmişəm? Sevmişəm! – dedim. Bu zaman sanki Gülənbərin gözlərində maraqlı, həsrət, həyəcan bir-birinə qarışdı. Sanki, qızın quş xəyalı nəyinsə soracağında harasa uçub getdi. O məni də, özünü də unuttu.

Handan-hana: – Bilmək olar kimi sevibsiniz? Axı, şairin sevgisi maraqlıdır. O adi bir qızı sevməz – dedi. Mən narazılıqla: – Yox! Mənim sevdiyim adi bir qız idi. Heç oxumağı da, yazmağı da bilmirdi. Öz xalam qızı, həm də göbəkəsdim idi – dedim. Gülənbər maraqla: – Bəs niyə evlənmədiniz? – deyə soruşdu. Mən təəssüflə: – Kasıb olduğum üçün xalam öz qızını mənə vermək istəmədi – dedim. Gülənbər dərindən bir ah çəkdi. Sinəsi qalxıb-endi. Sanki sinəsinə dolmuş narahat duyğuları yaşıl çəmənə səpələdi. Sanki qızın ahının təmasından çəməndəki güllər titrədilər. Ahı öz zərif çiyinlərində saxlaya bilməyib yerə tökdülər... Gülənbər yenə də maraqla: – Xalanız qızı yəqin çox gözəl imiş – dedi. Mən etirafla: – Bəli! Gözəl idi. Özü də o boy-

da kəndimizdə birinci gözəl idi – dedim. Bu zaman Gülənbərin qara qaşları çatıldı. Sanki iki taleyi bir-birinə bağladılar. Sonra birdən qaşlar dartılıb iki tale tək bir-birindən ayrıldı. Qız səmimiyyətlə mənə: – Siz bayaq oxuduğunuz şeiri kimə yazdığınızı nədənsə mənə demədiniz. Ancaq desəniz də, deməsəniz də indi bildim ki, o şeiri xalanız qızına yazıbsınız. Xalanız qızına o şeirdən başqa da şeir yazıbsınızmı? – deyə soruşdu. Mən etirafla Gülənbərə: – Bəli! – dedim. Qız mehriban-mehriban: – Xahiş edirəm o şeiri də oxuyasınız! – dedi. Mən məmnuniyyətlə: – Oxuyum da, – dedim. Sonra şeiri oxumağa başladım:

**Ülfətdə duyanda şəfqətini mən,
Sanmışam anamdan yadigardır o.
Qürbətdə çəkəndə həsrətini mən,
Sanmışam yol üstə intizardır o.**

**O gül olmasa da gül əllərinin
Mehriban təması tellərimdədir.
Çiyinə tökülən sız tellərinin
Yaz nəfəsli ətri əllərimdədir.**

**Tufanlar döyəndə yumşaq köksünü,
Onu şimşəklərdən keçirmişəm mən.
Sonra ayrılacaq da məhrəm əksini
Gözümdən könlümə köçürmüşəm mən.**

Qız hərətlə mənə: – Təsirli şeirdir. Düzdür, həyatda bəzən qismət deyilən söz də özünü doğrultmalıdır. Ancaq xalanız yaxşı iş görməyib. O avam olub. Sizin gələ-

cəyinizin parlaqlığını görə bilməyib. Yoxsa gözlərinin bu parlaqlıqdan qamaşdığını duyardı. Bilərdi ki, siz maddi cəhətdən kasıb olsanız da, mənəvi cəhətdən çox varlısınız, çox! İnsanın ən böyük sərvəti isə onun istedadıdır – dedi.

Qızın məni öz aləmində çox böyütməsini istəmədim. Çünki, səmimiyyətlə dolu tərif məhrəm əllərilə onu mənə, məni ona bağlaya bilərdi. Mən ərklə Gülənbərə: – Sizə bir şeir də oxumaq olar? – dedim. Qız məmnun-məmnun: – Xahiş edirəm buyurasınız. Şeir yemək deyil ki, yanındakına da təklif edəsən. Şeir güldür. Öz ətrilə qarınları yox, beyinləri qidalandıran nadir nemətdir! Belə nemətin ətrindən kim doya bilər? – dedi. Mən şeiri aram-aram oxudum:

**Yalnız öz gücünə minnətdar olub
Zamandan-zamana daşınmış ömür.
İndisə keçmişdən yadigar olub
Muzeydə yaşayır yaşanmış ömür.**

**Demirəm hər muzey nadir növraqdır,
Tükü tükədən seçir dövrənin gözü.
Deyirəm sanma o muzey otaqdır,
İnsanın özüdür, insanın özü.**

**Xatirəyə dəymə! Köhnə divar tək
O uçub üstünə tökülər sənin.
Gecən alışsa da nəhəng fanar tək,
Dan yerin dünəndə sökülər sənin.**

Gülənbər hərətlə mənə: – Əla şeirdir! O insanı yalnız xatirələrlə yaşamamağa çağırır. Xatirələr ya nis-

gilə, ya da təsəlliyyə dönə bilər. Əlindən başqa iş gəlmir. Qəribədir! Xatirələrin şirini də insanı yandırır, acısı da. Bəli! Şirini şirin olduğu üçün yandırır, acısı da acı olduğu üçün. Doğrudur, canlı insanın ömrü muzeyə də dönə bilər, xatirəyə də. Yəni mənəvi sərvətə. Ancaq mən bayaq insanın ən böyük sərvəti olan istedadından danışdım... Mən atamı ikiqat sevirəm. Həm bir ata, həm də bir şair tək... Başqalarının atası adi insandır, uzaq başı yaxşı insandır. Mənim atam isə şairdir. Mən qız mədrəsəsində oxuya-oxuya şərqin dahi şairlərinin kitablarını varaqladıqca sanki özüm də böyüyürdüm. Sonra bu qənaətə gəldim ki, şairlər qeyri-adi insanlardır. Hətta mənim atam da! Elə siz özünüz də! Fikrimcə şairlər dünyada hər şeyə qadirdirlər. Mən bütün şairlərə hörmətlə baş əyirəm – dedi. Mən yarızara-fat, yarıciddi: – Yox! Deyəsən siz ifrata vardınız. Gərək şairlər özləri sizə baş əyələr. Axı siz nəinki hər hansı şeirin, hətta hər hansı dastanın qəhrəmanı ola bilərsiniz – dedim. Gülənbər təəccüblə mənə: – Siz məni şişirtməyin! Axı nəyimlə, hə, nəyimlə əsər qəhrəmanı ola bilərəm? – dedi. Mən qətiyyətlə: – Gözəlliyinizlə, biliyinizlə, ülfətinizlə, nəcibliyinizlə, mehribanlığınızla! Yenə də sayım? – dedim. Qız gülə-gülə: – Yox! Daha bəsdir! Məni özümə tanıtdırdığınız üçün sağ olun! Mən özümü sanki sizin işığınızda tanıdım. Axı ürəyi işıqla dolu adamı Günəşə bənzədirlər – dedi. Mən etirafla qıza: – Məncə Günəşə o adam bənzəyir ki, bu dünyadan köçəndən sonra da torpağın

altından bu dünyanı öz parlaq şəfəqlərilə işıqlandıra bilir... – dedim.

Mən təzadlarla dolu xatirələr haqqında yazdığım şeirlərdən birini də Gülənbərin gözləmədiyi halda oxudum. Ancaq bu şeirin mənə yox, qıza dəxli vardı.

**Gülüm! Şirin kam da, acı nisgil də
Təsadüfi deyil, qismət kimidir.
Xatirə haçansa doğma mənəzildə
Unudulub qalan nemət kimidir.**

**Könlünə təsəlli arayan insan
Gedər o nemətin dalınca, gedər.
Yolu ayağıyla darayan insan
Gedər son nəfəsi qalınca, gedər.**

**Xatirə kül altda közə bənzəyər,
Eşsə, köz əlini yandırar onun.
Xatirə dil altda közə bənzəyər,
Dinsə, söz dilini yandırar onun.**

Sonra etirafla: – Gülənbər xanım! Bu şeiri oxumağım səbəbsiz deyil. Bayaq siz atanız haqda xatirə danışdırdınız. Yarımçıq qaldı. Sizin atanızla ananızın sevgisinin sonu necə olur? – dedim. Qız təəssüflə: – Necə olacaq? Əla! Xoşbəxtliqlə bədbəxtlik insanın mindiyi tale faytonunun qoşa atına bənzəyir. Biri ağ, biri də qara! İkisi də ömür yolunda dördnala çapır. Yolda ağ at yorulanda qara at onu bədbəxtliyə doğru aparır. Qara at yorulanda ağ at onu xoşbəxtliyə doğru aparır. Görünür atamla anamın mindiyi tale faytonunun da ağ atı qüvvət-

li imiş. Nənəm anamın atamı sevdiyini babama deyir. Babam atamı yanına çağırır. Yarıciddi-yarızarafat atama deyir ki, mən sevgi haqqında o qədər şeir oxumuşam ki... Hələ xanəndələrdən eşitdiklərimi demirəm. Bilirəm ki, sən mənim qızımı sevirsen. O da səni sevir. Ancaq ikinizin də ixtiyarı məndədir. Ona görə də belə bir şərt qoyuram. Sən sevgi haqqında təzə bir şeir yazasan. Mən o şeiri bəyənsəm qızımı sənə verəm, bəyənməsəm, yox! Atam o gecə ilham pərisinin qarşısında diz çökür. Yalvarır. İlham pərisi insafa gəlir. Atama elə bir məharət verir ki, o belə bir şeiri yaza bilir. Babam da bəyənilir. Anamı atama verir. Bütün toy xərclərini də özü çəkir. Hələ bu harasıdır? Atama bir kənd bağışlayır. Atam o kəndin gəlirilə şəhərdə bir əttar dükanı açır. Sonra mülk alır. Həyatində əlvan güllər əkir. Elə ona görə də anam Gültaleyin taleyi ətirdə, şuxluqda, tərəvətdə gülə bənzəyir. Ömürdə, məhəbbətdə, təmasda yox! Axı güllün ömrü də, məhəbbəti də, təması da az olur – dedi.

Axırıncı cümləni deyəndə sanki Gülənbərin könlü tutuldu. Mən tutulan könlünü açmaq üçün təntənəylə qıza: – Sizdən icazəsiz oxuduğum ikinci xatirə şeirində üçüncü bənddəki təşbehləri geri götürürəm – dedim. Qız heyətlə: – Niyə? – deyə soruşdu. Mən peşiman-peşiman: – Axı o bənd xatirənin közə dönüb həm əli, həm də dili yandırdığını deyir. Allaha şükür sizin atanızın nə əli yanıb, nə də dili. Əksinə, əli gül ətrinə, dili isə bal şəftinə batıb – dedim. Gülənbər qaqqanaq çəkdi. Sonra mehriban-mehriban: – Şair ki, şair... O hazır cavab olmasa dünyanın qarışıq hadisələrindən baş çıxara bilməz. Yox! Deyəsən qiymət verməkdə bir az

tələsdim. Axı hazırcavablıq özü də şairlikdən əlavə bir məharətdir. Hər şair hazırcavab ola bilməz – dedi.

Axşam yavaş-yavaş düşürdü. Biz yaşıl çəməndən qalxdıq. Tək-tək çıraqları yanan şəhərə doğru addımladıq. Birdən şəhərin girəcəyində kimsə sevinc-kədər qarışıq bir səslə oxudu:

**Qapımızı döyən yox,
Şirnimizi yeyən yox,
Mən yarla nişanlandım,
– Mübarəkdir! Deyən yox.**

Gülənbər qəhqəhəylə güldü. Sonra məmnuniyyətlə öz-özünə: – Niyə yoxdur? Mən deyirəm, mübarəkdir! Daha fikir eləməyin! Qapımızı da döyərlər, şirninizi də yeyərlər. Çətini nişanlanana qədərdir – dedi. Mən söhbətimizi sevgi məcrasından çıxarmaq məqsədilə: – Atanızla “Şairlər məclisi”ndə görüşürük. Keyfi necədir? – deyə soruşdum. Gülənbər minnətdarlıqla: – Yaxşıdır! Sağ olun! Ancaq kişi qocalır. İndi ona bir dayaq gərəkdir. Mənim isə qardaşım yoxdur. Heç bacım da yoxdur. Atamın, anamın yeganə övladı mənəm! – dedi. Mən təskinliklə: – Dünyada insanın özü-özünə dayaq olmalıdır. Bəli! Ömrünün təməli möhkəm olan insana özgə dayaq gərək deyildir – dedim. Gülənbər narazılıqla: – Yox! Gərəkdir! Atalar deyib ki, tək əldən səs çıxmaz. Siz hər şeyi öz arşınımla ölçməyin. Sizin hər uğurunuz hələ qabaqdadır. Axı gəncsiniz. Atamın isə yaşı keçmişdir. Əgər keçmişdə qüsuru olubsa indi düzəltmək mümkün deyil. Sanki insan ömründən qopub düşən günlər bir tə-

rəzinin iki gözünə yığılır. Bir gözünə uğurlar, bir gözünə qüsurlar! Ona görə də insan gərək elə etsin ki, bu tərzidə çəkilən qüsurlar uğurlardan az olsun. Yoxsa sonra o qüsurların islahı müşkülə dönə bilər. Bir də, yalnız keçmişin uğurları ilə sevinmək kifayət deyil. Keçmişlə fəxr etməyə nə var ki... Olan olub, dolan dolub. İgid odur ki, öz gələcəyiylə öyünə. Yəni hələ üzünü görmədiyi, sirrini bilmədiyi, səsini eşitmədiyi bir aləmə təqdim edəcəyi yadigarla qürrələmə – dedi. Mən hərarətlə: – Doğru deyirsiniz Gülənbər xanım! – dedim. Qız nazla mənə: – Demək, siz də mənimlə razılaşırsınız! – dedi. Mən təəssüflə: – Əlbəttə! – dedim. O sevincə: – Deyəsən çatdıq – dedi. Əlini qaldırıb qapının şaxşaxına aparmaq istədi. Ancaq havada saxladı. Üzünü mənə çevirdi: – Siz də yorğunsunuz. Gedək evə. Bir stəkan çay için. Atamla da görüşün! – dedi. Mən minnətdarlıqla: – Sağ olun! Mən getməliyəm, vacib işim var. Məndən atanıza salam yetirin! – dedim. Sonra Gülənbərin ağ göyərçin qanadını andıran əlini ovcumda yavaşca sıxıb yola düzəldim. Əslində heç bir vacib işim yox idi. Sadəcə olaraq Gülənbərgilə getməkdən utanırdım. Yol boyu bu qız haqqında düşünürdüm. Gülənbər Ərdəbildə qız mədrəsəsini bitirmişdi. Geniş mütaliəsi vardı. Dünyanın söz ustalarının həm şeir, həm də nəsr kitablarını dönə-dönə oxumuşdu. Necə deyərlər, arı hər çiçəkdən bir şirə yığıdığı tək bu qız da hər kitabdan bir hikmət öyrənmişdi. Qızın zəngin həyat təcrübəsi də vardı. Axı o təzadlarla dolu ağalar-rəiyyətlər dünyasında

boy atmışdı... Bərk acdığımı restoranın qarşısından keçəndə duydum. Geri qayıdıb içəri daxil oldum. Mizlərin arasıyla addımlayıb özümə yer axtardım. Bu zaman ətrafımdan: – Bura buyurun! Bizi sevindirərsiniz! – sözlərini eşitdim. Dönüb səslər gələn yerlərə baxdım. Qəribədir. Bu adamlar bir az əvvəl əleyhlərinə şeir oxuduğum ağalardı. Mən laqeyd-laqeyd keçib boş bir stulda əyləşdim. Xidmətçini çağırıb yemək sifariş verdim. Sonra gözaltı salonu nəzərdən keçirdim. Kənarında tək əyləşmiş bir nəfər təbəssümlə mənə baxırdı... Bu, komendant idi. Özü də mülki paltarda. Biz xəfifcə baş əyib salamlaşdıq. Bu zaman qulağıma şən səslər gəldi. – İçək şairin sağlığına! – Dönüb baxdım. Bir miz ətrafında əyləşən şəhər ziyalıları ayağa qalxıb mənə sarı baxırdı. Mən yenə xəfifcə baş əyib sağlığımıza içən tanımadığım adamlara öz təşəkkürümü bildirdim. Sonra ürəyimdə dedim:

**Doğma bacılarla dolub kənd-şəhər,
Həqiqət cürətlə bacı olubdur.
Həqiqət şirinəm! Desə də əgər,
Həqiqəti deyən acı olubdur.**

**Yox! Yox! Həqiqəti deyən hər zaman
Sevilib mübariz oğullar kimi.
Hünəri dillərdə gəzibdir, inan,
Noğuldan da şirin nağıllar kimi.**

**Bəli! Günəşdən də parlaq həqiqət
İnsana gah təpər, gah ləzzət verir.
Bir az gec olsa da, ancaq həqiqət
Hər yerdə, hər şeyə düz qiymət verir...**

Yemək gəldi. Şam elədim. Pulunu verib yenə laqeyd-laqeyd ağaların mizlərinin arasıyla qapıya doğru addımladım. Ancaq neçə-neçə içkidən qızarmış gözlərin kürəyimə zilləndiyini çiynimin üstündən gördüm. Əgər bu ağaların imkanları olsaydı elə alovlanan gözlərindən kürəyimə atəş açardılar. Mən restorandan çıxıb mənzilimə yollandım...

Nə gizlədim, mitinqdə oxuduğum həqiqət nəfəsli şeirlərimlə dost ziyalıların ürəyinə təpər, baxışına cürət aşladığım üçün özümü bir mübariz oğul sanırdım. Bəli! Anasız bir oğul ana Vətən yolunda hər fədakarlığa hazırdı.

Mənzilimin qabağında bir adam dayanmışdı. Yanında da divara söykədilmiş kiçik səbət vardı. Mənzilə yaxınlaşanda o adamı tanıdım. Bu bir ayağı Meşkində, bir ayağı Ərdəbildə olan partiya fəalı meşkinli Dilavər idi. Hərərətlə görüşdük. Məni çoxdan gözləyirsən? – deyə qayğıyla soruşdum. O nəzakətlə mənə: – Bir az var – dedi. Ancaq bildim ki, Dilavər məni çoxdan gözləyir. Doğrusu, narahat oldum. Dilavər əl-ayağa düşüb hörmətlə: – Siz Allah narahat olmayın – dedi. Mən mənzilimin qapısını açdım. Dilavəri qabağa salmaq istəyəndə o əyilib kiçik səbəti yerdən götürdü. Əvvəl Dilavər, sonra mən mənzilə daxil olduq. Dilavər yenə kiçik səbəti mənzilin divarına söykədi. Səbətin üstü yaşıl meynə yarpaqlarıyla örtüldüyündən içindəki görünmürdü. Dilavərə yer göstərdim. O miz kənarındakı stulların birində mənimlə üzbəüz əyləşdi. Sonra iftixarla: – Sizin bu gün mitinqdə oxuduğunuz şeirlərin misra-

ları elə odlu-alovlu idi ki, sanki inqilab kürəsində yoğrulublar. Bizim Meşkindən mitinqə gələn nümayəndə heyətimiz hələ də o şeirlərin cazibəsindən çıxıbilməmişdir. Elə mən özüm də! Sizin “Yumruq”, “Ziddi-faşist”, “Cövdət”, “Vətən yolunda” ruznamələrində, “Azərbaycan”, “Şairlər məclisi” toplularında çıxan şeirləriniz Meşkinə də gəlib çıxır. Sevilə-sevilə oxunur. Meşkinlilər sizi çox istəyir. Vaxt olanda o tərəfə də gəlin. Uzaq yol deyil ha. İntəhası Savalanın bu çiyindənən o çiyinə keçəcəksiniz. Meşkinlilər də sizi salxımları qüdrətdən xınalanmış üzüm bağlarında gəzdirəcək. Hər bulağın başında ayağınızın altında bir qoç qurban kəsəcək. O kiçik səbətdəki də Meşkin üzümüdür. Öz bağımızdan sizə pay gətirmişəm – dedi. Mən minnətdarlıqla Dilavərə: – Sən də sağ ol, meşkinlilər də sağ olsun! Mənim şeirlərimi dəyərləndirənlərin hamısına təşəkkür edirəm. Mən bəlkə də Meşkin üzümünü çox yediyimə görə çox da sevirəm. Bizim kəndimiz Çanaxbulaqla Meşkin arasında çay yoxdur. Ancaq körpü var. Körpü adı körpü deyil, yox! Ulaqların, qatırların, atların saldığı daşsız-torpaqsız körpüdür. Karvan körpüsü! Bu karvan saldıdığı körpüylə üzüm mövsümü Meşkindən Çanaxbulağa aramsız üzüm daşıyır. Adam o üzümdən iki gilə ağzına atanda sanki ağzında qovurğa şaqquldayır. Çanaxbulağın yanından keçən Neştəri çayının sahilləri söyüd ağaclarıyla doludur. Çanaxbulaqlılar o söyüdlərin şüylərindən yaraşlıq üzüm səbətləri toxuyurlar. Üzümlü Meşkinə də o səbətlərlə gedirlər. Mən hələ

kənddə yaşayanda Meşkinə bir şeir də həsr etmişdim – dedim. Dilavər arzu dolu bir təkidlə mənə: – İndiyə qədər Meşkin haqqında yazılmış bir şeiri nə oxumuşam, nə də eşitmişəm. Siz Allah, zəhmət olmasa o şeiri mənə oxuyun. O mənim üçün ən əziz ərmağan olar – dedi. Mən “Meşkin” şeirimi hərarətlə oxudum:

**Hələlik yoxsa da əsərlərimdə
Təbriz əzəməti, Səhənd zirvəsi,
Sənət incisidir nəzərlərimdə
Urmu tərəvəti, Araz nəfəsi.**

**Bəs Meşkin, o nədir? Bağlar şəhəri!
Yoxuşlar dağlara qalxan pillələr...
Gecə parıltıyla yanan ölkəri
Büllur salxımlarda iri gilələr.**

**Meşkinin boynunda meynə düzümü
Uzun olmasa da Marağa kimi,
Şəhdə xınalanmış kişmiş üzümü
Ağızda şaqquldar qovurğa kimi.**

**Yox! O məğrur başı bəlalı yurddu,
İnsandan gizlətdi fil dözümlünü.
Meşkin Savalanın qarını uddu,
Bəylərsə Meşkinin ağ üzümünü.**

**Düynələr qabardı qaşının üstə,
Qalxdı Ərdəbilin kiçik bacısı.
Haqqını istədi! Başının üstə
Dindi İsabəyin simli qamçısı.**

**Fəqət Savalanın döyüş papağı
Ağardı Babəkin çalması kimi.
Fədai qızların solğun yanağı
Qızardı Unarın alması kimi.**

**Bəzən sakitləşən, bəzən çalxanan
Ərdəbildə bitdi döyüşün sonu.
Sabaha apardı ana Savalan
Bir çiyində bunu, birində onu...**

**Döyüş nəğməsinin misralarını
Səngərlərdə yazdı şair qələmlə!
Kəndli dostlarının yaralarını
Sağaltmaq istədi sözlü məlhəmlə.**

**Məhəbbət! O təşnə dodağı neyli,
Çağladı səadət eşqində daha.
Ağalar nə xanlı, nə də ki, bəyli
Daldalana bildi Meşkində daha...**

**Yox! Gecə ağartdı Tehran yolunu,
Ağa ağasına pənah apardı.
Cibində bir dünya millət pulunu,
Boynunda dağ boyda günah apardı.**

**Yolları yollara qatdı günlər də,
Döyüşən ordunun düzümü təki.
Şəkərə, noğula batdı günlər də,
Larının kəhraba üzümü təki.**

**Yatmış qayaları oyadan cəngi
Neçə nəğməkarın sözünə çökdü.
Nuğdunun güleysə narının rəngi
Məsum körpələrin üzünə çökdü.**

**Yenə də o yurdda tari-mar kimi
Çaylar şaxəlidir, yollar haçalı.
Yorğun təbiətin sənətkar kimi
Nizam yaratmağa hanı macalı?**

Döyüş davam edir...

**Öz dövranından
Yazan qələmim də söz düzür səfə.
Deyir istibdadın daş zindanından
Meşkin həmişəlik çıxar bu dəfə.**

**Təzəcə doğulmuş nəvələrilə
Bahar günəşinə bürünər Meşkin!
Öz dadlı-ətirli meyvələrilə
Dünya sərgisində görünər Meşkin!**

Şeiri oxuyub qurtarandan sonra Dilavərin üzünə baxdım. Tanışımın gözlərinin bəbəkləri Meşkin üzümünün gilələrindən daha çox parlayırdı. Deyəsən üstlərində şəh də vardı. Bəli! Dilavərin gözləri yaşarmışdı. Tanışım həm sevinmiş, həm də kövrəlmişdi. Dilavər səmimiyyət dolu heyrətlə mənə: – Siz yalnız şair deyilsiniz, həm də rəssamsınız. Meşkini mənim gözlərimdə elə canlandırdınız ki, sinəsində doğulub ərşəyə çatdığım diyarı bir də tanıdım, bir də gözdüm, bir də sevdim

– dedi. Mən təbəssümlə tanışma: – Eləysə, onda mən xoşbəxtəm ki... Bəlkə çay qoyum. Bir stəkan çay içək – dedim. Dilavər ərlə: – Sağ olun. Çay içməyəcəyəm. Ancaq sizdən bir xahişim var. O şeiri mənə verəsiniz. Aparıb Meşkindən gəlmiş yoldaşlarıma oxuyam. Sonra Meşkində qalan yoldaşlarıma da çatdıram – dedi. Yaxşı ki, şeiri çapa göndərmək üçün üzünü çıxartmışdım. Elə həməən üzünü Dilavərə verdim. Tanışım şeir yazılmış varaqaları əvvəl bir kəndli sadəliyi ilə burnunun qabağına tutub dərinə iylədi. Sanki şeirdən Meşkinin ətrini aldı. Sonra bir əliylə şeir yazılmış varaqaları sığallaya-sığallaya cibinə qoydu. Sonra da mənimlə mehriban-mehriban xudahafizləşib getdi...

QIZ QISQANCLIGI

İran Xalq Partiyasının Ərdəbil vilayət təşkilatında fəaliyyət göstərən bəzi fədakar yoldaşları unutmaq olmur. Nüsrətulla Həbib İlahi “Cövdət” qəzetində işləsə də bir ayağı vilayət komitəsində idi. O gözəl natiq idi. Çıxışında gurultulu sözlər işlətməzdi. Nəzakətlə elə danışardı ki, sanki böyük bir mitinqdə deyil, kiçik bir məclisdə danışır... Mitinqə toplaşanlar natiqin nitqiylə yanaşı, mədəniyyətinə də heyran qalardı. Dəllək Məzlumi sanki partiyanın çaparı idi. Bir hadisə olanda Alaqaqıdan girib təzə meydandan çıxardı. Qəribandandan girib Çəşmə başından çıxardı. Kəffaş Əli ayaqqabıları-

mızı pulsuz yamayardı, əkkas Xanbaba şəklimizi pulsuz çəkərdi. Dərzi Binabi paltarlarımızı pulsuz tikərdi. Dəllək Vəlinin dükanı həmişə yığnaqlı olardı. O əlindən gələn köməyi təşkilatdan əsirgəməzdi. Əjdər ilə Qulamhüseyn sanki təşkilatın qoşa əli idi. Təşkilat həmişə təcili işlərini o etibarlı, iradəli, cəsarətli əllərlə görürdü. Hələ öz yerlilərinin dünya görüşünü genişləndirmək naminə Təbrizdən Ərdəbilə kino gətirən sürücü Həsən! Bəli! Həsən öz xərcilə Ərdəbildə kinoteatr açmışdı. Təbrizdən filmlər gətirib bu kinoteatrdə nümayiş etdirirdi. Bu filmlərə pullular da baxırdılar, pulsuzlar da. Mən neçə-neçə səhnədə neçə-neçə peşəkar aktyorun oyununu görüb bəyənmişəm, sevmişəm, alqışlamışam. Ancaq bu aktyorların necə mükəmməl sənət təhsili aldıklarını də öyrənmişəm. Həsən isə oxumamış, necə deyərlər, anadangəlmə aktyor idi. O, səhnədə rola girəndə tamaşaçılar Həsənin özünü unudurdu. Yalnız yaratdığı obrazla nəfəs alırdı. Tamaşa qurtarandan sonra Həsən özü tamaşaçıların arasında, yaratdığı surətlər isə tamaşaçıların xəyalında görünürdü. Mən mübariz, xeyirxah, fədakar insanlar haqqında fikirləşəndə deyirdim:

Xalq yaylaqdır – şəxsiyyət

O yaylağın bulağı.

Xalq obadır – şəxsiyyət

O obanın ocağı.

Xalq mənzildir – şəxsiyyət

O mənzilin çırağı.

Xalq ağacdır – şəxsiyyət

O ağacın budağı.

**Xalq çalmadır – şəxsiyyət
O çalmanın gövhəri.
Xalq səmadır – şəxsiyyət
O səmanın ölkəri.**

**Xalq zəncirdir – şəxsiyyət
O zəncirin halqası.
Xalq ümmandır – şəxsiyyət
O ümmanın dalğası.**

**Xalq dastandır – şəxsiyyət
O dastanın varağı.
Xalq zirvədir – şəxsiyyət
O zirvənin bayrağı.**

**Xalq bəbəkdir – şəxsiyyət
O bəbəyin qarası.
Xalq Günəşdir – şəxsiyyət
O Günəşin parası.**

Gecə yarından keçsə də gözlərimə yuxu gəlmirdi. Buraxdığımız bir səhv haqqında düşünürdüm. Yatağım-
da gah bu üz üstə, gah o üz üstə çevrilirdim. Çənəsi
batıq bir kəndli komitəyə tez-tez gəlirdi. Hamımızla
görüşürdü. Artıq o özünü kəndlilərin nümayəndəsi tək
tanıda bilmişdi. Bir gün yenə komitəyə gəldi. Özü də
şələ-küləsiylə. Dedi ki, ağa məni öldürmək istəyirdi,
qaçmışam. Ona icazə verdilər ki, komitənin otaqların-
dan birində yaşasın. Axı yoldaşı qapıdan qaytarmaq
olmazdı. O bir neçə gün komitədən aldığı otaqda yaşa-

dı. Ancaq bir gün komitəyə gələn bir kəndli mənə dedi
ki, o satqındır. Ağanın tapşırıqlarıyla sizin aranızda soxulub
ki, sirlərinizi öyrənsin. Mən əvvəl inanmadım. Dedim
sən bunu hardan bilirsən? Kəndli dedi ki, necə yəni
hardan bilirəm? Biz bir kənddənəm. Sonra biz qət etdik
ki, doğrudan da çənəsi batıq kəndli satqındır. Onu axta-
rarkən o yoxa çıxdı. Sən demə, öz kəndlisini komitəyə
gələndə görübmüş. Şələ-küləsini də qoyub qaçıbmış.
Biz o satqının şeylərini eşiyə atdıq. Onu əvvəldən tanı-
madığım üçün özümü o ki var, danladım. Ancaq mən
yatmalıydım. Səhər bir dağ kəndinə gedib mitinq keçir-
məliydim. Özümü birtəhər yuxuya verdim. Obaşdan
qalxıb çay-çörəyimi yedim. Yoldaşlarla yola düzəldik.
Kəndlilər bizi sevinclə, hörmətlə, qayğıyla qarşıladılar.
Miting ürəyimizcə keçdi. Biz gələşimizin məqsədini sa-
də, aydın, məhrəm sözlərlə şərh etdik. Kəndlilər də
bizdən məmnun qaldılar. Bir gecənin narahatlığı, bir
günün də yorğunluğu gözlərimdə ağır yükə dönmüşdü.
Bu gecə bərk yatmalıydım. Şirin yuxudan şaqqıltı səsi-
nə oyandım. Pəncərədən küçəyə baxdım. Küləkdə quru
budaqlar bir-birinə dəyib şaqqıldaırdı. Sanki küçələr-
də qılınc döyüşü gedirdi. Səhərə yaxın külək yatdı.
Mən qalxdım. Yenə pəncərədən küçəyə baxdım. Yağış
yağırdı. Sanki külək öz məğlubiyyətinə ağlayırdı.
Düşündüm ki, insanın hirsliylə küləyin hiddəti arasında
bir oxşarlıq vardır. İnsan da ağlayandan sonra hirsli
yadır. Ancaq insan hirsənsə də gərək ağlamasın! Üzü-
nün qürurunu göz yaşlarıyla yuyub aparmasın! Səhər

çay içə-içə Sakin Gülşənin “Şairlər məclisi”nə ilk gəlişini xatırladım. O şair dostlarıyla gəlmişdi. Hərənin də əlində bir dəstə təzətər gül vardı. Bu gülləri Sakin Gülşən öz həyatından dərmışdi. O dostlarını məclisin üzvləri ilə tanış etdi. Sonra məclis qızıışdı. Şairlər növbəylə öz şeirlərini oxudular. Çayı içəndən sonra Sakin Gülşəni görmək xəyalıyla ayağa qalxdım. Dedim həm şairlə söhbət edəyəm, həm də bazardan bəzi lazım olan şeyləri alaram. Bazara yollandım. Sakin Gülşən piştaxtanın arxasında əyləşmişdi. Məni görcək ayağa qalxıb dükandan çıxdı. Qabağıma gəldi. Əlimi ovcunun içində hərərlə sıxdı. Sonra hörmətlə: – Xoş gördük! – dedi. – Elə indicə ürəyimdən keçdiniz. Mən etirafla: – Elə siz də səhər mənim ürəyimdən keçdiniz! Ona görə də sizə baş çəkmək qərarına gəldim – dedim. Sakin Gülşən mehriban-mehriban: – Minnətdaram! Lütfiniz artıq olsun! – dedi. Sonra dükanın qapısını bağladı. Qoluma girib təbəssümlə: – Gedək bizə! Bir yerdə nahar edərək! Çay içərik! Gülənbər sizin mitinqdəki çıxışınızı anasına yaman tərifləyirdi – dedi. Mən utandım. Üzümlü yana çevirdim ki, Sakin Gülşən üzümün qızartısını görməsin. Sonra minnətdarlıqla: – Sağ olun! İndi vacib işim var. Qalsın sonraya – dedim. Sakin Gülşən əl çəkmədi. Etirafla: mənə: – Həyatda vacib olmayan iş yoxdur. Ancaq ən vacib iş insanların bir-biriylə səmimi ünsiyyətidir – dedi. Biz yola düzəldik. Sakin Gülşən təbəssümlə: – Şairlər nədənsə mübaliğə ilə danışmağı sevirlər. Əslində elə belə də olmalıdır. Yoxsa şairin dedik-

ləri adi danışiq səviyyəsindən yuxarı qalxa bilməz. Sənət əsəri isə qeyri-adi olmalıdır. Öz oxucusunu, dinləyicisini, tamaşaçısını heyrləndirməlidir. Ancaq şairlər mübaliğədə ölçü gözləməlidirlər. Axı onlar mübaliğə xatirinə yaxındakı bir neməti uzaqda, uzaqdakı bir neməti isə yaxında göstərməyə çalışırlar. Məncə, bu doğru deyil. Mübaliğə nə qədər şişirdilsə də yenə həqiqətə uyğun olmalıdır. Məsələn, gülşəndən bir qızıl-gül dərmək istəyənlər şair tikanın əziyyətinə dözməlidir. Daha o əziyyəti həddindən artıq şişirtməməlidir. Sərin su içmək istəyənlər şair bulağın yolunun çətinliyini həddindən artıq şişirtməməlidir. Ocaqda isinmək istəyənlər şair odun tüstüsünü həddindən artıq şişirtməməlidir – dedi. Mən razılıqla: – Doğru buyurursunuz – dedim. Sakin Gülşən etirafla: – Adam var, döyüşdə üzünü qılınc kəsdikcə özü igidləşir. Adam da var, həyatda alınını qırıq doğradıqca özü müdrikləşir. Ancaq hər ikisinin ömrü ülviləşir. Biz də qocaldıqca müdrikləşməliyik – dedi. Mən təskinliklə: – Siz müdriksiniz, ancaq qoca deyilsiniz – dedim. Sakin Gülşən məmnuniyyətlə gülümsədi.

Qapını Gülənbər açdı. Qız yenə gülləri suvarırdı. Məni görcək: – Oho! Siz də gəlibsiniz! Xoş gəlibsiniz! Səfa gətiribsiniz – dedi. Sonra ətrə bələnməmiş kövrək əliylə əlimi sıxdı. Mən minnətdarlıqla: – Sağ olun! Xoş gününüz olsun! – dedim. Sakin Gülşən təntənəylə Gülənbərə: – Şairi nahara qonaq gətirmişəm! – dedi. Gülənbər məmnuniyyətlə: – Əcəb eləmisiniz ağa! –

dedi. Sakin Gülşən təəssüflə: – Elə bilirsən gəlirdi? Yox! Zorla gətirmişəm – dedi. Gülənbər Sakin Gülşəndən maraqla: – Niyə? – deyə soruşdu. Sakin Gülşən tərəddüdlə: – Nə bilim? Deyəsən utanırdı – dedi. Gülənbər atasına ərklə: – Nahaq! – dedi.

Biz gülşənin yanından keçəndə xumar gözləri bül-lur şehlərlə dolan əlvən güllərə heyran-heyran baxdım. Bu pardaxlanmış güllərin arasında hələ açılmamış qön-çələr də vardı. Sanki bu qönçələrin ağızları bağlı oldu-ğundan öz arzularını deyə bilmirdilər. Axı bu qönçələr hələ bülbül nəfəsilə pardaxlanmamışdı. Gülənbərin də sevgisi hələ qönçə idi. Ancaq o bülbül nəfəsilə yox, insan nəvazişiyə pardaxlana bilərdi. Deyəsən qızın nəzərindəki o insan mən idim... Evə daxil olduq. Sakin Gülşən mehribanlıqla dolu bir səslə: – Gültale, ay Gültale – deyə arvadını səslədi. Qarşımıza yaraşlıq bir qadın çıxdı. O da mehriban-mehriban: – Bəli! – dedi. Sakin Gülşən məhrəm-məhrəm: – Şairi qonaq gətirmişəm. Yeməyə nəyin var? – deyə arvadından soruşdu. Gültale xanım şəstlə: – Nə istəsəniz! – dedi. Sakin Gülşən ərklə: – Onda tez ol! – dedi. Gültale xanım hərarətlə: – Siz əllərinizi yuyana qədər hər şey hazır olar – dedi. Biz təzədən həyəətə endik. Əllərimizi yuyub quruladıq. Evə qalxdıq. Süfrə hazır idi. Gültale xanımın bişirdiyi plovun ətri otağa doldu. Gülənbər yekə sinidə gətirdiyi plov qalanmış iki nimçənin birini mənim, birini atasının qabağına qoydu. Sonra Gültale xanım iki nimçə də plov gətirdi. Birini qızının, birini də öz qaba-

ğına qoydu. Mən Gültale xanıma baxa-baxa düşündüm ki, qadın qəribə məxluqdur. O ömür yoldaşıyla ülfətin-də ürəyi şəfqətlə dolu mələk, doğuş zamanı isə ürəyi cürətlə dolu bir qəhrəmandır. Axı, doğuş ilə ölüm ara-sında bir uçurum vardır. Qadın ana olmaq xətrinə bu uçurumdan keçərkən bütün məşəqqətlərə dözməlidir. Yoxsa o, Gülənbər tək qənirsiz bir gözəli dünyaya gəti-rə bilməz. Biz zəfəranlı plovu ləzzətlə yedik. Üstündən ətirli çay da içdik. Gültale xanım süfrəni yığışdırdı. Mən maraqla: – Ustad təzə nə yazır? – deyə Sakin Gülşəndən soruşdum. O təmkinlə: – Sənətkar eyni zaman-da bir neçə əsər üzərində də işləyir. Təsəvvür edin ki, ulduzlar kəhkəşanda sayrışır. Təzə doğan ulduz öz parıltısıyla başqa ulduzun işartısını nəzərdən salır. Sənətkar beyni də mövzular kəhkəşanıdır. Bir də görür-sən sənətkar bir mövzunu yazıb qurtarmamış beynində təzə bir mövzu doğur. Ancaq bu təzə mövzu kəhkəşan-dan doğan ulduzdan fərqli olaraq köhnə mövzunu sənətkarın nəzərindən sala bilmir. Sənətkar bütün möv-zulara övlad məhəbbətiylə yanaşır. Hamısına bir gözlə baxır. Hər mövzunu eyni ilhamla yaratmağa çalışır. Mən də eyni zamanda bir neçə şeir üzərində işləyirəm. Əvvəllər bu mənim iş üsulum deyildi. Sonralar bunu məndən zaman özü tələb etdi. Hər gün bir xəbər, hadi-sə, partlayış... – dedi. Mən etirafla: – Aydındır! – de-dim. Sakin Gülşən üzünü Gülənbərə tutub mehriban-mehriban: – Qızım, mən Tehrana məktub yazmalıyam. Sən də şairi kitab dolabı qoyduğumuz otağa apar! Ki-

tabları göstər. Xoşuna gələni olsa, bağışla! – dedi. Biz kitab dolabı qoyulan otağa getdik. Dolabda nəfis şəkil-də çap olunmuş kitablar səliqəylə yığılmışdı. Şərqi ölməz sənətkarları sanki qarşımda dayanmışdı. Firdovsi, Xəyyam, Sədi, Nizami, Hafiz, Xətai, Füzuli... Gülənbər mənim Füzulinin divanına diqqətlə baxdığımı görüb: – Hafiz də sevgi şairidir, Füzuli də! Mən ikisini də sevirəm. Ancaq Füzuli mənə daha yaxındır. Axı, o ana dilimizdə yazmışdır. Özü də gözəl yazmışdır. Mən qız mədrəsəsini fars dilində bitirmişəm. Həm də əla bitirmişəm. Amma arzum budur ki, qız mədrəsəsində Azərbaycan dilində dərs deyəm. Füzulinin müqəddəs sevgini tərənnüm edən qəzəllərini elə şövqlə oxuyam ki, dahi şairin əziz xatirəsinə layiq olsun! – dedi. Sonra qız əlini uzadıb Füzulinin divanını götürdü. Mehriban-mehriban sığalladı. Sanki, Gülənbər öz sevgisinin taleyinin yolunu hamarlayırdı... Hamarladı, hamarladı, sonra divanı yerinə qoydu. Bu zaman qonşu həyətdə bir qadın yanıqlı-yanıqlı oxudu:

**Gecdir, daha gec indi,
O yar deyə keçindi...
Sənsə ömür yolunu
Günahınla keç indi!**

Mənim kədərləndiyimi görən qız qayğıyla: – Oxuyan zavallı bir anadır! Arabir belə yanıqlı bayatılar deyir. Odlu-alovlu səs ilə bizi də yandırır-yaxır. Yazığın gözəl bir qızı vardı. Bir gənci sevirdi. O gənc isə bu biçərə qıza məhəl qoymurdu. Axırda da başqa bir qızla

evləndi. Bu qız da şam tək alışıb-yandı. Öz odunda əriyə-əriyə sönüb getdi. Bəli! Dünya insanları eyni ülfətlə qarşılayır, ancaq müxtəlif yollarla ötürür. Allah heç bir qıza belə aqibət qismət eləməsin! – dedi. Araya ağır bir sükut çökdü. İkimiz də darıxdıq. Bunu duyan Gülənbər gözlərinə qonmuş kədəri təbəssümlə qovaraq: – Siz mənə sevgi haqqında gözəl misralar oxuyun. İstəyirəm ki, indi mən sizə sevgi haqqında bir şeir oxuyum – dedi. Mən məmnuniyyətlə qıza: – Buyurun Gülənbər xanım! Sizi dinləyirəm – dedim.

**Sevgilim! Demirəm yalnızlar kimi
Yasda da, toyda da dalğın olaydıq!
Yox! Deyirəm qoşa ulduzlar kimi
Həmişə, hər yerdə yaxın olaydıq!**

**Dövrən dəyişəydi diləyimizlə,
Vətən dirçələydi köməyimizlə...
Tufanda alovlu ürəyimizlə
Təpədən-dırnağa çılğın olaydıq!**

**Sevgi isinəndə ülfətimizlə,
Dünya yaradadıq zəhmətimizlə...
Dillərdə dolayan xidmətimizlə
Özümüzün deyil, xalqın olaydıq!**

Gülənbər şeiri oxuyub qurtardıqdan sonra intizarla dolu gözlərini mənim heyətlə dolu gözlərimə dikib şeir haqda fikrimi bilmək istədi. İndi qızın qara, uzun, yaraşlıq kirpikləri ucları barıta batırılmış kibritlərə bənzəyirdi. Sanki bu kibritlər arabir qızın iri gözlərinə

dəyib od alışdırırdı. Gözləri bu odun işığında daha məsum, təmiz, parlaq görünürdü...

Mən qətiyyətlə: – Güzəl şeirdir! Şairlə oturub-durmaq adamı şair edə bilməz! Onda məmləkət şairlə dolar. Şair də qiymətdən düşər, şeir də! Şairlik adamın özündə olmalıdır. Sizin tək! – dedim. Gülənbər heyrətlə: – Necə? Necə? Mənim tək? – deyib uğundu...

Qızın gözlərindəki təbəssüm elə parladı ki, sanki sevgi kəhkəşanının bütün ulduzları iri, qara gilələrə toplandı. Mən şəstlə: – Bəli! Sizin tək! – dedim. Qız handan-hana özünə gəldi. Sonra mehriban-mehriban: – Mən şair deyiləm. Bu şeiri atam yazmışdır. Atalar deyib ki, çörəyi ver çörəkçiyə, birini də üstəlik! Mən isə deyirəm ki, sözü ver şairə, birini də üstəlik! Qoy elə danışsın ki, yalnız ona söz verənin yox, kənardan eşidənlərin də gözəllik dünyasını daha da zənginləşdirsin! Bəli! Söz indi sizindir. Bir sevgi şeiri oxuyun! Mən də dinləyib feyziyab olum – dedi. Firsət yataqda insanların üzünə dəyən küləyə bənzəyir. Kimi bu təmasdan oyana bilir, kimi də yox! Deyəsən indi bu firsət küləyi Gülənbərin yanaqlarına dəyib ürəyindəki sevgi duyğularını oyatmışdı. O sevgi şeirləri dinləmək istəyirdi. Mən də təzə yazdığım şeirlərimdən birini hərərətlə oxudum:

**Ömür elə gödəkdir ki,
Yarı yolda düşüb qalar.
Sevgi elə çiçəkdir ki,
Nə saralar, nə də solar!**

**Bəli! Kimin can sirdaşı
Bir mehriban nigar olar,
Bu dünyada yol yoldaşı
Bir əbədi bahar olar!**

**Kimin yarı bu zamanda
Həm gözəldir, həm mehriban,
O bəxtəvər bu dövrandə
Həm müdrikdir, həm qəhrəman!**

Mən şeiri oxuyub qurtaranda Gülənbər uğunub getdi. Qızın qolundan yapışıb güclə ayaq üstə saxladım. – Nəyə gülürsünüz? Yoxsa, şeir xoşunuza gəlmədi? – deyər soruşdum. Gülənbər səmimiyyətlə: – Yox! Şeir xoşuma gəldi. Ona görə gülürəm ki, bu cür gözəl şeirin sonluğu yaxşı deyil. Doğrudur, həm gözəl, həm mehriban yarı olan müdrikdir. Əgər o müdrik olmasaydı, özünə belə yar seçə bilməzdi. Bəs qəhrəmanlığın bura nə dəxli var? Bax! Buna gülürəm – dedi. Mən narazılıqla: – Çox nahaq gülürsünüz. Belə yarın ürəyini neçə-neçə göz baxa-baxa fəth eləmək özü də qəhrəmanlıqdır – dedim. O, yenə uğunub getdi. Mən hiddətlə: – Mən ki, məsələni aydınlaşdırdım. Bəs indi nəyə gülürsünüz? – dedim. Gülənbər danışmadı. Dəsmalını çıxartdı. Ağ dəsmal Savalanın zirvəsindən götürülmüş bir çəngə peşmək qara bənzəyirdi, və Savalan gülləri tək ətir saçırdı. Qız gözlərinin yaşını sildi. Sonra maraqla: – Bəlkə o yar özü ürəyinin qəhrəmanlıqsız fəth olunmasına razılıq verdi. Bəs onda? – deyər soruşdu. Daha ürəyimdə şübhə yeri qalmadı. Qız məni sevirdi. Sonanın sevgi bulağının nəğ-

mələri hələ ürəyimdə susmamış Gülənbərin sevgi bulağı oxumağa başlayırdı. Qızın gözlərinə baxdım. Bu gözlər əvvəl qayğı, şəfqət, mehribanlıq saçırdı. İndisə sevgi, fədakarlıq, səadət səpələyirdi. Mən Gülənbərin ürəyindəki niyyəti öyrənmək məqsədilə: – Bağışlayın. Sizdən bir söz soruşmaq istəyirəm. Olarmı? – dedim. Qız səmimiyyətlə: – Əlbəttə olar! Buyurun soruşsun – dedi. Mən maraqla: – Sizin də sevdiyiniz oğlan varmı? – deyə Gülənbərdən soruşdum. Qız utancaq gözlərini məndən ayıraraq döşəməyə salınmış nəhəng Təbriz xalçasının iri güllərinə dikdi. Sonra etirafla: – Bəli! Var! Ancaq hələ mən öz sevgimi ona açmağa müvəffəq olmamışam. Bəlkə də hələ tezdir. Elə məqam gələcək ki, mən öz sevgimi anam tək həya pərdəsi arxasından gizli deyil, açıq meydanda deyəcəyəm. Mən maraqla: – Siz o oğlanla görüşürsünüz mü? – deyə Gülənbərdən soruşdum. Qız təəssüflə: – Çox az! Cəmi üç dəfə görüşmüşük! – dedi. Mən də Gülənbərlə üçüncü dəfə idi ki, görüşürdüm. Bəli! O oğlan mən idim. Düşündüm ki, söhbəti dəyişmək lazımdır. Necə olsa, sevgi haqda şeir oxumaq sevgi atəşinə hədəf olmaqdan yaxşıdır. Mən səmimiyyətlə qıza: – Gülənbər xanım, bayaq oxuduğum sevgi şeiri qüsurlu çıxdığına görə təzəsini oxumaq istəyirəm! İcazə verirsinizmi? – dedim. Qız məmnuniyyətlə: – Bu nə sözdür? Buyurun! Siz saatlarla şeir oxusanız mən dinləməyə hazırım – dedi. Mən də təzə bir şeir oxudum:

**Demirəm sinəmdən vursun əllərin,
Sən odlu ahınla sök ürəyimi.
Deyirəm əkdüyün əlvan güllərin
Sərin ləçəyinə bük ürəyimi.**

**Neçə ülfət uman dәмət içində
Ürəyimi oxşa şəfqət içində...
Bəlkə incitməsin zillət içində
Od-alovla dolu yük ürəyimi.**

**Yollar ayrıcına bənzəyir zaman,
Gah odla, gah qarla rastlaşır insan...
Bəzən şimşək döymüş, bəzən də tufan,
Başı zirvələrdən dik ürəyimi.**

**Amandır! Bir düşün, mənə çarə tap!
Yaranın ağzından ürəyimi qap!
Ağ barmağın iynə, qara telin sap,
Cərrah diqqətilə tik ürəyimi.**

**Mehriban qayğını munisləşdir sən,
Gölləşən duyğunu dənizləşdir sən,
Məhrəm ürəyinlə əkizləşdir sən
Sinəmdə darıxan tək ürəyimi.**

**Sən gül ürəyini pay ver mənə, pay,
Dünyada özünə daim möhtac say,
Mətinlikdə qaya, coşğunluqda çay,
İncəlikdə isə tük ürəyimi...**

Sonra Gülənbərin gözlərinə baxdım. Qızın gözləri daha da irilənmişdi. Bəli! Sən demə, sevinc gözlərdə

qanad açanda gözlər də irilənə bilərmiş! Qız hərarətlə: – Əla! – dedi. Sonra tanışlığımızda ilk dəfə sanki nəzakəti unudub şeir dəftərini çəkib əlimdən aldı. Şeiri dəftərdən cırıb götürdü. Mən ürəyi səmimiyyətlə dolu olan müsahibimin xətrinə dəymək istəmədim. Şeirin birinci bəndində söhbət kiminsə əkdidi əlvən güllərdən getdiyi üçün qız elə bilmişdi ki, bu sevgi misralarını ona yazmışam. Ancaq mən bu şeiri yazanda Gülənbəri nəzərdə tutmamışdım. Qız təbəssümlə şeir dəftərini özümə qaytardı. Mən də dəftəri büküb cibimə qoydum. Daha dolabda kitab seçmək də yaddan çıxdı. Sanki Gülənbər itirdiyini tapmışdı. Biz Sakin Gülşənin yanına gəldik. Kişi heyrətlə əlimə baxıb: – Deyəsən kitab götürməmişiniz? Bəlkə xoşunuza gələn olmayıb? – dedi. Mən hörmətlə: – Siz nə danışsınız? Dolabdakı kitabların hamısı qiymətlidir – dedim. Sakin Gülşən səxavətlə: – Onda hamısını sizə bağışlaya bilərik! – dedi. Mən minnətdarlıqla: – Yiyəsinə qismət olsun! Sonra gələsi olsam birini götürərəm – dedim. Kişi qonaqpərvərliklə: – Gələsi olsam nədir? Həmişə gəlin! Öz evinizdir! – dedi.

Mən evdəkilərlə xudahafizləşib həyəətə endim. Gülənbərlə gülşənin yanından keçəndə yenə güllərə heyran-heyran baxdım. Qəribədir. Bu dəfə qız o qədər güldən birini də dərib mənə vermək istəmədi. Bəlkə qiymədi? Yox! Gülənbər məndən dünyanı da əsirgəməzdi. O, gülləri mənə qısqanırdı. Ona görə güllərə gözücü də baxmaq istəmirdi. Qız bəlkə də güllərə həsəd aparırdı ki, onlar yol boyu mənimlə yoldaş ola-

caqlar. Otağımı ətirləndirə-ətirləndirə daha da işıqlandıracaqlar. O isə otağında tək qalıb darıxacaqdır. Məni arzulayacaqdır. Ancaq bu zaman arxadan Sakin Gülşənin tanış səsi gəldi: – Qızım, qonağımız üçün gül də! Şairi dәмətsiz yola salma! – Qız istər-istəmәz gülşənә doğru getdi. Onun gül dərәn әllәri hiddәtdән xәfif-xәfif titrәyirdi. Gülәnbәр güllәrdән iri bir dәstә bağlayıb mәнә yaxınlaşdı. Sonra təbəssümlə: – Buyurun! – dedi. Mən hərarətlə: – Sağ olun! – deyib gülləri qızdan aldım. Daha sonra gözlərinə baxıb güldüm. O da güldü. Sanki qızın bu hərarətli gülüşü gözlərindəki qısqançlıq buludunu ərıtdi...

Mən Gülənbərin gül şəhində yuyulmuş soyuq əlini isti əlimlə sıxıb küçəyə çıxdım. Əlimdəki gül dәмətinin әtrini sinәmә çәkib yola düzәldim...

HAMININ BAYRAMI

1945-ci ilin 9 May günü idi. Sanki təbiət nəhəng yaşıl köynək geymişdi. Yox! Başdan-başa yaşıl işığa dönmüşdü. İnsanların gələcəyi yolunda yanırdı. Öz yaşıl şölələrilə torpaqda da, havada da, suda da sülh nəğmələri yazırdı. “Balıqlı çay”da şahə qalxan dalğalar qələbə münasibətilə bir-birini qucaqlayıb öpürdü...

Ancaq “Balıqlı çay” bu qələbənin müjdəsini neçə-neçə mahala çatdırmaq üçün yaman tələsirdi. Sinəsi üstə öpüşən dalğaları da özüylə birgə yaxına-uzığa müj-

də verməyə aparırdı. Bu qələbəyə yoxsullar da sevinirdi, varlılar da. Yox! Ən çox sevinən yoxsullar idi. Axı sevinən varlılar arasında ürəklərindəki təəssüflərini gözlərindəki təbəssümlər arxasında gizlədə bilməyənlər də vardı. Bəli! Bu adamların dilləri başqa söz deyirdi, ürəkləri başqa söz. Ancaq ürəklərinin sözünü vicdanlarından başqa eşidən yox idi. Vicdanlarının ürəklərinin sözünə etiraz etməsi sifətlərindəki gərginlikdən duyulurdu. Mən qələm dostlarımla “Balıqlı çay”ın sahilində gəzməyə çıxmışdım. Biz çiyin-çiyinə addımladıqca, mən ürəyimdə “Balıqlı çay”a həsr etdiyim şeirimi oxuyurdum:

**Bu dünyada az deyildir
Körpülü çay, qayıqlı çay.
Gurultulu caz deyildir
Nəğmələri qılıqlı çay.**

**Axıb gedir qışlı-yazlı,
Bəzən hirsli, bəzən nazlı,
Dalğaları gümüş sazlı,
Sahilləri aşığı çay...**

**O dayanmır mənzillərdə,
İnciləşir könüllərdə,
Güllərinin sahillərdə
Başı əlvan yaylıqlı çay.**

**Döşü sərgi təcəssümlü,
Ritmi şair tərənnümlü...
Öz dostuna təbəssümlü,
Düşməninə acıqlı çay...**

**– Gəl! Deyir ağ əllərilə,
Pıçıldayan yellərilə...
Günəşin al tellərilə
Ağ yorğanı sırıqlı çay.**

**Bir çay ola-ola özü,
Ürəyində sönmür közü...
Məna dolu şeiri-sözü
Sanki içir yanıqlı çay.**

**Yenə nadir söz diləyir,
Gah kişnəyir, gah mələyir...
Üfüqlərə nur çiləyir
Kəhkəşandan işıqlı çay.**

**Ay uzaqda haçan solur,
Ulduzlarla sular dolur...
Gümüş pullu balıq olur
Torpaq üstə Balıqlı çay.**

Bugünkü söhbətimiz ancaq qələbə haqqında idi. Axı müharibənin qurtarmasıyla milyon-milyon ürəklər arxayınlığa çıxmışdı. Mən qürurla Əxlaqiyyə: – Yoldaş Əxlaqi! Bu müharibədə faşistlərin yuvası dağıldı. Demək, kökü də kəsildi – dedim. Əxlaqi mənə birdən-birə cavab vermədi. Dünya görmüş müəllim qaşlarını çatdı. Sonra təmkinlə: – Doğrudur, faşistlərin yuvası dağıldı. Ancaq bu azadlıq düşmənlərinin gözdən yayınanları dünyanın müxtəlif yerlərinə səpələnib yenidən gizli yuvalar qura bilərlər – dedi. Mən inamla: – Yox! Daha nə qədər gizli yuvalar qursalar da əvvəlki tək dir-

çələ bilməzlər. Bəli! Faşizm öz aqibətinin dəhşətli sonunu da gördü, dünya xalqlarının qüdrətini də! Bildi ki, bütün insanlar dilindən, dinindən, irqindən asılı olmayaraq faşizmə lənət yağdırır – dedim. Doğrudur! – deyə qələm dostlarım hamısı bir ağızdan mənim sözlərimi təsdiq etdi. Sonra biz sahildə söhbət edə-edə xeyli gəzdik... Günəş Savalanın zirvəsində buzdan tökülmüş büllur aynada öz əksinə baxanda biz şəhərə qayıtdıq. Mən vilayət partiya komitəsinə getdim. Elə miz arxasında təzəcə əyləşmişdim ki, iş yoldaşlarımdan biri içəri girdi. – Səni küçədə bir qız gözləyir – dedi. Küçəyə çıxdım. Məni gözləyən qız Gülənbər idi. Gözlərim qızın təbəssümlə dolu gözlərinə sataşanda ürəyimdən isti bir cərəyan keçdi. Sonra bu cərəyan pərvazlanıb mənim də gözlərimdə təbəssümə çevrildi. Dodaqlarımdan qeyri-ixtiyari bu misralar axdı:

**Bəlkə sevişirik, öz sevgimizi
Niyə gizlədirik bir-birimizdən?
Taleyinin yolu düz sevgimizi
Üstün tutmayırıq hər sirmimizdən!**

Əlimi nəzakətlə qıza uzadıb: – Salam, Gülənbər xanım! – dedim. Qız əlimi yumşaq ovcunda tutub: – Salam! – dedi – Sizin dalınızca gəlmişəm. Atam göndərilib. Mən narahatlıqla: – Xeyir ola? – deyə soruşdum. Gülənbər hərarətlə: – Bəs bu boyda qələbə bayramı xeyir deyil? Atam sizi şam yeməyinə dəvət edir. Gedək – dedi. Biz yola düzəldik. Küçənin başına çatanda kimsə, hardasa oxudu:

**Üfüqdəki günə bax,
Zirvədəki çənə bax,
Ay məni görməyən qız,
Bir gözaltı mənə bax!**

Gülənbər maraqla mənə: – Eşitdiniz də bayatı oxuyan oğlanın sözlərini. Yəqin naşiddir. Qızlar heç zaman ürəklərini çıxarıb bir xonçada sevdikləri oğlana təqdim edə bilməzlər. Bunu həya, ismət, hicab qoymaz! Bunu ancaq oğlan duymalıdır. Özü də xəyalında! – dedi. Mən razılıqla: – Doğru buyurursunuz Gülənbər xanım – dedim. Qız mənim şair olduğumu sanki indi xatırladı. Sonra sevgimin təbiətini yoxlamaq məqsədilə: – Şairlər həyatda vüqarlı olurlar. Görəsən sevgidə də vüqarlı olurlar? Vüqar zirvəyə yaxın məfhumdur. Bir növ, zirvə deməkdir. Zirvə isə Günəşə nə qədər yaxınlaşsa da soyuq olur. Çünki zirvə Günəşdən hərarət almaq istəyəndə vüqar qoymur. Mənə elə gəlir ki, sevgidə vüqar olmamalıdır. Ona görə ki, vüqar sevgidə ülfəti soyuda bilər. Siz bu barədə nə deyə bilərsiniz? – dedi. Mən təbəssümlə: – Yalnız bu barədə haçansa yazdığım bir şeiri oxuya bilərsiniz – dedim. Gülənbər heyranlıqla: – Doğrudan? Deməli, mənim sualımın cavabını şeirlə vermək istəyirsiniz? Nə yaxşı! Buyurun, oxuyun! Xahiş edirəm! – dedi. Mən “Sevginin vüqarı” adlı şeirimi qıza əzbərdən oxumağa başladım:

**Kim deyir ki, sevgidə
Vüqar olmaz dünyada?
Vüqarsız sevgi yerə
Kölgə salmaz dünyada.**

**Kölgəsiz bir nemətsə
Heç kimidir dünyada.
Bir kamanın avazsız
Bir simidir dünyada.
Axı, yalnız vüqarla
Zirvələşir sevgi də.
Vüqarsız cılızlaşar
Dünya boyda sərgi də!
Sevginin özü cavan,
Tarixi qoca olar.
Vüqarla yaşayanda
Günəşdən uca olar!**

Gülənbər eyhamla: – Belə deyin! Sizin təsvir etdiyiniz sevginin vüqarına çatmaq hər sevənin işi deyil. Bu yolda nə qədər zəhmət çəkiləsidir! Atalar əbəs deməyiblər ki, dost-dosta tən gərək, tən olmasa, gen gərək! – dedi. Mən qıza cavab verə bilmədim. Çünki artıq evlərinə çatmışdıq. Qapı açıq olduğuna görə şaxşaxı səsləndirməyə ehtiyac olmadı. Həyəətə girdik. Mən yenə maraqla gülşənə baxdım. Birdən gözlərim nəyə sataşsa yaxşıdır? Öz şeirimə! Bəli! Gülənbər mənim “Ürəyimi” adlı şeirimi əlvan güllərlə gülşənə yazmışdı. Gözlərimə inanmadım. Güllərdən hörülmüş misraları bir də, bir də diqqətlə oxudum. Nöqtəsi də, vergülü də, nidası da yerində idi. Qızın məharətinə heyran qaldım. O da mənim heyrətdən donub qaldığıma heyran oldu. Handan-hana özümə gəlib pıçıltıyla: – Atanız bu güllərlə yazılmış şeiri oxuyub? – deyə soruşdum. Qız təbəssümlə: – Bəli! Atam həm şeirin özünə, həm də güllərlə belə yazılmasına valeh oldu – dedi. Mən maraqla: – Bəs müəlli-

fini soruşmadı? – deyə xəbər aldım. Qız etirafla: – Niyə? Soruşdu. Axırncı misranı oxuyandan sonra bu şeir kimindir? – dedi. Mən narahatlıqla: – Bəs siz nə dediniz? – dedim. Qız səmimiyyətlə: – Dedim ki, sənin gənc şair dostunundur! – dedi. Mən əl çəkmədim. Bəs o nə dedi? – deyə qızdan soruşdum. Gülənbər hərarətlə: – Dedi ki, gözəl şeirdir! – dedi. Mən etirafla qıza: – Adi bir şeirimi belə qiymətləndirdiyinizə görə sizə təşəkkür edirəm – dedim. Gülənbər nəzakətlə: – Dəyməz! – Ona qalsa, mən sizin özünüzü də, məsləkinizi də, sənətinizi də qiymətləndirirəm – dedi. Sonra güllərə baxdı. Sanki bu zaman güllərin qızartısı ləçəklərindən qopub qızın yanaqlarına qondu. Yanaqları allandı. Qız mənim baxışlarımı qızaran yanaqlarından yayındırmaq məqsədilə: – Bir güllərə baxın! Gör necə başlarını aşağı sallamışlar. Sanki öz sevgilərini bir-birinə açmağa utanırlar. İnsanlar da belədir. Dodaqları onların sevgisindən danışanda gözləri yerə zillənir. Utanır. Amma dodaqlar yalan danışanda gözlər utanmır. Gözlərə dirənir – dedi. Mən etirazla: – Yox! Dodaqlar yalan danışanda gözlər utanır. Ancaq gözlərdə çağlayan təbəssüm çeşməsi sanki o yalanı yuyub aparır. Həyaya bürünməyən sevgi həm çılpaq, həm də sırtıq duyğudur. Ancaq o, nə qışın soyuğuna, nə də yayın istisinə dözə bilməz. Həya ilə sevgi əkizdir. Bəlkə də sevgidən danışan adam ona görə yerə baxır ki, öz sevgisinə torpaq üstə özül tapsın. Axı, torpaq da sevgi qədər müqəddəsdir – dedim. Gülənbər ərlə: – Şair ki, şair! Hər

şeydə bir məna axtarırsınız – dedi. Evə qalxdıq. Sakin Gülşən məni təbəssümlə qarşıladı. Görüşdük. Sonra mehriban-mehriban: – Qələbə bayramımız mübarək! Bu bayram hamının bayramıdır – dedi. Mən də məmnuniyyətlə: – Bayramımız mübarək – dedim. Sakin Gülşən mənim qolumdan tutub yuxarı başa çəkdi. Əyləşdik. Gültale xanım süfrə açdı. Süfrəni ləziz nemətlərlə bəzədi. Sakin Gülşən məhrəm-məhrəm Gülənbərə: – Qızım, sən də zəhmət olmasa o şərab kuzəsini iki qədəhlə gətir – dedi. Gülənbər şərab kuzəsini iki qədəhlə gətirib süfrəyə qoydu. Sonra öz yerində əyləşdi. Sakin Gülşən mənə müraciətlə: – Deyirlər ki, hər şairin yazdığı şeirlər öz tərcümeyi-halının bir hissəsidir. Məncə, həmişə yox! Xəyyamın rübailərindəki mey sözün əsl mənasında deyilməmişdir. Əgər böyük şair ömrünü mey içməklə keçirsəydi, adi bir sərxoşdan başqa heç nə olmazdı. Halbuki, Xəyyam dünyanın böyük filosof şairlərindəndi. Bəli! Xəyyam insanları mey içməyə çağıranda sərxoşluğa sövq etmirdi. Günlərini kədərlə deyil, sevinclə keçirməyə səsləyirdi. Nə isə, hələlik Xəyyamın mey tərənnümü mübahisəli məsələdir. Mənim isə meylə heç aram yoxdur. Ancaq, bu qələbə bayramının şərəfinə sizinlə bir qədəh şərab içmək istəyirəm. Axı, bu bayram yalnız sovet adamlarının deyil, yer üzündə yaşayan bütün adamların bayramıdır – dedi. Sonra kuzədən qədəhlərə şərab süzdü. Qırmızı şərab büllur qədəhlərdə bərq vurdu. Biz qədəhləri yavaşca toqquşdurub dodaqlarımıza apardıq.

Mən ətirli şərəbdən bir neçə qurtum içdim. Birdən, sanki, əlimdəki qədəhin içindən mənə bir cüt qızarmış iri göz dikildi. Bu Sonanın gözləri idi. Sanki, qızın gözlərinə şərəbin rəngi çökmüşdü. Yox! O ağlamaqdan qızarmışdı. Sanki, mənə deyirdi ki, gör mən nə haldayam, sən nə haldasan. Mən əziyyət içində, sənsə kefdə. Amma mən qədəhdəki şərəbi içməliydim. Axı bu qədəhlər hamının bayramı şərəfinə qaldırılmışdı. Qədəhdəki şərəbi qurtum-qurtum içdim. Sonra Gülənbərə baxdım. Dodaqları elə qırmızıydı ki, sanki o da şərab içmişdi. Ancaq yox, o şərab içməmişdi. Dodaqları elə anadangəlmə qırmızıydı. İri gözlərindəki təbəssümün işığında dodaqları daha da parlayıb yaqutlaşırdı. Süfrə yığıldı. Sakin Gülşən ayağa qalxıb öz otağına keçdi. Bir tarla qayıdıb yerində əyləşdi. Sonra üzünü mənə tutub təvazökarlıqla: – Mən tarzən deyiləm. Ancaq hərdən özüm üçün çalırım. Sizin necə? Musiqidən xoşunuz gəlirmi? – deyər soruşdu. Mən hərərətlə: – Musiqiyə şeir doğma qardaşdır – dedim. Sakin Gülşən tarı sinəsinə basdı. Mizrab simlərə dəyib cingildədi. Yox! Sanki, şimşək dənizə töküldü. Dəniz təlatümə gəldi. Tar dindi, nə dindi? Sanki zaman da, həyat da, sənət də simlərin diliylə danışdı. Xəyaldakı neçə-neçə unudulmazı xatırladı, ürəkdəki neçə-neçə arzudan xəbər verdi, döyüşdəki neçə-neçə mübarizə uğur dedi. Birdən həyətdəki gülşəndə bir bülbül oxudu. Amma oxudu ha! Elə oxudu ki, Sakin Gülşənin sinəsindəki tar susdu. Titrək dodaqları pıçıldadı:

**Sinəm üstə məharətlə
Mən dindirdim tarı, bülbül!
Gülün üstə məhəbbətlə
Sən də oxu, sarı bülbül.**

**Həzin səsin qıya dönsün,
Təntənəli toya dönsün,
Nəfəslə suya dönsün
Savalanın qarı, bülbül!**

**Hanı vətən bülbülləri?
Qovdu yetən bülbülləri...
Küsüb gedən bülbülləri
Çağır gəlsin barı, bülbül!**

**Deyim yazlı Vətənim var,
Dağım, çeşmə, çəmənəm var,
Bir ecazkar gülşənəm var,
Yarı güldür, yarı bülbül!**

**Hər zəngülən şeiriyyətdir,
Öz gülünə sədaqətdir...
Bir ilahi məhəbbətdir
Ürəyinin varı, bülbül.**

**Qar donanda kürəyində,
Buz tutanda diləyin də,
Günəş dolu ürəyində
Gizləmişən yarı, bülbül.**

Mən təntənəylə: – Əla! Bədahətən deyilsə də gözəl şeirdir! Bu yaz nəfəsli gözəlliyə, azadlığa, xoşbəxtliyə hərərətlə dolu çağırışdır! – dedim. Mənim ürə-

yimdən gələn sözləri eşidib Gültale xanım da, Gülənbər də sevindi. Sakin Gülşən isə başını xəfifcə sinəsinə basdığı tarın simləri üstə əyib minnətdarlıqla: – Sizin bu səmimi tərifinizə görə təşəkkür edirəm. Ehtiraslı şair dünəndən bu günə, bu gündən sabaha soraq gətirir, soraq aparır. Ehtiraslı şairin gözləri yataqda da yumula bilmir. Nəsə axtarır. Düşünür ki, kirpikləri tək bircə an qovuşsa, o çox şey itirə bilər. Kirpikləri yorulub bir-birinə qısıldıqdan sonra da ehtiraslı şair öz axtarışlarını yuxuda davam etdirir. Bilir ki, tapacağı şey itirəcəyi yuxudan qat-qat şirindir. Axı ehtiraslı şair hər şeirini sevə-sevə, qayğısına qala-qala, əzabına dözə-dözə yaradır, axıra qədər də hamısına sadıq qalır – dedi.

Sanki bülbül də Sakin Gülşənin bu şeirini dinləmişdi. O elə zəngülələr vurdu ki, qeyri-ixtiyari ayağa qalxıb pəncərədən həyətdəki gülşənə baxdım. Bilmədim mehdənmi, yoxsa bülbülün nəfəsindənmi güllər titrəşirdi. Mən məsləhətlə Sakin Gülşənə: – Bəlkə bülbülün nəğməsini daha yaxşı dinləmək üçün həyətdə enək? – dedim. Sakin Gülşən etirazla: – Yox! Yox! Məbadə! Bülbülü küsdürə bilərik. O nəğmə deməkdə müğənnidən daha çox şairə bənzəyir. Şair şeir yazanda gərək ona mane olmayasan. Yoxsa, başına toplanmış fikirlər dağılıb pərən-pərən düşər. Sonra da həssas şair ürəyi ona mane olandan inciyər. Bülbül də belədir. Hələ üstəlik o istəyir ki, necə oxuduğunu kimsə görməsin. Axı bülbül oxuyanda özünü tamam unudur. Bütün duyğularını nəğmələrinə hopdurur. Bir sözlə, ölüb dirilir. Bəli!

O nəğmə fədaisi oxuyanda elə hallara düşür ki, adamın ürəyinin başına od salır. Ancaq adam bu zərif məxluq-dakı təlatümlü ilhama, sədaqətli sevgiyə, yangılı həsrətə heyran qalır – dedi. Mən pəncərə dalından qayıdıb yerimdə əyləşdim. Gültale xanım çay gətirdi. İçdik. Bülbül susmuşdu. İndi ilbizlər oxuyurdu. Getmək vaxtı idi. Ayağa qalxdım. Sakin Gülşən də durdu. Həyətə endik. Gülşənin yanından keçəndə hörmətlə mənə: – Bir dəqiqə dayanın! – dedi. Dayandım. O təzətər əlvən güllərdən iri bir dəstə bağlayıb mənə verərək: – Bir daha qələbə bayramımız münasibətilə sizi təbrik edirəm – dedi. Sonra yarıciddi, yarızarafat əlavə etdi: – Görmə-diniz bayaq bülbül necə oxuyurdu? O bəlkə də bu bayramın mənasını duymasaydı, elə oxumazdı. Mən etiraf-la: – Elədir! Bu bayram nəinki bülbülləri, hətta suları da oxudur! – dedim. Sonra əl verib Sakin Gülşənlə sağollaşdım. Evdəkilərlə başımla xudahafizləşim deyə, dönüb arxaya baxdım. Həyətdən evə çıxan pillələrin başında dayanmış Gülənbərin əli bir dəstə ağ gül tək havada yellənirdi. Mən də əlimdəki iri gül dəmətini təbəssümlə yuxarı qaldırıb yüngülcə silkələdim. Sonra küçəyə çıxıb yola düzəldim...

Birdən şəhərin baş xiyabanında qucağı körpəli Bəhramla qarşılaşdım. Gözəl də yanında idi. O sanki ər evinə köçəndən sonra daha da gözəlləşmişdi. Bəhram-la da, Gözəllə də əl verib görüşdüm. Hal-əhval tutdum. Kənddəki qohum-əqrabaların, dost-tanışların vəziyyəti-ni soruşdum. Üzümü Bəhrama tutub maraqla: – Yenə

qumar oynayırsan? – deyə soruşdum. O dönüb sualedi-ci nəzərlə Gözələ baxdı. Gözəl təbəssümlə dolu iri gözlərini intizarla dolu gözlərimə dikib yaraşlıq başını buladı. Bəhram da qətiyyətlə dolu gözlərini mənim cidiyyətlə dolu üzümə zillədi: – Yox! Məsciddə Qurana əl basandan sonra məni assalar da əllərimi aşıqlara toxundurمام – dedi. Mən məmnun-məmnun Bəhrama: – Bəs indi nə işlə məşğulsan? – dedim. O qürur dolu iftixarla: – Babamın, atamın doğma peşəsiylə! Əkinçiliklə, maldarlıqla, bağbanlıqla... Bir sözlə, təsərrüfatla – dedi. Mən məhrəm-məhrəm: – Ülviyyə xala səndən razı qalır mı? – dedim. Bəhram inam dolu rəylə: – Məncə, razı qalmalıdır – dedi. Mən nigaran-nigaran: – Baqqal Nəcəfin borcunu qaytardın mı? – deyə soruşdum. O güldü. Sonra arxayın-arxayın: – Artıqlamasıyla! – dedi. Mən Bəhramın qucağındakı körpəyə baxdım. Körpə isə bayaqdan matdım-matdım mənə baxırdı. Sanki Bəhramın burnundan düşmüşdü. Qaş, gözü, ağız, burnu, çənəsi Bəhramınkı idi. Körpənin saç, qaş, gözü, kirpiyi, sanki qətranla boyanmışdı. Qapqara idi. Ancaq üzünü Bəhramınkı deyil, Gözəlini ki idi. Ağappaq. Körpəni alıb öpdüm. İkiəlli göyə qaldırıb geyiminə baxdım. Körpə kişi qırığı idi. Bizdə oğlana kişi qırığı deyirlər. Sonra təntənəylə Bəhrama: – Qardaş, bu ki, sən özünsən – dedim. Gözəl elə sevindi ki... Mən əlimlə körpənin zənci saçına bənzəyən saçını tumarlaya-tumarlaya: – Adı nədir? – soruşdum. Bəhram Gözələ baxıb güldü. Gözəl də güldü. Sonra Bəhram

sanki keçmişini xatırlaya-xatırlaya: – Adı, Tövbədir – dedi. Mən də güldüm: – Oğluna nə yaxşı ad tapıbsan, ay Bəhram! Həm təzə, həm də mənalı! – dedim. Bəhram eyhamla mənə: – Adı mən tapmamışam. Həyat özü tapıb – dedi. Mən körpəni bir də öpüb atasına qaytar-dım. Sonra xoşbaxt kəndlilərimi mənzilimə dəvət et-dim. Köhnə tanışlarıma qonağım olun, dedim. Ancaq müsahiblərim kənddə təcili işləri olduğunu bildirib təşəkkür etdilər. Əl verib ayrıldıq. Mənzilimə yollandım. Yolda bir neçə dəfə dönüb geriye baxdım. Ərdəbilin qədim küçəsində yeni bir ailə qürurla gələcəyə doğru addımlayırdı...

TƏBRİZLƏ GÖRÜŞ

Bahardı. Savalan dağı ağ çalmalı, yaşıl yapıncılı bir qəhrəmanı andırırdı. Neçə-neçə oba bu əzəmətli qəhrəmanın himayəsinə sığınmışdı. Yaşıl çəmənlərə səpələnmiş ağ qoyun sürüləri Savalanın ağ çalmasından qopub zümrüd üstə düşmüş mirvarilərə bənzəyirdi. Obalarda yanan ocaqlardan qalxan qara tüstülər ağ buludlara qarış-b bozara-bozara harasa axışırdı. Havadan sac üstə bişirilmiş yuxa ətri gəlirdi. Təbrizdə çıxan “Vətən yolunda” qəzetinin redaksiyası Ərdəbil şairlərini qonaq çağırmışdı. Qələm dostlarımla Təbrizə yola düşəcəkdikim. Təbrizi görməmişdim. Ancaq həmişə o qədim şəhəri görmək arzusuyla çırpınırdım. Hələ uşaq ikən nənəmdən eşitdi-

yim “İsfahan nisfi cahan, olmasa Təbriz” sözləri yadımdan çıxmırdı. Bu məsələdə deyilirdi ki, əgər Təbriz olmasa İsfahan cahanın yarısıdır. Doğrusu, bu məsələ eşidəndən sonra Təbriz gözlərimdə daha da ülviləşdi. O qiyabi də olsa məni öz əzəmətinə heyran etdi. Yola çıx-mazdan əvvəl Gülənbərlə görüşmək istədim. Dedim bəlkə bir sifarişi oldu. Təbrizdən bir şey aldırdı. Onu görməyib yola düşsəm sonra məndən inciyə bilər. Doğrusu, mən Gülənbərlə tez-tez görüşmək istəməyirdim. Sanki qızın təbəssümlə dolu iri qara gözləri şəkərə bə-lənmiş dilinin ixtiyarını əlindən almışdı. Ürəyinin niy-yətini gözləri deyirdi. Özü də səssiz-səmirsiz deyirdi. Sən demə, sükutun dedikləri səsin dediklərindən daha siqlətli olurmuş. Mən o siqlətin altında özümü itirirdim. Qızı özümdən uzaqlaşdırmağa çalışırdım. Ancaq hadisə-lər özləri aramızda körpülərə dönüb bizi görüşdürürdü. Niyə mən Gülənbərə məhəl qoymurdum? Məğrurluq-danmı? Heç də yox!

Gülənbərgilə yollandım. Axşam düşürdü. Göyə baxdım. Kəhkəşan gözqamaşdıran parıltılarıyla başımın üstündən harasa uzanıb gedirdi. Mənə elə gəldi ki, qızıl ulduzlarla dolu kəhkəşan dünyanın ən nəhəng qızıl zənciridir. Ancaq qızıl bəzən pas atsa da kəhkəşan heç zaman pas atmır. Bəli! O həmişə parıldaya-parıldaya yanır. Dünyanı da qızılın saçdığı şəfəqdən daha çox işıqlandırır. Həm də qızıl gəldi-gedəkdir. Kəhkəşan isə əbədidir! Ürəyimdən xeyirxah bir arzu keçdi. Kaş Gülənbərin da taleyinin yolu bu kəhkəşan qədər parlaq,

sevgisinin ömrü bu kəhkəşan qədər əbədi olsun! O dünyada ən böyük arzulara çatmağa layiq qızıdır...

Qapını döydüm. Qız məni həmişəki təbəssümlə qarşıladi: – Xoş gəlibsınız! Bayaقدan elə darıxırdım ki... Tək-tənha qalmışdım. Xəyalımda elə sizinlə danışırdım – dedi. Mən təəccüblə: – Tək niyə qalıbsınız? Bəs atanız, ananız hardadır? – deyə soruşdum. Gülənbər mehriban-mehriban: – Atamla anam qonaq gediblər – dedi. Mən ərklə: – Siz də gedəydiniz – dedim. Gülənbər səmimiyyətlə: – Siz hələ məni yaxşı tanımırırsınız. Ürəyim istəməyən yerə öldürsələr də getməyəm – dedi. Mən heyrətlə: – Məgər atanızla ananızın getdiyi yer pis yerdir? – dedim. Qız etirafla: – Yox! Pis deyil, ancaq ürəyimə yatan da deyil. Mən sərbəstliyi sevirəm. Təşrifatdan zəhləm gedir. O yerin sakinləri isə təşrifat sevəndir – dedi. Mən səmimiyyətlə: – Aydındır! – dedim.

Biz həyətdəki gülşənin yanından keçəndə güllərə baxdım. Pardaxlanmış güllər Ay işığında par-par parlardı. Sanki kəhkəşanın bir parçası qopub bu həyətdə düşmüşdü. Yox! Yox! Kəhkəşandakı ulduzların hamısı bir rəngdə olur. Bu gülşəndəki təzətər güllərinə görə nə qədər rəngi var. Ancaq açılmamış qönçələr pardaxlanmış güllərdən daha çoxdur. Onlar da açılrsa, gör bu gülşən necə olar?

Pillələrlə evə qalxdıq. Miz kənarındakı stullarda üz-üzə əyləşdik. Mən qürurla: – Ərdəbil şairlərini Təbrizdə çıxan “Vətən yolunda” qəzetinin redaksiyası qo-

naq çağırır. Mən də Təbrizə gedirəm. Bəlkə bir sifarişiniz var. Nə lazımdırsa, alım – dedim. Qız razılıqla: – Çox sağ olun! Heç nə lazım deyil – dedi. Sonra bir an susdu. Təzədən: – Siz Təbrizi görübsünüzmü? – dedi. Mən təəssüflə: – Yox! Bəs siz necə? Təbrizi görübsünüzmü? – deyə soruşdum. Gülənbər fəxrlə: – Təbrizi də görmüşəm, Tehranı da. Atam aparıb – dedi. Mən qısqançılıqla: – Onda xoşbəxt adamsınız ki... – dedim. Qız etirazla: – Hələ yox! – dedi. Sonra dönüb divardakı bir şəkilə baxdı. Bu şəkildə iki boz sərçə yaşıl bu daq üstə üz-üzə dayanmışdı. Sanki danışırdılar. Bir-birlərinə nəsə deyirdilər. Rəssam bu sərçələri o qədər canlı çəkmişdi ki, sanki cikkiltiləri də eşidilirdi. Gülənbər ala gözlərini hərləyib mənim gözlərimə dikdi. Sonra təəssüflə: – Bəzən deyirlər ki, filankəsdə sərçə ürəyi var. Yəni, o adamın ürəyi həm kiçik, həm də qorxaqdır. Axı sərçələr ən yavaş pıçıldandan da, ən xəfif kölgədən də hürkür. Ancaq deyən yoxdur ki, sərçənin muncuq boyda ürəyində öz doğma yuvasına dağ boyda məhəbbət var. Bahar ilk addımlarını yollar boyu atar atmaz bütün irili-xırdalı quşlar uçub gəlir. İstədikləri yerlərdə istədikləri nəğmələri oxuyurlar. Günəş şəfəqlərilə yuyunurlar. Dağ küləklərilə daranırlar. Ancaq elə ki, payızın soyuq nəfəsi duyuldu, quşlar harasa uçub gedirlər. Hətta o boyda leyləklər də uçub gedirlər. Başqa bahar axtarırlar. Bəli! Baharın harada olduğu bu quşları maraqlandırmır. Təki bahar olsun. Ancaq bu yumruqdan da kiçik sərçələr dünyaya göz açıdıqları doğma yu-

valarından ayrılıb heç yerə getmir. Doğma yuvasının yerləşdiyi torpağın istisinə də, soyuğuna da dözüür. Bəli! Doğma yuvasında şaxtadan donub daşa dönsə də xəyalına başqa diyarın baharını gətirmir. O donanda da adi sərçə heykəlinə yox, vəfa, dözüüm, vüqar mücəssəməsinə çevrilir. Deyirəm kaş bütün sevib-sevilənlərdə də sərçə vəfası, dözüümü, vüqarı olaydı! Atam da bu şəkli belə mənalandırdığı üçün rəssam dostundan alıb evimizin divarından asmışdır – dedi. Gülənbər həssasdan həssas, incədən incə, nəcibdən nəcib idi. Ona görə də qızla ehtiyatla danışardım. Necə deyərlər, hər sözü ürəyimdə ölçüb-biçib, sonra dilimə gətirirdim. Onun bütün danışığındakı sevgi eyhamlarını başa düşürdüm. Ancaq susurdum. Qız isə cavabsız sevgisinin xifətini ürəyinə salırdı. Dünyada qiymətli nemətlər çoxdur. Ancaq ən qiymətli nemət sağlamlıqdır. Sağlamlıq olmasa gözəllik də olmaz. Gözəllik yaraşlıq bir heykəldirsə, sağlamlıq o heykəlin etibarlı bünövrəsidir. Mən Gülənbərin sevgisini ürəyindən dilinə gətirmək məqsədilə: – Təzə bir şeir yazmışam. İstəyirsiniz oxuyum – dedim. Qız mehribanlıqla: – Xahiş edirəm. Buyurun – dedi. Şeiri oxudum:

**Ey dünyada hər şeyi
Ürəyinə salan kəs,
Karvan yüklü ürəyə
Yazığın gəlməyir bəs?**

**Dərd qənirsiz gözəlin
Gözündə yaş olanda,
Dinc, məsum, sakit ömrə
Bir təlatüm salanda,
Zaman-zaman çürüdər
Dağ boyda ürəyi də.
Sevgisi saflaşdırar
Yaralı mələyi də.
Sevgi elə Günəşdir
Gözündən atəş yağar.
Bu gün buludda batsa,
Sabah dənizdən doğar.
Bəli! Canda gizlənsə
Sevginin üzüntüsü,
Dodaqlarda titrəyər
Ürəyin döyüntüsü.
Qartallaşib zirvəyə
Qonmaq istəyən dilək,
Cəsarətdən yağrulmuş
Qanadlar taxsın gərək!**

Sən demə, mən öz fikrimdə yanılbmışam. Gülənbər məni sevdiyini ürəyindən dilinə gətirmədi. Yalnız – gözəl şeirdir – deməklə kifayətləndi. Sonra sanki mənim qonaq olduğumu indi xatırladı. Ayağa qalxdı: – Gör ha! Haçandır gəlibsiz. Sizə bir stəkan çay da verməmişəm. Başımız söhbətə elə qarışıb ki... Birdən ac olarsınız. Nə istəyirsiniz sizin üçün hazırlayım – dedi. Mən razılıqla: – Çox sağ olun! Heç nə lazım deyil. Mən getməliyəm. Sabah yola düşəcəyik. Gərək hazırlıq görəm – dedim. Ayağa qalxdım. Həyə-

tə endik. Qız yenə təzətər güllərdən iri bir dәмət tutub mәнә verdi: – Sizә yaxşı yol! Görәk Tәbrizdән hansı duyğularla qayıdacaqsınız – dedi. Mән Gülәnbәrin gül lәçәyini andıran әlini ovcumda sıxıb hәyәtdән çıxdım...

Ay doğmuşdu. Göydә ulduz-ulduza göz vura-vura sanki sevgi nәğmәsi pıçıldayırdı. Kәnardan bu vəziyyə-tә matdım-matdım baxan Aydan utanmırdı. Bәli! Ulduzların sevgi duyğuları xәcalәt hisslәrini üstәlәmiş-di. Kim bilir, bәlkә ulduzların da Ayın nakam sevgisindән xәbәri vardı. Eh, Ayın Günәşlә nisgilli sevgisini kim eşitmәyib ki? Ancaq deyәsән ulduzlar öz nәğmә-lәrindә hicranı yox, vüsali tәрәnnüm edirdi...

Sabahı şair dostlarımla Tәbrizә yola düşdüm. Tәbrizin gözәllikləri haqqında şeirlәр dә yazılıb, nәğmәlәр dә bәstәlәnib, şәkillәр dә çәkilib. Ancaq sanki bu sә-nәt әsәrlәri bu ecazkar şәhәrin nadir hüsnünü hәlә öz-lәrindә tamam әks etdirә bilmәmişdir. Tәbrizin gözәl-liklәrini duymaq üçün nәinki günlәrlә, hәтта aylarla bu şәhәrdә gәzmәk lazımdır. Gündüzünә dә, gecәsinә dә gözlәр dolusu baxmaq gәrәkdir. Xüsusilә baharda! İndi dә Tәbrizdә gözәl bahar günlәrindән biri idi. Günәş Sarı dağın çiyindән boylandıqca odlу baxışlarıyla Sә-hәndin ağ saçını xınalayırdı. Eynalı dağы Yanıq dağa uzatdığı qövsi-qüzehlә şәhәrin üstдә sanki bir әlvan çә-tir açmışdı. Sәrin meh Tәbrizi dövrәyә almış bağların әtrini xiyabanlara, küçәlәрә, dәrbәndlәrә sәpәlәyirdi. Evlәр bir-birinә sığınmışdı. Sanki birini uçursaydılar o biri dә yıxılacaqdı. Yox! O evlәр yıxılmaq üçün tikil-

mәmişdi. Bu şәhәr neçә-neçә döyüşdә sәngәр-sәngәр bölünmüşdü. Sәngәrlәrdәki döyüşçülәр bir-birinә sığın-mışdı. Bir-birinә arxa, dayaq, hәyan olmaq üçün! Son-ра o döyüşçülәrin övladlarının tikdikləri evlәр dә bir-bi-rinә sığındı. Qışda istilәri bir-birinә keçsin. Yayda köl-gәlәri bir-birinә düşsün. Döyüş zamanı birinin harayı o birindә gurlasın!..

Tәbrizdә “Vәtән yolunda” qәzetinin redaksiyasına getdik. Redaksiya şәhәrin mәrkәzi xiyabanında yerləşirdi. Redaksiya әmәkdәşləri bizi mehribanlıqla qarşıladı. Biz redaksiyada Sovet Azәрbaycanının tanınmış söz ustalarından Mirzә İbrahimov, Rza Quliyev, Cәfәр Xәndan, İsrafil Nәzәrov, Әnvәр Mәmmәdxanlı, Әvәz Sadıq, Qulam Mәmmәdli, Qılman Musayev (İlkin), Seyfәddin Abbasov (Dağlı) ilә görüşdük. “Şairlәр mәclisi”nin növbәti mәşğә-lәsindә iştirak etdik. Tәbriz şairlәrilә dә tanış olduq. Bir yerdә yadigarlıq şәkillәri çәkdirdik. Tәzә yazılarımızı re-daksiyaya tәqdim etdik. Şәhәri gәzdik. Әrk qalasına, Göy mәscidә, Gülüstan bağına baxdıq. Әmir bazarını dolaşdıq. Bazar nә bazar! Nә ucu var, nә bucağı. Naşı adam bu bazarә düşsә, çıxa bilmәz. Bәli! Bu bazara getmәk istәyән qonaq özüylә bәlәdçi götürmәlidir. Yoxsa bazarda aramsız qaynayan insan dalğalarının arasında itib-bata bilәр. Bәli! Әmir bazarında necә deyәrlәр, iynә atsan yerә düşmәz... Biz şәhәri gәzib mehmanxanaya qayıdanda gecә düşmüşdü. Bәdirләнmiş Ay Sәhәndin çiyни üstдән tә-bәssümlә bizә baxıb sanki “Xoş gәlibsiniz” deyirdi. Mән o gecә o Ay işığında Tәbriz haqqında ilk şeirimi yazdım:

**Gəldim, gördüm “Ərk” qalanı,
Bildim nədir dözümlü, Təbriz!
Poladdan da bərk qalanı
Qoy doyunca gəzim, Təbriz!**

**Səhənd daim sənə sirdaş,
Eynal-Zeynal əkiz qardaş...
Günəşindən yavaş-yavaş
Qədəhimə süzüm, Təbriz!**

**Qoynun nədir? Bir gülüstan!
Güllərisə əlvən-əlvən...
Mən qıymaram ancaq, inan,
Birini də üzüm, Təbriz!**

**Sən ki, şərqi gözəlisən,
Şeirisen, qəzəlisən...
Qayğılısan, məzəlisən,
Səndən doymaz gözümlü, Təbriz!**

**Dedim sənə varaq-varaq
Şeir yazım, doğma torpaq!
Ürəyimdə hələ ancaq
Bitməmişdir sözümlü, Təbriz!**

**Xəyal uçar külək olsa,
Ürək yanar, şimşək olsa,
Sənə qurban gərək olsa,
Sənə qurban özüm, Təbriz!**

Elə Təbrizdən qayıdan gün Sakin Gülşəngilə yollandım. Qapını döydüm. Qapını Gülənbər açdı. Məni görəcək: – Oho! Buyurun! Haçan gəlibsiz? – dedi. Mən

səmimiyyətlə: – Bir saat bundan qabaq – dedim. Qız razı halda: – Deməli hələ dincəlməmiş bizi yoxlamağa gəlibsiz. Sizə minnətdarıq. Yoxsa bizdən ötrü darıxıbsınız? – dedi. Mən mehriban-mehriban: – Əlbəttə! – dedim. Qız hərərətlə: – Kaş elə həmişə bizdən ötrü darıxaydınız – dedi. Mən təbəssümlə: – Amin! – dedim. Həyəətə girdim. Qız ağ zanbağı andıran əlini mənə uzatdı. Əlini əllərimin içinə alıb nəzakətlə sığalladım. Sanki bu ələ başqa bir əlin dəyib-dəyməməsini yoxlamaq istədim. Qızın xumarlanan gözlərinə baxa-baxa düşündüm ki, bu əl gülşəndəki güllərdən də təmizdir. Biz gülşənin yanından keçəndə güllərə baxdım. Sərin meh altında bir-birinə dəyən güllər sanki ayrılıqdan sonra qucaqlaşib öpüşən insanları andırırdı. Evə qalxdıq. Heç kim yox idi: – Bəs ananız hanı? – deyə soruşdum. O həsrətlə: – Anam qonşu evdədir. Qonşumuz bu yaxınlarda öz qızını köçürəcəkdir. Anamı məsləhət üçün yanına çağırıb – dedi. Mən məhrəm-məhrəm: – Atanız da yəqin dükandadır – dedim. Gülənbər nəzakətlə: – Bəli! – dedi. Biz keçib miz ətrafındakı stullarda üz-üzə əyləşdik. O zarafatla: – Hə, yediyiniz, içdiyiniz sizin, gördüklərinizdən mənə də danışın – dedi. Mən tərəddüdlə: – Nə danışım? Təbrizi siz də görürsünüz – dedim. Qız aşkar narahatlıqla: – Bilmək istəyirəm ki, Təbriz qızları sizə necə təsir bağışlamışdır? – dedi. Mən indi bildim ki, qızlar oğlanlara nisbətən daha qısqanc olurlar. Gülənbərə isə Təbrizdə gördüyüm gözəllər haqqında ancaq həqiqəti deməliydim... Təmkinlə ona: – Hər yerin öz gözəlləri var. Ancaq Azərbaycan gözəlləri o

qədər füsunkardırlar ki, ən məğrur kişini belə heyrətə sala bilər – dedim. Qız maraqla: – Yoxsa Təbriz gözəlləri sizi də heyrətə salıbdır? – deyə soruşdu. Mən narazılıqla: – Mən yalnız Təbriz gözəllərindən danışmadım. Bütün Azərbaycan gözəllərindən danışdım. Bəli! Mən Təbriz gözəlləriylə Ərdəbil gözəllərini qarşı-qarşıya qoymaq fikrində deyiləm. Axı bu gözəllərin hamısı bir Vətənin yaraşıqlarıdır. Fərqi nə gəldikdə isə deməliyəm ki, əgər Ərdəbil gözəlləri iri qara gözləriylə cazibədardırlarsa, Təbriz gözəlləri də iri mavi gözləriylə füsunkardırlar... O ki qaldı sizə... Öz gözəlliyinizin nadirliyinə tamamilə arxayın ola bilərsiniz – dedim. Gülənbər güldü. Sonra təbəssümlə dolu gözlərini səmiyyətlə dolu gözlərimə zillədi. Sanki sözlərimin doğru olub-olmadığını gözlərimdə yoxlamaq istəyirdi. Ancaq qızın bu baxışı uzun çəkmədi. Utandı. Başını yana çevirib ayağa qalxdı. Sonra məhrəm-məhrəm: – Darıxmayın, indi gəlirəm! – deyib mətbəxə getdi. Bir az sonra gümüş sinidə çay, limon, şirniyyat gətirdi. Çay dolu armudu stəkanlardan birini mənim qabağıma qoydu. Birini də öz qabağına çəkdi. Rəyimi soruşmadan stəkanıma limon saldı. Mən öz minnətdarlığımı bildirdim. Qız mehribanlıqla: – Dəyməz! – dedi. Əlimi cibimə salıb Təbrizdə qıza hədiyyə aldığı qol saatını çıxarıb mizin üstünə qoydum. İsveçrədə buraxılan bu saat həm zərif, həm də yaraşılıq idi. Gülənbər saata maraqla baxdı. Mən qürurla: – Bu saatı Təbrizdə sizə almışam – dedim. Qız güldü: – O... Payınız çox olsun! Sizin hədiyyəniz mənə bütün hədiyyələrdən qiymətlidir – dedi. Sonra saatı götürüb qoluna bağlamaq istədi. Ancaq nə qədər çalışdısa, bacarmadı. Mən nəzakətlə: – İcazənizlə – deyib əllərimi saatın bağına uzatdım. İndi Gülənbərin ağ biləyi mənim əllərimin arasında idi. O suda sıçrayıb sahilə düşmüş ağ balığa bənzəyirdi. Qızın biləyi neçə dəfə əllərimin içində o yan bu yana sürüşdü. Dilim dinc durmadı. Həçənsə bir “Qız əlləri” adlı şeir yazmışdım. İndi qız əlləri gözlərimin qarşısındaydı. Sanki dilsiz də eyhamla mənə: – Sən “Qız əlləri” şeirini haçan, harda oxuyacaqsan? Məqamı deyilmi? Oxusana! – deyirdi. Qəribədir, bayaqdan çırpınan balıqlara dönməyə əllər dayanmışdı. Sanki şeir oxumağımı gözləyirdi. Mən dodaqaltı aram-aram oxudum:

**Həyat bağıdır. Şax budaqda
Tər çiçəkdir qız əlləri.
Üzə qonsa, hər yanaqda
Bir ipəkdir qız əlləri.**

**Nəğmələr var, xalla dolu,
Yetişmişlə, kalla dolu,
Yeyə bilsən, balla dolu
Bir pətəkdir qız əlləri.**

**Yaşa dolan analara,
Ömrü talan analara,
Yalqız qalan analara
Bir köməkdir qız əlləri.**

**Ürəkdəki qadir ilham
Yanmasa da hələ tamam,
İş üstündə səhər-axşam
Bir şimşəkdir qız əlləri.**

**Qırılsa ilk sevgi yolu,
Ömür sürər üzü sulu...
Bu dünyada sevda dolu
Bir ürəkdir qız əlləri.**

**Qoşalaşib göyə qalxsa,
Baxmayıb heç nəyə qalxsa,
Sözüm vardır! – deyə qalxsa,
Bir diləkdir qız əlləri.**

**Dost yoluna dəsmal çəkən,
Yar saçına sığal çəkən,
Həsrətini mahal çəkən
Bir mələkdir qız əlləri.**

**Həyan gərək ocağa da,
Yaxına da, uzağa da...
Doğulmamış uşağa da
Bir bələkdir qız əlləri.**

**Nə aşığıdır, nə də ozan,
Nə çaşandır, nə də azan,
Taleyə də tale yazan
Bir fələkdir qız əlləri.**

**Hicran notu dillənəndə,
Göz yaşları sellənəndə,
Yar dalınca yellənəndə
Ağ ləçəkdir qız əlləri.**

Sən demə mən şeiri oxuduqca Gülənbər də qulaq asa-asa xumarlanmış. Bəndlər nehrədən yığılmış çalxam kərəyə dönüb onun canına yayılmış. Ancaq son bənd səslənəndə sanki qız diksindi. Hərərətlə mənə: – Şeirin gözəlliyinə söz ola bilməz. Ancaq hayıf son bənddəki qəmli notlar adamı əvvəlki inam nəfəsli bəndlərdən ayırmaq istəyir – dedi. Mən təbəssümlə Gülənbərə: – Atalar deyib ki, şər deməsən xeyir gəlməz – dedim. Doğrusu, saati qızın qoluna tez bağlamaq istəyirdim. Yoxsa əllərdən əllərə keçən hənirlər ürəkləri qızışdırı bilərdi. Mən hənirlərin şiddətlənməyinə imkan verməyib saati bağladım. Gülənbər qolundakı saata fərəhlə baxırdı. Sanki məni unutmuşdu. Birdən mənə sarı baxıb təkidlə: – Niyə durmuşuq? Çayımızı içək! – dedi. Sonra cib dəftərimin ağ varağını andıran əlini şirniyyata uzadıb: – Bu da saatın şirnişi – dedi. Yenə rəyimi soruşmadan kiçik çini nimçəni şirniyyatla doldurub qabağıma qoydu. Çayımızı içdik. Şirniyyatımızı yedik. Ayağa qalxdım. Minnətdarlıqla qıza: – İndi icazənizlə gedib bir az dincəlim. – dedim. O da ayağa durdu... Sonra hərərətlə: – İxtiyar sahibisiniz! Bizi yoxlamağa gəldiyiniz üçün də, hədiyyəniz üçün də sağ olun! – dedi. Həyəətə endik. Qız yenə də gülşəndəki təzətər güllərdən mənim payımı ayırdı. İri qara gözlərindən gülşənə saçılan təbəssümün işığında bağladığı əlvən dəməti mənə uzatdı. Dəməti məmnuniyyətlə alıb iylədim. Məhrəm ətrini sinəmə çəkdim. Qəribədir. Sanki dəmətdə gül ətriylə qız ətri bir-birinə qarışmışdı. Xudafafızlaşib həyətdən çıxdım. Yolda qızın mehribanlıqla

dolu ülfətini xatırladım. Gülənbər öz gizli sevgisinin kövrək qanadlarında öz arzusunun zirvəsinə doğru necə də fədakarlıqla uçmağa hazır idi. Ancaq həqiqət üzərində yüksəlməyən arzu zirvəyə qalxa bilməz. Bu həqiqət mənim susan sevgim idi. Öz-özümə dedim:

**Arzuda nə günah? Dünyaya baxsan
Yaxşı da qismətdir, pis də qismətdir.
Haçansa geyinib səfərə çıxsan
Günəş də qismətdir, sis də qismətdir.**

**Sanma sevən könül öz telləriylə
Hansı könüləsə od salmalıdır.
Yox! Bir varaq üstə öz əlləriylə
Qismət nə yazırsa, o olmalıdır!**

**Bəli! Hər arzunu körpə fidan tək
Göyərdə bilsə də könlündə insan,
Hakimin yazdığı qəti fərman tək
Qismətin qərarı əsasdır, inan!**

Sonra yadıma Təbrizdəki ədəbi görüşlər düşdü. Bu görüşlərdəki müzakirələr, mülahizələr, mübahisələr necə də canlı, mənalı, maraqlı idi! Düşündüm ki, tərəvətlə dolu sənət həqiqətlə dolu həyatın əks-sədası olmalıdır. Bəli! Fotosu yox, məhz əks-sədası! Sənət sünilik sevmir. O, sənətkarın nəfəs alması qədər təbii olmalıdır! Sənət əsəri hər cür kələ-kötür quraşdırmaları özündən rədd edib sənətkarın yazdığı varaq qədər düz olmalıdır! Yoxsa oxucunu, dinləyicini, tamaşaçını xəyalın dolaylarına sala bilər...

OTAQDA TƏSADÜF

1945-ci ilin 3 sentyabrında Cənubi Azərbaycanda Azərbaycan Demokrat firqəsi yarandı. İran Xalq Partiyasının Ərdəbil vilayətindəki üzvləri bu firqənin üzvləriylə birləşdi. Mən də ilk birləşənlər sırasında idim...

Nahara az qaldığına görə vilayət partiya komitəsinə gələnlərin axını dayanmışdı. İş mizimin arxasında əyləşib Muğandan gəlmiş bir kəndliylə söhbət edirdim. Birdən otağa yaraşlıqlı bir kişi girdi. O ilk baxışda mənə tanış gəldi. Gözlərimdə məhrəmləşdi. Düşündüm ki, qohumlarım qədər mənə doğma görünən bu adamı harda görmüşəm? Xəyalın uçuşu nə iti, mənzili nə yaxın olarmış! Tapdım! Bu ki, Gültəmasa oxşayır. Bəlkə elə özüdür? Mən tərəddüdlə: – Siz Gültəmasa deyilsiniz? – deyə soruşdum. Kişi təbəssümlə: – Bəli! Özüdür ki, var – dedi. Sonra mehriban-mehriban: – Bağışlayın, bəs siz kimsiniz? Məni hardan tanıyırsınız? – dedi. Mən qayğılı-qayğılı: – Mən sizi Ənzəlidən tanıyıram. Özüm də Çanaxbulaqlı Qərib arvadın nəvəsiyəm – dedim. Gültəmasa səsini uzada-uzada: – Paho, gör kimə rast gəlmişəm? – dedi. Sonra qollarını geniş açıb məni elə mizqarışıq qucaqlamaq istədi. Ancaq tez miz arxasından ayağa qalxıb qabağa gəldim. Gültəmasla köhnə tanışlar tək qucaqlaşdıq. Sonra o yanımda əyləşdi. Muğandan gəlmiş kəndli isə mənimlə xudahafizləşib getdi. İndi otaqda bir mən idim, bir də Gültəmas. Söhbətə başladım. Mən Gültəmasdan maraqla əvvəl Xədicəni soruşdum. O isə heyretlə: – Xədicə hələ də yadında qalıb?

– deyə məndən soruşdu. Mən qətiyyətlə: – Əlbəttə. O boyda kədərli hadisəni unutmaq olar? – dedim. Gültəmas toxdaq-toxdax: – Xədicə sağ-salamatdır – dedi. Mən yenə maraqla: – Bəs sizin sevgi macəranızın sonu necə oldu? – deyə soruşdum. O sualıma bir neçə kəlmə ilə cavab vermədi. Yox! Öz sevgi macərasının ardını danışmağa başladı: – Sizdən sonra mən də Ənzəlidə qala bilmədim. Gördüm qürbət məni daha da sıxır. Bir az da qalsam tamam suyumu çıxaracaqdır... Kəndə qayıtdım. Kəndə çatanda günəş də son mənzilinə yetişirdi. Atam kövşəndə idi. Anam həyətdə paltar yuyurdu. Məni görəndə tək üstümə cumdu. Duz tək yaladı. Bacım Xeyriyyə əl-ayağa düşdü. Su qızdırdı, yuyundum. Sanki qürbətin toz-torpağını yorğun bədənimdən tökdüm. Gəlişimi eşidən qohumlar, qonşular, dostlar evimizə axışdılar. Atam da kövşəndən qayıtdı. Məni gördü. Ancaq nə qucaqladı, nə də öpdü. Yalnız astadan: – Xoş gəlibsən! – dedi. Atamın səsində töhmətlə şəfqət birbirinə qarışmışdı. Anam kənd qaydasıyla elə bir zəngin süfrə açdı ki, yanında min nemətlə bəzənən şəhər süfrəsi yoxsul görünərdi. Ancaq qablara dəyən qaşıqların cingiltisi dodaqlardan qopan pıçılıtları gizlədə bilməyirdi. Bu gizli pıçılıtlar arasında Xədicə sözü bir nəqarat tək açıq-aşkar səslənirdi. Söz yox ki, mənim də ürəyimi rıqqətə gətirirdi. Qonaqlar valideynlərimə gözaydınlığı verib dağılışdı. Anamdan Xədicəni soruşmağa üzüm gəlmədi. Hava almaq bəhanəsiylə həyətdə çıxdım. Bir qədər gəzişdim. Birdən bacım Xeyriyyənin evdən çıxıb

nə üçünsə qonşuya getdiyini gördüm. Qızı çağırırdım. Müqəddəməsiz-zadsız: – Xədicə necədir? – deyə soruşdum. Xeyriyyə hiddətlə üzümə baxdı. Sualıma sualla cavab verdi: – Sən bilən necə olar? – dedi. Qız bir anın içində elə dəyişdi ki, onu tanıya bilmədim. Elə bil qarşımda dayanan bir az əvvəl pərvanə tək başıma fırlanan doğma bacım deyildi. Bəli! İndi o mənim doğma bacımdan çox Xədicənin vicdanla davranan vəkiliyə bənzəyirdi. Xeyriyyə təəssüflə ala gözlərini mənim üzümdən çəkdi. Neştəri çayının sahillərinə dikdi. Sonra canıyananlıqla: – Xədicənin necəliyini bilmək istəyirsənsə bu gecə ora – köhnə görüş yerinə get! Onda öz gözlərinlə görərsən – dedi. Mən heyətlə: – Məgər o yenə də köhnə görüş yerinə gedir? – deyə soruşdum. Xeyriyyə həzin istehzayla: – O görüş yeri bəlkə də sənin üçün köhnəlmişdir. Amma onun üçün yox! Hər ayın on dördündə Ay göydə bədrələnəndə o da yerdə pərvazlanıb sahiləki qaya üstə qonur. Axı bədrələnmiş Ayın işığında hər şey daha aydın, canlı, parlaq görünür. O da belə məqamda öz sədaqətinin dözümlünü aləmə bildirmək istəyir – dedi. Yalnız indi yadıma düşdü ki, bu gün ayın on dördüdür. Həyətdən çıxıb sahilə doğru addımladım. Arada dönüb arxaya baxdım. Yazıq Xeyriyyə qollarını sinəsində çarpazlayıb öz yerində heykəlləşmişdi. Mənə dikilən qara gözlərinin iri büllur damlları qolları üstə düşüb Ay işığında parlayırdı... Ay öz sahillərini gümüş sularıyla yuyan Neştərini ağ şəfəqlərdə çimdirdirdi. Bəli! Çayda şəfəqlər sulara qarışırdı.

Mən gedib həmişə Xədicəylə əyləşdiyimiz qayaya çıxmadım. Yox! Sanki ürəyimin həyəcanları sinəmdən tökülüb ayaqlarıma dolaşdı. Ayaqlarım titrədi. Qayadan bir az aralı bitmiş iri bir kolun dibində əyləşib dizlərimi qucaqladım. Birdən yaxınlıqda hənirti duydum. Dönüb baxdım. O idi! Qayaya doğru gedirdi. İndi o odlu-alovlu bir nitq eləmək üçün xitabət kürsüsünə tələsən üsyankar bir natiq idi. O natiq ağalar, qullar dünyasına lənətlər yağdıracaqdı... Bu zaman nə hala düşdüyümü özün təsəvvürünə gətir. Xədicə qaya üstə qalxdı. Sonra o da əyləşib dizlərini qucaqladı. Gözlərini pıçıldaşan ləpələlərə dikib səslərini diqqətlə dinləməyə başladı. Birdən hardasa, kimsə həzin-həzin oxudu:

**Yay günü qar istərəm,
Qış günü nar istərəm,
İkimiz bir döşəkdə,
Döşəyi dar istərəm.**

**Alı, sarını, ağı
Qarışdırır gül bağı...
Səni hüsnün bəzəyir,
Məni sinəmin dağı.**

**Nə ad, nə san olaydım,
Hüsnünə yan alaydım,
Üzünün damarından
Dışımla qan alaydım.**

**Bu dünyada təkəm mən,
Gərək vüsal əkəm mən!
Nə sən – hicran! – deyəsən,
Nə də haray çəkəm mən.**

Bayatılar azad göyərçinlər tək qanad çala-çala havada uçdular. Ancaq göyərçinlərdə qərribə adət vardır. Bir dəstə göyərçin havada uçanda başqa bir dəstə də gəlib onlara qarışır. Belə də oldu. Bayaqqi bayatılar susar-susmaz yeni bayatılar dilə gəldi. Yox! Haray qopardı. Bu bayatılar qaya üstə əyləşib dizlərini qucaqlayan Xədicənin yangılı dodaqlarından pərvazlanırdı:

**Sən çıxdın uğuruma,
Toxundun qüruruma.
Özün zirvədə qaldın,
Mən düşdüm uçuşuma.**

**Tapdandı sözüm neylim,
Bu dərdə dözüm neylim,
Od səndən, odun məndən,
Yanaram özüm neylim?**

**Çox də hədə bilmirəm,
Pərvaz edə bilmirəm,
Belimi elə qırdın,
Durub gedə bilmirəm.**

**Yaslı olmaz tən mənə,
Sən şən görün, şən mənə,
Ağlamağı bilirəm,
Gülmək öyrət sən mənə!**

Mənaları ümmandan dərin olan bu bayatıların alovlu dalğaları məni əvvəl yerimdə silkələdi. Sonra sahil daşlarına çırpdı. Özümə gələndə nə qədər faciə törətdiyimi anladım. Mən Xədicənin məlahətli səsi olduğunu bilirdim. Axı təqribən hər gecə biz elə burda görü-

şüb danışdıq. Qızın şirin pıçıltıları qulaqlarımda həzin çeşmələr tək axar, şaqraq qəhqəhələri odlu şimşəklər tək gurlayardı. Ancaq Xədicənin oxumasını nə görmüşdüm, nə də eşitmişdim. Bu mənim üçün böyük möcüzə idi. Sən demə, o öz nadir səsilə neçə-neçə təntənəli musiqi məclisinin nəğmə çələngi ola bilərmiş! İndi isə gələcək ilk körpəsinə tək bir laylay da çalmağa həsrət qalmışdı. Mən Xədicənin gözlərinə görünməyim deyə sahilədəki kolların arasıyla kəndə doğru addımladım. O gecə səhərə qədər yata bilmədim. Gecə yarı istədim ki, yerimdən qalxıb geyinəm. Gedib o neçə-neçə görüşümüzün dilsiz şahidi olan yalçın qayanın üstə çıxam. Özümü çaya atıb məhv edəm. Ancaq qorxdum. Qorxdum ki, qayanın üstə Xədicəylə qarşılaşam. Bu mənə ölümdən də ağır ola! Axı mən o məsum gözəlin ittihamla dolu gözlərinə necə baxa bilərdim?

Səhər Xeyriyyə səhəngi götürüb suya gedəndə mən də evdən çıxdım. Yolda qıza dedim ki, əgər Xədicəni bulaqda görsən əvvəl məndən ona salam de! Sonra necə çətin vəziyyətə düşdüyümü, ağır hallar keçirdiyimi Xədicəyə danış. Onunla evlənmək istədiyimi də de! Ancaq suya gələn qızlar bilməsinlər. Xeyriyyə bulağa çatanda bir qıza da rast gəlməyir. Bulaq üstü bom-boş imiş. Elə Xeyriyyə səhəngini bulağın novdanına söykəyəndə Xədicə də səhəngiylə suya gəlir. Mən kənddən çıxandan sonra da Xeyriyyə Xədicəylə görüşüb danışmış. İkisi də dərdləşə-dərdləşə ağlayırmış... Xeyriyyə onunla salamladıqdan sonra bulağın ətrafına göz gəz-

dirir. Özlərindən başqa heç kimin olmadığını görüb arxayınlaşır. Sonra həmişəki səmimiyyətlə: – Xədicə, Gültəmas səninlə evlənmək istəyir. Nə deyirsən? – deyə soruşur. Qəribədir, əvvəlcə Xədicənin iri gözlərində sevinc qığılcımları parlayır. Sanki sönmüş xatirələr ocağının külü altından ümidlər közərir. Ancaq bu bir anlıq olur. Sevinc qığılcımları kədər damllarına dönüb qızın uzun kirpiklərindən asılır. O qətiyyətlə: – Yox! Biz daha evlənə bilmərik. Gültəmas qoxlanmış bir güllü neyləyir. O məni qəbul etsə də, mən razı olmaram. Bu izdivacı özümə göstərilən mərhəmət hesab edərdəm. Mərhəmət isə insanı alçaldan təskinlik duyğusudur. Mən hələ alçalmamışam! Alçalmayacağam da! Nə etmək, görünür taleyimizi yazan belə yazıbmış – deyir. Doğrusu, Xədicənin bu cavabı məni sarsıtdı. Ancaq ümidimi üzmədim. Xeyriyyəyə dedim ki, günorta Xədicəyə çatdırsın ki, gecə onu sahilədəki tanış qayanın yanında gözləyəcəyəm. Özüm onunla danışmaq istəyirdəm. Bəli! Mən utanmaz-utanmaz onu yenə görüşə çağırırdım. O, görüşə gəldi. Özü də üzü ağ gəldi. Axı o mənim yanımda üzü qara deyildi. Mən onun yanında üzü qara idim. Mən səmimiyyətlə: – Xədicə, olan olub, keçən keçib. Gəl evlənək. Həyatımızdakı acı xatirələri yaddan çıxaraq, şirin xatirələri isə qoruyub saxlayaq! – dedim. Xədicə yenə qətiyyətlə: – Yox! Mən daha sənə layiq deyiləm. Nə çoxdur kəndimizdə gözəl-göyçək qızlar! Birini seç! Onunla ailə qur! Mən isə ərə getməyəcəyəm! Səni də qız vaxtımda sevdiyim tək sevecə-

yəm. Neştəri çayının sahillərində keçirdiyimiz günləri ömrümüzün ən əziz günləri sanacağam – dedi. Bu dəfə biz köhnə görüş yerindən kəndə tək-tək deyil, bir yerdə qayıtdıq. Yanaşı yerisək də daha dinib-danışmadıq. Sanki iki ömrün ürək sözünü deyib qurtarmışdıq. Kitabını isə öz əlimizlə bağlamışdıq. Yox! Xədicənin günahı yox idi. Kitabı mən bağlamışdım – dedi. Mən maraqla Gültəmasdan: – Bəs sən necə? Xədicənin xeyrixah məsləhətinə qulaq asıb başqa qızla ailə qurdunmu? – deyə soruşdum. Gültəmas da qətiyyətlə: – Yox! Başqa qızla evlənmədim. Ömrümün sonuna qədər də evlənməyəcəyəm! – dedi. Mən Gültəmasın titrək dağlarında şikayətlə səslənən ilk sevgi simfoniyasının son akkordlarına qulaq asa-asa pıçıldadım:

**Dünyada ilk sevginin ömrü azdır, ay ellər,
Bir sözü də ucala bilmir Günəşə kimi.
Hələ çətilənməmiş yolların üstə güllər,
O solur kol altdakı kövrək bənövşə kimi.**

Gültəmas ərklə: – Bu sözləri yaz ver mənə. Kəndə qayıdanda Xədicəyə oxuyacağam – dedi. Mən təəccüblə: – Məgər siz yenə görüşürsünüz? – deyə Gültəmasdan soruşdum. Gültəmas etirafla: – Bəli! Axı Xədicə də mənim tək Azərbaycan Demokrat Firqəsinin üzvüdür. İkimizin də adımız bir təşkilatın siyahısındadır. Biz indi əqidə yoldaşları tək görüşürük – dedi. Hardansa Gültəmasın dövlətli dayısı yadıma düşdü: – Bəs dayınız neyləyir? – deyə müsahibimdən soruşdum. Gültəmas

hiddətlə: – Nə eləyirsə Tehrandə eləyir – dedi. Mən təəccüblə: – Necə yəni Tehrandə eləyir? – dedim. Gültəmas istehzayla: – Xalqın qəzəbindən qorxub ailəsiylə Tehrana qaçdı – dedi. Mən cib dəftərimdən bir ağ varaq qopardım. Nakam ilk sevgiyə həsr etdiyim bir bənd şeiri o varaqda yazıb Gültəmasa verdim. Gültəmas minnətdarlıqla varaqı alıb sol döşündəki cibinə qoydu. Üstündən sol əlilə bir neçə dəfə sığal çəkdi. Sanki ürəyində təlatümə gəlmək istəyən xatirələri yatırmaq istədi. Sonra təbəssümlə: – Xədicə məndən soruşsa ki, bu sözləri kim yazıb? Deyəcəyəm ki, vaxtıyla Ənzəlidə tanış olduğum bir gənc! Bizim başımıza gələn müsibəti ona danışmışdım. İndi o Ərdəbil vilayət komitəsində işləyir. Özü də şairdir! – dedi. Mən öz faciəli ilk sevgimi xatırlaya-xatırlaya: – Həm də ilk sevgisi sənin ilk sevginə bənzəyən bir şairdir – dedim. Gültəmas heyrətlə: – Necə? Sənin ilk sevgin də faciəli olub? – deyə məndən soruşdu. Mən təmkinlə: – Bəli! Mənim xalam qızı göbəkəsdim idi. İkimiz də bir yerdə – baba ocağında böyümüşdük. Bir-birimizi sevardıq. Ancaq xalam qızını mənə vermədi. Məndən on beş yaş böyük olan dayım oğluna verdi. Axı mən kasıb idim. Səadət uğrunda döyüşürdüm – dedim. Gültəmas qayğılı-qayğılı: – Ənzəlidə qarşıladığınız xalan? – deyə soruşdu. Mən məhrəm-məhrəm: – Yox! Ənzəlidə qarşıladığımız doğma xalam idi. Bu isə ögey xalamdır – dedim. Gültəmas heyrətlə kirpiklərini bir neçə dəfə çaldı. Sanki baxışlarında doğmalılıqla ögeyliyi ayırd etmək istəyirdi...

Sonra mehriban-mehriban: – Qərib xala necədir? – deyə soruşdu. Mən minnətdarlıqla: – Sağ ol, yaxşıdır – dedim. Gültəmas mənimlə xudahafizləşib getdi...

KINAYƏLİ ŞEİR

Həyat yaman qarışıqdı. Mülkədarlar kəndlilərə divan tuturdu. Ərdəbilin küçələrində başı, qolu, qıçı sarıqlı kəndlilərə tez-tez rast gəlmək olurdu. Bəli! Onlar şəhərə axışırdı. Sanki ərköyün, dəcəl, əzazil uşaqlardan atalarına şikayət edirdilər. Ataları isə əzizgiramı uşaqlarının xətrinə dəymək istəmirdilər. Uşaqlar bir qədər də üstünə qoyub daha da qəddarlaşırdılar. Küçədə fikirli-fikirli addımlayırdım... Birdən arxadan tanış bir səs eşitdim. Kimsə məni çağırırdı. Dönüb baxdım. Gülənbər idi. Dayandım. Gəlib mənə çatdı. Görüşdük. Qız məhrəm-məhrəm mənə: – Atamın yanından gəlirəm – dedi. Yanaşı yola düzəldik. Gülənbər təbəssümlə: – Soruşmaq ayıb olmasın, bəs siz hardan gəlib, hara gedirsiniz? – dedi. Mən mehriban-mehriban qıza: – Mən də bazardan gəlib, komitəyə gedirəm – dedim. Gülənbər gileylə: – Neçə gündür sizi görmürəm. Bəlkə bizə gedək, hə? – dedi. Mən susdum. Qız əl çəkmədi. Nəzakətlə: – Sizi çox saxlamarıq – dedi. Gülənbərin təklifini rədd edə bilməzdim. İnsanın həmişə getdiyi evə sonra biganə olmağı nəinki ədəbsizlik sayılır, həm də şübhə doğurur. Mən qətiyyətlə qıza: – İndi ki, deyirsiniz gedək sizə, gedək də! – dedim.

Yola düzəldik. Yolda elə yaxın addımlayırdıq ki, arabir çiyinlərimiz bir-birilə toqquşurdu. Sanki dünyanın ağır yüklərini daşıyan çiyinlərimiz dözümlülükdə bir-birini dönə-dönə yoxlayırdı. Birdən kimsə, haradasa oxudu:

**Bir ağacsan bəhərin yox,
Nə dərdin, nə kədərin yox,
Mən odunla alışmışam,
Sənin isə xəbərin yox.**

Sanki kimsə, haradasa bu sözləri eşidib oxudu:

**Sən qınama yaşda məni,
Yıxa bilməz daş da məni.
Ürəyində yer ver mənə,
Dolandırma başda məni.**

Gülənbər çiyini üstə dönüb gülə-gülə mənə: – Bu nədir? Sevənlər xoruzlaşmış səs-səsə verir. Ancaq ikinci oxuyan cəsarətli xoruzdur. Çünki sevdiyindən heç nə xahiş etmir. Əksinə, sevdiyinə təntənəylə ultimatum verir. Görünür yazıq sevdiyinin sükut etməsindən o qədər boğaza yığıb ki, indi hamının eşidə biləcəyi səs-lə təntənəli ultimatum verməkdən çəkinmir. Bəlkə də belə yaxşıdır. Bəndə yığılan su bir gün bəndi dağıtmalıdır. Özüylə yanğılı səhraya ya xeyir, ya zərər aparmalıdır – dedi. Mən danışmadım. Bildim ki, bu haqda bir söz desəm sevgi yumağı elə çözlənəcək ki, yolumuzdan da uzun olacaq. Sonra özümüz də yığıb-yığışdıra bilməyəcəyik.

Gülənbər yenə məndən niyə görünməməyimin səbəbini soruşdu. Dedim Mahir adlı bir aşıq dostum

var. Muğanda yaşayır. Ancaq işi olandan-olana Ərdəbi-lə gəlir. İşlərini qurtarandan sonra məni görməmiş Muğana qayıtmır. Axı Mahir də firqə üzvüdür. Ona görə bir yenilik öyrənmək üçün həm komitəyə dəyir, həm də mənimlə danışıır. Bu yaxınlarda Mahir komitə-yə gəlib dedi ki, səni evimizə qonaq aparacağam. Həm Muğanın gözəl guşələrindən biri olan “Xoruzlu”nu görəsən, həm də Ay işığında saz havalarına qulaq asa-san. Mahirə dedim ki, mən Muğanı Araz sahilinə qədər gəzmüşəm. Bəli! “Xoruzlu”nu da, “İmarətli”ni də, “Aslan düzü” də, neçə-neçə başqa füsunkar guşələri də görmüşəm. “Xoruzlu”nun xoruzlarına da qulaq asmışam. Mahir ərlə mənə: – Nə olar, Muğanı ikinci dəfə mənim xətrimə görərsən. Hazırlaş, gedək – dedi. Dərziyə dedilər köç! İynəsini papağına sancıb dükandan çıxdı. Mənim isə nə iynəm vardı, nə dükanim. Ancaq papağım vardı. O da asılıqanda idi. Papağımı asılıqandan götürüb başıma qoydum. Sonra Mahirin qabağına düş-düm. Aşiq dostuma şəstlə: – Gedək deyirsən, gedək də – dedim. Sanki Gülənbər mənim bu vəziyyətimi öz təsəvvüründə canlandırır yalnız həssas insanın sezə bildiyi yumorla güldü. Handan-hana mənə: – Nə yaxşı, sizin tez təslim olmağınız da varmış. Mən heç bilmir-mişəm. Bəlkə də günah məndə deyil. Siz özünüz bəzi şeyləri sirrə döndərməyi xoşlayırsınız – dedi. Mən Gülənbərin daşı hara atdığını anladım. Ancaq özümü o yerə qoymadım. Dedim Mahirlə Muğana yollandıq. Ailəsi bizi hörmətlə qarşıladı. Qadını süfrə açdı. Şam

edib üstündən çay içdik. Mən yorulmuşdum. Sanki gözlərimdən yanaqlarıma yuxu yağdı. Ancaq özümü sındırmırdım. Mahir divardan asılmış sazı köynəyindən çıxartdı. Çaldı, oxudu... Pəncərədən düşən Ay işığı sazın simlərini par-par parıldatdı. Sanki gözlərimə müdriklərin ağ telləri göründü... Sonra Mahir sazı qucağına qoyub bir əhvalat danışdı. Dedi bu yaxında qonşuluğumuzdakı obaların birində toy vardı. Məni də neçə nəfərlə toya dəvət etmişdilər. Sazımı götürüb həmyerlilərimlə toya yollandım. Obaya bir az qalmış bizi az qala at boyda çoban itləri qarşıladı. Yoldaşlarım yaman qorxuya düşdü. Dedim qorxmayın. Mən indi itləri dayandıraram. Sonra sazı köynəyindən çıxarıb “Yanıq Kərəmi” çaldım. Saz dindi, nə dindi. Sanki alovlanan simlərdən yaşıl çəmənə giley, şikayət, nalə səpələndi. Özü də közərə-közərə... İtlər susdu. Dayandı. Yoldaşlarıma dedim ki, siz məni gözləməyin. Tez obaya gedin. Mən də gəlirəm. “Yanıq Kərəmi”ni çalıb qurtaranda itlər uzanıb başlarını biləklərinin üstünə qoyub matdım-matdım mənə baxırdılar. Sanki enli döşlərilə zorba-zorba canavarları vurub sürüdən uzaqlara atan bu itlər deyildi. Sanki itlər üstümüzə hücum etdiklərinə görə peşiman olmuşdular. Sanki “Yanıq Kərəmi” ötkəm itləri məsumlaşdırmışdı. Mən sazı qoltuğuma vurub obaya yollananda itlərin heç tükələri də tərپənmədi... Doğrusu özüm də bu möcüzəyə inanmadım. Mahirə deyə bilmədim ki, elə indi mən də inanmıram.

Səhər yeməyindən sonra Mahir yenə sazını götürdü. Həyəətə düşdük. O sazı döşünə basıb “Sarı tel” havası üstə “Sevgi” adlı bir şeir oxudu:

**Bürküdə, yağışda, qarda, küləkdə
Həm şikar, həm də ki, səyyaddır sevgi.
Murad axınıyla dolan ürəkdə
Ən gözəl, ən şirin muraddır sevgi.**

**Fikrini gah gizli məktubda yazır,
Gah gümüş qabıqlı ağacda qazır,
Zirvələr eşitsin! Uçuşa hazır
Sevda xəyala qanaddır sevgi.**

**Amandır, qoymayın yar-yardan küsə,
Bir qədəh şərəbdır hər şirin busə.
Yalqızlıq içində çırpınan kəsə
Həyətdir, köməkdir, imdaddır sevgi.**

**Ağ işıq salar Ay gecə mənzilə,
İstər pəncərədən keçə mənzilə,
Çırağı sozaran neçə mənzilə
Gözü ulduz dolu övladdır sevgi.**

**İradəli dözümlü çoxdur sevgidə,
Vəfalı o kəsdır, toxdur sevgidə,
Ancaq məcburiyyət yoxdur sevgidə,
Öz qəti sözüylə azaddır sevgi.**

**Gərək unutmaq ulu dünyada,
Ancaq hələ canı sulu dünyada,
Vüsalla, hicranla dolu dünyada
Təpədən-dırnağa təzaddır sevgi.**

Bu zaman iki ilan yuvasından çıxıb bir-birinə yaxınlaşdı. Sonra bir-birinə sarıldı, bir-birini yaladı, hər ikisi xoşhallandı. Təzə doğan günəşin şəfəqləri ilanların üstünə düşdü. İlanların ecazkar naxışlarla dolu dəriləri bərq vurdu. Sonra ikisi də gedib yuvasına girdi. Mən daha Mahirin sazının möcüzəsinə inandım. Axı gözlərinlə gördüyün həqiqətə necə inanmayasan? Mahirin gecə danışdığı əhvalatı xatırlayıb “Yanıq Kərəmi”nin ötkəm çoban itlərini ram edə bilməsinə də inandım.

Gülənbər heyretlə mənə: – Gör ha, ilanlar da nəvazişi qiymətləndirirmiş – dedi. Bir an susdu. Sonra qətiyyətlə: – Yox! O nəvaziş deyilmiş, elə sevgi imiş. Bəli! Yalnız sevgi hər şeyə qadirdir – dedi. Biz həyəətə girəndə mən güllərə baxdım. Sanki onlara qarışıq həyətin nəfəsi dəymişdi. Güllər də qarışıq idi. Güllərə təəssüflə baxdığımı görən Gülənbər gileylə mənə: – Son günlər icazəsiz-filansız evlərə soxulan səksəkələr insanın əlini işdən soyudur, səksəkələrin ucbatından güllərə də baxa bilmirəm – dedi. Evə gəldik. Qızın anası evdə yox idi. Gülənbər məni həmişə əyləşdiyim stulda əyləşdirdi. Özü ayaq üstə dayandı. Bir an sakit-sakit mənə baxdı. Sanki məni ilk dəfə görürdü. Sonra utana-utana: – Deyirlər qızlar gəlin köçəndə oğlan evindən gələn qızılları, inciləri, almasları bir mücrüyə yığıb bəy evinə aparırlar... Ancaq mənə elə gəlir ki, qızın öz ürəyi ən zəngin, ən nadir mücrüdür. Çünki bu mücrədəki fikirlər, duyğular, arzular adi mücrədəki qızıllardan, in-

cilərdən, almaslardan daha dəyərlidir. Ona görə də qız mücrüləşən ürəyinin açarını hər oğlana verə bilmir. Yalnız inandığı oğlana etibar edir. Siz yolda mənə aşiq Mahirin “Sevgi” şeirini oxudunuz. Mən də diqqətlə qulaq asdım. İndi icazə verin mən də sizə bir sevgi şeiri oxuyum. Siz də qulaq asın – dedi. Mən maraqlı dolu təkidlə Gülənbərə: – Xahiş edirəm, buyurub oxuyasınız – dedim. Qız əlini mənim çiyinə qoydu. Sanki çiyinə bir ağ yarpaq qonub titrəməyə başladı. Yox! Dayanmaq bilməyən barmaqlar çiyinə bir royal zənn edib sevgi nəğməsi çalmaq istədi. Gülənbər gözlərini pəncərədən həyəətə zilləyib hərərətlə oxudu:

**Sən duymamış qanad çalıb
Ürəyinə qonar sevgi.
Ürəyindən atəş alıb
Gözlərində yanar sevgi.**

**O yaşayar intizarla,
Dinər neçə nəğməkarla...
Yanmağını iftixarla
Bəxtiyarlıq sanar sevgi.**

**Həm yağışda, həm küləkdə,
Bir sevgidir hər dilək də...
Bil ki, yalnız buz ürəkdə
Alışmamış donar sevgi.**

**Qaranlıqlar saymaz səni,
– Azdım! – Desən duymaz səni.
Yox! Azmağa qoymaz səni
Şölə çəkən fanar sevgi.**

**O coşdurar ilhamı da,
Möhkəmlədən inamı da...
Bir kiçik eyhamı da
Təmasından qanar sevgi.**

**Ehtiramı saxlananda,
Sədaqəti yoxlananda,
Bir ünvana bağlananda
Başqasını danar sevgi.**

**Sevgi nədir? Nadir qoruq...
Bir az məst ol, bir az duyuyq!
Ünsiyyətdə bircə soyuq
Nəfəsdən də sınar sevgi.**

**O sığalsız pırpızlaşar,
Kövrəkləşər, cılızlaşar...
Tənhələşər, yalqızlaşar
Məhrəmindən kənar sevgi.**

**Haçan görüş güman olar,
Yola çıxan hicran olar,
Vəfalıya qurban olar,
Vəfasız qınar sevgi.**

**Qardaşını itirəndə,
Yoldaşını itirəndə,
Sirdaşını itirəndə
Göz yaşıyla anar sevgi.**

Qız yalnız şeiri oxuyub qurtarandan sonra gözlərini pəncərədən çəkib mənə baxdı. Şeir məni sehləmişdi. Ehtiras dolu misralarda bir oğlan ürəyinin çırpıntılardan çox, bir qız ürəyinin təlatümləri eşidilirdi.

Gülənbər qürurla mənə: – Hə, necədir? – dedi. Mən səmimiyyətlə dolu etirafla: – Əla şeirdir! – dedim. Sonra maraqla qızdan şeirin müəllifinin kim olduğunu soruşdum. Gülənbər ərklə mənə: – Müəllifinin kim olduğunu sizə sonra deyərəm. Xahiş edirəm indi israr etməyəsiniz. Elə bilirəm məndən inciməzsiniz – dedi. Sonra kitab dolabı qoyulmuş otağa keçdi. Bir neçə bədi kitabı gətirib qabağıma yığdı. Qayğıyla: – Siz darıx-mamaqçın bu kitablara baxın. Mən də çay tədarükü görüm – dedi və mətbəxə getdi. Mən kitabları varaqlandı. Kitablarda şərqin klassik şairlərinin şeirləri toplanmışdı. Bir neçə şeir oxudum. Yenə oxumaq istərkən qızın tanış səsi otaqda çağladı. O eyhamla mənə: – Darıxmadınız ki? – dedi. Mən hərarətlə Gülənbərə: – Sizin nəfəsinizdən uzaq olanda insan ürəyi buz parçasına dönür – dedim. Bu dəfə qızın gözlərində təbəssüm çağladı. Gülənbər indi canlı insandan çox cansız şəkli andırırdı. Yox! Sanki o nadir sənət əsəri idi. Özü də dahi bir rəssamın qadir ilhamından doğmuşdu. Qız ən yaraşılıq donunu geymiş, əllərində şirniyyatla dolu gümüş sını tutmuşdu. Şirniyyatın ortasında iki armudu stəkan-da məxməri çay buğlanırdı. Sanki stəkanlardan buğ yox, iki sevgi oduyla yanan ürəyin tüstüsü qalxırdı. Bəli! Zövqlə bəzənmiş gümüş sını toy xonçasını andırırdı. Yalnız şamları çatmırdı.

Gülənbər gümüş sinini gətirib mizin üstünə qoydu. Çay dolu stəkanlardan birini götürdü. Şirniyyat qalanmış çini nimçəylə birlikdə qabağıma qoydu. Keçib mi-

zin kənarında mənimlə üzbəüz əyləşdi. O biri çay dolu stəkanı öz qabağına çəkdi. Sonra o biri nimçəyə şirniyyat yığıb öz qabağına qoydu. Qız az qala yalvara-yalvara mənə: – Siz Allah yaxşı-yaxşı yeyin. Bax! Bunların hamısını özüm bişirmişəm. Əgər yaxşı yeməyə biləcəyəm ki, bəyənmemisiniz – dedi. Mən zarafatla Gülənbərə: – Atalar deyib ki, gördün yemək, day nə demək? Arxayın olun, nəinki yaxşı-yaxşı, lap əla-əla yeyəcəyəm – dedim. Qız uğunub getdi. Mən də Gülənbərin könlünü ala bildiyim üçün güldüm. Sonra çayımızı içib, şirniyyatımızı yeməyə başladım. Qəribədir. Gözlərim qızın özünü görsə də, qulaqlarım nə qurtum-qurtum içdiyi çayın, nə də zərrə-zərrə yediyi şirniyyatın səsini eşitmirdi. Gülənbər sanki qarşımda başdan-ayağa mələkləşmişdi. Mən isə əzablarla dolu mübarizələrdə kobudlaşdığımı unudub, heç olmasa çay içməkdə, şirniyyat yeməkdə qızdan bir az incəlik öyrənmək istəyirdim. Biz çayımızı içib, şirniyyatımızı yedikdən sonra Gülənbər təşvişlə mənə: – Eşitdim ki, sizin kəndlilərin mitinqində oxuduğunuz şeir firqə liderlərini yaman qorxuya salıb. Mitinq dağılandıqdan sonra liderlər də sizi komitə sədrinin otağına çağıraraq sızma-boğmaya salıblar. Kəndə qayıtmaq istəyən kəndliləriniz yolda bu əhvalatı bilib hiddətlə geriye dönüblər. Dəstə-dəstə firqə komitəsinin həyətinə hücum çəkib liderlərdən sizi tələb ediblər. Bu təlatümlü mənzərəni görə liderlər yaxanızdan əl çəkiblər. O necə şeirdir? Mümkünsə, mənə də oxuyun. Məmnun olaram – dedi. Mən məhrəm-məhrəm

qıza: – Siz bilirsiniz ki, mən firqə komitəsində işləyirəm. Hər gün komitəyə yüzlərlə döyülmüş, söyülmüş, yaralanmış kəndli gəlir. Bu zavallılar mülkədarların amansız pəncələrindən can qurtarmaq üçün kənddən baş götürüb şəhərə qaçır. Biz isə onlara quru təsəlli verməkdən başqa heç bir yardım göstərə bilmirik. Doğrusu, belə acizliyi qeyrətimə sığışdıra bilmirəm. Mən o kəndlilərlə görüşüb şikayətlərini dinlədikdən sonra vicdanım elə ağırlaşır ki, daha zorla daşıyram. Atalar deyib, çünki oldun dəyirmançı, çağır gəlsin dən Koroğlu! Bəli! Dəyirmançı olan dəyirmanını işlətməlidir. Biz isə hələ əyləşib dəyirmanı suyun nə zaman gələcəyini gözləyirik. Buna isə Allah bilir, nə qədər səbr gərəkdir. Mən neynəyim ki, anam məni bir az çilgən doğmuşdur. Bəzən həqiqəti deməyi bircə gün təxirə salmağa da səbrim çatmır. Bir də niyə gizlədək? Duman qat-qat artsa da yenə zirvəni uzun müddət örtə bilməz. Həqiqət də zirvədir. Mən qızın intizarla dolu gözlərinə baxa-baxa şeiri oxumağa başladım:

**Halal haqqımızı tapdayanda yad,
Biz dedik neyləyək, cəhənnəmə ki.
Laylalar ah çəkir, bayatılar dad,
Biz kimə söyləyək? Cəhənnəmə ki.**

**Getdi əlimizdən ən böyük nemət,
Bizə kiçik gəldi dəyəri fəqət.
Dedik nə itkidir, nə dəki qarət,
Nə üçün küyləyək, cəhənnəmə ki.**

**Alın tərimizlə gül becərdik, gül,
Göz yaşına batdı üzündəki tül...
Dedik gülümüzü qopardısa yel,
Biz tikan iyləyək, cəhənnəmə ki.**

**Dedik odu sönüb yazımızın da,
Bərəkəti qaçıb ruzumuzun da.
Tək özümüzün yox, arzumuzun da
Başını piyləyək, cəhənnəmə ki.**

**Zaman ana qartal... Uçdu xəyal tək,
Biz çata bilmədik bala qartal tək,
Dedik necə hürküb qaçan maral tək
Zamanı əyləyək? Cəhənnəmə ki.**

**Biz cəhənnəmə ki, dedikcə düzü,
Cəhənnəmə döndü ömrümüz özü.
Dedik söndürməkçin ürəkdə közü
Boğazı meyləyək, cəhənnəmə ki.**

Sanki oxuduğum şeir özümünkü deyildi, başqasının idi. İndi mən tələbə idim, Gülənbər isə müəllim. Müəllim qarşısında imtahan verirdim. Şeirin həm məzmununun, həm də oxunuşunun dəyərini qızın diqqətlə mənə zillənən gözlərində axtarırdım. Mən dənizin üstə gah günəşin şaxdığını, gah da küləyin əsdiyini çox görmüşdüm. Dənizin haldan-hala, rəngdən-rəngə, cilddən-cildə düşdüyünə heyretlə baxmışdım. Mən şeiri oxuduqca qızın üzü də haldan-hala, rəngdən-rəngə, cilddən-cildə düşürdü. Adətən müğənni dirijorun əllərinin hərəkətilə

vəziyyətini dəyişir. Ancaq müğənni səsli, dirijor isə səssiz hərəkət edir. Bizdə isə tərsinə idi. Mən səsli dirijora, Gülənbərin gözləri isə səssiz müğənnilərə bənzəyirdi. Şeiri oxuyub qurtardıqdan sonra gözlərimi qızın gözlərinə yox, dodaqlarına dikdim. Gülənbər qətiyyətlə: – Lap vaxtında yazılmış şeirdir. Özünü tənqiddən qorxanlar yalnız acizlərdir. İnsan söz verə-verə yox, iş görə-görə yaşmalıdır. Sizi sıxma-boğmaya salan liderlər isə yanılırlar. Onlar sizi cürətlə dolu etirafınıza görə gözümçixdiyə salmamalıdır. Əksinə, qədrinizi bilməlidirlər. Özü də quru sözlə yox, mehriban qayğıyla – dedi. Mən minnətdarlıqla qıza: – Kaş bütün insanlar məni sizin qədər duya biləydi – dedim. Qız eyhamla mənə: – Yox! Hər şeyi düz desəniz də, bunu düz demədiniz. Onda neçə-neçə dəyər içində mənim dəyərim seçilməzdi – dedi. Sonra təbəssümlə dolu gözlərini dalğın gözlərimə dikdi. Sanki sözlərinin mənə necə təsir etdiyini gözlərimdə yoxlamaq istədi. Mən etirafla Gülənbərə: – Siz bunu düz deyirsiniz. İcazə verin, bir şeir də oxuyum – dedim. Qız məmnun-məmnun: – Xahiş edirəm buyurasınız – dedi. Mən hərərətlə oxudum:

**Dedim mənim şeirim! Söz gülşənində
Sənin mövqeyinə gəlir gümanım.
Sən də qızılgülşən öz gülşənində,
Həm rayihən vardır, həm də tikanın.
Səhrələr boyunca doğranmış çay tək
Yarımcıq olsa da insanın özü,
Tamam bədrələnmiş möhtəşəm Ay tək
Gərək bütöv olsun hər zaman sözü.**

**Əfsus, həqiqəti ulu dünyada
Həmişə cürətlə demək olmayır.
O, mərdə təzadla dolu dünyada
Düşmən qazandırır, kömək olmayır.**

Şeir qurtardı, Gülənbər qətiyyətlə: – Şeirə söz ola bilməz. Ancaq “Cəhənnəmə ki” şeiri düşmən qazandırmır. Dostu ayıldır. Özü də qüsurları sadalaya-sadalaya ayıldır. Həyatda heç nə günahı etiraf qədər təmiz yuya bilməz – dedi. Sonra susdu. Nəsə düşündü...

Daha sonra inamla mənə: – Cilovu insanın öz əlinə olan çılğınlıq o qədər də dəhşətli deyil. Ancaq çılğın insan canının mühafizəsini də unutmamalıdır. Qəribədir. Nədənsə insan canının qədrini gəncliyində deyil, qocalığında bilir. Canın dəyərini bədənində enerji tükəndəndən sonra anlayır. Halbuki, insan canının qədrini gəncliyində bilməlidir ki, qocalığına da bir şey qalsın – dedi. Mən güldüm. Qız heyretlə: – Nəyə gülürsünüz? Məgər yalan deyirəm? – dedi. Mən qətiyyətlə Gülənbərə: – Yox! Siz tamamilə düz deyirsiniz – dedim. Qız maraqla: – Bəs onda nəyə gülürsünüz? – deyə soruşdu. Mən səmimiyyətlə: – Mən sizin sözlərinizə gülmürəm. Molla Nəsrəddinin sözləri yadıma düşdü. O sözlərə gülmürəm – dedim. Qız təkidlə: – Molla Nəsrəddinin gülməli sözləri çoxdur. Siz hansı sözlərinə gülürsünüz? – dedi. Mən istehzayla Gülənbərə: – Bir gün Molla Nəsrəddin dəvə üstə qovud yeyə-yeyə harasa gedirmiş. Ancaq ovcundakı qovudu ağzına atmaq istəyəndə külək qovudu ovcundan qoparıb havaya sovurmuş. Bu za-

man yoldan keçən bir tanış üzünü ona tutub məhrəm-məhrəm: – Molla əmi nə yeyirsən? – deyə soruşur. Molla Nəsrəddin əlini hiddətlə havada yelləyib: – Külək belə əssə, heç nə – deyir. Amansız mühit insanın enerjisini canından qopara-qopara onu yolunmuş toyuğa döndərir. Bəli! İnsanın enerjisini acgözlüklə talan edir. Bu talandan salamat çıxmaq da möcüzə sayılır – dedim. Sonra ayağa qalxdım. Minnətdarlıqla qıza: – Genişlikdə ürəyinizə bənzəyən süfrənizə görə sağ olun! Kəndlilərimiz yanımıza gələcək. İcazə versəydiniz gedərdim – dedim. Gülənbər rıqqətlə mənə: – Bu nə sözdür? Öz evinizdir. Yediyiniz, içdiyiniz halal xoşunuz olsun! İxtiyar sahibisiniz – dedi. Sonra diqqətlə qolundakı saata baxdı. Bu mənim Təbrizdən qız üçün hədiyyəyə alıb gətirdiyim saat idi. Sonra dönüb mənalı-mənalı mənə baxdı. Mənim də məmnun-məmnun saata baxdığımı görüb əhdlə mənə: – Evdə neçə saatım olsa da bu saati həmişə qolumda gəzdirirəm. Gecələr yatanda da qolumdan çıxarmıram. İstəyirəm ki, bu saata baxanda sizi xatırlayım. Mənim nəzərimdə insanın həm canlı, həm də dəqiq saati öz ürəyidir. Axı insan ürəklə işləyir, yatır, oyanır. Hayıf ki, insan öz ürəyini görə bilmir. Doğrusu, mən gördüyümə görmədiyimdən daha çox inanıram. Ona görə də mənə elə gəlir ki, qolumda səslənən saat deyil. Yox! Sizin döyünən ürəyinizdir. Mən istəyirəm o ürəyin döyüntüsüylə işləyəm, yatam, oyanam – dedi. Mən təbəssümlə qıza: – Mənim sadə ürəyimi bu qədər dəyərləndirdiyinizə görə sizə təşəkkür

edirəm – dedim. Sonra Gülənbərin odlu nəfəsilə sevgi ocağını alışdıracağından çəkinib qapıya yönəldim. Biz yanaşı həyəətə endik. Mən yenə təəssüflə güllərə baxdım. Qız həssaslıqla mənə: – İnşallah növbəti gəlişinizdə gülləri daha boynubükük yox, şux görərsiniz. Kim bilir, bəlkə də güllərin belə pəjmürdə olmasının bir səbəbi də siz özünüzsünüz. Axı neçə gün idi ki, buralarda görünmürdünüz. Güllər də başlarını çiyinlərinə qoyub sizin yolunuzu gözləyirdi – dedi. Külək güllərin nizamını pozsa da Gülənbər öz ənenəsini pozmadı. Dərhal gülşənin külək tutmayan yerindən bir gül dәмəti bağlayıb mənə verdi. Mən gül dәмətini sinəmin üstünə sıxıb məhrəm-məhrəm iylədim. Sonra güllərin qırışmış ləçəklərini sağ əlimlə asta-asta sığalladım. Ləçəklərin qırışları açıldı. Arada gözücü Gülənbərə baxdım. Qız sanki gecə yatmamışdı. Ayaq üstə xumarlanırdı. Sanki mən güllərin ləçəklərini yox, Gülənbərin sevgi dolu saz tellərinə bənzəyən tellərini sığallayırdım. O məni küçəyə qədər müşayiət etdi. Küçədə xudahafizləşib ayrıldıq...

HƏYƏCANLI SAATLAR

Vilayət firqə komitəsində kəndlərə silah göndərməsi məsələsi müzakirə olunurdu. Bu silahlar əmniyyələrdən alınmışdı. Bəli! Fədai dəstələri ayrı-ayrı məntəqələrdə əmniyyələri tərksilah edib özlərini buraxmışdılar. Növbə bizim kəndə çatanda yoldaşlar

oraya silah aparmağa məni məsləhət gördülər. Mən nə qədər etiraz edib başqa kəndə getmək istədiyimi dedimsə, xeyiri olmadı. Yoldaşlar dedilər ki, lalın dilini anası bilər. Sən də o kənddən çıxıbsan. Sakinlərinin hamısını tanıyırsan. Necə adam olduqlarını bilirsən. Doğrusu, mən Sonaya görə öz doğma kəndimizə getmək istəmirdim. Son dəfə kəndimizdən çıxanda özümə söz vermişdim ki, bir daha oraya qayıtmayım. Ancaq yoldaşların məsləhəti qərara çevriləndən sonra özümün də ürəyimdə kəndi görmək arzusu doğdu. Biz silahları bir yük maşınına yığıb yola düşdük. Göydən ələnen iri qar dənələri yerə tökülən ağ paraşütləri xatırladırdı. Sanki düşmən göydən yerə desant buraxırdı. Belə gət-səydi, bu desant bütün yolları tutacaqdı. Ancaq göydən ələnen iri qar dənələri sanki yerin alovlu nəfəsində əriyib buxarlanırdı... Mən Şeyx Səfi məqbərəsinin qarşısından keçəndə dönüb o müqəddəs məbədə bir də qürurla baxdım. Şeyx Səfi məqbərəsi Ərdəbilin hörmətli abidələrindən biri idi. Bəlkə də birincisi idi. Şəhərə gələnlər bu məqbərəni ziyarət etmədən getməzdilər. Mən bu qədim şəhərə heyran-heyran baxdıqca elə bilərdim ki, hər dərbənddə, hər küçədə, hər meydanda Şah İsmayılın izi qalmışdır. Vətənin əlvan tarixində yaz Günəşinə dönən Şah İsmayıl Xətai Azərbaycanı iri, bütöv, möhtəşəm dövlət şəklinə salıb Azərbaycan dilini dövlət dili səviyyəsinə qaldırmışdır. Özü bu dildə gözəl sənət əsərləri yaratmaqla bərabər başqa sənətkarları da bu dili inkişaf etdirməyə çağırmışdır. Həm də

Vətən təəssüblü sənətkarların səmərəli fəaliyyət göstərmələri üçün əlverişli şərait yaratmışdır. Dahi Füzulinin dünya şöhrətli sənət inciləri, ustad Qurbaninin ürəkləri fəth edən qoşmaları bu dövrdə yaranmışdır. Şah İsmayıl yalnız söz ustalarına deyil, fırça ustalarına da hörmət bəsləyirdi. Belə olmasaydı, Kəmaləddin Behzadın ilhamla yaratdığı ecazla dolu rəsmləri bütün şərqə heyran etməzdi. Şeyx Səfi məqbərəsinin vaxtıyla zəngin sərvəti olmuşdur. Ancaq İran dövlətinin laqeydliyindən istifadə edən xaricilər bu məqbərənin sərvətini özbaşınalıqla soyub aparmışlar. Amma müqəddəsliyini apara bilməmişlər. Azərbaycanlılar bu məqbərəyə həmişə təəssüf dolu qürurla baxmışlar. Bəli! Bu məqbərənin özgələrin əlilə talandığına hayıflanmışlar. Adamlar dəstə-dəstə bu məqbərənin həyətinə namaz qılar, səcdə edər, dua oxuyardı...

Çanaxbulağa çatdıq. Mən maşını kəndin kənarındakı xırmanda saxlatdırdım. Adam göndərib firqə sədrini çağırırdım. Firqəçilərə silah paylayacağımı dedim. Sədrin buludlu gözlərində bir təbəssüm parladı. Mənə elə gəldi ki, sədrin gözlərinə gələcəkdə atılacaq qələbə fişənginin işığı düşdü. Sədr mənim yanıma firqə üzvlərilə tələsə-tələsə, sevinə-sevinə, gülə-gülə gəlmişdi. Ciblərində iftixarla firqə biletleri gəzdirən bu adamlar indi silahlı fədai olacaqdılar. Bəli! Vətənin azadlığı uğrunda döyüşə gedən fədai! Ancaq heç bir nizami təlim görməyən bu fədailərdə dəmir intizam olmalı idi! Mən gələcək fədailəri qar üstə növbəyə

düzdüm. İndi qar üstdə qatarlanmış gələcək fədailər ağ varaq üstdə yazılacaq inqilab dastanının qətiyyətlə dolu uzun misrasına bənzəyirdi. Növbənin önündə kəndin mötəbər ağsaqqallarından biri, Şükür kişi dayanmışdı. Şükür kişi ömrü boyu bir parça torpaq həsrətilə yaşamışdı. Saçı-saqqalı torpaq tək bozarsa da niyyətinə çata bilməmişdi. Dünya görmüş qoca həyatda ağaların zülmündən, talanından, təhqirindən başqa heç nə görməmişdi. Mən əlimi uzadıb parıltısıyla göz qamaşdıran bir tufəngi götürüb hörmətlə iki əlimin üstündə Şükür kişiylə təqdim etdim. O tufəngi sevinclə məndən alıb qarşısında diz çökdü. Mən kövrəldim. Dərhal Şükür kişinin arıq çiyinlərindən yapışib onu ayağa qaldırdım. Şükür kişi əvvəl tufəngi öpdü, sonra bəğrinə basdı: – Səni çoxdan gözləyirdim! Sən isə məni köməksiz qoymuşdun. Şükür olsun ki, axır gəlib çıxdın! İndi gör sənənlə o qəddar ağaların qanlı səltənətini necə darmadağın edəcəyəm! Sən bu gündən mənim doğma, əziz, mübariz qardaşımsan! Yox! Mənə qardaşdan da irəlisən! – dedi.

Üzümü çevirib bizi dövrəyə almış kənd sakinlərinə baxdım. Gözlərimə ilk dəyən nənəm oldu. Yazıq arvad Şükür kişinin yanğılı sözlərindən yaman kövrəlmişdi. Həmişə qüssədən ağlayan nənəm indi fərəhdən ağlamışdı. Ağ kələğayısının ucuyla gözlərinin yaşını qururdu. Sona isə mənə baxdıqca həm sevinir, həm də kədərlənirdi. Qız mənim mövqeyimlə qürrələnir, ayrılıqla məyuslaşırdı. Sonanın barmağındakı qızıl üzük

bizim nakam sevgimizin qollarına sarınmış zəncirin sarı bir halqasına bənzəyirdi... Mən Sonaya gözücu baxa-baxa yolda xəyalımda yazdığım “İndisə...” adlı şeirimi dodaqaltı pıçıldadım:

**Mən ki, dik başımı əymədim şaha,
Vüqar dözümüylə çindən güclüdür.
Dedim get, dalınca gəlmərəm daha,
Bilmədim həsrətin məndən güclüdür.**

**İndisə dalınca gəlmişəm, budur,
Sənsə danışmırsan peşiman kimi.
Tale ulduzunu qaranlıq udur,
Çilçıraqsız qalan xaniman kimi.**

**Ömrün neçə-neçə yarpaq açsa da,
Əlim bir meyvə də üzə bilmədi.
Arzum, körpə arzum ayaq açsa da,
Sevgimin toyunda süzə bilmədi.**

**Eh, şoran torpağa düşüb bitməyən
Toxumu andırar bəhərsiz arzu.
Nəyimə gərəkdir sözü ötməyən,
Əməli olmayan qədərsiz arzu.**

**Təşnəyəm! Məni də, bayrağımı da
Vüsal bulağına sən özün apar!
Sonra yanğı dolu dodağımı da
Məhrəm yanağına sən özün apar!**

**Mən ki, dik başımı əymədim şaha,
Vüqar dözümüylə çindən güclüdür.
Dedim ki, dalınca gəlmərəm daha,
Bilmədim həsrətin məndən güclüdür.**

Biz silahları tamam paylayıb qurtardıq... Mən silah alan kəndlilərə baxdıqca yadıma din xidimlərinin yalanla dolu sözləri düşürdü. Başı əmmaməli möminlər zəhmətkeş kəndliləri inqilab yolundan çəkəndirmək üçün deyirdilər ki, torpaqlar ağaların öz halal mallarıdır. Başqalarına, yəni o torpaqları ələ keçirmək istəyən yoxsulara haramdır. Kimlər o torpaqları özünükü etmək istəsə cəhənnəm alovunda yanacaqdır. Mən bu əmmaməli lotuları xatırlaya-xatırlaya soyuqdan göyərmiş dodaqlarımın altında hərərətlə pıçıldadım:

**Mənə yaxşı tanışdır cəsarətli insanlar,
Nəfəsinin odundan, saçının qrovundan...
Bu dünyada inqilab alovunda yananlar
O dünyada qorxarmı cəhənnəm alovundan?**

Nənəm yanıma gəldi. Məni qucaqlayıb öpdü. Yenə gözləri yaşardı. Ancaq bu da sevinc yaşları idi. O qayğıyla mənə: – Gedək evə! Yol gəlibsiz. Bayaqdan işləyirsiniz. Yorularsınız, acarsınız, susuyarsınız – dedi. Mən minnətdarlıqla: – Sağ ol, nənə! Ac deyiləm – dedim. Doğrusu, mən yenə kəndə getmək istəmirdim. Düşünürdüm ki, əgər kəndə getsəm, gərək Sonayla da görüşəm. Xəyalımda nakam sevgi dastanımızı varaqlayam. Mən isə o qapanmış dastanın cildini qaldırmaq istəmirdim. Nənəm etirazla mənə: – Sən ac deyilsən, bəlkə yoldaşların acdır? Hamının adından sən niyə danışırsan? – dedi. Mən daha danışmadım. Yoldaşlarım da evə getmək istəmədiyimi görüb nənəmin təklifindən imtina etdilər. Nənəm ötkəm-ötkəm mənə: – Onda mə-

ni gözləyin! İndi gəlirəm – deyib getdi. Aradan on beş dəqiqə keçməmiş nənəm qayıtdı. Özü də dolu xurcunla! Yenə ötkəm-ötkəm: – Al! Yemək şeyləridir. Yolda yeyərsiniz – deyib xurcunu mənə verdi. Mən nənəmi bağrıma basıb ağ saçlarından öpdüm. Həyatdakı ilk müəllimimlə xudahafızlaşdım. Sonra kənd sakinləri ilə sağıllaşdım. Yoldaşlarım da bizi yola salanlarla xudahafızlaşdı. Maşınımız şəhərə yola düşdü. Biz kənddən bir qədər aralandıqdan sonra dönüb geriye baxdım. Xırmanda heç kəs qalmamışdı. Ancaq bir qız hündür daş üstə qalxıb bizim arxamızca baxırdı. Qara saçında qar ağarırdı... O Sona idi. Qız sağ əlini havada aramsız yellədirədi. Sona bu vəziyyətdə tora düşüb çırpınan tək qanadlı quşa bənzəyirdi... Birdən kənddə kimsə oxudu:

**Sevgini gül sayarlar,
Ətrini də duyarlar...
Sevginin yarasını
Göz yaşıyla yuyarlar.**

Kimsə oxuyana səs verdi. Özünün ondan da dərqli olduğunu zil səslə aləmə car çəkdi:

**Qardaşdır mərdə mərdim,
Düşməsin dərdə mərdim.
Mənə dərman neyləsin,
Körpəykən dərd əmərdim.**

Düşündüm ki, dünyada dərqli tək mən deyilmişəm. Bu mənə təsəlli oldu. Təsəlli insanı həmişə təzə yolla addımlamağa çağırır... Mən də təzə yolla addımlamağa

başlamışdım... Axşam düşürdü. Qarşımızda uzanan ağ yolun üstə qara pərdə çəkirdi. Biz şəhərə çatanda sanki təlatümlü bir dənizə düşdük. Sanki Ərdəbilin dilsiz daşları da, kərpicləri də, ağacları da həyəcanlanmışdı. Küçələrdə adamlar nəsə danışirdılar. Kimi yumruğunu düyünləyirdi, kimi qaşlarını çatırdı, kimi başını bulayırdı. Bir qoca ağlayırdı. Gözlərinin odlu yaşları ağ saqqalından süzülüb sinəsinə tökülürdü. Sanki qocanın çənəsində topalanmış qar əriyib damla-damla sinəsinə düşürdü. Mən maşını saxlatdım. Şəhərdə nə hadisə baş verdiyini soruşdum. O hiddətlə: – Sərbazlar poçtxanaya gedən yolda kisələri torpaqla doldurub barrikadalar qurmuşlar. Poçtxanaya gedən yol kəsilməmişdir. Bir sürücü fədailəri Meşkinə aparıb qayıdanda axşama düşüb. Yorğun olsa da Ərdəbilin yaxınlığında yerləşən kənddəki evinə baş çəkmək istəyib. Poçtxana yoluyla kəndə gedəndə sərbazların atəsinə məruz qalıb. Ağıla gəlməsə də maşının üstünə yağan güllələrdən biri qaбаqdakı şüşənin dörd bucağındakı deşiklərin birindən keçib sürücünün ürəyinə sancılıb. Ürəyiylə bərabər cibindəki firqə bileti də yaralanıb – dedi. Mən həyəcanla: – Bəs sonra? Sonra nə olub? – deyə qocadan soruşdum. Qoca təəssüflə: – Daha nə olacaq? Yazıq elə o bircə güllə ilə keçinib – dedi. Maşını bir baş vilayət firqə komitəsinə sürdürdüm. Maşımdan düşüb vilayət firqə komitəsinin binasına daxil oldum. Vilayət firqə komitəsi iri arı şanına bənzəyirdi. Bəli! Burda sözlə təsvir edilə bilməyəcək bir qaynarlıq vardı. Kimi bur-

dan tapşırıq alıb gedirdi, kimi bura xəbər gətirirdi. Gələnlərlə gedənlər az qala qapıların kandarlarında toqquşurdular. Mən də apardığım silahları necə payladığımı haqda vilayət firqə komitəsinə məlumat verdim. O gecə vilayət firqə komitəsində işləyənlərin heç biri evə getmədi. Səhərə qədər iş başında oyaq qaldı. Səhər yağın qar dayandı. Mehriban Günəş yavaş-yavaş mavi kürsüsünə qalxdı. Deyəsən Günəşin bizə deməyə sözü vardı. Ancaq o hələ məqam gözləyirdi... Mən Savalana baxdım. Zirvəsində qızıl qanadlı şimşəklər çaxan Savalan azadlıq yolunda döyüşə qalxmış vüsətli Vətənin alovlu ürəyinə bənzəyirdi... Vilayət firqə komitəsində bütün azadixah, mütərəqqi, vətənpərvər qüvvələrin nümayəndələrindən ibarət müəssisə üzvlərinin iclası keçirilirdi. Mən də bu iclasda idim. Birdən gözetçi yoldaşlarımızdan Əjdər iclas otağına girib xəbər verdi ki, fərmandarlıqdan bir neçə nəfər nümayəndə gəlmişdir. Sizinlə görüşmək istəyirlər. Qulu Xəyyami qapıya çıxdı. Sən demə, görüşməyə gələnlər Ərdəbil fərmandarının müavini, nəzmiyyə rəisi, bir də məhəllə kələntərisinin rəisi imiş. Hamısının qorxudan rəngi qaçıbmış. Fərmandarın müavini dodaqları titrəyə-titrəyə Qulu Xəyyamiyə təlaşla: – Ərdəbilin otuz kilometrliyindəki postda əmniyyələr kəndlilər tərəfindən tərksilah edilmişdir – deyir. Bu adamlar əmniyyələrin kimlər tərəfindən, nə səbəbə tərksilah edildiyini öyrənmək istəyirlər. Hələ dərinə gedib tərksilah edənlərin kimlər tərəfindən göstəriş aldıklarını da bilməyə çalışırlar. Qulu

Xəyyami bu cənablara təmkinlə: – Dövlət məmurlarının əhaliyə necə divanlar tutduqlarını hamı bilir. Bəs necə olub ki, sizin bu dəhşətli divanlardan xəbəriniz olmayıb. Sadəcə olaraq əhali cana gəlib. Daha dözə bimir. Dövlət məmurlarını tərksilah edir – deyir. Narahat “qonaqlar”ı yola salandan sonra Qulu Xəyyami iclas otağına qayıtdı. Dövlət məmurlarının nə üçün gəldiyini, ondan nə cavab aldıklarını hərərətlə danışdı. Mən Qulu Xəyyaminin gözlərindəki qürurla dolu təbəssümə baxdım. Sanki o, “narahat qonaqlar”a verdiyi cavabdan razı qalmışdı. İclas davam etdi...

“21 Azər”in astanasında Azərbaycanın hər yerində vəziyyət belə idi. Ərdəbilin əmniyyə idarəsinin başçıları, qoşun hissələri, kadr işçiləri öz yerlərində sıxılıb qaldıqları halda vəziyyətdən çıxmaq üçün tədbirlər fikirləşə-fikirləşə Tehrandan kömək gözləyirdilər. Ancaq şəhərdən kənara çıxmağa cürət etmirdilər. Çünki şəhəri silahlı fədailər mühasirəyə almışdılar. Kəndlərdə isə əmniyyələrin özbaşınalığına son qoyulmuşdu. Ərdəbilin qoşun fərmandehi sərhəng Zəriv adətən hər gün nahar zamanı sərbazxanadan çıxıb Sədi küçəsilə evinə gedəndə maşını qeyri-adi sürətlə sürürdü. İndi o bir neçə gün idi ki, adətini dəyişib ehtiyatlı olmuşdu. Hərəkətə qarşı tədbir hazırlamaq üçün sərbazxanada qalırdı. Naharı da elə orda yeyirdi. Daha sərhəngin maşını Sədi küçəsində görün olmurdu. Ərdəbilin ətrafında toplanmış fədai dəstələrinin hər saat çoxaldığından xəbər tutan əfsərlər fərmandehin əmrilə sərbazxananın divarlarından

güllə atmaq üçün bacalar açmışdılar. Yəqin ki, başqa tədbirlər də görmüşdülər. Bunlar elə tədbirlər idi ki, icra edilsəydi qardaş qanı axardı... Biz yaxşı bilirdik ki, sərbazların çoxu kəndlərdən gətirilmiş gənclərdir. Ona görə də silahlı toqquşmaya qətiyyətlə yol vermək olmazdı. Başqa tədbir görmək lazımdı. İclas qərara aldı ki, bir mütəbər ağsaqqal sərbazlardan birinin atasını tapıb sərbazxanaya göndərsin. Ata öz oğlu ilə görüşsün. Vilayət firqə komitəsinin tövsiyəsini ona yetirsin. Sərbazlar güllə atmadan ya hissə-hissə, ya da tək-tək sərbazxanadan çıxıb getsin! Arada qırğın olmasın! İclas qurtardı. Ağsaqqal da tapşırıqla getdi. Bir qədər sonra vilayət firqə komitəsinə xəbər gəldi ki, sərbazların çoxu sərbazxanayı tərksilah etmişdir. Lakin sərhəng Zərivlə sərhəng Mənsuri bu qərara gəliblər ki, gecə zamanı sərbazxanadan çıxıb Xalxal tərəfə qaçsınlar. Ordan da Gilana keçsinlər. Lakin fədai dəstələri Ərdəbilin ətrafını tutduğuna görə bu cənablar öz niyyətlərini həyata keçirə bilməyiblər. Elə həmin həyəcanlı saatlarda Təbrizdə Azərbaycan Milli hökuməti qurulması xəbəri gəldi. Biz “Cövdət” mətbəəsinə gedib bu şad xəbəri hamıya elan etdik! Sonra “Səfəvi” dəbiristanında mitinq çağıraraq Azərbaycan Milli hökumətinin qurulmasını alqışladıq. Hökumətin başçısı Seyid Cəfər Pişəvəriyə təbrik teleqramı göndərdik. Mən də Milli hökumətin qurulması münasibətilə o riqqətlə dolu dəqiqələrdə yazdığım “Təzə dövrən” adlı şeirimi oxudum. Sanki mən Milli hökumətin doğma nəfəsilə Azərbaycanda hər şeyin təzələnməyini əvvəlcədən gö-

rür, sonra fərəhlə dostlara, tanışlara tərəvətlə dolu misralardan hörülmüş sənət çələnği bağışlayırdım:

**Hər ürəyin yanğı dolu
Həsətidir təzə dövran.
Bir millətin qayğı dolu
Cürətidir təzə dövran.**

**İyirmi bir Azərin də,
Qürurun da, hünərin də,
Sevincin də, kədərin də
Nemətidir təzə dövran.**

**Odlu döyüş meydanında,
Qocanın da, cavanın da,
Dirinin də, qurbanın da
Xidmətidir təzə dövran.**

**Kövrəlmişdir çöllərdəki
Gözü yaşlı güllərdəki...
Döyüşlərin dillərdəki
Şöhrətidir təzə dövran.**

**Bizə qara yaxanların,
Uzaqlardan baxanların,
Neçə çeşmək taxanların
Heyrətidir təzə dövran.**

**Vətən! Yetər bərbadlığın,
Üzə gülsün abadlığın!
Qanad açmış azadlığın
Vüsətidir təzə dövran.**

**Övladının cəlal olan,
Halaldan da halal olan,
Ancaq hələ hilal olan
Qismətidir təzə dövran.**

**De, kim fikrə dalmayacaq?
Sənə heyran qalmayacaq?
Tarixinin solmayacaq
Zinətidir təzə dövran.**

Bizə təslim olmağı öz “əfsər qüruru”na sığışıra bilməyib hələ də Tehrandan kömək gözləyən sərhəng Zəriv Ərdəbildə Hacı Tağının evinə pənah aparmışdı. Sərbazlara isə tapşırılmışdı ki, silahlarını bizə təhvil verməsinlər. Özlərinə götürüb istədikləri yerə getsinlər. Ancaq belə olmadı. Sərbazlar özləri gətirib silahlarını bizə təhvil verdilər. Biz də silahları vilayət firqə komitəsinin otaqlarına yığdıq... Axı bu silahlar gələcəkdə bizə çox gərək olacaqdı! Ərdəbil vilayətinin əksər yerlərinin fədailərin əlinə keçməsinə baxmayaraq Yurdçuda axsaq Nəsrullaxan öz adamlarıyla inad göstərüb təslim olmaq istəmirdi. Hacı Tağı Yurdçuya getdi. Nəsrullaxanı başa salıb qardaş qırğınından çəkirdi. Yurdçu da inqilab bayrağı qaldırdı. Yoxsullar bu bayrağın altında birləşdi... Beləliklə, bütün Ərdəbil vilayəti Milli hökumətin etibarlı döyüş səngərlərindən birinə çevrildi...

YADİGAR XALLAR

Ağabacı xalam Sonanı Əvəzə verdikdən sonra sifariş göndərmişdi ki, qızının məndə olan şəklini qaytarım. Sonanı da unudum. Ağabacı xalam mənim ocağımın odunu söndürmüşdü. Daha o odun külüylə oynaya bilməzdim. Sonanın şəklini Ağabacı xalama göndərmişdim. Ancaq Sonanın tək şəkli mənim gözlərimdə qoşalaşmış əbədi qalmışdı. Bu şəkillərdən biri ər evində vəğamlamış qızıl gülə bənzəyən qadın Sona idi. Biri də sevgi bağında qızıl gül qönçəsini andıran qız Sona idi. Mən qız Sonanın bir gözümdəki şəklini kirpiklərimin çəpəriylə istidən də, soyuqdan da qoruyacaqdım. Onu nəinki Ağabacı xalam, heç Sonanı yaradanın özü də məndən ala bilməyəcəkdi.

Səhər yerimdən qalxıb əl-üzümü yudum. Çay-çörəyimi yeyib bazara yollandım. Cibimdə bir dəstə əskinas vardı. Bu pullar mənə Təbrizdən göndərilmişdi. Çap olunmuş əsərlərimin qonorarları idi. Mən bir bəzzaz dükəninin qarşısında dayanıb rəflərdə üst-üstə qalanmış əlvan parçalara baxanda bəzzaz məni şirin dillə içəriyə dəvət etdi. Sən demə, bu bəzzaz mal alan müştərini gözlərinin baxışından tanıyırmış. O məni kiçik bir stulda əyləşdirdi. Çay içməyə meylim olub-olmadığımı öyrənmədən qarşıdakı çayçı dükənindən iki stəkan çay gətirdi. Birini mənə, birini də özünə. Bəzzaz sanki bu çaylarla aramızda ülfət körpüsü yaratdı. Mən kənddə yaşayan nənəmə paltarlıq parçalar alıb göndərmək istədiyimi səmimiyyətlə bəzzaza dedim. Deyəsən bəzzaz

məni duya bildi. Çay içəndən sonra özü ayağa qalxıb parça seçməyə başladı. Halbuki, bəzzazın dükənində iki şagirdi vardı. Özləri də bekar dayanmışdılar. Başa düşdüm ki, bəzzazın bu hərəkəti ləyaqətli müştərisinə hərərətli hörmətidir. Bəzzazın qabağına yığıdığı parçalardan əlvan bir təpə yarandı. Doğrusu, dükən sahibinin seçdiyi parçaların hamısı xoşuma gəldi. Pullarını verib aldım. Parçaları mənzilimə gətirib bir çemodana yığdım. Sonra çemodanı götürüb “Qırmızı körpü”dəki çayxanaya yollandım. Həyatda təsadüf də insana köməyə gəlir. Çayxanaya daxil olanda Miralı kişinin əyləşib çay içdiyini gördüm. O məni görəndə əlindəki stəkanı nəlbəkiyə qoyub, ayağa qalxdı. Görüşdük. Miralı kişi məni çaya qonaq etmək istədi. Ona öz təşəkkürümü bildirib dedim ki, bu çemodanı nənəmə çatdırsa boynuma böyük minnət qoyar. O çemodanı məmnuniyyətlə aldı. Heç içərisindəkinin nə olduğunu da soruşmadı. Miralı kişiylə xudahafizləşib çayxanadan çıxmaq istəyəndə o sürəkli baxışlarıyla məni saxladı. Deyəsən sözü vardı. Miralı kişi hüznə dolu bir pıçıltıyla: – Sona ağır xəstədir – dedi. Mən təəssüflə: – Miralı kişi mən nə edə bilərəm? – dedim. Sanki Sonanın bu vəziyyətə düşməyinə səbəb mən idim. İndi günahımın ucbatından acizləşmişdim. Nə edəcəyimi bilmirdim. Miralı kişi qətiyyətlə: – Doğru deyirsən. Sən neyniyəsən? Qoy anası həşirə düşsün – dedi. Mən gözlərimdə yumurlanan yaşları Miralı kişi görməsin deyə üzümü yana çevirdim. Sağ ol, deyib çayxananın qapısına doğru addımladım.

Gecə qəribə bir yuxu gördüm. Budur, yenə də Sona ilə “Qatar qaya”nın üstdə yanaşı əyləşib dərin üfüqdən dünyanın taleyinə doğan günəşə baxırıq. Sanki günəşin də al yanağına otların büllur şehləri çilənir. Günəş getdikcə parıldayır. Sona dizlərini qucaqlayıb nəşə düşünür. Birdən əlimi cibimə atıb, Sona, qulaq as, sənə təzə yazdığım şeirimi oxuyum – deyirəm. Sona etirazla: – Yox! Qulaq as, mən sənə taleimin yazdığı təzə şeiri oxuyum! – deyir. Məni heyrət bürüyür. Sonadan görünməyən iş! O mənim hər təzə şeirimi dinləmək arzusuyla yaşayardı. İndisə, özü şeir oxumaq istəyir. Nə deyirəm, oxusun! Sona oxuyur:

**Mən qoca dünyada mehman olsam da,
Sevgini əbədi sayıb gedirəm.
Şair sözlərinə heyran olsam da,
Ana sözlərinə uyub gedirəm.**

**Sevgidir dünyada ən nadir nemət,
Könlümə yad sevgi qonmamış fəqət.
Əgər qonmuşsa da özümdən xəlvət,
Təmiz ürəyimi soyub gedirəm.**

**Unudub dünyanın nemətini mən,
Yedim qəmlə dolu həsrətini mən...
Sevgilim! Təkliyin dəhşətini mən
Yalnız ürəyimdə duyub gedirəm.**

**Yaxşı aramayıb pənahımı mən,
Dünən itirmişəm sabahımı mən.
Bu günsə günahsız günahımı mən
Odlu göz yaşım ilə yuyub gedirəm.**

**İçdim al Günəşdən, keçdim boz çəndən,
Güllər də qibtəylə danışdı məndən...
Sevgilim! Özümsə ancaq nə səndən,
Nə dəki həyatdan doyub gedirəm.**

**Ürəyim tilsimdir, sirrin yadigar,
Özün uçan quşsan, yerin yadigar.
Sənə bu həyatda şirin yadigar -
Acı xatirələr qoyub gedirəm.**

**Yuxularda düşdüm sorağına mən,
İstədim nur olum çırağına mən.
Qıymazdım daş dəyə barmağına mən,
İndi öz canıma qıyıb gedirəm.**

**Ayrıldım sevdalı illərimlə mən,
Falıma baxdığım güllərimlə mən.
Sevgimdən üzülən əllərimlə mən
Qərib məzarımı oyub gedirəm.**

Sonra qız ağlayır. Sanki şirin yuxulu gözlərindən büllurlaşmış bal damcılayır. Yuxudan hərasan oyandım. Pəncərəyə baxdım. Gecə qara qanadlarını hələ pəncərədən çəkməmişdi. Sinəmdə çırpınan ürəyim isə qanadlanıb kəndə uçmaq istəyirdi. Ancaq... Düşündüm ki, indi insanlar bərabər hüquq uğrunda çarpışır. Əgər insanları yaradan tanrıdırsa, bəs niyə insanlara yaşamaq hüququnu bərabər verməyibdir. Bəli! Kimi qığılıma, kimi də közə dönüb sönübdür. Sona da sevginin alovlu ürəyindən qopan qığılıcım olubdur. Şöleyə dönməmiş sönüb gedir...

İki gün sonra Şükür kişi vilayət firqə komitəsinə gəldi. Görüşdük. Mən hörmətlə Şükür kişiyyə: – Nənəm necədir? – dedim. Şükür kişi şəstlə mənə: – Nənən yaxşıdır! Göndərdiyin parçaları qucaqlayıb kənd içinə çıxdı. Sevinclə qonum-qonşuya göstərdi. Sonra özünə bir paltarlıq götürüb qalanlarını yaxın qohumlara payladı – dedi. Sən demə, nənəm mənim yolladığım əlvan parçaları kənddə nümayiş etdirəndə öz yetim nəvəsinin işindən, sənətindən, vəziyyətindən də ağızdolusu danışmış. Özü də elə danışmış ki, səsindəki eyhamları Ağabacı xalam duya bilsin. Birdən Şükür kişinin gözləri buludlandı. Mən canıyananlıqla: – Niyə qüssələndiniz? – deyə soruşdum. O buludlanmış gözləriylə mənim nigaran gözlərimə sakit-sakit xeyli baxdı. Handan-hana: – Sonanın xəstəliyi şiddətlənib – dedi. Mən dəhşətlə: – Necə? – deyə sarsıldım. Şükür kişi məhrəm qayğıyla: – Dəyməyə gələcəksənmi? – deyə soruşdu. Mən təəssüflə: – Yox! – dedim. Axı, doğrudan da qayadan qayaya dırmaşan, çəməndən çəmənə keçən, cığırdan cığıra düşən Sonanı qarşımda hərəkətsiz uzanmış görsəydim, ürəyim bir parça oda dönüb tüstülənərdi. Mənə baxanların gözlərini də açırdırdı. Başımı aşağı saldı. Ancaq ürəyim sinəmdə hönkürüb ağlayırdı. Sanki, özünün günahkar olmadığını aləmə car çəkmək istəyirdi. Şükür kişi getdi. Şirinli, acılı xatirələrimin əbədi yuvası olan doğma kəndə qayıtdı. Bəlkə mənimlə bu görüşü haqda heç kimlə danışmasa da, nənəmlə danışacaqdı. Mən isə Şükür kişidən ayrıldıan

sonra “Balıqlı çay”ın sahilinə getdim. Bir daş üstə əyləşdim. Sonanın hələ pardaxlanmamış solan ömrü ürəyimə xal saldı. Ürəyim sinəmdə döyünən qara xallı bir lələyə döndü. Bu qara xal ağ çöhrəli Sonanın qızılgül yarpağına bənzəyən dodağının üstdəki qara xal idi. Sanki biz ayrılanda bu xalı Sona özü mənə bağışlamışdı. Mən də o xalı heç kəs görməsin deyə öz ürəyimdə gizlətmışdim. Cibimdən qələm-kağız çıxarıb yazdım:

**Neçə lələkdən keçsə də yolun,
Yanağın lələdən aldı, ay Sona!
Lələlər xallıdır, səninsə xalın
Bəlkə də yeganə xaldı, ay Sona!**

**Niyə dodağına enən qara xal,
Tale ulduzuna dönən qara xal,
Hələ parlamamış sönən qara xal
Ömrünün nöqtəsi oldu, ay Sona!**

**Anan əhdi pozdu üz qarasıyla,
Sanki vidalaşdı göz qarasıyla.
Nə yaxşı ki, xalın öz qarasıyla
Mənim ürəyimdə qaldı, ay Sona!**

**Mərzi boyda bir xal duyan ürəkdə,
Sənin xatirənə həyan ürəkdə,
Sözdən abidəni qoyan ürəkdə
Sən boyda bir məzar saldı, ay Sona!**

Sonra başımı qaldırıb “Balıqlı çay”a baxdım. Suyun üzü ulduz-ulduz parlayırdı. Göyə baxdım. Göydə də ulduzlar parlayırdı. Deyəsən suyun üzündə parlayan ul-

duzlar göydə parlayan ulduzların əksi idi. Birdən mənə elə gəldi ki, belə deyil. Suyun üzündə parlayan ulduzlar dünyadan vaxtsız köçən gözəllərin xallarıdır. Hər gecə suyun üzünə səpələnib yuyula-yuyula daha da parlayırlar. Şeir yazılmış varağı qatlayıb cibimə qoydum. Ayağa qalxdım. Gəlib sahildən çaya əyildim. Əllərimi suya uzadıb o parlayan xalları ovuqlamaq istədim. Ancaq bu mümkün olmadı. O parlayan xallar barmaqlarımın arasından sürüşüb yenə suya töküldü. Başa düşdüm ki, o parlayan xallara naməhrəm əllər dəyə bilməz. O parlayan xallar qüdsiyyət təmsalidir. Ayağa qalxıb geri-yə qayıtmaq istədim. Bir neçə addım atdım. Ancaq ürəyimdə ağırlaşan qara xal yerişimi də ağırlaşdırdı. Dönüb büllur sinəsində qatar-qatar xal saxlayan “Balıqlı çay”a qibtəylə baxdım. Sanki cürətləndim. Asta addımlarımı yeyinlədib sahildən uzaqlaşdım...

QONŞU ARZUSU

Səhər yeməyindən sonra qalxıb Sakin Gülşəngilə yollandım. Eşitmişdim ki, Sakin Gülşən firqə sıralarına daxil olmuşdur. Gülənbər isə hələ yox. Məqsədim qızı da firqəyə üzv yazdırmaq idi. Qapını Gülənbər açdı. Məni həmişəki səmimiyyətlə qarşıladı. Sonra gileylə: – Sizdən nə əcəb, bizi yada salırsınız? – dedi. Mən ərklə: – Məncə, təbiət bir qıza gözəllik bağışlayanda ona insaf da verir. Həm də o qıza tövsiyə edir ki, insa-

fı heç zaman unutmasın! Necə ki, mən sizi unutmuram – dedim. Bu yarızarafat, yarıciddi sözlərimdən qız uğunub getdi. İri gözlərində büllur yaşlar gilələndi. Haçandan-haçana: – Şair ki, şair! Əbəs yerə deməyiblər ki, söz fəth edən zirvəni heç qılınc da ala bilməz. Onda qalmış insan ürəyi ola! – dedi. Mən tərəddüdlə: – Ürək də var, ürək də! Ürək var, qayadan sərtidir. Ürək də var, güldən zərifdir. Ancaq gərək zərif ürək xəfif mehdən də titrəməsin – dedim. Gülənbər təbəssümlə: – Bəlkə də mən güllər arasında çox dolaşdığımından ürəyim də təbiətə gülə bənzəmişdir – dedi. Mən etirafı: – Bu ki, xoşbəxtlikdir! Bəli! Xoşbəxtlik! Ürək gül qədər ətirli olmasa da gül qədər təmiz olmalıdır! – dedim. Gülənbər qapıda dayanıb qaldığımızı sanki indi gördü: – Qapıda niyə durmuşuq? Gedək evə! Yaxşı olub gəlibsiniz – dedi. Mən nigarançılıqla: – Necə məgər? – dedim. Qız qayğıyla: – Narahat olmayın. Atam bir az nasazdır. Ona görə də bu gün evdə qalıbdır – dedi.

Evə qalxdıq. Pillələr üstə az qaldım Gülənbərin ətrindən məst olum. Sanki qız atasının dükanındakı ətirlərin hamısını özünə vurmuşdu. Yox! Yox! O özünə heç bir ətir vurmamışdı. Məni məst edən qızın öz ətri idi. Biz evə daxil olanda Sakin Gülşən çarpayıda uzanmışdı. Məni görəndə qalxmaq istədi. Mən yeyin-yeyin yeriyib şairi yerindən durmağa qoymadım. Ancaq o razılaşmadı. Qalxıb geyindi. Əyləşdi. Deyəsən xəstəlik kişini bir az kövrəltmişdi. O rıqqətlə: – Nə yaxşı

gəlibsiniz – dedi. Elə danışmağa yaxın bir adam arzulayırdım. Komitədə nə var, nə yox? – dedi. Mən qürulla: – İşlərimiz yaxşıdır. Gərək Gülənbər də firqə sıralarına daxil ola, işləyə. Axı firqənin apardığı iş ayrı-ayrı şəxslərin xüsusi işi deyil. Ümumxalq işidir. Xalqın səadəti uğrunda görülmüş, görülən, görüləcək işlərdə fəal iştirak etməyin özü də səadətdir. İndi bizim qadınlarımız da, qızlarımız da bu ümumxalq işində iftixarla iştirak edir. Məncə belə bir zamanda Gülənbər tək ağıllı, savadlı, nəzakətli bir qızın axından kənardə qalması böyük bir itki olar – dedim. Gülənbər sual dolu gözlərini atasına dikdi. Sanki ondan icazə almaq istədi. Ancaq qızın qönçə dodaqları aralanmamış atasının qətiyyətlə dolu səsi eşidildi: – Gülənbər firqə sıralarına da daxil olar, xalqın səadəti uğrunda da işləyər. Mən özüm də işləməliyəm. Axı firqəçiyəm! – dedi. Qızın gözlərində donmuş sual təbəssüm işığında əriyə-əriyə yox oldu. Sakin Gülşən əlini cibinə salıb bir şeir çıxartdı: – Təzə yazmışam. İstəyirəm ilk dəfə sizə oxuyum! – dedi. Mən hörmətlə: – Buyurun! Oxuyun! – dedim. Şair şeirini oxuyurdu. Gülənbər gözəl bir misra eşidəndə dodaqaltı təkrar edirdi. Sanki yaddaşında əbədiləşdirmək istəyirdi. Şeir qurtardı. – Hə, necədir? – deyə Sakin Gülşən məndən soruşdu. Mən səmimiyyətlə: – Əladır! – dedim. Şairin gözlərində parıldayan təbəssüm üzündəki yorğunluğu yuyub apardı. Gülənbər bizə armudu stəkanlarda ətirli çay gətirdi. İçdik. Gültale xanım məni nahara saxlamaq istədi. Təşəkkür edib işim olduğunu

dedim. Ayağa qalxdım. Gültale xanım məmnun-məmnun: – Sizin haqqınızda Gülənbər mənə çox danışib. Utanmayın. Bizə tez-tez gəlin. Siz də mənim oğlum. Bilirəm ki, şəhərdə gözəl restoranlar çoxdur. Ancaq ev xörəyinin dadı başqadır. Könlünüz nə istəsə, deyin bişirəm – dedi. Sakin Gülşən səmimiyyətlə: – Bəli! Su ki, girdi qaba, oldu içməli! Daha nə utanmaq? Nə çəkinmək? Gəlin! Gedin! – dedi. Kim bilir, bəlkə də şairin ürəyində niyyəti vardı. Eh! İnsan ürəyi elə qapalı bir kitabdır ki, onu özündən başqa heç kim oxuya bilmir. Yox! Yox! Heç özü də oxuya bilmir. Mən yenə evdəkilərə təşəkkür edib qapıdan çıxdım. Məni Gülənbər müşayiət etdi. O sanki xahişlə mənə: – Tez-tez gəlin. Bizi unutmayın! – dedi. Mən həyətdəki güllərə baxa-baxa: – Heç belə gülləri unutmaq olar? – dedim. Gülənbər eyhamla: – Yalnız bu güllərimi? – dedi. Mən güllər haqda dediyim təntənəli sözlərdə necə səhv etdiyimi başa düşdüm. Dərhal səhvimi düzəltmək məqsədilə: – Əlbəttə, bu gülləri becərən gözəl qız başda olmaq şərti! – dedim. Qız təbəssümlə: – Bəs onda bu gülləri becərəni əvvəl niyə demədiniz? – dedi. Mən onun könlünü almaq niyyətilə: – Bu güllər həmişə bu gülşəndədirlər. Yalnız dəriləndən-dərilənə hansı əllərdəsə səfərə çıxıb bilirlər. Sizin əksiniz isə həmişə mənim gözlərimdədir. Gah güllərlə, gah da yalqız – dedim. Gülənbər həyəcan dolu sevinclə: – Doğrudan? – dedi. Sonra diqqətlə gözlərimə baxdı. Sanki sözlərimin doğru olub-olmadığını gözlərimdə yoxlamaq istəyirdi.

Qızın mənim gözlərimdə nə tapdığını bilmədim. Ancaq dodaqlarının pıçılısını eşitdim. Gülənbər oxuyurdu:

**Arzu dolu ürək olaq
Mən sənənlə, sən mənimlə.
Ləyaqətə bəzək olaq
Mən sənənlə, sən mənimlə.**

**Ağ zirvəni göydə danaq,
Məhəbbəti ülvə sanaq...
Qoşa günəş olub yanaq
Mən sənənlə, sən mənimlə.**

**Daşlar çəkmə, yollar dolaq,
Dodaq təşnə, sevgi bulaq...
Bir ünvanda məskən salaq
Mən sənənlə, sən mənimlə.**

**Bir gül əkib, min gül dərək,
Sədaqətdən çələng hörək.
Nə tufan, nə hicran görək
Mən sənənlə, sən mənimlə.**

**Qış uzansa yaya dönək,
Ulduz sönsə Aya dönək,
İki büllür çaya dönək
Mən sənənlə, sən mənimlə.**

**Axıb coşa-coşa gedək,
Nəğmə qoşa-qoşa gedək...
Ölümə də qoşa gedək
Mən sənənlə, sən mənimlə.**

Şeir qurtardı. Mən maraqla: – Bu gözəl şeir kimindir? – deyə qızdan soruşdum. Gülənbər qürurla: – Atamındır! – dedi. Ürəyin doğru sözlərini nə yalan, nə tərəddüd deyə bilməz. Yox! Ancaq etiraf deyə bilər! Yaz yağışı göyü təmizləyən tək etiraf da ürəyi təmizləyir. Bu zaman ürək həm yüngülləşir, həm də dincəlir. Gülənbər məni sevdiyini birbaşa deməsə də dolayısıyla etiraf edirdi. Bu etirafı duymamaq mümkün deyildi. Kim bilir, bəlkə də Gülənbər öz ürəyində məni sevgisinə laqeyd olduğum üçün qınayırdı. Ancaq mən laqeyd adam deyildim. Həyatın buz nəfəsli hadisələrini həssaslıqla duyub öz şeirlərində əks etdirən bir şair günəş hərərətli bir sevgiyə necə laqeyd ola bilərdi? Yox! Mən o sevgi qarşısında öz sevgimi etiraf edə bilmirdim. Etirafı həyatda da, sənətdə də, sevgidə də ömür imtahanı hesab edirdim. Mən isə bu imtahana girməyə hələ hazır deyildim. Mən insan olsam da bir yurdun sakinindən çox, yuvasını dəyişən qaranquşa bənzəyirdim...Hələ Sona! Qızın sevgisinin yanğısı sinəmdə soyumaq bilmirdi... Gülənbər mənə gül dəməti düzəltsin deyə gülşənə sarı getdi. Qızın ağ barmaqları güllərin arasında dolaşdıqca güllər par-par parlayırdı. Sanki güllərə barmaqlarının işığı düşürdü. Qız təbəssümlə əlvən gül dəmətini mənə verdi. Mənə elə gəldi ki, onun mənə dönə-dönə təqdim etdiyi əlvən gül dəməti adi dəmət deyildir, qızın öz odlu ürəyidir. Mən Gülənbərlə xudahafızlaşib küçəyə çıxdım. Yolda fikirli-fikirli yerisəm də qarşıdan gələn iki adamı tanıdım. Biri Xanlar, biri

də Əyyub idi. Görüşdük. Mən çilgəzili müsahiblərimin keflərini soruşdum. Sonra kəndlərində baş verən yeniliklər haqqında məlumat vermələrini xahiş etdim. Xanlar dedi ki, hamı firqədən razıdır. Mən kənddə firqə sədriyəm, Əyyub kattadır. Dəyanət də qadınlar cəmiyyətinin rəhbəridir. Sizin bizim haqqımızda yazdığınız şeir Çilgəzidə dillər əzbəridir. Dəyanət bu şeirin bizə yazılmasıyla fəxr edir. Neçə dəfə deyib ki, şairi görə bilsəydim öz təşəkkürümü bildirərdim. O da bizimlə gəlib. Üçümüz də vilayət firqə komitəsindən yeni tapşırıqlar almaq üçün gəlmişik. Bəlkə birlikdə mehmanxanaya gedək. Bilirsiniz Dəyanət sizi görsə necə sevinər? Mən qürurla Xanlara: – Mən qonşu kəndlilərimizin hünnəriylə fəxr edirəm. Ona görə də onların bir sözünü iki eləməyə haqqım yoxdur. Getdik mehmanxanaya! – dedim.

Mehmanxanada düşdükləri otağın qapısını Xanlar döydü. Qapını Dəyanət açdı. O qardaşlarının yanında qucağında əlvan gül dəməti tutmuş özgə bir adamı görüb heyrətləndi. Xanlar sevinclə Dəyanətə: – Bilirsən kimi gətirmişik? Bizə şeir yazan şairi! Əziz qonşu kəndlimizi – dedi. Dəyanətin uzun qara kirpikləri bir neçə dəfə enib qalxdı. Sanki qızın üzündəki heyrəti silib apardı. Sonra mehriban-mehriban: – Siz xoş gəlibsiniz! Səfa gətiribsiniz! Neçə dəfə Çanaxbulağa yolum düşəndə sizi soruşmuşam ki, öz təşəkkürümüzü sizə bildirim. Ancaq deyiblər ki, daha kənddə yaşamayırsınız. Şəhərdə qalırsınız. İndi iş tərsinə olmuşdur – dedi.

Mən maraqla: – Necə tərsinə olmuşdur? – deyə Dəyanətdən soruşdum. Dəyanət təbəssümlə: – Axı gərək biz sizin yanınıza gül dəmətiylə gəlib şeirinizin uğurlu çıxmasına görə təbrik edəydik – dedi. Mən etirafla: – Elə mən də sizi görmək istəyirdim ki, qardaşlarınıza göstərdiyiniz müvəffəqiyyətli yardımlar üçün sizi təbrik edim! – dedim və qucağımdakı gül dəmətini Dəyanətə verdim. Qabaqda Dəyanət, arxasınca da biz otağa daxil olduq. Mizin ətrafındakı stullarda əyləşdik. Dəyanət gül dəmətini aparıb suya qoydu. Sonra gəlib yanımızda əyləşdi. Əyyub səmimiyyətlə mənə: – Sizinlə yalnız Çanaxbulaqlılar yox, bütün qonşu kəndlərin sakinləri də fəxr edir – dedi. Mən ünvanıma deyilən tərifi sözlərin yönünü dəyişmək məqsədilə: – Kənddən haçan gəlibsiniz? – deyə soruşdum. Əyyub mehribanlıqla: – Dünən gəlmişik! – dedi. Dəyanət ayağa qalxdı. Miz üstə süfrə açdı. Kənddən gətirdiyi nemətlərdən süfrəyə düzə-düzə: – Yəqin ki, çoxdandır kənd nemətləri dadmırsınız. Siz Allah utanmayın, yeyin! Axı şair hamıya məhrəmdir. Ona görə də heç kimin könlünü sındırmamalıdır. Doğrusu, yeməsəniz xətrimə dəyər – dedi. Mən təbəssümlə: – Dəyanət xanım! Sizin könlünüz sınıncə düşmənin beli sınınsın. Düz deyirsiniz, çoxdandır kənd neməti dadmamışam. Ona görə də sizin təklifinizi məmnuniyyətlə qəbul edirəm – dedim. Xanlar da mənə: – Yeyin! – dedi. Biz kənd ətirli nemətlərdən yedik. Dəyanət süfrəni yığırdı. Əyyub qalxıb mehmanxana xidmətçisini çağırdı. Dörd stəkan çay sifariş

verdi. Çaylar gəldi. Xanlar maraqla məndən: – Siz arabir kəndə gedirsinizmi? – deyə soruşdu. Mən qıscaca: – Xeyr! – dedim. Sən demə, Dəyanət Sona ilə mənim macəramı bilirmiş. O şeirə görə mənə təşəkkür etmək üçün Çanaxbulağa gələndə məni tapmaq üçün nənəmin yanına gedibmiş. Nənəm də sadələvhəsine hər şeyi açıb Dəyanətə danışmış. Dəyanət də qardaşlarına deyibmiş. Dəyanət tərəddüdlə: – Acığınız gəlməsin əziz şairimiz, xalanız qızı olsa da Sona yaxşı iş tutmayıb. O gərək sizdən əl çəkməyəydi. Şamın necə işıq saçaacağı yanandan sonra bilinir. Qönçənin necə gül olacağı yarpaqlandıqdan sonra məlum olur. Bulağın suyu içildəndən sonra şöhrətlənir. Sona isə sanki hər şeyə göz yumub sizin bu gününüzü görə bilməyib – dedi. Mən Dəyanəti dinləyə-dinləyə gözaltı qardaşlara baxdım. İkisi də təəssüflə başını yırğalayır. Xanlar həzin-həzin: – Olur da! Həyatdır. Həyatın o qədər dolayları var ki... Heç müdriklər də baş çıxara bilmir – dedi. Əyyub mənim xəyala daldığımı görüb söhbəti dəyişmək məqsədilə: – Çaylar soyuyur, için! – dedi. Çayları içdik. Birdən Dəyanət nə düşündüsə qətiyyətlə mənə: – Sizin şairliyiniz bir yana, mərdliyiniz də təqdirəlayiqdir – dedi. Mən mehriban-mehriban Dəyanətə: – Bir kənddə bir atbaz kişi varmış. İlxısında cins atlar saxlayırmış. Hansı bir kənddəsə yaşayan atbaz bir gənc bunu eşidib həməni kəndə gedir. Atbaz kişinin ilxısındakı atlara heyran-heyran baxır. Sonra ilxıda bəyəndiyi bir atı atbaz kişidən almaq istəyir. Kişi atı satmır. Gənc təəssüf-

lə öz kəndlərinə qayıdır. Ancaq atı unuda bilmir. Gündüz də, gecə də tədbir tökür ki, o atı necə ələ keçirsin. Bir gün atbaz gənc dilənçi paltarı geyib atbaz kişinin yaşadığı kəndə gedir. Ancaq kəndə girmir. Kəndin kənarındakı yolun üstündə əyləşir. Bu zaman atbaz kişi həmin atın üstündə yolda görünür. O dilənçiyə yaxınlaşanda dilənçi zarıyır. Atbaz kişi atdan düşüb dilənçi ilə maraqlanır. Dilənçi kişiye yalvara-yalvara deyir ki, şikəst adamam. Mənə rəhm elə. Tərkinə mindir. Qonşu kəndə apar. Kişi dilənçinin özünün ata minə bilmədiyini görüb şikəstliyinə inanır. Dilənçiyə yazığı gəlir. Onu ata mindirir. Bu zaman dilənçi ata elə bir qamçı vurur ki, at şahə qalxır. Sonra götürülür. At durduğu yerdən bir qədər aralandıqdan sonra atbaz kişi atbaz gənci tanıyır. Tövsiyəylə gəncə: – Atı aparmağına aparırsan. Ancaq sözlərimə diqqətlə qulaq as! Məbada orda-burda deyəsən ki, mən atı dilənçi rolunda oynayıb oğurlamışam. Onda heç kim daha dilənçiyə pay verməz. Sən də dilənçilərin qarğışlarına düşmə olarsan. Doğruçuluqda namərdlik etdiyin yetər. Heç olmasa yalançılıqda mərd ol! De ki, atı almışam – deyir. Gənc isə danışmır. Kişinin atını qamçılaya-qamçılaya gözdən itir... Ancaq kişi son sözlərini acığından deyir. Yoxsa insan yalançılıqda deyil, doğruçuluqda mərd olmalıdır. Axı mərdliyin bütün əməlləri yalandan yox, doğrudan yoğrulur. Mərdliyin nəfəsi dəyən yerdə uzaq yaxınlaşır, özgə doğmalaşır, müşkül asanlaşır. Ona görə mən yalana yox, doğruya arxalanan mərdliyi sevirəm – dedim.

Ayağa qalxdım. Otaqdakılarla xudahafizləşib dəhli-zə çıxanda arxadan bir səs eşitdim: – Bir daha bizə yaz-dığınız şeirə görə sizə təşəkkür edirəm. Ancaq bir xahi-şim var. Bu Dəyanətin səsi idi. Mən dayandım. Dönüb arxaya baxdım. Dəyanətin təbəssümlə dolu gözləri Çilgəzinin büllur çeşmələrini xatırlatdı. Sanki bu çeş-mələrin üstə düşmüş gecədə ulduzlar doğmuşdu. Mən səmimiyyətlə: – Buyurun, Dəyanət xanım! Mən sizi dinləyirəm – dedim. Dəyanət ərklə: – Xahişim budur ki, öz kəndinizə gəlməyənin də bizim kəndimizə gələ-siniz. Axı biz qonşuyuq. Sizin şeirlərinizi öz dilinizdən kəndimizdə eşitmək istərdik. Necə ki, evimizdə Sava-lanın bulaqlarının, çaylarının, şələlələrinin səsinə eşidi-rik – dedi. Mən hörmətlə: – Baş üstə, Dəyanət xanım! Çalışaram ki, sizin arzunuzu yerinə yetirəm – dedim. Sonra iti addımlarla mehmanxanadan çıxdım. Əyyub da məni müşayiət etdi. Meh ətirli küçədə mən hərərlə Əyyuba: – İnşallah Dəyanət xanımın toyunda məni çağırırsınız. Mütləq gələrəm – dedim. Əyyub sevinclə mənə: – Baş üstə! Siz bizim hər məclisimizin yaraşığı-sınız – dedi. Mən Əyyubun əlini hörmətlə sıxıb yola düzəldim...

SON DƏMƏT

Azərbaycanda Milli hökumət coşqun fəaliyyətə başlamışdı. Zaman yeni məcrada axırdı. O, zülmü, qə-mi, nisgili qabağına qatıb dibi görünməyən uçurumlara doğru aparırdı. İstiqlal, qurtuluş, səadət bayrağını zirvə-lərə qaldırırdı. Yoxsullara arxa dururdu, istedadlara yol

göstərirdi, arzulara qanad verirdi... Bəli! Məmləkətdə hüquq da, vicdan da, dil də, sənət də, sevgi də azad idi. Şimşək qayaya düşüb onu parçalayanda ətrafa dəhşətli bir gurultu yayılır. Eşidənlər elə bilir ki, bu gurultu par-çalanan qayanın səsidir. Amma, yox. Şimşək qayaya düşəndə o heç cıncırını da çıxarmır. Şimşəyi təmkinlə, vüqarla, cürətlə qarşılayır. Yoxsa o qaya adlanmaz ki... Aləmə haray salan şimşəyin özü olur. Bəli! Sanki o qa-ya üzərində qələbə çaldığı üçün öz qurbanına istehza edə-edə qəhqəhə çəkir. Ancaq tezliklə özü bu harayın içində yox olub gedir. Qaya isə döyüşdə yaralanmış qəhrəman tək yenə əzəmətlə dayanıb şimşəyin yerə sə-rələnmiş qara nəşinə sükutla baxır. Mən də döyüşlərdə başımıza od yağıdın düşmənlərin torpaqlar üstə səpə-lənmiş küllərinə sükutla baxırdım. Lakin bu sükutun ar-xasından qulaqlarıma qalib inqilab atəşlərinin səsləri gəlirdi.

Qədim Ərdəbilə qış təzə gəlmişdi. Yaz-yay ayların-da yaşıl əbaya bürünən, başına ağ çalma qoyan, gündüz-lü-gecəli Şeyx Səfi məqbərəsinin incə, nadir, zəngin gö-zəllikləri keşiyində sayıq dayanan Savalan dağı nəhəng buz abidəni xatırladırdı. Uca yaylaqların ətəklərini yala-yan sazaq dilinin üstə bitmiş tikanlarla yolların qarlı-buzlu sinəsini yalaya-yalaya arana tələsirdi. Ərdəbilin ayna parıltılı döşü göy otlardan doyub qayıdan ucsuz-bu-caqsız qoyun sürüsünün acgözlüklə yaladığı nəhəng duz daşına bənzəyirdi. Lakin şəhərin donmuş qucağında hə-yat qaynayıb bulaq-bulaq, arx-arx, çay-çay gələcəyə

doğru inamla axıb gedirdi. Bu duz daşı isə büllur aynaya çevrilib həməən coşqun həyatı öz şəffaf sinəsində əks etdirməyə çalışırdı. Baş qərargahı ana Təbriz olan Milli hərəkət Ərdəbildə də qələbə çalmışdı. Bir-iki kənddə təslim olmaqdan inadla boyun qaçıran harın, lovğa, zülmkar xanların ağalığ etmək istədikləri kiçik ərazilərdən başqa bütün vilayət qalib inqilab döyüşçülərinin nəzarəti altında idi. Mən də bu tarixi xalq hərəkətində həm qələmimlə, həm də silahla döyüşən əsgər idim! Necə deyərlər, öz vətəndaşlıq borcumu da, firqə vəzifəmi də, şairlik öhdəçiliyimi də ləyaqətlə yerinə yetirmək üçün əlimdən gələni əsirgəməmişdim. İnqilabın qələbəsindən sonra Ərdəbildə şair İbrahim Zakirlə fədailər qərargahında işləyirdim. Havalar yaman soyuq keçirdi. Sanki xalqın düşmənləri ilə döyüşdə təbiətin də sifəti bozarmışdı. Buz naxışlı pəncərələrimizdə təbiət öz qəzəb nəğmələrini yazmışdı. Otağın küncündə guruhurla yanan soba alovlanan fədai ürəyinə bənzəyirdi. Qərargahda bizimlə Rəsul Abdullahi adlı bir gənc də işləyirdi. İbrahim Zakirin zarafatlarından, atmacalarından uğunub gedirdi. İbrahim Zakir ocağın alovunun səngiməyinə dözə bilmirdi. Hər dəfə alov səngimək istəyəndə deyirdi: – Tez ol! Odun qoy! Rəsul Abdullahi də ocağa odun qoyurdu. O məni harada görsəydi deyərdi: – Tez ol! Odun qoy! Rəsul Abdullahi bu sözləri ciddi deyərdi. Mən isə uğunub gedərdim. Üçümüzün də tapançamız var idi. İbrahim Zakirlə Rəsul Abdullahiyə silahları Milli hökumət orqanları vermişdi. Mən isə özüm “tapmışdım”. Tanışla-

rımdan biri mənə demişdi ki, bir bəzzazda təptəzə bir naqan var. Mən də bilirdim ki, firqə ayrı-ayrı şəxslərdə olan xüsusi silahları yığır. Bazara yollandım. Gəlib həmin bəzzazın dükəninin piştaxtası önündə dayandım. Dükana da baxdım, bəzzaza da. Top vursaydın, dükən dağılmazdı. Rəflərdə üst-üstə qalanmış top-top əlvan parçalar göz qamaşdırırdı. Bəzzaz orta yaşlı bir tacir idi. Məni görəndə elə bildi ki, dükənina cavan bir müştəri gəlmişdir. Həm də bu cavan hələ naşdır. Parça seçməkdə bəlkə də ona məsləhətlər vermək lazımdır. Ona görə də tacir parçaların ən yaxşılarının adlarını bəlaqətlə sadalamağa başladı. Mən gördüm ki, əgər tacir bütün parçaların adlarını saysa, gərək işimi-gücümü buraxıb axşama qədər dükən qabağında quruyam. Barmağımla tacirə işarə etdim ki, yaxın gəl! Ağzımı bu mahir sövdəğərin qulağına tutub kim olduğumu, nə üçün gəldiyimi dedim. Taciri heyrət bürüdü. Başa düşdü ki, biz tamam başqa-başqa şeylər haqqında fikirləşmişik. Ancaq heyrət dərhal təşvişlə əvəz olundu. Mən onu nigarançılıqdan çıxarmaq məqsədilə bildirdim ki, nə özünü aparacağam, nə də malını. Tapançanı isə mütləq aparmalıyam. Tacir getdi. Dükən əlvan rəfləri arasından görünən alaqranlığın dərinliyində gözdən itdi. Aradan beş dəqiqə keçməmiş gəldi. Əlindəki ağ dəsmala bükülmüş bir şeyi mənə verdi. Açıb baxdım. Göyümtül naqan ovcumdakı ağ dəsmalın arasında bərq vururdu. Daha qorxudan qaməti əyilən tacirə bir söz deməyib yoluma düzəldim...

Otaqda mənim mizim İbrahim Zakirin miziylə qabaq-qabağa qoyulmuşdu. Bir dəfə o tapançasını qoburundan çıxarıb mizinin üstə təmizləməyə başladı. Tapança ocağın işığında par-par yanırdı. Deyəsən İbrahim Zakir bundan həvəsə düşdü. Tapançanı əlinə götürdü. Qarşı pəncərəyə tuşlayıb nişangahın üstündən bir neçə dəfə harasa baxdı. Sanki bir anlığa hər şeyi untdu. Bəlkə də elə bildi ki, isti otaqda deyil, qarlı çöldədir. Özü də azmışdır. Haraya gedəcəyini bilmir. Kəməyə adam çağırmaq lazımdır. Birdən ovcunun içindəki tapança partladı. Güllə mənim sol çiyimin üstündən keçib pəncərəyə dəydi. Bu da ikinci partlayış! Buz bağlamış şüşələr çiliklənilib döşəməyə səpələndi. Rəsul Abdullahi isə vahimədən öz yerində dondu. Yaxşı ki, güllə yan keçmişdi. Sən demə, Zakir tapançasını otaqda sınaırmış. O mənim karıxdığımı görüb ucadan bir qəhqəhə çəkdi. Biz də ona qoşulduq. Ürəklərdən qopan qəhqəhələrin hərərətində donumuz tamam açıldı. Pəncərənin sınıq gözünə karton yapışdırdıq. Ancaq bu karton həyətdən otağa hücum çəkən sazağın qarşısında titrəyə-titrəyə soyuğu içəriyə buraxırdı. İbrahim Zakir isə ocağa qoyulan odunların sayını artırırtdı. Rəsul Abdullahinin bir əli qələmdə, bir əli odunda idi...

Mən İbrahim Zakirin gülləsinin gicgahımın yanından keçib pəncərəyə dəyməsini, sonra şüşələri çilik-çilik etməsini Gülənbərə deyəndə qızın gül çöhrəsi ağardı. Bizim içində üz-üzə, göz-gözə, nəfəs-nəfəsə əyləşdiyimiz otağın tavanı olmasaydı sanardım ki, bəlkə

qızın başının üstədən üzünə süd yağıb. Mən təşvişə düşdüm. Heyrətlə Gülənbərdən: – Sizə nə oldu? – deyə soruşdum. Qız handan-hana özünə gəlib: – Heç nə! – dedi. Sonra maraqlı diqqətlə gicgahlarıma baxa-baxa: – Bəs o güllə gicgahınızın yanından keçəndə qorxmadınız? – dedi. Mən təbəssümlə: – Yox! Əksinə, güldük – dedim. Qız heyrətlə mənə: – Sizdə də ürək var ha, – dedi. Gülənbərin yavaş-yavaş allanan munis üzü haradansa doğan Günəşin şəfəqlərini özündə tala-tala əks etdirən dan yerini xatırlatdı. Mən qətiyyətlə qıza: – Ürəyə arxalanmayan sinə qürurla qabara bilməz – dedim. Araya sükut çökdü. Gülənbər eyhamla: – Qorxu hissidir. Qorxunu duymayan ürək başqa hissi də duymaz – dedi. Mən etirazla: – Elə deyil. Qorxunu duymayan ürək başqa hissi duymaya bilməz. İki hiss var. Biri müsbət, biri mənfi. Qorxu mənfi hissidir. Ona görə də ürək qorxunu duymaq istəmir. Müsbət hissi isə duyur da, qavrayır da, dəyərləndirir də – dedim. Bayaqdan Gülənbərin Günəşlə dolu ala gözlərinə qonmuş intizar kölgələri uçdu. Qız mehriban-mehriban güldü. Yaraşlıqlı ağzında dişlərinin ağ işığıyla dodaqlarının qırmızı işığı bir-birinə qarışdı. Gül ətirli ağzı gah mirvarisi, gah da yaqutu parlayan kiçik mücrünü andırdı. Mən o mücrüyə baxanda gözlərim qamaşdı...

Bilmirəm, işin çoxluğundanmı, başın qarışıqlığındanmı, vaxtın çatışmazlığındanmı məni itirib-axtaran yox idi. İndi dövrənin, quruluşun, həyatın təzələndiyi bir məmləkətdə daha əvvəlki vəzifədə işləmək olmaz-

dı. Çünki imkanlar genişlənmiş, istedadlar üzə çıxmış, yürüşlər başlanmışdı! Doğrusu, öz vəziyyətimdən əsəbiləşirdim. Mən yarganlarda qarşısı kəsilmiş səssiz-səmirsiz dağ gölünə bənzəmək istəmirdim. Uca, məğrur, tunc qayalardan şaqqaşla axıb tökülən təlatümlü şələlə olmağı arzulayırdım! Daha əvvəlki vəzifəmə görə maaş da almırdım. Açığını deyim ki, maddi cəhətdən korluq çəkirdim. Ərdəbilin iki ağac yarımılığına, Savalan ətəyində yerləşən ata-baba kəndimiz Çanaxbulağa sifarişlər göndərib ərzaq istəyirdim. Kənddəki qohumlarım yanıma gələndə mənə çörək, yavanlıq, pul gətirirdilər. Elə vaxt da olurdu ki, şəhərdə yalnız əsgərlər üçün bişirilən yavan çörəklə keçinirdim. Darıxırdım. Şeir yazmaqla məşğul olsam da vətənə, xalqa, firqəyə nəzərə çarpacaq dərəcədə xeyir verə biləcəyim bir iş başına keçmək üçün darıxırdım. İş üçün neçə dəfə ADF-nin Ərdəbil vilayət komitəsinin sədri Həsən Cövdətin yanına getdimsə də müsbət bir nəticə hasil olmadı. Elə bu həyəcanlı, intizarlı, qayğılı günlərimin birində məni Ərdəbildəki Sovet konsulxanasına çağırdılar. Getdim. Konsulxananın mədəniyyət işlərinə baxan əməkdaşı mənə bir teleqram göstərdi. Alıb oxudum. Teleqram Təbrizdəki sovet ordusunun orqanı olan “Vətən yolunda” qəzetinin redaksiyasından gəlmişdi. Məni Təbrizə çağırırdılar. Müsahibim Şimali azərbaycanlı idi. O məsləhət gördü ki, gedəndə silahımı (tapançamı) özümlə aparmayım. Burda yaxın bir dostuma tapşırım. Yoxsa, silah mənə yolda maneçilik törədə bilər. Mən

Təbrizə ikinci dəfə idi ki, gedirdim. Yollara o qədər də yaxşı bələd deyildim. Həm də birinci dəfə Təbrizə gedəndə şair dostlarımla birlikdə getmişdim. O zaman da bizi “Vətən yolunda” qəzetinin redaksiyası Təbrizə qonaq çağırmışdı. Aramızda yollara bələd olan yoldaşlar var idi. Bunu konsulxananın əməkdaşına dedim. O yenə məsləhət gördü ki, elə bu gün Təbrizə gedən bir sovet kapitanı ilə yola çıxım. Mən o mehriban insanla sağollaşıb ayrıldım. Onu da deyim ki, bu qayğıkeş sovet diplomatı ilə tez-tez görüşürdüm. Aramızda həmişə maraqlı söhbətlər olardı. Haçan çətinə düşəndə, nəyə-sə ehtiyacım olanda yanına gedərdim. Kabinetindən təbəssümlə, qürurla, inamla çıxardım. İndi isə xəyalıma gəlmirdi ki, bu mənim o nəcib insanla son görüşüm olacaq.

Küçədə dodaqaltı pıçıldadım:

**Teleqram var, dilsiz də
Kədərin carçısıdır.
Teleqram var, simiylə
Sevincin tarçısıdır.**

Mən Ərdəbildəki dostlarımla görüşüb-xudahafizləşdim. Sakin Gülşəngilə dəyməyi də unutmadım. Şairin evinə yollandım. Qapını döydüm. Qapını Gültale xanım açdı. Salamlaşdıq. Həyəətə girdim. Gültale xanım mehribanlıqla: – Özünüz necəsiniz? İşiniz necədir? – deyərək məndən soruşdu. Mən minnətdarlıqla: – Sağ olun! Özüm də yaxşıyam, işim də yaxşıdır! Təbrizdən

teleqram almışam. Məni yuxarı dairələr Təbrizə çağırırlar – dedim. Gültale xanım məlahətli səmindəki həyəcanı gizlətməyə çalışaraq maraqla: – Həmişəlik? – deyə soruşdu. Mən etirafla: – Bilmirəm – dedim. Gülşənin yanından keçəndə güllərə baxdım. Güllər də mənə baxdı. Görüşdük. Sanki bu görüşdən sevinən güllərin baxışlarında təbəssüm parladı. Sonra bu təbəssümün əksi mənim gözlərimə də düşdü. Gözlərimdə də təbəssüm şəfəqləndi... Ancaq deyəsən güllər də mənim bu şəhərdən gedəcəyimi ürəyimin həyəcanından duymuşdular. Yoxsa güllərin gözlərindəki təbəssüm büllur damcılara çevrilməzdi. Bəli! Mənə elə gəldi ki, güllər ağlayır. Yaxşı ki, hardansa külək əsdi. Güllər yırğalandı. Büllur damcılar gülşənə səpələndi. Güllər yalnız yırğalanmadı. Həm də pıçıldadı: – Xoş gəlibsiz! Buyurun evə! Gülənbər xəyalında elə sizinlə danışır...

Mən evə daxil olanda qız pəncərədən gülşənə bax-baxa nəşə düşünürdü. Salam verəndə Gülənbər dönüb qapıya baxdı. Məni görcək güldü. Qaranquş qanadlarını andıran qaşlarının düyünü açıldı. Mən mehribanlıqla: – Deyəsən sizi şirin xəyaldan ayırdım. Üzr istəyirəm – dedim. Qız zarafatla: – Xəyal doğrudan şirin idi. Ancaq sizin ülfətinizin şirinliyinə çatmazdı. Dünən bir əhvalat eşitmişəm. İndi o əhvalatı xəyalımda ölçüb-biçirdim – dedi. Mən maraqla: – Bilmək olar o nə əhvalatdır? – deyə soruşdum. Gülənbər məmnuniyyətlə: – Niyə olmur ki? Ərdəbil kəndlərindən birində bir varlı oğlu bir yoxsul qızını sevir. Ancaq varlı adam öz oğlunun yoxsul

qızıyla izdivacına razı olmur. Bu hadisədən sonra nə varlığın oğlu evlənir, nə də yoxsulun qızı ərə gedir. Məmləkətdə istədikləri bir dövrənin gələcəyinə ümid bəsləyirlər. Xoşbəxtlikdən belə bir gün gəlir. Milli hökumət qurulandan sonra varlı oğlu öz atasının vərəsəliyindən imtina edib sevdiyi qızla evlənir – dedi. Mən hərərlə qıza: – Yaşasın Milli hökumət! Elə məni də Milli hökumət çağırır! – dedim. Gülənbər təlaş qarışıq maraqla: – Haraya? – dedi. Mən qürurla! – Təbrizə! Gəldim ki, sizinlə görüşüm – dedim. Qız həyəcanla: – Həmişəlik çağırıblar? – deyə soruşdu. Mən səmimiyyətlə: – Bilmirəm – dedim. Gülənbər inamla: – Sizə burda da ehtiyac var. Burda da qalib işləyə bilərdiniz. Eşitdiyimə görə burdakı böyük adamlar da sizin xətrinizi istəyirlər – dedi. Mən təəssüflə: – Bəzən bir adam bir məqama çatmaq üçün mötəbər bir adamın kölgəsinə sığınır. Ancaq adamı bir məqama aparın yolun sığınmağa kölgəsi olmayır. Məncə, adam belə yolla getsə yaxşıdır. Çünki bu yolla qazanılmış uğur həm minnətsiz, həm də həmişəlik olur. Atalar nahaq deməyiblər ki, özgə atına minən tez düşər – dedim. Qız: – Siz də bu yolla getmək istəyirsiniz? – deyə soruşdu. Mən şəstlə: – Əlbəttə! – dedim. Gülənbər səmimiyyətlə: – Sizə bu yolda uğurlar diləyirəm – dedi. Mən də minnətdarlıqla: – Təşəkkür edirəm! – dedim. Birdən qızın gözləri doldu. Qəribədir. Mənim də ürəyim doldu. Ancaq dolan ürəyi boşaltmaq lazım idi. Yoxsa xəteri ola bilərdi. Mən onun gözlərinə baxa-baxa oxudum:

**Gülüm! Şimşək-şimşək çaxan gözlərə
Qaranquş qanadı qaş da yaraşır!
Kədərli-kədərli baxan gözlərə
Büllurdan yoğrulmuş yaş da yaraşır!**

**Yox! Yox! Mən istərəm piyalə gözlər
Sərhədlərə dönən göllər salmasın!
Yol üstdə getsə də xəyala gözlər,
Təbəssümlə dolsun, yaşla dolmasın!**

**İnsanın göz yaşı bir dərya olsa,
Onu birnəfəsə içərəm, inan.
Dünya gözü yaşsız bir dünya olsa,
Daha ağlamağı unudar insan!**

Son misra ağzımda qurtaran tək qızın göz yaşları arasından mənə tanış olan təbəssüm doğdu. Bu təbəssüm yaz yağışından sonra doğan günəşə bənzəyirdi. Gültale xanım çay gətirib qabağımıza qoydu. Sonra üzünü mənə tutub mehriban-mehriban: – Naharımız hazırdır. Çörək yeməmiş getməyin! – dedi. Mən minnətdarlıqla: – Sağ olun! Yemişcə varam. Gərək tez gedəm. Bir azdan yola düşəcəyəm – dedim. Gültale xanım məhrəm-məhrəm mənə: – Yaxşı yol, oğul! – deyib getdi. Mən arxadan Gültale xanıma baxa-baxa düşündüm ki, ana neçə yaşında olsa da anadır. Gül ətrini, yarpaq rəngini, sünbül dənini, söz kəsərini, musiqi təsirini itirsə də ana öz çəkisini, məqamını, şəfqətini özündə saxlayır. Bu məziyyətlərin hamısı bir yerdə ananın mənəvi hüsnüdür. Ana bu hüsnü son nəfəsinə qədər öz şəxsiyyətində yaşadır.

Biz çayımızı içdik. Ancaq Gülənbər çayı qurtum-qurtum içirdi. Sanki dadına baxırdı. Yox! Qız vaxtı uzatmaq istəyirdi. Mən isə tələsirdim. Stəkanı nəlbəkiyə qoyub ayağa qalxdım. Gülənbər də ayağa durdu. Gültale xanımla xudahafizləşdim. Sonra Gülənbərlə həyəətə endik. Mən gülşənə baxdım. Sanki bir parça yaz qışın soyuğundan qorunsun deyə buz taclı Savalanın çıraç-çıraç yanan təbiət sarayından qaçıb Sakin Gülşənin yaraşlıq həyətinə sığınmışdı. Qız həmişəki adət ilə gülşənə sarı getdi. Təzətər gülləri tez-tez gülşəndən qoparmağa başladı. Belə getsəydi, o gülşəndəki güllərin hamısını dərib götürəcəkdi. Sanki Gülənbərin ürəyinə dammışdı ki, biz bir daha görüşməyəcəyik. Bu son dәмətdir. Ona görə də gülşəndəki güllərin hamısını mənə bağışlamaq istəyirdi... Yalnız mənim: – Daha bəsdir! – deməyimdən sonra Gülənbər əl saxladı. Gülşəndən çıxdı. Yanıma gəldi. Dәмəti ikiəlli mənə uzatdı. Mən dәмəti minnətdarlıqla aldım. Sanki qışda baharla görüşdüm. Qız ərlə: – İcazə verin sizi ötürüm – dedi. Mən şətlə: – Vaxtınız varsa, buyurun! Məni sevindirərsiniz – dedim. Gülənbər eyhamla: – Sizi sevindirə bilən adam dünyanın ən xoşbəxt adamıdır – dedi. Mən təvazökarlıqla: – Siz çox mübaliğə edirsiniz – dedim. Qız qətiyyətlə: – Mübaliğədə də həqiqətin bir parçası olur. Yoxsa mübaliğə üfürdülmiş qovuğa bənzəyər – dedi. Biz həyətdən çıxanda yenə dönüb gülşənə baxdım. İndi əlvən güllər rəngbərəng yaylıqlara dönüb arxamca yellənirdi... Həyətdən çıxdıq. Yolda

mən maraqla qıza: – Firqəyə yazılmağınızı bilirəm. Ancaq qadınlar arasında apardığınız işdən xəbərim yoxdur – dedim. Gülənbər qürurla mənə: – Deyəsən vilayət firqə komitəsində məndən razıdırlar – dedi. Mən fərəhlə: – Belə də olmalıdır! Mən sizin istedadınızı qa-baqcadan görürəm – dedim. Qız eyhamla: – Mən də sizin mənim yalnız istedadımı görməyinizi qiymətləndirirəm. Ancaq başqa cəhətləri... Mən Gülənbərlə tanışlığında ilk dəfə nəzakəti gözləməyib söhbətin yönünü dəyişmək xətrinə: – Təəssüf edirəm ki, vaxtın az olduğuna görə atanızla görüşə bilməyəcəyəm. Kişi necədir? – dedim. Qız razılıqla: – Yaxşıdır – dedi – Babamın atama bağışladığı kəndi atam da könüllü olaraq Milli hökumətə bağışladı... Mən yenə fərəhlə Gülənbərə: – Belə də olmalıydı! – dedim. Qız yenə eyhamla: – Bəli! O arzu ki, insanın öz ürəyində doğur, onu ərsəyə çatdırmaq asandır. Vay o zamandan ki, arzu şərikli ola. Yarısı sənin ürəyində pardaxlana, yarısı isə başqasının ürəyində heç tumurcuqlanmaya da... – dedi. Mən yenə söhbətin məcrasını dəyişmək xətrinə fərəhlə Gülənbərə: – Mən biləni sizin böyük arzularınızdan biri doğma Azərbaycan dilində dərs demək idi. Şükür ki, bu müqəddəs niyyətinizə artıq nail olubsunuz. İndi başqa müəllimlər sizin müəllimlik şöhrətinizə qibtə edir – dedim. Qız maraqla: – Siz bunu hardan bilirsiniz? – deyə soruşdu. Mən təbəssümlə: – Yoxsa bizim bir şəhərdə yaşamağımızı unudubsunuz? Mən sizin işinizlə maraqlanmaya bilərəmmi? – dedim. Qız tənəqarı-

şlıq zarafatla: – Oho... Xoşbəxt adammışam ki... Bəs necə olub özüm bunu bilməmişəm? Siz heç olmasa mənim işimlə maraqlanıbsınız – dedi. Mən gileylə Gülənbərə: – Məndən inciməyin. Siz deyəsən insafı unudursunuz. Mən sizin özünüzlə də maraqlanmasaydım sizə gəlməzdim – dedim. Qız səmimiyyətlə: – Bu iltifatınıza görə sizə təşəkkür edirəm – dedi. Mən təvazökarlıqla: – Dəyməz – dedim. Tini dönəndə Əbişığa ilə qarşılaşdıq. Məmləkətdə azadlıq bayrağı dalğalanandan sonra şəhərin mötəbər adamları sayılan dövlətli ağalar küçədə, bazarda, meydanda qarşılaşdıqları şairə salam verib keçirdilər. Bəzən ayaq saxlayıb şairin kefini də soruşurdular. Qulluğunda durmağı təklif edirdilər. Sanki, atalar demişkən, dünənki güllü kömbə bu günə qalıb yağlı fətir olmuşdu. Əslində bu sənətkarlar əvvəl də elə “yağlı fətir” idilər. Ancaq ağaların zəngin süfrələrini daha da zinətləndirmək istəməmişdilər. Ağ ağı, qaraya qara demişdilər. Naşı adamlar isə bu “yağlı fətir”lərin dadını-tamını duya bilməmişdilər. İndi ağalar dağ dağa qovuşmasa da, insan insana yaxınlaşar fikrillə şairlərə hörmət edirdilər. Guya özləri bilmirdilər ki, sənət sahibləri ilə sərvət sahibləri başqa-başqa insanlardır. Yox! Bilirdilər. Ancaq öz cinayətlərini, rəzalətlərini, xəyanətlərini hörmət dəmətində gizlədirdilər ki, bəlkə sənət sahibləri bu ağaların kim olduqlarını unutsunlar.

Əbişığa məni qızla görəndə sanki sevindi: – Oho... Xoş gördük! Buyurun gedək bizə! Əziz qonağımız olun! Bilirsiniz evdəkilər sizin gəlişinizdən necə fərəhlənər! – dedi. Mən laqeydliklə Əbişığaya: – Təşəkkür edirəm! Vacib işim var. Sizin xanımınızı ziyarət edə bilməyəcəyəm. Üzr istəyirəm – dedim. Əbişığa təəssüfləndi. Sonra hörmətlə məndən: – Usta Qulam necədir? – deyə soruşdu. Mən hərarətlə: – Yaxşıdır. Sağ olun! – dedim. Əbişığa sözüümüzün tutmadığını görüb bizdən ayrıldı...

Gülənbər maraqla: – Bu ağa kimdir? Niyə sizi evinə dəvət edirdi? – deyə soruşdu. Mən qızın sualına əvvəlcə bir bənd şeirlə cavab vermək istədim. Dedim:

**Nemətlə dolu torpaq
Dünyamıza bəzəkdir.
Həmişə diriyə də,
Ölüyə də gərəkdir.**

Gülənbər təbəssümlə: – Bunu ki, hamı bilir! – dedi. Mən etirafla: – Bəli, hamı bilir. Bu ağa da bilməmiş deyil. Ancaq indi bu ağanın torpaqları əlindən çıxır. Ona görə də özünə bir həyan axtarır. Bu ağa Əbişığadır. Əmim usta Qulam bu ağanın rəiyyətidir. İllər boyu bu ağanın torpaqlarını əkib, ancaq özü ehtiyac içində yaşayıb... Bu ağaların dodağı qımıışsa da, ürəyi ağlayır. Özü də işrətlə keçmiş günlərinə yox, Azərbaycanca devrilmiş köhnə quruluşun taleyinə ağlayır. Axı kökündən kəsilmiş ağacın yarpaqlarına deyil, özünə ağlayır-

lar... – dedim. Qız müdrikliklə: – Məsələ aydındır! Zaman möcüzələrdən yaranmış dahi bir rəssamdır. O yorulmaq nə olduğunu bilmir. Gündüz də işləyir, gecə də. Ancaq yenə hər adamın üzərində dəyişikliklər aparmağa imkan tapır. Bu möcüzələr möcüzəsi deyilmi? Bəli! O adamı şəkildən-şəklə salır. Hətta tanınmaz hala da uğradır. Bu gün öz nadir hüsnüylə ürəkləri fəth edən bir qız bir neçə ildən sonra heç kəsi maraqlandırmayan adi bir qarıya dönür. Xoşbəxt o qızıdır ki, qarı olanda da öz gözəl əməlləri, təcrübələri, xatirələri ilə təsəlli tapsın. Mən də bu arzuya yaşayıram – dedi. Mən maraqla Gülənbərdən: – Siz bilirsiniz bu barədə atalar nə deyib? – deyə soruşdum. Qız əvvəl çiyinlərini çəkdi. Sonra etirafla: – Atalar o qədər hikmətli sözlər deyib ki... Nə bilim hansını nəzərdə tutursunuz? – deyə cavab verdi. Mən təmkinlə Gülənbərə: – Atalar deyib ki, niyyətin hara, mənzilin də ora! – dedim. Qız təəssüflə: – Ancaq hayıf ki, hörmətli atalar o mənzilin yaxınlığından-uzaqlığından bir kəlmə də deməyiblər – dedi.

Yolda mən tələsirdim. Gülənbər isə mənimlə çiyin-çiyinə addımlayırdı. Ayrılıq da addımlaya-addımlaya bizə yaxınlaşırdı. Sevgililər ayrılarda bir-birini öpür. Özü də əvvəl oğlan öpür. Bəli! Qız oğlanı öpməyə utanır. Axı qızılıgül yarpaq içində daha füsunkar göründüyü tək, gözəl qız da həya içində daha da cazibəli görünür. Sanki, öz öpüşünün hərarəti ilə həyadan yoğrulmuş vüqarını əridəcəyindən qorxur. Öpüş sevgidə etibarlı girov deməkdir. Biz nəinki nişanlanmamış-

dıq, heç bir-birimizi sevdiyimizi də dilimizə gətirməmişdik. Mən Gülənbəri öpsəydim, harada olsaydım gərək mütləq onun yanına qayıdaydım. Girov qoyduğum öpüşü bir nöqtəyə döndərüb sevgi nəğməmin sonuna vuraydım. Sonra o sevgi nəğməmi ona verəydim. Kəbin kəsdirəydik. Axı kəbin kağızı sevgi möhürü ilə əbədi təsdiqlənmiş ömür sənədidir. Yoxsa o öpüş bir oda çevrilib məni ömrüm boyu yandırardı. Mən dayan-dım. Gülənbərin qarşısına keçib minnətdarlıqla: – Daha siz qayıdın. Bu qədər yolu gəldiyiniz bəsdir! – dedim. Sonra əlimi qıza uzatdım. O da əlini mənə uzatdı. Qızın üzünə baxdım. Dodaqları titrəyirdi. Sanki nəşə demək istəyirdi. Ancaq dodaqlarının titrəyişi qoymayırdı. Sonra bu titrəyiş qızın dodaqlarından əllərinə keçdi. Sanki indi mənim ovcumda bir gözəlin yox, tarında ayrılıq nəğməsi çalan bir tarzənin barmaqları titrəyirdi. Mən Gülənbərin titrək əllərini dodaqlarıma apardım. Bəli! Dönə-dönə təzətər güllər aldığım əllərə heç olmasa böyük minnətdarlıqla bir öpüş bağışlamaq istədim. Bu mənim narahat vicdanıma bir kiçik təsəlli ola bilərdi. Dodaqlarım sanki titrək barmaqlara yox, titrək güllərə toxundu. Titrəyən əllər sanki mənim susan dodaqlarımı döyəcləyirdi. Dilimin ucunda yatmış “sevirəm” sözünü oyatmaq istəyirdi. Mən bu gül ətirli əlləri öpdüm. Məhrəm ətirli sinəmə elə çəkdim ki, bütün ömrüm boyu mənə bəs eləsin. Birdən sanki möcüzə baş verdi. Qızın titrək dodaqları pıçıldadı:

**Mən səndən ayrılısam güllərsiz qalar
Bahar rayihəli bağlar könlümdə.
Xəzan bir yanıqlı tərənə çalar,
Sevda bir bülbül ağlar könlümdə.**

**Gedirsən... Dilimdə donubdur sözüm,
– Getmə! – Söyləməyə gəlməyir üzüm.
Yollara baxanda yaş dolu gözüm
Yolları yollara bağlar könlümdə.**

**Sənindir gözümdən ələnən sevgim,
Vəfa yağışına bələnən sevgim,
İki məhrəm yerə bölünən sevgim
Bir sənini yerini saxlar könlümdə.**

Doğrusu, mən bu şeiri eşidəndə kövrəldim. Bəli! Özüm şair olsam da bu yanğılı misralar ürəyimə od saldı. Mən maraqla Gülənbərdən: – Bu həm mənəli, həm də yanğılı şeir kimindir? – deyə soruşdum. Qız ərklə: – Siz mənə Təbrizdən məktub yazarsınız, mən də sizə yazdığım cavab məktubumda bu şeirin kimin olduğunu deyərəm – dedi. Mən nəzakətlə Gülənbərin titrəyən əllərini özümdən araladım. Qıza mehriban-mehriban: – Sağlıqla qalın! Söz verirəm ki, sizin mənə bağışladığınız gözəl güllər mənim sənət dünyamı bəzəyəcəkdir. Özü də elə bəzəyəcəkdir ki, ətri sizə də çatacaqdır – dedim. Qız qayğıyla: – Sizə yaxşı yol! Məktubunuzu gözləyəcəyəm! – dedi. Mən qətiyyətlə: – Elə Təbrizə çatan günü sizə mütləq məktub yazıb göndərəcəyəm! – dedim. Axı, mən hardan biləydim ki, Təbriz-

də başım ictimai-siyasi-ədəbi işlərə elə qarışacaq ki, qıza məktub yazmağa macal tapmayacağam. Hardasa bir qız oxudu:

**Qələm yaxşı nə yazar,
Düşmən pisliyə yozar.
Atalar gözəl deyib,
Düz getməyən yol azar.**

**Çiçək mənəm, bahar sən,
Qala mənəm, hasar sən.
Hara getsən, məni də
Ürəyində apar sən!**

**Bəlkə sənə qarışım,
Açılışın qırışım.
Yalqız qalmayım deyə
Ürəyidlə danışım.**

İnsanın göz yaşında elə bir ecaz var ki, o üzdən sevinci də yuyub aparır, kədəri də. Bəli! İnsan sevincdən də ağlayır, kədərdən də... Mən keşməkeşlərlə dolu dünyada çox bərkə-boşa düşdüyüm üçün heç nədən qorxmamışam. Əksinə, nifrətimlə, lənətimlə, niyyətimlə qorxunun özünü qorxutmuşam. Yox! Sarsıtılmışam desəm, daha doğru olar. Ancaq nə gizlədim. O qədər göz yaşını görmüşəm ki, axırda göz yaşından qorxmışam. Qəribə görünsə də göz yaşlarının məni öz axarında boğacağından ehtiyat etmişəm. İndi Gülənbərin də iri, ala gözlərindən nadir mirvariləri andıran yaşlar axıdacağından qorxub yola düzəldim...

Bir neçə addım getdikdən sonra dönüb arxaya baxdım. Gülənbərin əli ağacda yalqız qalmış yarpaq tək

havada yellənirdi. Ancaq bu yarpaq sanki südlə yuyulmuşdu. Ağappaq idi. Mən də əlimdəki axırncı dәмəti havaya qaldırıb silkələdim. Qızla yenidən xudahafizləşdim. Sonra iti addımlarla Gülənbərin gözlərindən uzaqlaşdım. Dodaqaltı pıçıldadım:

**Gözlərə yaraşlıq de nədir? Gilə!
Kim istər o daim şölələnməsin?
Ancaq ürəklərdə yansa da şölə,
Gözlər damla-damla gilələnməsin!**

**Göz yaş! Qaçmamış bir nəzərdən o,
Zaman-zaman düşmüş dilə göz yaş.
Ya sevincdən axsın, ya kədərdən o,
Elə göz yaşdır, elə göz yaş!**

**Bəlkə göz yaşdır insanın sirri,
Hanı o qapalı sirri bilənlər?
O köhnə düyünə illərdən bəri
Təzə düyün vurur yeni gələnlər.**

Hicran da belədir. Yox olmayanda üstünə təzələri gəlir. İnsanın sinəsində hicran qatarı yaranır. İnsan da durub gözləyir. Sinəsindəki bu hicran qatarı ya qırıla, ya qırılmaya. Bu hicran qatarı insanın boynuna keçirilmiş bir zəncir olsaydı, dərd yarı idi. İnsan o zənciri dişilə-dırnağıyla sinəsindən qoparıb atardı. Ancaq çox təəssüf ki, bu hicran qatarı zəncirdən qat-qat möhkəm olur. İxtiyarı da insanın yox, taleyin əlinə keçir...

Mən küçələr boyu Ərdəbilə gözlərim dolusu baxa-baxa mənzilimə getdim. Doğrusu, indiyə qədər mehriban qoynunda yaşayıb-yaratdığım bir şəhər haqqında

heç olmasa bir şeir də yazmadığım üçün özümü qınadım. Ərdəbilə bir şeir yazmaq istədim. Ətir qızılgülün, şərab isə üzümün suyundan alınır. Ancaq nə ətri iyələyən qızılgülü, nə də şərabı içən üzümü xatırlayır. Axı nə qızılgülün, nə də üzümün özləri gözə görünməyir. Yox! Yalnız suları görünür. Gözə görünməyən şey isə könüldən də uzaq olur. Mən Ərdəbildə qışın oğlan çağlarında neçə-neçə ziyafətdə iştirak etmişəm. Yeməkdən sonra süfrəyə təzə gilə, təzə gilənar gətiriblər. Sanki bağdan indicə dəriliblər. Məni qışın soyuğu yox, gördüyüm mənzərənin heyreti dondurubdur. Sən demə, giləsi də, gilənarı da ağacdan dərib öz sularının içində saxlaymışlar. Sonra haçan istəyirmişlər, onda da yeyirmişlər. Mən Ərdəbilə elə bir şeir yazmaq istədim ki, o da həmişə təzə görünsün. Orda şəhərin həm özü canlansın, həm də ətri duyulsun. Yazdım:

**Demə ki, bu yurdun hər şəhərinə
Bir şeir yazıbsan ilhamla, şair.
Mən də əl çalmışam hər əsərinə,
Bəs hamı bir nəğmə, de, mənə dair?**

**Demə ki, mən səni unutmuşam, yox,
Mənim hər şeirimdə sənənin payın var.
Doğma bir atadan, bir anadan çox,
Boynumda hər zaman haqqı-sayın var!**

**Zavallı nənəmin qərib məzarı
Sənənin torpağının sinəsindədir.
Rəiyyət babamın itkin vüqarı
Qarlı Savalanın zirvəsindədir!**

**Elə bil Savalan bir pəhləvandır,
Sən onun köksündə yanar ürəksən.
Elə bil torpağın bir asimandır,
Sən onun döşündə çaxan şimşəksən!**

**Əgər Xalxal çölü gülüstan olsa,
Onun rayihəli çiçəyi sənsən.
Əgər Ərşə düzü dəstərxan olsa,
Onun tükənməyən çörəyi sənsən.**

**Sərdaba, Səreyin, Şabil, Qırxbulaq
Sənənin daim coşan duyğularındır.
Sinəsi çeşməli nə qədər yaylaq
Sənənin insanlara qayğularındır!**

**Vətən barmağında sən bir üzüksən,
Bərəkətli kəndlər daş-qaşlarındır!
Yox, sən bir anasan, elə böyüksən
Sıxlaşan buludlar ağ saçlarındır...**

**Babəki döyüşdə gümrah saxlayan
Kim bilir, bəlkə də sənənin havanmış.
Yanar dodaqlarda gülən, ağlayan
Sənənin tərənənmiş, sənənin nəvanmış.**

**Mən kiməm? Parlayan taclara qənim!
Təbriz bir qolumdur, sənə bir qolum...
Sənənin dar küçəndən başlanmış mənim
Üfüqlərdən geniş bu döyüş yolum.**

**Mənim alovlarda keçən gəncliyim
Sənənin tarixinin bir parçasıdır.
Odlu ildirima dönən dincliyim
Hələ zülmətlərə od saçasıdır...**

**Bilir Marağa da, Xoy da, Təbriz də
Sən təzə diləkli qədim şəhərsən...
Bu dünya şöhrətli tariximizdə
Təbriz bir aydırsa, sən bir ülkərsən!**

**Əlini uzadıb Sayının üstdən
İlk dəfə səs verdin Səttarxana sən.
Neçə mahnı qoşdun neçə min səsdən
Hər günəş ürəkli qəhrəmana sən.**

**Sən min yaylağı da, min aranı da
Mehriban qoynunda yerləşdiribsən.
İnqilab zamanı Astaranı* da
Döyüşən Təbrizlə birləşdiribsən.**

**Şeyx Səfi talandı... Sərvətlərilə
Paris, Vaşinqton, London bəzəndi.
Sənin torpağının nemətlərilə
Neçə çilçıraqlı salon bəzəndi.**

**Tamahkar ağalar hər əlyazmanı
Neçə sarı gözlü qızıla satdı.
Həqiqətlə dolu neçə dastanı
Vədəyə, yalana, nağıla satdı...**

**Yaxşı yadımdadır neçə il qabaq
Sinən qabarardı həycanla dolu.
Gələn insanları tutmazdı ancaq
Nir, Meşkin, Dövləsər, Kəhralan** yolu.**

*İran Astarası
**yer adlarıdır

**Bir yük maşını kürsü edib mən,
Nümayiş zamanı şeir deyərdim.
Qalx mənim şəhərim, qalx ayağa sən,
Bu ağır həyatın nədir? – deyərdim.**

**Niyə nəğmələri susan ud kimi
Qəzəbin yaşayır sükut içində.
Üstünü kül örtmüş yanar od kimi
Günəşin gizlənir bulud içində...**

**Dağılan görəndə neçə daxmanı
Könül xanimanım dağılır mənim.
Yığılan görəndə neçə ağanı
Kinim biləyimə yığılır mənim.**

**Sanma ürək adlı camlar içində
Təkcə dağdan ağır dərdlər böyüyür.
Yox! Yox! Bu palçıqlı damlar içində
Sabahın övladı mərdlər böyüyür!**

**Qəfil güllələrə deyil, o zaman
Sənə tapşırardım mən həyatımı.
Güllələr içində arardım, inan,
Özümün gələcək şən həyatımı...**

**Şükür, zəhmətimiz getmədi hədə -
Narahat vətənin torpaqlarında.
Sənin qazandığın nə qədər zəfər
Yazıldı tarixin varaqlarında.**

Şeirini adını bəzək-düzəksiz elə “Ərdəbil” qoydum. Mən əgər o zaman bilsəydim ki, bir daha Ərdəbili görməyəcəyəm, bu şeirim vida nəğməsidir, onda yalnız ilhamımı yox, şah babam şair Xətəini də köməyimə

çağırır doğma şəhərə əzəmətlə dolu ləyaqətli bir əsər yazardım. Bu şeir isə o zamanki bir gənc şairə bir təsəlli idi. Yox! Təsəlli nisgillərlə yüklənmiş bir ürəyi ovutmaq üçündür. Bu şeir isə mənim ömrümün Ərdəbildə keçən bir hissəsi haqqında məhrəm misralarla yazılmış əbədi sənəddir. Bu tarixi sənəd arxivlərin tünlüyündə də Ərdəbildən danışanda məndən, məndən danışanda Ərdəbildən söz açacaqdı...

EPİLOQ

*Bəzən sevgi nədir? Adi söz üstə
Razılığa gəlmir tale ürəklə.
Bəli! Hakim tale demir göz üstə,
Nə deyir? Yanğını soyut küləklə.*

Ey ürək! Mübarizələrlə dolu fədakar ömrümə, ehtirasla çağlayan alovlu ilhamıma, göz qamaşdıran büllur sevgimə görə yalnız sənə borcluyam! Səndən başqa heç nəyə, heç kimə borcum yoxdur! Ola da bilməz! Axı bütün ehtiyaclarımı təkbaşına sən ödəmişən. Məni heç nəyə, heç kimə ağız açmağa qoymamısan. Ehtiyaclar səndə böyüdükcə sən də böyüyübsən! Elə zirvələnişən ki, qoltuqlara sığışmamısan. Yox! Yox! Qısılmamısan! Nə yaxşı ki, sən qüdsiyyəti Savalanın zirvə qarından, dəyanəti “Qatar qaya”nın abidə vüqarından, şeiriyəti Neştəri çayının nəğmə dolu rübabından alıbsan. Yoxsa zamanın amansız tufanlarında nə sən bu qədər

vəfalı qalardın, nə mən belə dözümlü olardım. Səni illərdən illərə sinəmdə daşsam da hələ tək bircə dəfə də əzabımı çəkməmişəm. Ancaq sən mənim ömrüm boyu gündüzlü-gecəli əzabımı çəkməli olubsan. Sən elə kəhərə dönübsən ki, keşməkeşli həyatın bitib-tükənməz yoxuşlarında dağ boyda dərdlərlə yüklənsən də, tövşü-sən də, yorulsan da dil çıxarıb ləhləməmişən, inciməmişən, şikayətlənməmişən! Mən sənə ya “məni bağışla”, ya da “bu sənin borcundur!” deməmişəm. Onsuz da özün bilirsən ki, hər zaman, hər yerdə yalnız sənə arxalanmışam, arxalanacağam da! Sağ ol mənim ürəyim! Qüdsiyyətin üçün, dəyanətin üçün, sədaqətin üçün sağ ol!.. Ancaq illər keçir... Yanıqlı bir təəssüfə məni tərk etmir ki, etmir. Düşünürəm ki, nə üçün Sonanı dönə-dönə sancdım, incitdim, ağlatdım. O isə həmişə güzəştə getdi. Nə olsun ki, mən tək idim, əziz idim, xələf idim. Məgər hər insan özü üçün tək, əziz, xələf deyil? Sonanı xatırlayanda anam da yadıma düşür. Axı Sona anamın yadigarı idi. Mən şair yox, rəssam olsaydım, Sonanın əksini naturasız da elə çəkərdim ki, sənət aləmində şedevr sayılardı. Ancaq belə bir əksi sözlərlə çəkmək mənim üçün çətindir. Bu yoxuşlu, enişli söz dünyasında saç-saqqal ağartsam da çətindir. Ey ürək! Sən özün də bu qüdrətə malik deyilsən...

Bakı. 1980-1982.

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

Əli Tudə	5
PROLOQ	9
İlk şeirlər	10
Nakam Qərib	22
Gümüş külçə	37
Sürətli xəbər	46
Canlı kukla	52
Qisas abidəsi	57
Sevgi töhfəsi	63
Qadın sədaqəti	67
Allahsız Allahyar	77
Nağıllı gecə	83
Qonşu töhfələri	95
Qaban dərisi	102
İnamın hökmü	108
Şəfa qaynaqları	118
Barılı Həsi	126
Bulaq başında	130
İgid mərhəməti	138
Kiçik tövbə	150

Yeganə səhv	159
Yazılmamış rəvayət	167
Savalanlı günlər	174
Kənddən şəhərə	198
Qərib qılınc	208
Şair sorağında	242
Səmimi ülfət	255
Qız qısqanclığı	282
Hamının bayramı	297
Təbrizlə görüş	310
Otaqda təsadüf	325
Kinayəli şeir	334
Həyəcanlı saatlar	349
Yadigar xallar	362
Qonşu arzusu	368
Son dәмət	378
EPILOQ	402

ƏLİ TUDƏ

HƏYATIM, XATİRƏLƏRİM...
(Birinci hissə)

XVI cild

Redaktor *Natiq Cavadzadə*
Rəssam *Nazim Rzaquliyev*
Kompüter yığıcı *Yaqut Rəhimova*
Kompüter işləri *Sevda Allahverdiyeva*

Kitab Natiq Əli Tudə oğlu Cavadzadənin
şəxsi vəsaiti ilə çap olunub.

***SON2020 fevral

Çapa imzalanmışdır 06.02.2020. Kağız formatı 60x90¹/16.
Fiziki çap vərəqi 25,5. Şərti çap vərəqi 25,5. Qarnituru Times.
Sifariş 447. Tiraj 500.

“Azərbaycan” nəşriyyatının mətbəəsində çap edilmişdir.
Az 1073, Bakı, Mətbuat prospekti, 529-cu məhəllə.
Tel.: (99412) 5380010. Faks: (99412) 5389085.
E-mail:azerb_nesch@mail.ru